

ISSN 2617-7544; eISSN 2617-7552

ӘЛ-ФАРАБИ атындағы ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ

ХАБАРШЫ

Психология және әлеуметтану сериясы

КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ имени АЛЬ-ФАРАБИ

ВЕСТНИК

Серия психологии и социологии

AL-FARABI KAZAKH NATIONAL UNIVERSITY

THE JOURNAL

of Psychology & Sociology

№3 (94)

Алматы
«Қазақ университеті»
2025

ХАБАРШЫ

ПСИХОЛОГИЯ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТАНУ СЕРИЯСЫ
№3 (94) қыркүйек

04. 05. 2017 ж. Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникация министрлігінде тіркелген

Қуәлік № 16504-Ж

*Журнал жылына 4 рет жарыққа шығады
(наурыз, маусым, қыркүйек, желтоқсан)*

ЖАУАПТЫ РЕДАКТОР

Адилова Эльнур Темиркановна,
PhD, доцент м.а. (Қазақстан)
Телефон: +7 747 6318311
e-mail: psychosocialkaznu@gmail.com

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Аймағанбетова О.Х., ғылыми редактор, психол.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Серикжанова С.С., ғылыми редактордың орынбасары, PhD, аға оқытушы (Қазақстан)
Абдирайымова Г.С., әлеум.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Джаманбалаева Ш.Е., әлеум.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Мадалиева З.Б., психол.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Мынбаева А.К., пед.ғ.д., профессор (Қазақстан)
Баймолдина Л.О., PhD, аға оқытушы (Қазақстан)
Ерментаева А.Р., психол.ғ.д., профессор (Қазақстан)

Шеденова Н.У., әлеум.ғ.д., доцент (Қазақстан)
Қудайбергенова С.К., психол.ғ.к., аға оқытушы (Қазақстан)
Кылышбаева Б.Н., әлеум.ғ.д., доцент (Қазақстан)
Бурханова Д.К., PhD, аға оқытушы (Қазақстан)
Колева И., пед.ғ.д., профессор (Болгария)
Сангера Б., PhD, профессор (Ұлыбритания)
Агаджанян В., PhD, профессор (АҚШ)
Фей С., PhD, профессор (АҚШ)
Ядама Г.Н., PhD, профессор (АҚШ)
Ечевская О.Г., әлеум.ғ.к., доцент (Ресей)
Хазратова Н.В., психол.ғ.д., профессор (Польша)

ТЕХНИКАЛЫҚ РЕДАКТОР

Адилова Э.Т., PhD докторы, доцент м.а. (Қазақстан)

Психология және әлеуметтану сериясы журналының негізгі тақырыптары – теориялық, эксперименттік және практикалық-қолданбалы сипаттағы өзекті психологиялық, әлеуметтік-психологиялық жұмыстар, сонымен қатар әлеуметтану және әлеуметтік жұмыс саласындағы жұмыстар

Жоба менеджері

Гульмира Шаккозова
Телефон: +7 701 724 2911
e-mail: Gulmira.Shakkozova@kaznu.kz

ИБ № 15979

Пішімі 60x84/8. Көлемі 11,5 б.т. Тапсырыс № 1851.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің «Қазақ университеті» баспа үйі.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

1-бөлім
ПСИХОЛОГИЯ

Section 1
PSYCHOLOGY

Раздел 1
ПСИХОЛОГИЯ

M. Kassymova^{1*}, S. Berdibayeva¹, A. Kukubayeva²,
A. Garber³, S. Berdibayev⁴

¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

²Kokshetau University named after A. Myrzakhmetov, Kokshetau, Kazakhstan

³Eureqio University, Leipzig, Germany

⁴L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

*e-mail: kasyмова3010@gmail.com

DIGITAL ESCAPISM AND STRESS: EXPLORING THE CONNECTION

In the digital age, media escapism has become an integral part of everyday life, often serving as a means of coping with stress. This study aims to investigate the relationship between stress levels and digital escapism, examining how individuals use digital media to regulate emotional states.

The research highlights the psychological and practical significance of understanding digital escapism as a coping mechanism. By identifying the extent to which stress influences media consumption patterns, this study contributes to the broader discussion on mental health and digital behavior. The methodology includes a quantitative approach, utilizing validated psychological scales to assess stress levels and media escapism tendencies among participants. Statistical analysis was applied to determine correlations between these variables.

The findings suggest a significant relationship between stress and media escapism, indicating that higher stress levels may lead to increased engagement in digital content as a form of psychological relief. These results contribute to the growing body of knowledge on digital psychology, offering insights into the potential risks and benefits of media escapism in stress management.

The practical implications of this study lie in its relevance for psychologists, educators, and policy-makers seeking to develop strategies for healthier digital consumption habits. Understanding the role of digital escapism in stress regulation can inform interventions aimed at promoting psychological well-being in the digital era.

Keywords: digital escapism, stress, media consumption, psychological well-being.

М.Д. Касымова^{1*}, С.К. Бердибаева¹, А.Х. Кукубаева²,
А.И. Гарбер³, С.К. Бердибаев⁴

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

²А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан

³Еурекио университеті, Лейпциг, Германия

⁴А.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

*e-mail: kasyмова3010@gmail.com

Цифрлық эскапизм және стресс: өзара байланысын зерттеу

Цифрлық дәуірде медиа эскапизм күнделікті өмірдің ажырамас бөлігіне айналып, стресті жеңудің бір тәсілі ретінде қолданылады. Бұл зерттеу стресс деңгейі мен цифрлық эскапизм арасындағы байланысты зерттеуге бағытталған және адамдардың цифрлық медианы эмоционалдық күйін реттеу үшін қалай пайдаланатынын қарастырады.

Зерттеудің психологиялық және практикалық маңыздылығы цифрлық эскапизмді күресу механизмі ретінде түсінуге негізделеді. Бұл зерттеу стрестің медиа тұтыну үлгілеріне әсерін анықтау арқылы психикалық денсаулық пен цифрлық мінез-құлық туралы ғылыми пікірталасқа үлес қосады. Методология сандық зерттеу әдісін қамтиды, онда қатысушылардың стресс деңгейлері мен медиа эскапизм тенденциялары психологиялық тесттер арқылы бағаланды. Осы айнымалылар арасындағы корреляцияларды анықтау үшін статистикалық талдау жүргізілді.

Нәтижелер стресс пен медиа эскапизм арасында елеулі байланыс бар екенін көрсетті, яғни стресс деңгейі жоғары адамдар психологиялық жеңілдік табу үшін цифрлық контентке жиі жүгінеді. Бұл зерттеу цифрлық психология саласындағы білім қорын толықтырып, стресті басқарудағы медиа эскапизмнің ықтимал қауіптері мен артықшылықтарын түсінуге көмектеседі.

Зерттеудің практикалық маңызы – психологтар, педагогтер және саясаткерлер үшін пайдалы ақпарат ұсынуында. Цифрлық эскапизмнің стресс реттеудегі рөлін түсіну психологиялық әл-ауқатты жақсартуға бағытталған тиімді стратегияларды әзірлеуге көмектесе алады.

Түйін сөздер: цифрлық эскапизм, стресс, медиа тұтыну, психологиялық әл-ауқат.

М.Д. Касымова^{1*}, С.К. Бердибаева¹, А.Х. Кукубаева²,
А.И. Гарбер³, С.К. Бердибаев⁴

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

²Кокшетауский университет имени А. Мырзахметова, Кокшетау, Казахстан

³Еурекио Университет, Лейпциг, Германия

⁴Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

*e-mail: kasymova3010@gmail.com

Цифровой эскапизм и стресс: исследование взаимосвязи

В цифровую эпоху медиа эскапизм стал неотъемлемой частью повседневной жизни, часто выступая средством совладания со стрессом. Данное исследование направлено на изучение взаимосвязи между уровнем стресса и цифровым эскапизмом, а также на анализ того, как люди используют цифровые медиа для регулирования эмоционального состояния.

Научная и практическая значимость исследования заключается в понимании цифрового эскапизма как механизма психологической адаптации. Определяя степень влияния стресса на модели потребления медиа, данное исследование вносит вклад в дискуссию о ментальном здоровье и цифровом поведении. Методология включает количественный подход, в рамках которого использовались валидированные психологические шкалы для оценки уровня стресса и склонности к медиа эскапизму. Для выявления корреляций между переменными применялся статистический анализ.

Результаты показали значимую взаимосвязь между стрессом и медиа эскапизмом: более высокий уровень стресса приводит к увеличению потребления цифрового контента в качестве психологической разрядки. Эти данные дополняют существующую базу знаний в области цифровой психологии, помогая лучше понять потенциальные риски и преимущества медиа эскапизма в управлении стрессом.

Практическое значение исследования заключается в его полезности для психологов, педагогов и специалистов, разрабатывающих стратегии здорового цифрового потребления. Понимание роли цифрового эскапизма в регуляции стресса может способствовать созданию эффективных мер по улучшению психологического благополучия.

Ключевые слова: цифровой эскапизм, стресс, потребление медиа, психологическое благополучие.

Introduction

Modern society is characterized by the rapid development of digital technologies, which have a significant impact on the psycho-emotional state of young people. According to the World Health Organization (WHO), problematic social media use among adolescents increased from 7% in 2018 to 11% in 2022 (WHO: Teens, screens, and mental health, 2024). This phenomenon, known as media escapism, represents a tendency to withdraw from reality through digital media and may lead to internet addiction.

The relevance of this study is determined by the contradiction between the growing tendency of young people toward media escapism and the need to develop effective stress management strategies. Research indicates that the constant consumption of negative content on the internet exacerbates symptoms of depression and anxiety, creating a vicious

cycle in which deteriorating mental health leads to further seeking of negative information (Sharot et al., 2024). This highlights the need for developing recommendations aimed at reducing dependence on media escapism and promoting healthy coping mechanisms for stress.

The aim of our study is to identify the relationship between stress and media escapism and to develop theoretical and practical recommendations for managing stress without resorting to escapist strategies.

As part of the research objective, we were interested in the following specific questions:

- What is the level of correlation between stress and media escapism among young people?
- What stress management strategies can reduce the tendency toward media escapism?
- What recommendations can be proposed for preventing internet addiction through the development of adaptive stress management strategies?

We hypothesize that high levels of stress contribute to the development of media escapism, which, in turn, may increase the risk of internet addiction. It is assumed that the implementation of adaptive stress management strategies can reduce the need for escapist behavior.

The main objectives of our study were as follows:

- To analyze existing scientific approaches to studying media escapism and internet addiction.
- To identify the correlation between stress levels and the tendency toward media escapism.
- To develop recommendations for effective stress management strategies without resorting to escapism.

Literature review

Digital escapism, as a strategy of psychological regulation, has been the subject of active research in recent decades. According to Johanson & White (Johanson, & White, 2021: 45–60), escapism in the digital environment, including watching TV series, video games, and social media, can act as a stress management mechanism, reducing anxiety and emotional stress. However, according to Smith et al. (Smith, Brown, & Williams, 2020: 78-95), excessive use of digital technology as an escapist mechanism can lead to Internet addiction and increased stress in the long term.

Modern Research (Brown, 2022: 33-50) emphasize the dual nature of digital escapism. On the one hand, it can act as an adaptive mechanism, allowing you to temporarily distract from problems and reduce the level of cognitive load. On the other hand, prolonged use of digital media for escapist purposes can lead to social isolation, deterioration of mental well-being, and increased chronic stress (Kim, 2023: 112-130).

In the context of chronic stress, McDonald et al. (McDonald, Green, 2021: 55-70) found that people under prolonged stress are more likely to use digital escapism as a way of emotional regulation. This is confirmed by the data of Wang et al. (Wang, Chen, & Zhou, 2023: 21-40), according to which high stress levels positively correlate with the frequency of using online streaming platforms to watch TV series.

Despite significant contributions to the study of digital escapism, there are a number of research gaps. In particular, most of the work focuses on the general aspects of escapism, without taking into account individual differences in digital avoidance

strategies (Jones, 2022: 87-104). In addition, the question of which types of digital content are most actively used under stress and how this affects the formation of addictive behavior remains poorly understood.

This article aims to fill in these gaps by analyzing the relationship between chronic stress and digital escapism using the example of watching TV series on online streaming platforms. Unlike previous studies, this paper examines not only quantitative dependence, but also qualitative aspects of digital content consumption under stress.

Additional research indicates differences in the perception and use of digital escapism depending on age, gender, and cultural factors (Garcia, 2021: 102-119).

Thus, according to research by Hall & Peters (Hall, 2022: 58-75), young people are more likely to use video games and social media for escapism, while adults prefer passive forms such as watching TV series and movies. These differences may have an impact on the degree of Internet addiction formation and the level of perceived stress.

Despite significant contributions to the study of digital escapism, there are a number of research gaps. In particular, most of the work focuses on the general aspects of escapism, without taking into account individual differences in digital avoidance strategies (Jones, 2022: 87-104). In addition, the question of which types of digital content are most actively used under stress and how this affects the formation of addictive behavior remains poorly understood. There are also no comparative studies examining the impact of digital escapism on stress in various social and cultural contexts, which makes this area promising for further research.

Escapism Today, like Messianism Today or Utopianism Today, is a function of the globalized imagination. That is why it is merely a heuristic first approximation to state these slogans: messianism is about a history redeeming return from lostness to recognition; Utopianism is about a history redirecting exploration from familiarity to strangeness; and escapism is about this place, the place we already inhabit, in costume. It is not messianic: this is as good as it gets. It is not Utopian: this is as good as it gets. It is not about leaving home or the restoration of a homeland. It is about neither a promised return nor a promising future; its time and place are here and now (Limon, 2022).

Now that so many television series are available on streaming services such as Netflix, viewers' narrative transportation can be sped up by binge-

watching: the process of viewing an entire season of a particular series, if not even an entire series, by watching all of its episodes back-to-back for excessive, uninterrupted periods of time.

Carpenter and Green's studies in cognitive psychology explore how effectively fictional narratives offer viewers psychological escape, and also how mass consumption of entertainment medias—like binge-watching television shows, for example—affects one's ability to mentally perceive and process these narratives. Carpenter and Green state that viewers "tend to react to events in the narratives as if they were real, increasing the likelihood of an emotional response," and that "the kinds of participatory responses that [viewers] have to a narrative can affect their emotional responses, their memory for narrative events, and their real-world judgments."

Theories about narrative transportation apply well to the cognitive psychological processes of binge-watchers of Netflix's streaming services. Binge-watching complex dramas such as *Mad Men*, *Breaking Bad*, *Orange Is the New Black*, *House of Cards*, and *Damages*, psychologically affects viewers' perceptions of reality by increasing their rate of empathy for shows' characters, and creates confusion when viewers process these narratives too quickly, which ultimately hinders viewers' real-world judgments and interpersonal relationships.

Television viewing, and binge-watching in particular, serves to illustrate different cognitive functions ranging from one's general "beliefs and behavioral strategies" to how one's "patterns of behavior" are affected by media consumption, and how one's "thinking and belief system" are modified "to bring about enduring emotional and behavioral change." Binge-watching also recalls the type of problem-solving skills that cognitive psychology associates with collaborative forms of "active participation." This means that regardless of whether viewers watch alone or with others, the binge-worthy shows for which Netflix is famous demand a high degree of engagement, a form of participation whereby viewers interact with the story world in order to discern complex plot and character developments (McDonald, 2016).

This article aims to fill in these gaps by analyzing the relationship between chronic stress and digital escapism using the example of watching TV series on online streaming platforms. Unlike previous studies, this paper examines not only quantitative dependence, but also qualitative aspects of digital content consumption under stress.

Modern research confirms the significant role of escapism in the development of Internet addiction, especially in conditions of chronic stress. In international practice, the problem of Internet addiction and its connection with psychoemotional factors is being actively studied.

A study conducted in Lebanon showed that 16.8% of students are susceptible to Internet addiction, while they experience higher levels of anxiety, depression and stress, as well as reduced self-esteem. This confirms the hypothesis that stressful states contribute to the search for alternative ways of emotional regulation, one of which is escapism (El-Khoury, 2024: 45-62).

An analysis of coping behavior strategies of adolescents with computer addiction revealed that they more often use the "Escape-avoidance" strategy to cope with stress, which indicates a tendency to escapism as a way of avoiding real problems (Ivanova, & Petrova, 2023: 78-92). This observation is confirmed by data from a longitudinal study, according to which adolescents with a high level of Internet addiction demonstrate a low level of social adaptation and self-acceptance (Smirnov, 2023: 115-130).

In addition, an experimental study of the relationship between coping strategies and Internet addiction revealed that individuals with severe dependence on digital technologies tend to avoid solving problems and resort to maladaptive forms of stress management (Zhang, 2023: 56-74). This correlates with the concept of escapism as a psychological defense mechanism that temporarily reduces anxiety and emotional stress.

Thus, international and Russian empirical data confirm the existing hypothesis about the relationship between stress, escapism and Internet addiction. The results indicate the need for further study of this phenomenon in an intercultural context.

Materials and methods

This study examines the relationship between the level of chronic stress and selfish behavior, in particular, through watching TV series on online streaming platforms. The main research question is: Is there a statistically significant correlation between stress levels and the severity of escapist behavior?

A hypothesis was put forward: the higher the level of chronic stress, the more pronounced the selfish behavior is in the form of increased TV series viewing time and deep emotional involvement in their content.

First, we defined the selection. The group of respondents was formed according to the inclusion criteria. The respondents were undergraduate students aged 17-20 years. Since the younger generation is most familiar with the digital world and presumably uses media escapism more as a form of stress relief.

The sample consisted of 90 respondents who met the following criteria:

- age from 17 to 20 years;
- having regular access to online streaming platforms;
- subjectively experienced stress levels range from moderate to high (according to the scale used in the study).

The following validated psychodiagnostic techniques were used in the study:

1. The Perceptual Stress Scale (PSS-10) is used to assess the level of chronic stress.
2. The methodology for assessing escapist behavior (an adapted version of the Escapism Scale) is used to measure the severity of escapism through watching TV shows (it includes cognitive and behavioral aspects).
3. Additional demographic issues (age, gender, employment, average TV show viewing time per week).

The data was collected anonymously using an online questionnaire hosted on the Google Forms

platform. The participants filled out the questionnaire at a convenient time for them, the average survey time was 15 minutes.

Unlike previous studies, this approach combines the use of quantitative methods for measuring escapism in the context of streaming services, which allows an objective assessment of the impact of digital technologies on the behavioral aspects of stress. This is also the first time that a comparative analysis of escapism has been conducted depending on the level of chronic stress in a given age group.

Results and discussion

To investigate the relationship between chronic stress and media escapism, we conducted a statistical analysis on a sample of 90 participants. The data were collected through a survey and processed in Excel, followed by statistical computations in Python. The analysis included descriptive statistics, correlation analysis, regression analysis, and an ANOVA test to determine significant differences between stress levels.

Descriptive Statistics

Descriptive statistics were computed for the two primary variables: chronic stress (measured by TICS-SSCS) and media escapism (measured by the Media Escapism Scale). The results are presented in Table 1.

Table 1 – Descriptive Statistics for Chronic Stress and Media Escapism

Variable	Mean	SD	Min	Max
Chronic Stress	33.08	8.9	12	60
Media Escapism	31.51	8.9	10	50

The results indicate that the mean chronic stress level was 33.08, with a standard deviation of 8.9, while the mean media escapism score was 31.51, also with a standard deviation of 8.9.

Correlation Analysis

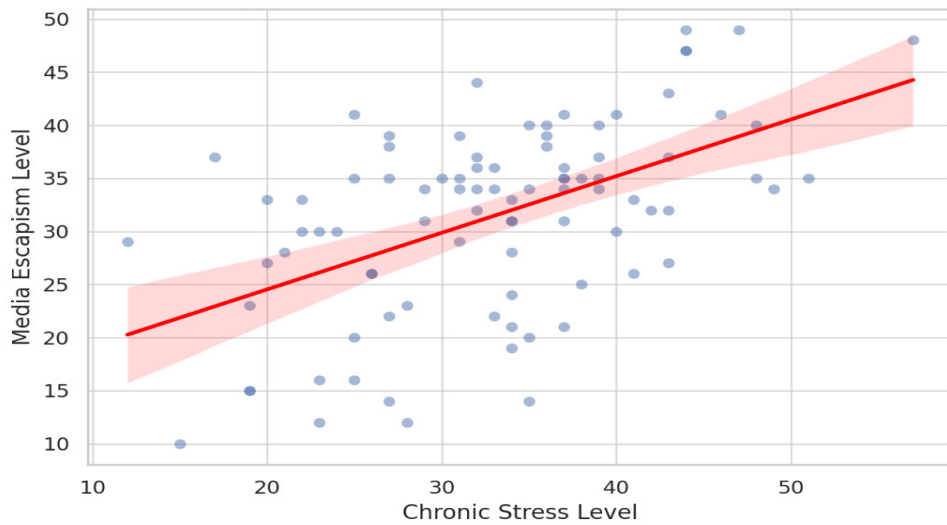
A Pearson correlation test was conducted to examine the relationship between chronic stress and media escapism. The results revealed a moderate positive correlation between the two variables ($r = 0.52$, $p < 0.0001$), indicating that higher levels of stress are associated with higher levels of media escapism.

Regression Analysis

To further investigate the predictive power of chronic stress on media escapism, a simple linear regression analysis was conducted. The model summary is presented in Table 2.

An ANOVA test was performed to examine whether media escapism levels significantly differ across three stress categories (low, moderate, high). The results indicated a significant effect ($F = 11.77$, $p < 0.0001$), suggesting that individuals with higher stress levels tend to engage in more media escapism compared to those with lower stress levels.

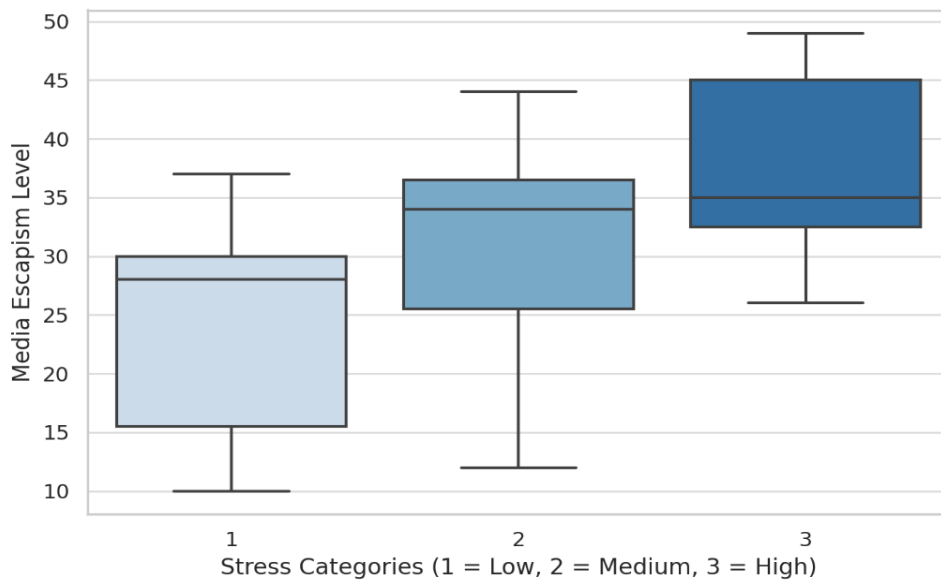

Figure 1 – Scatter Plot of Stress and Media Escapism

Table 2 – Regression Analysis Predicting Media Escapism from Stress

Predictor	Coefficient (B)	Std. Error	t-value	p-value
Constant	13.86	3.19	4.35	<0.001
Stress	0.53	0.093	5.73	<0.001

The regression model explained 27% of the variance in media escapism ($R^2 = 0.27$, $F(1, 87) = 32.79$, $p < 0.0001$). The stress coefficient ($B = 0.53$, $p < 0.0001$) suggests that for each additional point in stress, media escapism increases by 0.53 points, further supporting our hypothesis.

Figure 2 – Box Plot of Media Escapism Across Stress Categories

The study results confirm the hypothesized correlation between chronic stress and escapism through binge-watching TV series. Statistical analysis revealed a positive relationship between stress levels and the extent of escapist behavior. Participants with higher stress levels reported spending more time watching TV series and experiencing deeper emotional involvement with the content. These findings provide empirical support for the assumption that digital escapism is used as a coping strategy by individuals experiencing prolonged stress.

These results are consistent with previous studies that have also established a link between stress and using the internet to meet different needs. For example, a study conducted among students showed that there is a relationship between stress levels and time spent online, especially to meet prestigious and spiritual needs (Deatherage, Servaty-Seib, & Aksoz, 2014: 40-46). In addition, smart use of social media can help reduce stress and improve mental well-being, which highlights the importance of an informed approach to digital consumption (Tengri Life: Reasonable use of social media reduces stress in adolescents, 2024).

The results of this study provide strong empirical support for the hypothesis that higher levels of chronic stress are associated with greater engagement in media escapism. The moderate positive correlation ($r = 0.52$) suggests a meaningful relationship, which was further confirmed through regression analysis, demonstrating that stress significantly predicts media escapism levels. Additionally, ANOVA results showed that individuals with high stress reported significantly higher escapism tendencies compared to those with low and moderate stress.

These findings align with prior research suggesting that individuals experiencing stress often seek distraction or emotional relief through media consumption. The results highlight the psychological role of digital entertainment in stress management and underline the potential risks of excessive media escapism, particularly for those experiencing chronic stress. Future studies should explore other moderating variables, such as personality traits or coping strategies, to better understand the complexities of stress-related media engagement.

Overall, this study contributes to the growing body of research on digital media use and psychological well-being, emphasizing the need for balanced media consumption and stress management strategies.

Conclusion

The practical significance of these results lies in the need to develop strategies aimed at conscious and controlled consumption of digital content. Psychologists and mental health professionals can use this data to develop recommendations for managing time spent watching TV shows, especially for people experiencing chronic stress. This may include training in methods of conscious media consumption and the development of alternative stress management strategies.

The purpose of this study was to study the relationship between chronic stress and the level of media escapism, as well as to identify possible predictors of digital escapism. To achieve this goal, a quantitative research method was used, including correlation and regression analysis, as well as analysis of variance (ANOVA).

The results of the study showed that higher levels of chronic stress are associated with increased use of media escapism. A moderately positive correlation ($r = 0.52$) confirmed a significant relationship between stress and escapist behavior. Regression analysis demonstrated that stress levels are a significant predictor of digital escapism, and the ANOVA results confirmed that people with high stress levels exhibit pronounced tendencies towards escapism compared to groups with low and moderate stress levels.

Based on the data obtained, it can be concluded that digital escapism plays an important psychological role in coping with stress, but its excessive use can not only reduce the level of subjective distress, but also increase the risk of dependence on digital media. These findings are consistent with previous studies that emphasize that stressful conditions often provoke a search for emotional relief through the consumption of digital content.

Prospects for further research include exploring additional moderators of this relationship, such as individual personality traits, stress management strategies, and cultural differences in media consumption patterns. The practical application of the data obtained can be useful in the development of preventive programs aimed at conscious consumption of digital media and stress management, which is especially important in the digital age. The introduction of recommendations on the balance between media activity and traditional stress relief methods (for example, physical activity, social interaction) can help strengthen the psychological well-being of users of digital platforms.

The results of the study confirmed the existence of a significant relationship between the level of chronic stress and a tendency to media escapism. It was found that with increasing stress levels, the frequency of using digital content as a mechanism of psychological relaxation increases. This indicates that digital escapism performs the function of emotional regulation, helping to temporarily reduce subjective feelings of tension and anxiety.

The findings expand existing scientific understanding in the field of digital psychology, deepening understanding of how stress affects media consumption. On the one hand, the results highlight the adaptive aspect of media escapism, which is its ability to provide temporary emotional relief. On the other hand, the revealed patterns indicate the po-

tential risks associated with excessive digital withdrawal as a way to avoid real stressful situations. These findings emphasize the need for further study of this phenomenon, as well as the development of strategies for the conscious and balanced use of digital media in stressful conditions.

Limitations

However, the study has a number of limitations. First, the use of self-reports can lead to subjective distortions in the data. Secondly, the cross-sectional design of the study does not allow establishing causal relationships between variables. In the future, it is recommended to conduct longitudinal studies and use objective methods of measuring stress, such as physiological indicators, to better understand the relationship between stress and escapist behavior.

References

- Brown T., Taylor P. (2022) Coping with stress through digital media: The role of streaming services and social networks. *Media Studies Quarterly*, vol. 20 (4), pp.33–50.
- Deatherage S., Servaty-Seib H.L., Aksoz I. (2014) Stress, coping, and Internet use of college students. *Journal of American College Health*, vol.62(1), pp.40–46. <https://doi.org/10.1080/07448481.2013.843536>
- El-Khoury J., Karam E., Abi-Habib, R. (2024) Internet addiction and psychological distress among university students in Lebanon. *Psychological Perspectives on Digital Behavior*, vol.14(1), pp.45–62.
- Garcia R., Lopez D. (2021) Cultural variations in digital escapism: A cross-national perspective. *Journal of Media Psychology*, vol.16(4), pp.102–119.
- Hall T., Peters N. (2022) Age and gender differences in digital escapism: A comparative analysis. *Behavioral Sciences Review*, vol.19(2), pp. 58–75.
- Ivanova E.V., Petrova D.A. (2023) Koping-strategii i cifrovoj eskapizm u podrostkov s komp'yuternoj zavisimost'yu [Coping strategies and digital escapism in adolescents with computer addiction]. *Journal of Behavioral Psychology*, vol.11(4), pp.78–92. (In Russian)
- Johanson M., White K. (2021) Digital escapism and stress reduction: A psychological perspective. *Journal of Digital Psychology*, vol.14(2), pp.45–60.
- Jones M., Patel R. (2022) Individual differences in digital avoidance strategies: A meta-analysis. *Psychological Perspectives on Digital Behavior*, vol.12(3), pp.87–104.
- Kim S., Lee J. (2023) The impact of digital escapism on mental health: A longitudinal study. *Journal of Behavioral Science*, vol.29(3), pp.112–130.
- Limon J. (2022) *Escape, escapism, escapology* (1st ed.). Bloomsbury Academic. Retrieved January 14, 2025, from <https://www.perlego.com/book/3566834> (Original work published July 14, 2022)
- McDonald H., Green S., Roberts A. (2021) Chronic stress and digital escapism: A behavioral study. *International Journal of Stress Research*, vol.15(2), pp.55–70.
- McDonald K., Smith-Rowsey D. (2016) *The Netflix effect* (1st ed.). Bloomsbury Academic. Retrieved January 14, 2025, from <https://www.perlego.com/book/800936> (Original work published August 11, 2016)
- Sharot T. (2024) Doom scrolling really does make you more depressed, study finds. The Times. <https://www.thetimes.co.uk/article/doom-scrolling-really-does-make-you-more-depressed-study-finds-2gnxvm99d>
- Smirnov A.V., Kuznetsova L.M. (2023) Longitudinal study of social adaptation and digital dependency in youth. *International Journal of Developmental Psychology*, vol.15(2), pp.115–130. (In Russian)
- Smith J., Brown, L., Williams R. (2020) The dark side of digital escapism: Internet addiction and psychological well-being. *Cyberpsychology Review*, 18(1), pp.78–95.
- Razumnoe ispol'zovanie social'nyh setej snizhaet stress u podrostkov – issledovanie (2024, November 15). [Elektronnyj resurs]. [Tengri Life Reasonable use of social media reduces stress in adolescents – study]. Tengri Life <https://tengrinews.kz/news/razumnoe-ispolzovanie-sotsialnyih-setey-sniizhaet-stress-u-podrostkov/> (In Russian).
- Wang L., Chen Y., Zhou, X. (2023) Streaming platforms as a coping mechanism: Stress, escapism, and addiction. *Digital Behavior Journal*, vol.17(1), pp. 21-40.

Vsemirnaya organizatsiya zdoravoohraneniya. Podrostki, ekrany i psicheskoe zdorov'e (2024) [World Health Organization. Teens, Screens and Mental Health]. Elektronnyj resurs. Rezhim dostupa: <https://www.who.int/europe/ru/news/item/25-09-2024-teens--screens-and-mental-health>

Zhang W., Liu H., Chen, Y. (2023) Avoidance coping and Internet addiction: An experimental study. *Journal of Cyberpsychology*, vol. 9(3), pp.56–74.

Литература

Brown T., Taylor P. Coping with stress through digital media: The role of streaming services and social networks // *Media Studies Quarterly*. – 2022. – Vol.20 (4). – P.33–50.

Deatherage S., Servaty-Seib H.L., Aksoz I. Stress, coping, and Internet use of college students// *Journal of American College Health*. – 2014. – Vol.62(1). – P.40–46. <https://doi.org/10.1080/07448481.2013.843536>

El-Khoury J., Karam E., Abi-Habib, R. Internet addiction and psychological distress among university students in Lebanon // *Psychological Perspectives on Digital Behavior*. – 2024. – Vol.14(1). – P.45–62.

Garcia R., Lopez D. Cultural variations in digital escapism: A cross-national perspective // *Journal of Media Psychology*. – 2021. – Vol.16(4). – P.102–119.

Hall T., Peters N. Age and gender differences in digital escapism: A comparative analysis // *Behavioral Sciences Review*. – 2022. – Vol.19(2). – P. 58–75.

Иванова Е. В., Петрова Д. А. Копинг-стратегии и цифровой эскапизм у подростков с компьютерной зависимостью // *Журнал поведенческой психологии*. – 2023. – Т. 11. – №4. – С. 78–92.

Johanson M., White K. Digital escapism and stress reduction: A psychological perspective // *Journal of Digital Psychology*. – 2021. – Vol.14(2). – P.45–60.

Jones M., Patel R. Individual differences in digital avoidance strategies: A meta-analysis // *Psychological Perspectives on Digital Behavior*. – 2022. – Vol.12(3). – P.87–104.

Kim S., Lee J. The impact of digital escapism on mental health: A longitudinal study// *Journal of Behavioral Science*. – 2023. – Vol.29(3). – P.112–130.

Limon J. *Escape, escapism, escapology* (1st ed.). Bloomsbury Academic. Retrieved January 14, 2025, from <https://www.perlego.com/book/3566834> (Original work published July 14, 2022)

McDonald H., Green S., Roberts A. Chronic stress and digital escapism: A behavioral study// *International Journal of Stress Research*. – 2022. – Vol.15(2). – P.55–70.

McDonald K., Smith-Rowsey D. *The Netflix effect* (1st ed.). Bloomsbury Academic. Retrieved January 14, 2025, from <https://www.perlego.com/book/800936> (Original work published August 11, 2016)

Sharot T. Doom scrolling really does make you more depressed, study finds. *The Times*. – 2024. <https://www.thetimes.co.uk/article/doom-scrolling-really-does-make-you-more-depressed-study-finds-2gnxvm99d>

Смирнов А.В., Кузнецова Л.М. Лонгитюдное исследование социальной адаптации и цифровой зависимости у молодежи // *Международный журнал развивающей психологии*. – 2023. – Т. 15. – №2. – С. 115–130.

Smith J., Brown, L., Williams R. The dark side of digital escapism: Internet addiction and psychological well-being // *Cyberpsychology Review*. – 2020. – Vol. 18(1). – P.78–95.

Разумное использование социальных сетей снижает стресс у подростков – исследование // *Tengri Life*. – 2024. – 15 ноября. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://tengrinews.kz/news/razumnoe-ispolzovanie-sotsialnyih-setey-sniizhaet-stress-u-podrostkov/> (дата обращения: 30.05.2025).

Wang L., Chen Y., Zhou, X. Streaming platforms as a coping mechanism: Stress, escapism, and addiction // *Digital Behavior Journal*. – 2023. – Vol.17(1). – P.21–40.

Всемирная организация здравоохранения. Подростки, экраны и психическое здоровье [Электронный ресурс]. – 2024. – Режим доступа: <https://www.who.int/europe/ru/news/item/25-09-2024-teens--screens-and-mental-health> (дата обращения: 30.05.2025).

Zhang W., Liu H., Chen, Y. Avoidance coping and Internet addiction: An experimental study // *Journal of Cyberpsychology*. – 2023. – Vol.9(3). – P.56–74.

Information about authors:

Kassymova Madina (corresponding author) – Doctoral student in the Department of General and Applied Psychology at Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: kasymova3010@gmail.com)

Berdibayeva Sveta Kydyrbekovna – Doctor of Psychological Science, Professor, Department of General and Applied Psychology at Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: berdibayeva.sveta1@mail.ru)

Kukubayeva Assiya – Doctor of Psychological Science, Professor, A. Myrzakhetov Kokchetau university (Kokchetau, Kazakhstan, e-mail: kukubaeva_2011@mail.ru)

Garber Alena – Honored Professor in Psychology at the Stichting Euregio University, Netherland Rehabilitation Clinic “Reinhardtshöhe” (Bad Wildungen, Hessen, Germany, e-mail: alena.garber@gmx.de)

Berdibayev Satybaldy – Senior Lecturer, L.N. Gumilyov Eurasian National University (Astana, Kazakhstan, e-mail: catok-s67@mail.ru)

Авторлар туралы мәлімет:

Касымова Мадина (корреспондент-автор) – докторант, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, жалпы және қолданбалы психология кафедрасы (Алматы, Қазақстан, e-mail: kasymova3010@gmail.com)

Бердибаева Света Кыдырбековна – психология ғылымдарының докторы, профессор, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, жалпы және қолданбалы психология кафедрасы (Алматы, Қазақстан, e-mail: berdibayeva.sveta1@mail.ru)

Қукубаева Асия Хайрушевна – психология ғылымдарының докторы, профессор, А. Мырзахметов атындағы Көкшетау университеті (Көкшетау, Қазақстан, e-mail: kukubaeva_2011@mail.ru)

Гарбер Алёна Ильинична – психология ғылымының құрметті профессоры, Stichting Euregio University (Нидерланды), «Reinhardshöhe» оңалту клиникасы (Бад-Вильдунген, Гессен, Германия, e-mail: alena.garber@gmx.de)

Бердибаев Сатыбалды Кыдырбекович – практикалық қазақ тілі кафедрасының аға оқытушысы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті (Астана, Қазақстан, e-mail: catok-s67@mail.ru)

Информация об авторах:

Касымова Мадина (автор-корреспондент) – докторант PhD кафедрасы общей и прикладной психологии, Казахский национальный университет имени аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: kasymova3010@gmail.com)

Бердибаева Света Кыдырбековна – доктор психологических наук, профессор кафедры общей и прикладной психологии, Казахский национальный университет имени аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: berdibayeva.sveta1@mail.ru)

Қукубаева Асия Хайрушевна – доктор психологических наук, профессор Кокшетауского университета имени Абая Мырзахметова (Кокшетау, Казахстан, e-mail: kukubaeva_2011@mail.ru)

Гарбер Алёна Ильинична – почётный профессор психологии в Stichting Euregio University (Нидерланды), реабилитационная клиника «Reinhardshöhe» (Бад-Вильдунген, Гессен, Германия, e-mail: alena.garber@gmx.de)

Бердибаев Сатыбалды Кыдырбекович – старший преподаватель кафедры практического казахского языка Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева (Астана, Казахстан, e-mail: catok-s67@mail.ru)

Келіп түсті: 14 сәуір 2025 жыл
Қабылданды: 16 тамыз 2025 жыл

IRSTI 15.41.21

<https://doi.org/10.26577/JPSS202594302>

**T. Konysbai^{1*}, O. Aimaganbetova¹, N. Khazratova²,
E. Adilova¹, N. Sadykova¹**

¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

²University of Warmia and Mazury, Olsztyn, Poland

*e-mail: tolkin_25.98@mail.ru

EMOTIONAL WELL-BEING OF STUDENT YOUTH IN KAZAKHSTAN: SOCIO-PSYCHOLOGICAL VERIFICATION IN A CROSS-CULTURAL CONTEXT

In the conditions of globalization and intensification of academic mobility, the problem of students' emotional well-being acquires special significance and relevance, especially in the multicultural educational environment of Kazakhstan. Emotional well-being, as an integral indicator of the psychological state of personality, is closely related to the quality of adaptation, the level of social support, cultural attitudes and interpersonal communications. The purpose of the present study is socio-psychological verification of the construct of emotional well-being taking into account the cross-cultural aspect on a sample of Kazakhstani and foreign students. The scientific novelty of the work lies in the identification of socio-cultural factors determining the level of emotional well-being, as well as in the empirical comparison of indicators between different ethnic groups. The study involved 227 respondents – Kazakhstani and foreign students. A comprehensive empirical diagnosis was implemented using six valid methods aimed at assessing affective states, strategies of emotional regulation, self-efficacy in the sphere of emotions, level of depression, anxiety and stress, as well as perception of social support and cultural orientations. Methodology included the use of standardized scales as well as statistical methods of analysis. The results showed that the emotional well-being of international students depends to a greater extent on the level of cultural adaptation and the quality of social support. The obtained data have high theoretical and practical significance: they can be applied in the development of psychological assistance programs and adaptation trainings for students. The work contributes to the development of cross-cultural and educational psychology, actualizing the problem of stability of emotional state in a multicultural environment.

Keywords: emotional well-being, cross-cultural study, students, social-psychological verification, predictors.

**T.E. Қонысбай^{1*}, О.Х. Аймаганбетова¹, Н.В. Хазратова²,
Э.Т. Адилова¹, Н.М. Садыкова¹**

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

²Вармия-Мазури университеті, Ольштын, Польша

*e-mail: tolkin_25.98@mail.ru

Қазақстандағы студент жастардың эмоционалдық әл-ауқаты: кросс-мәдени контекстінде әлеуметтік-психологиялық тексеру

Жаһандану және академиялық ұтқырлықтың күшеюі жағдайында студенттердің эмоционалдық әл-ауқаты мәселесі, әсіресе Қазақстанның көпмәдениетті білім беру ортасында ерекше маңызды және өзекті болып табылады. Эмоциялық салауаттылық жеке тұлғаның психологиялық жай-күйінің интегралды көрсеткіші ретінде бейімделу сапасымен, әлеуметтік қолдау деңгейімен, мәдени қатынаспен және тұлғааралық қарым-қатынаспен тығыз байланысты. Бұл зерттеудің мақсаты – қазақстандық және шетелдік студенттердің үлгісі бойынша мәдениетаралық аспектіні ескере отырып, эмоционалдық салауаттылық құрылымын әлеуметтік-психологиялық тексеру. Жұмыстың ғылыми жаңалығы эмоционалдық әл-ауқат деңгейін анықтайтын әлеуметтік-мәдени факторларды анықтауда, сондай-ақ әртүрлі этникалық топтар арасындағы көрсеткіштерді эмпирикалық түрде салыстыруда. Зерттеуге 227 респондент – қазақстандық және шетелдік студенттер қатысты. Кешенді эмпирикалық диагностика аффективтік күйлерді, эмоционалды реттеу стратегияларын, эмоциялар саласындағы өзіндік тиімділікті, депрессия, алаңдаушылық және стресс деңгейін, сондай-ақ әлеуметтік қолдау мен мәдени бағдарларды қабылдауды бағалауға бағытталған алты жарамды әдісті қолдану арқылы жүзеге асырылды. Әдістеме стандартталған шкалаларды және талдаудың статистикалық әдістерін қолдануды қамтиды. Нәтижелер шетелдік студенттердің эмоционалдық әл-ауқаты көп жағдайда мәдени бейімделу деңгейіне және әлеуметтік қолдау сапасына байланысты екенін көрсетті. Алынған мәліметтердің

және практикалық маңызы бар: оларды психологиялық көмек бағдарламаларын әзірлеуде және студенттерге бейімделу тренингінде пайдалануға болады. Жұмыс көпмәдениетті ортадағы эмоционалды жағдайдың тұрақтылығы мәселесін өзекті ете отырып, мәдениетаралық және білім беру психологиясының дамуына ықпал етеді.

Түйін сөздер: эмоционалды салауаттылық, мәдениетаралық зерттеу, студенттер, әлеуметтік-психологиялық тексеру, предикторлар.

Т.Е. Қонысбай^{1*}, О.Х. Аймаганбетова¹, Н.В. Хазратова²,
Э.Т. Адилова¹, Н.М. Садыкова¹

¹Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

²Варминьско-Мазурский университет, Ольштын, Польша

*e-mail: tolkin_25.98@mail.ru

Эмоциональное благополучие студенческой молодежи в Казахстане: социально-психологическая верификация в кросс-культурном контексте

В условиях глобализации и интенсификации академической мобильности проблема эмоционального благополучия студентов приобретает особую значимость и актуальность, особенно в мультикультурной образовательной среде Казахстана. Эмоциональное благополучие, как интегральный показатель психологического состояния личности, тесно связано с качеством адаптации, уровнем социальной поддержки, культурными установками и межличностными коммуникациями. Целью настоящего исследования является социально-психологическая верификация конструкта эмоционального благополучия с учетом кросс-культурного аспекта на выборке казахстанских и иностранных студентов. Научная новизна работы заключается в выявлении социокультурных факторов, детерминирующих уровень эмоционального благополучия, а также в эмпирическом сопоставлении показателей между различными этническими группами. В исследовании приняли участие 227 респондентов – казахстанские и иностранные студенты. Была реализована комплексная эмпирическая диагностика с использованием шести валидных методик, направленных на оценку аффективных состояний, стратегий эмоциональной регуляции, самоэффективности в сфере эмоций, уровня депрессии, тревоги и стресса, а также восприятия социальной поддержки и культурных ориентаций. Методология включает использование стандартизированных шкал, а также статистических методов анализа. Результаты показали, что эмоциональное благополучие иностранных студентов в большей степени зависит от уровня культурной адаптации и качества социальной поддержки. Полученные данные обладают высокой теоретической и практической значимостью: они могут быть применены в разработке программ психологической помощи и адаптационных тренингов для студентов. Работа вносит вклад в развитие кросс-культурной и образовательной психологии, актуализируя проблему устойчивости эмоционального состояния в мультикультурной среде.

Ключевые слова: эмоциональное благополучие, кросс-культурное исследование, студенты, социально-психологическая верификация, предикторы.

Introduction

In the modern world, which is characterized by intensive digitalization, globalization, uncertainty, growth of cross-cultural interaction and academic mobility among students, the educational space of Kazakhstan is becoming more and more multicultural. Under these conditions, the study of mental and emotional state of students as an indicator of their psychological stability, successful social adaptation and academic engagement is of particular importance. Emotional well-being reflects the subjective perception of a person's internal state, the level of satisfaction with life, the balance of affects, and is directly related to the academic and social adaptation of the individual.

Relevance. The choice of this topic is conditioned by insufficient development of the problem in the context of cross-cultural comparisons of students in Kazakhstan. Despite the presence of individual studies on the issues of psychological health and adaptation of international students, the complex socio-psychological verification of the construct of emotional well-being taking into account cultural differences remains practically unexplored. The relevance of this paper is also confirmed by the growing need for psychological and pedagogical support of students in a culturally diverse environment, which requires scientifically sound data. This indicates the existence of a scientific lacuna and the relevance of the topic, confirmed by both scientific and practical interest. The work is based on the

achievements of domestic and foreign psychologists in the field of cross-cultural psychology and social psychology.

In recent years, more and more attention in educational and psychological practice is paid to the emotional state of students studying in a multi-ethnic and multicultural environment. The increasing number of international students at universities in Kazakhstan makes it necessary to better understand how emotional well-being is formed in the context of differences in culture, language and social norms. Emotional well-being is seen as a complex system that includes a sense of stability, ability to cope with difficulties, positive perception of others and confidence in one's own emotional capabilities.

Research shows that people from different cultures can express emotions, manage them and evaluate their inner state in different ways. Such differences are especially noticeable in educational environments where students face not only academic workload, but also the need for social adaptation. It is in such conditions that it becomes important to consider not only the level of anxiety or depression, but also the availability of resources – emotional, behavioral and social – that help to maintain psychological balance.

The results of the present work indicate that students from different countries evaluate and regulate their emotional reactions differently. This suggests the need for a more flexible approach in supporting students, including the development of psychological support programs focused on individual differences and the creation of an environment in which each student can feel accepted, understood and psychologically protected.

In the framework of this study, the socio-psychological verification of emotional well-being is carried out and is considered as a subjective component of psychological functioning of personality, including the prevalence of positive affects over negative ones, the perception of internal stability, confidence, as well as the ability to effectively regulate emotional states.

Object of the study: Kazakhstani and foreign student youth.

Subject of the study: socio-psychological determinants and predictors of emotional well-being of students in a multicultural environment.

Purpose of the study: realization of socio-psychological verification of students' emotional well-being in the cross-cultural paradigm and identification of the peculiarities of determinants and predictors of emotional well-being manifestation.

Objectives of the research:

1. To analyze theoretical approaches to the concept of emotional well-being and cross-cultural adaptation.

2. To develop an empirical model for measuring emotional well-being taking into account cultural factors.

3. To conduct a comparative analysis of the level of emotional well-being in Kazakhstani and foreign students.

4. To determine the significant socio-psychological determinants and predictors of well-being in a multicultural environment.

Research methods: questionnaire survey using standardized psychodiagnostic techniques, mathematical and statistical methods of analysis.

Methodological approaches include systemic and cross-cultural approaches.

Thus, the presented research is interdisciplinary in nature, combining elements of social, cultural and educational psychology, and is aimed at deepening the understanding of the mechanisms of formation of students' emotional well-being in the conditions of cross-cultural interaction. Its results can be practically applied in the development of psychological support programs for students and the creation of an inclusive educational environment.

Literature review

Mental health, states of well-being, resilience skills and regulation in both educational and any other environment are the most pressing issues at present. In many studies, evidence strongly suggests that factors reflecting psychological and emotional functioning like level of life satisfaction, happiness, and goal orientation can also predict physiological state such as the presence of anxiety or depression (Park, 2022: 11).

One of the indicators of well-being and mental health of an individual is emotional well-being as the most basic level of functioning of the human psyche. Emotional well-being shapes our worldview, feeling, regulates emotional functioning and as the most basic level of well-being helps us to cope with difficulties, process information through emotions with the help of cognitive processes. That is, if we consider the structure of well-being, then all types of well-being interacting with each other form a holistic conscious personality, ensuring its development. This is why it is so important to study and shape high emotional well-being in developing youth.

Emotional well-being has been described by many famous authors up to now, but there has been no firmly established, single definition of the concept and allocation of a separate large-scale concept, large-scale studies conducted. It has had different definitions by different researchers: in Karapetyan (emotional and personal well-being) – a set of subjective and psychological well-being (Karapetyan, 2020: 45); in Freud’s psychoanalysis it is an indicator of psychological health, that is, the absence of neuroses and satisfaction with life, achieved through sublimation (Freud, 1990); in Hippenreiter – a subjective feeling of confidence, security and inner stability, contributing to personal development and positive attitude to others (Hippenreiter, 2002: 39); Diener includes EB in the structure of SB and reflects the level of life satisfaction (Diener, 2018); and Ryff includes it in the structure of PB (Ryff, 1989); according to Lyubomirsky, EB combines positive affect, negative affect and life satisfaction (Lyubomirsky, 1999: 137); Bradburn described EB in his work in 1969. as “a psychological state reflecting the predominance of positive affective states over negative affective states, perceived by the individual as life satisfaction and its emotional value” (Bradburn, 1969).

It still remained in the shadow of other more influential concepts such as subjective, psychological well-being. It was only in 2018 that it was put forward as a separate concept by researchers from the National Institutes of Health in the US (Feller, 2018: 140) and defined it as “an umbrella phenomenon related to psychometric concepts such as psychological health, positive mental health, quality of life, prosperity, and subjective well-being”. It is important to note that Feller and colleagues also defined EB as a complex consisting of these components: evaluative (evaluating the quality of one’s life in general, satisfaction), experiential (feeling happy, positive affect), hedonic (life satisfaction, positive affect), eudaimonic (feeling meaningful, having a life purpose, striving and achieving) (Richter, 2024: 2). Thus, according to this concept, EB is a multidimensional construct, a set of four components that together constitute the perception of external phenomena, processing and reflection of these same phenomena or feedback to the world through emotional, sensory-perceptual connection, in the language of cognitive science: input, processing and output. However, the difference in processing and perception is not just external information, encoding of symbols, but in the important role of sensation, emotional-personal, volitional spheres.

In current neuroscience research, EB plays an important role in fMRI studies such as neuroimaging (reflecting active brain regions through the equipment). This research method is relevant and according to this research helps to diagnose and enhance EB as brain structure mechanisms and neural correlates can be detected (Flynn, 2017: 35).

This construct is still not fully explored and developed; diagnostic scales have not been created and indicators that characterize it accurately have not been identified. Although these are limitations, it poses new goals and opportunities for us and for future researchers in this field.

Social-psychological verification in the context of this study is considered as a process of empirical confirmation (verification) of students’ emotional well-being from the positions of social-psychological theories. Such verification involves not just fixing the subjective emotional state, but also analyzing its interrelations with external social conditions, personal regulatory mechanisms and cultural attitudes.

Emotional well-being in this study is not reduced to simple satisfaction or absence of distress, but is considered as a multicomponent system, which includes affective saturation (positive and negative emotions); strategies of emotional regulation; confidence in one’s own emotional actions (emotional self-efficacy); experience of social support; sociocultural values and orientations.

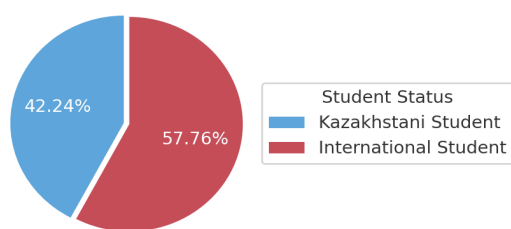
The concept of “verification” historically emerged within the framework of positivist methodology proposed by O. Comte, the founder of sociology. Comte, the founder of sociology as an empirical science. In the classical understanding, verification meant confirmation of the truth of theoretical knowledge on the basis of observable facts. In psychology and sociology of the XX-XXI centuries, the concept of verification has been transformed, expanding its boundaries: now it includes not only logical-empirical verification, but also a socially conditioned understanding of truth, applicable to subject-related phenomena (Allakhverdov, 2020; Wertz, 2023).

Nowadays, the term is not only a logical-scientific procedure, but also a tool for interdisciplinary analysis in the humanities and social sciences.

As modern researchers note: “Methodological verification finds application where the object is complex and depends on subjective characteristics. “Verification in psychology is a way of correlating subjective experience with intersubjectively recognized scientific grounds” (Tikhonov, 2023: 54).

Materials and methods

The study involved 227 students, of which 108 were Kazakhstani and 119 were foreign students, temporarily or permanently staying in the territory of the Republic of Kazakhstan (see Figure 1). The age of respondents ranged from 17 to 45 years old. The average age of the entire sample was 23.8 years, with the average age of Kazakhstani students being 21 years and foreign students 26 years. Participants were both university students and students of secondary vocational education (SVE) organizations, covering various levels of training – from colleges to doctoral studies. The geography of the study covered such cities of Kazakhstan as Almaty, Taraz, Issyk, Kokshetau, which allowed to reflect a wide regional context and provide a greater variability of socio-cultural conditions.

Figure 1 – Distribution of respondents by student status

Kazakh students who participated in the study represented such educational institutions as Al-Farabi Kazakh National University (KazNU), Abai Kazakh National Pedagogical University (KazNPU, Almaty), Taraz Regional University named after M.Kh. Dulati (TarGU), Kokshetau University named after S. Ualikhanov, Graduate Medical College “Interdent” (GMC, Almaty), Kulan Pedagogical College (Zhambyl region), and Yesik Humanitarian Economic College (YSEC) in Almaty region. Also international students from different countries, including China, Japan, India, Pakistan, Nigeria, USA and neighboring CIS countries, who are currently studying at KazNU (Almaty) participated in the survey. Thus, both local and international students with different cultural and educational backgrounds are represented in the sample, which allowed for a deeper consideration of the intercultural features of the perception of the topic under study.

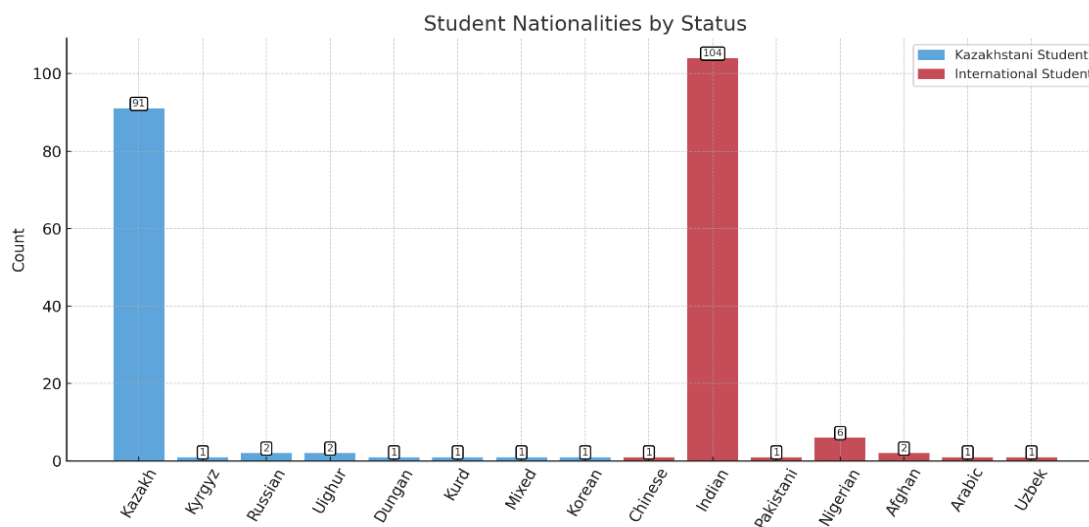
The represented students are trained in a wide range of specialties: psychology, neuropsychology, nursing, pedagogy, chemistry, biology, history, Russian language and literature, computer science and others. This ensures the interdisciplinary nature of the study and makes its findings more universal.

Data collection was conducted in both online and offline formats. In particular, the surveys at KazNU were organized in the university classrooms, with the verbal consent of the respondents, as part of voluntary participation. The online questionnaire was distributed among students from other cities, colleges and universities through electronic platforms and messengers, based on the principle of convenience sampling. In all cases, participation was anonymous and voluntary, and all ethical and confidentiality requirements were observed.

After the collection phase, only those questionnaires that were filled out completely and correctly were selected. All respondents were categorized by demographic and social characteristics: gender, age, ethnicity, educational level and status (college, bachelor’s, master’s, doctoral). This allowed for in-depth comparative analysis and the formation of subgroups relevant for statistical comparison. Quantitative indicators by gender, age groups, ethnicity and educational status were also quantified, which made it possible to build a more accurate analytical model.

The gender composition of the sample is as follows: 36.6% ($n = 83$) were male and 63.4% ($n = 144$) were female. The mean age of the male group is 24 and the mean age of the female group is 23. Despite the moderate gender imbalance, both groups are represented in sufficient volume to make statistically valid comparisons. Due to the differences in the quantitative composition of the groups, methods robust to unequal distribution were used in analyzing gender differences.

The ethnic identity of the respondents is diverse. The structure of respondents’ ethnicity distribution shows the prevalence of the following nationalities (Fig. 2): Chinese – 104 people (45.8%), Kazakhs – 92 people (40.5%), Russians – 8 people (3.5%), Pakistanis – 6 people (2.6%). The other groups (Kyrgyz, Afghans, Mestizos, Uighurs, Japanese, Indians, Ukrainians, Uzbeks, Koreans, Kurds, Balkars) are represented singly – from 1 to 3 people each, collectively making up about 7.6% of the sample.

Figure 2 – Distribution of Kazakhstani and foreign students by ethnic identity

Representatives of the following ethnic groups prevail among Kazakh students: Kazakhs – 91 people (84.3% of all Kazakh students), Russians – 8 people (7.4%), Uighurs, Koreans, Ukrainians, Kurds, Mestizos, Balkars – a total of 9 people (8.3%). Consequently, the Kazakh sample is predominantly ethnically homogeneous, with a predominance of Kazakh nationality, with moderate representation of ethnic minorities.

Among foreign students, the picture is dramatically different: Chinese make up the vast majority – 104 people (87.4% of all foreign students), the rest are Kyrgyz (2), Japanese, Indian, Pakistani (6), Uzbeks, Afghans (2), Nigerian – a total of 15 people (12.6%). Thus, the foreign sample also bears the features of homogeneity, but with the predominance of students of Chinese origin.

Hypothesis of the study: it is assumed that the level of students' emotional well-being depends on the level of their cultural orientation, perceived social support and emotional self-efficacy.

The conducted research is based on a representative sample with a diversity of regions, educational institutions, ages and ethno-cultural contexts, which allows us to make reasonable conclusions regarding the stated objectives.

The following standardized questionnaires were selected for the study:

1. The Positive and Negative Affect Scale (PANAS; adaptation of E.N. Osina, 2012);
2. Emotional regulation scale (ERQ; adaptation of A.A. Pankratova and D.S. Kornienko, 2017);
3. Emotional self-efficacy scale (ESES, Russian-language author's adaptation);

4. Depression, anxiety, and stress scale (DASS-21; adaptation by A.A. Zolotarev, 2021);

5. Multidimensional Social Support Perception Scale (MSPSSG; adaptation by K.A. Chistopolskaya and S.N. Enikolopov, 2020);

6. Horizontal and Vertical Individualism and Collectivism Scale (INDCOL; modified by A.A. Galliamov and D.S. Grigoriev, 2022).

It is worth noting that the survey was conducted in a culturally and linguistically sensitive manner: international students were offered original English-language versions of the methods, while Kazakhstani students were offered validated Russian-language adaptations. One of the methods was additionally adapted into Russian specifically for this study. For further statistical processing of the obtained data, methods of mathematical analysis (Mann-Whitney U-criterion, Spearman correlation analysis) were applied using the SPSS-26 program.

Results and discussion

Checking the distribution of variables using the Kolmogorov-Smirnov and Shapiro-Wilk criteria revealed statistically significant deviations from the normal distribution for most variables (see Table 1). However, the skewness/excess parameters showed that the distributions, despite the deviations, were not grossly skewed and remained acceptable for analysis. Non-parametric methods of analysis, which do not depend on the assumption of normality of distribution, were used in the course of the analysis.

Table 1 – Criteria of normal distribution by variables

	Student_status	Kolmogorova-Smirnova ^a			Shapiro-Wilk criterion		
		Statistics.	st.sv.	value	Statistics.	st.sv.	value.
Age	Kazakhstani student	,286	108	,000	,638	108	,000
	International student	,139	119	,000	,918	119	,000
Gender	Kazakhstani student	,467	108	,000	,538	108	,000
	International student	,356	119	,000	,635	119	,000
Ethnicity	Kazakhstani student	,472	108	,000	,379	108	,000
	International student	,440	119	,000	,430	119	,000

a. Liljefors significance correction

The empirical study revealed differences in the manifestation of emotional well-being of Kazakhstani and foreign students. Mann-Whitney U-criterion was applied to assess the differences in the level of positive affect between Kazakhstani and foreign students. Analysis using Mann-Whitney U-criterion

revealed statistically significant differences between Kazakhstani and foreign students on a number of scales reflecting emotional state, self-esteem, social support and value orientations. Differences were revealed both in the level of positive and negative affect and stress states, as well as in cultural attitudes.

Table 2 – Results of the Mann-Whitney U-criterion analysis

Scale	U	Z	p (bilateral)	Significance	Higher (by mean rank)
Positive affect (PA)	4789,000	-3,316	0,001	yes	Kazakhstan
Negative affect (NA)	5319,000	-2,243	0,025	yes	Kazakhstan
Indicator 1 ESE scale	5312,500	-2,256	0,024	yes	Foreign
Stress (DASS)	4044,500	-4,830	0,000	yes	Kazakhstan
Anxiety	4870,500	-3,156	0,002	yes	Kazakhstan
Depression	4764,000	-3,377	0,001	yes	Kazakhstan
Mountain individualism (MI)	4418,500	-4,076	0,000	yes	Kazakhstan
Gore Collectivism (GC)	4975,000	-2,948	0,003	yes	Kazakhstan
Vertical Collectivism (VC)	4956,000	-2,985	0,003	yes	Foreign

Statistical analysis using the Mann-Whitney U-criterion demonstrated (see Table 2) that Kazakhstani students have significantly higher values on the positive affect scale ($U = 4789$, $p = 0.001$) and also show more pronounced indicators of negative affect, stress, anxiety and depression than foreign students (all $p < 0.01$). This may indicate greater emotional tension and instability among Kazakhstani participants.

On the emotional self-efficacy scale, foreign students had a higher rank on scale 1 (118.34 vs. 109.22), which may indicate a better perceived ability to understand and recognize their emotions. At

the same time, Kazakhstani students showed higher ranks on the scale of social support from family, which confirms the hypothesis about the role of family ties in preserving psychological well-being in the native cultural environment.

On the scale of horizontal individualism and horizontal collectivism also revealed differences in favor of Kazakhstani students ($p < 0.01$), while foreign students are more inclined to vertical collectivism ($p = 0.003$). This confirms the assumption of differences in cultural orientations and strategies of social adaptation between the groups.

Table 3 – Results of correlation analysis

Variables	Spearman's ρ	Significance	Interpretation
ESE general – positive affect (PA)	0,315	$p = 0.000$	The higher the emotional self-efficacy, the higher the positive emotions.
ESE general – anxiety	-0,176	$p = 0.002$	Higher ESE is associated with lower anxiety.
ESE general – depression	-0,266	$p = 0.000$	People with high ESE are less likely to have depressive experiences.
ESE general – stress	-0,131	$p = 0.048$	Weakly negative but significant relationship.

Spearman's correlation analysis revealed a number of significant relationships between the level of emotional self-efficacy (ESE) and other indicators of students' emotional state and social functioning (Table 3). Total ESE is positively correlated with positive affect ($\rho = 0.315$, $p < 0.001$), which confirms its role as a

resource of subjective well-being. Moderately pronounced negative correlations with depression ($\rho = -0.266$, $p < 0.001$), anxiety ($\rho = -0.176$, $p = 0.002$), and stress ($\rho = -0.131$, $p = 0.048$) were also observed, suggesting a protective function of emotional self-efficacy under conditions of emotional stress.

Table 4 – Results of correlation analysis by variables

No	Indicator	ρ Spearman's	p-value
1	Ethnicity	0.914	< 0.001
2	Level of education	0.556	< 0.001
3	Positive affect (PA)	-0.221	0.001
4	Negative affect (NA)	-0.149	0.025
5	Cognitive reappraisal (CR)	-0.071	0.289
6	Emotion suppression (ES)	0.032	0.628
7	Horizontal individualism (HI)	-0.271	< 0.001
8	Horizontal collectivism (HC)	-0.196	0.003
9	Vertical collectivism (VC)	0.199	0.003

A strong positive correlation was found between student status and ethnicity ($\rho = 0.914$; $p < 0.001$), which reflects the expected distribution: most Kazakh students are ethnic Kazakhs, while foreign respondents are represented predominantly by other nationalities, including Chinese, Pakistanis, Afghans and others. Student status is also moderately positively related to the level of education ($\rho = 0.556$; $p < 0.001$) and course of study ($\rho = -0.626$; $p < 0.001$): foreign students are more often at higher levels of academic education (master's, doctoral), while Kazakhstani students are predominantly bachelors of lower courses (Table 4).

In general, the level of emotional well-being in both groups of students can be characterized as moderately stable, but with marked differences in its

structure. Kazakhstani students more often demonstrate higher emotional reactivity (stress, anxiety), despite high positive affect, which may indicate internal tension or peculiarities of emotional culture. Foreign students demonstrate more balanced indicators, which may be associated with both personal resources (high self-efficacy) and adaptive mechanisms developed in the process of acculturation.

Student status is one of the key determinants of differences in emotional well-being, self-regulation strategies, social support, and cultural attitudes. These differences emphasize the need for a differentiated approach to psychosocial support in a multicultural educational environment.

Thus, the hypothesis of cross-cultural differences in emotional well-being between Kazakhstani

and international students has been empirically confirmed.

The level of emotional well-being in both groups of students can be characterized as moderately stable, but with pronounced differences in its structure. Kazakhstani students more often show higher emotional reactivity (stress, anxiety), despite high positive affect, which may indicate internal tension or peculiarities of emotional culture. Foreign students show more balanced indicators and it is assumed that this is related to their personal resources (high self-efficacy) and adaptive mechanisms developed in the process of acculturation.

Conclusion

The present study allowed to reveal important cross-cultural differences in the structure and expression of emotional well-being in Kazakhstani and foreign students studying in the conditions of modern educational environment. The use of complex psychometric tools provided a multifaceted approach to the study of this phenomenon-social problem.

The results of the analysis showed us that Kazakhstani students have a higher level of positive affect, but at the same time are characterized by more pronounced indicators of anxiety, stress and depression. At the same time, international students demonstrate a higher level of emotional self-efficacy, which may indicate the formed strategies of adaptation in a new sociocultural environment. Significant differences in cultural orientations were also revealed – Kazakhstani students are more inclined to horizontal collectivism, while foreign respondents more often demonstrated vertical collectivist attitudes.

Thus, the hypothesis about the presence of cross-cultural differences in emotional well-being was

empirically confirmed. This gives us an opportunity to take into account cultural and social factors when developing programs of psychological support for students in an international academic environment.

At the same time, the limitations of the present study should be taken into account, which are primarily related to the peculiarities of the sample and methodological tools. Since the study had a cross-sectional design, this does not allow us to judge causal relationships between variables, but only to capture correlational and comparative patterns.

Nevertheless, the study opens a wide potential for further research steps. Firstly, it is promising to expand the sample to include students from different regions of Kazakhstan, CIS and non-CIS countries for a more extensive cross-cultural comparison. Second, a logical development is to conduct longitudinal studies, which will trace the dynamics of changes in the emotional well-being of students at different stages of adaptation to the educational and cultural environment. Thirdly, the use of qualitative methods such as semi-structured interviews, focus groups, narrative approaches will give a deeper understanding of the subjective experience of well-being and strategies of emotional regulation. In addition, neuropsychological and physiological indicators (e.g., heart rate analysis, cortisol levels, brain activity) may be incorporated to objectify the measurement of emotional well-being and increase the scientific verifiability of the data.

Future perspectives will provide a deeper understanding of the nature of emotional well-being in cross-cultural contexts and facilitate the development of more accurate intervention programs in secondary and higher education. Incorporating multidisciplinary approaches and utilizing mixed methodologies will provide opportunities to clarify the structure of emotional well-being and its determinants in culturally diverse settings.

References

- Allakhverdov V.M., Tikhonov A.N. (2020). Sotsial'naya verifikatsiya implitsitnykh znaniy pri nauchenii iskusstvennym grammatikam [Social verification of implicit knowledge during artificial grammar learning]. Osnaznavaemaya i neosnaznavaemaya regulyatsiya povedeniya: materialy konferentsii [Conscious and Unconscious Regulation of Behavior: Conference Proceedings]. Moscow: Institut psikhologii RAN, 58–70. <https://elibrary.ru/item.asp?id=43121570> [in Russian]
- Bradburn N.M. (1969). *The Structure of Psychological Well-Being*. Chicago: Aldine. <https://www.jstor.org/stable/2137092>
- Diener E., Lucas R.E., Oishi S. (2018). Advances and open questions in the science of subjective well-being. *Collabra: Psychology*, vol. 4, no 1. <https://doi.org/10.1525/collabra.115>
- Feller S.C., Castillo E.G., Greenberg J.M., Abascal P., Van Horn R., Wells K.B., University of California, Los Angeles Community Translational Science Team. (2018). Emotional wellbeing and public health: Proposal for a model national initiative. *Public Health Reports*, vol. 133, no 2, 136–141.
- Flynn S., Vereenoghe L., Hastings R.P., Adams D., Cooper S.A., Gore N., et al. (2017). Measurement tools for mental health problems and mental well-being in people with severe or profound intellectual disabilities: A systematic review. *Clinical Psychology Review*, 57, 32–44. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2017.08.006>

- Freud Z., Yaroshevskii M.G. (1990). *Psikhologiya bessoznatel'nogo* [Psychology of the unconscious]. Moscow: Politizdat, 447 p. [in Russian]
- Gippenreiter Y.B., Falikman M.V. (Eds.). (2002). *Psikhologiya motivatsii i emotsii* [Psychology of motivation and emotions]. Moscow: CheRo, 752 p. [in Russian]
- Karapetyan L.V. (2020). Emotsional'no-lichnostnoe blagopoluchie kak prediktor osobennosti sotsial'noi pertseptsii spetsialistov sotsionomicheskogo i tekhnonomicheskogo profilya [Emotional-personal well-being as a predictor of social perception in socionomic and technonomic professionals]. *Organizatsionnaya psikhologiya*, 10(4), 41–62. <http://orgpsyjournal.hse.ru> [in Russian]
- Lyubomirsky S., Lepper H.S. (1999). A measure of subjective happiness: Preliminary reliability and construct validation. *Social Indicators Research*, vol. 46, no 2, 137–155.
- Park C.L., Kubzansky L.D., Chafouleas S.M., Davidson R.J., Keltner D., Parsafar P., Conwell Y., Martin M.Y., Hanmer J., Wang K.H. (2023). Emotional well-being: What it is and why it matters. *Affective Science*. <https://doi.org/10.1007/s42761-022-00163-0>
- Richter C.G., Li C.M., Turnbull A., Haft S.L., Schneider D., Luo J., Lima D.P., Lin F.V., Davidson R.J., Hoefft F. (2024). Brain imaging studies of emotional well-being: A scoping review. *Frontiers in Psychology*, 14, Article 1328523. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1328523>
- Ryff C.D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069–1081. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069>
- Schnell T. (2012). Meaning in life operationalized: Empirical findings and theoretical implications. Habilitation Treatise, University of Innsbruck. <https://www.researchgate.net/publication/301231926>
- Tikhonov A.N., Allakhverdov V.M. (2023). Mezhdistsiplinarnye osnovaniya psikhologicheskoi verifikatsii [Interdisciplinary foundations of psychological verification]. *Psychological Journal*, vol. 44, no 1, 48–62. <https://elibrary.ru/item.asp?id=53199736> [in Russian]
- Wertz F.J. (2023). The history of humanistic and existential psychology: The possibility and cultural contexts of renewal in science. *In The Renewal of Humanistic Psychology*.

Литература

- Аллахвердов В.М., Тихонов А.Н. Социальная верификация имплицитных знаний при научении искусственным грамматикам // Осознаваемая и неосознаваемая регуляция поведения: материалы конференции. – М.: Институт психологии РАН, 2020. – С. 58–70. <https://elibrary.ru/item.asp?id=43121570>
- Bradburn N.M. *The Structure of Psychological Well-Being*. – Chicago: Aldine, 1969. <https://www.jstor.org/stable/2137092>
- Diener E., Lucas R.E., Oishi S. Advances and open questions in the science of subjective well-being // *Collabra: Psychology*. – 2018. – Vol. 4. – № 1.
- Feller S.C., Castillo E.G., Greenberg J.M., Abascal P., Van Horn R., Wells K.B., University of California, Los Angeles Community Translational Science Team. Emotional wellbeing and public health: Proposal for a model national initiative // *Public Health Reports*. – 2018. – Vol. 133. – № 2. – P. 136–141.
- Flynn S., Vereenooghe L., Hastings R.P., Adams D., Cooper S.A., Gore N., et al. Measurement tools for mental health problems and mental well-being in people with severe or profound intellectual disabilities: a systematic review // *Clinical Psychology Review*. – 2017. – Vol. 57. – P. 32–44. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2017.08.006>
- Фрейд З., Ярошевский М.Г. Психология бессознательного. – М.: Политиздат, 1990. – 447 с.
- Гиппенрейтер Ю.Б., Фаликман М.В. (ред.). Психология мотивации и эмоций. – М.: ЧеРо, 2002. – 752 с.
- Карапетян Л.В. Эмоционально-личностное благополучие как предиктор особенностей социальной перцепции специалистов соционимического и технономического профиля // *Организационная психология*. – 2020. – Т. 10. – № 4. – С. 41–62. <http://orgpsyjournal.hse.ru>
- Lyubomirsky S., Lepper H.S. A measure of subjective happiness: preliminary reliability and construct validation // *Social Indicators Research*. – 1999. – Vol. 46. – № 2. – P. 137–155.
- Park C.L., Kubzansky L.D., Chafouleas S.M., Davidson R.J., Keltner D., Parsafar P., Conwell Y., Martin M.Y., Hanmer J., Wang K.H. Emotional well-being: What it is and why it matters // *Affective Science*. – 2023. <https://doi.org/10.1007/s42761-022-00163-0>.
- Richter C.G., Li C.M., Turnbull A., Haft S.L., Schneider D., Luo J., Lima D.P., Lin F.V., Davidson R.J., Hoefft F. Brain imaging studies of emotional well-being: A scoping review // *Frontiers in Psychology*. – 2024. – Vol. 14. – Article 1328523. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1328523>.
- Ryff C.D. Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 1989. – Vol. 57. – № 6. – P. 1069–1081. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.57.6.1069>.
- Schnell T. Meaning in life operationalized: Empirical findings and theoretical implications. – Habilitation Treatise, University of Innsbruck, 2012. <https://www.researchgate.net/publication/301231926>.
- Тихонов А.Н., Аллахвердов В.М. Междисциплинарные основания психологической верификации // *Психологический журнал*. – 2023. – Т. 44. – № 1. – С. 48–62. <https://elibrary.ru/item.asp?id=53199736>
- Wertz F.J. The history of humanistic and existential psychology: The possibility and cultural contexts of renewal in science // *In: The Renewal of Humanistic Psychology*, 2023. <https://www.researchgate.net/publication/372719611>

Information about authors:

Konysbai Tolkinai (corresponding-author) – 1st year doctoral student, Department of General and Applied Psychology, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: tolkin_25.98@mail.ru)

Aimaganbetova Olga – Doctor of Psychological Sciences, Professor of the Department of General and Applied Psychology of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: alnara25@mail.ru)

Khazratova Nigora – Doctor of Psychological Sciences, Professor of the Department of Clinical, Pedagogical and Developmental Psychology, University of Warmia and Mazury (Olsztyn, Poland, e-mail: nigora.khazratova@uwm.edu.pl)

Adilova Elnur – PhD, Acting Associate Professor of the Department of General and Applied Psychology of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: elnura.adilova@mail.ru)

Sadykova Nazira – Candidate of Psychological Sciences, Senior Lecturer of the Department of General and Applied Psychology of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: sadikova.nazira@mail.ru)

Авторлар туралы мәлімет:

Қонысбай Толқынай Ержанқызы (корреспондент-автор) – жалпы және қолданбалы психология кафедрасының 1-курс докторанты, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ (Алматы, Қазақстан, e-mail: tolkin_25.98@mail.ru)

Аймағанбетова Ольга Хабижановна – психология ғылымдарының докторы, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, жалпы және қолданбалы психология кафедрасының профессоры (Алматы, Қазақстан, e-mail: alnara25@mail.ru)

Хазратова Нигора Викторовна – психология ғылымдарының докторы, Вармия-Мазури университетінің клиникалық, педагогикалық және даму психологиясы кафедрасының профессоры (Ольштын, Польша, e-mail: nigora.khazratova@uwm.edu.pl)

Адилова Эльнур Темиркановна – PhD, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, жалпы және қолданбалы психология кафедрасының доцент м.а. (Алматы, Қазақстан, e-mail: elnura.adilova@mail.ru)

Садыкова Назира Марғушовна – психология ғылымдарының кандидаты, Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, жалпы және қолданбалы психология кафедрасының аға оқытушысы (Алматы, Қазақстан, e-mail: sadikova.nazira@mail.ru)

Сведения об авторах:

Қонысбай Толқынай Ержанқызы (автор-корреспондент) – докторант 1 курса кафедры общей и прикладной психологии, КазНУ им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: tolkin_25.98@mail.ru)

Аймағанбетова Ольга Хабижановна – доктор психологических наук, профессор кафедры общей и прикладной психологии, КазНУ им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: alnara25@mail.ru)

Хазратова Нигора Викторовна – доктор психологических наук, профессор кафедры клинической, педагогической и психологии развития Варминьско-Мазурского университета (Ольштын, Польша, e-mail: nigora.khazratova@uwm.edu.pl)

Адилова Эльнур Темиркановна – PhD, и. о. доцента кафедры общей и прикладной психологии, КазНУ им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: elnura.adilova@mail.ru)

Садыкова Назира Марғушовна – кандидат психологических наук, старший преподаватель кафедры общей и прикладной психологии, КазНУ им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: sadikova.nazira@mail.ru)

Келіп түсті: 28 наурыз 2025 жыл

Қабылданды: 21 тамыз 2025 жыл

IRSTI: 15.81.21

<https://doi.org/10.26577/JPSS202594303>

A. Turkmenbaev* , N. Musaeva ,
Z. Kenenbaeva , E. Orozaliev

K. Karasaev Bishkek State University, Bishkek, Kyrgyzstan

*e-mail: 1429523@list.ru

PREDICTORS OF SCHOOL ENGAGEMENT AMONG OLDER ADOLESCENTS

The problem of school engagement among adolescents has gained particular relevance in recent years due to its importance for academic success, psychological well-being, and social adaptation of students. The purpose of this study was to identify the predictors of school engagement and disengagement among senior adolescents, with a focus on the role of academic motivation, bases of self-esteem, and responsibility as components of self-regulation.

The empirical research was conducted on a sample of 286 adolescents in grades 8–11 (142 boys and 144 girls). The methodological toolkit included the Brief Academic Motivation Scale (Gordeeva, Sychev, Osin, 2012), the Questionnaire of Bases of Adolescents' Self-esteem (Lunkina, Gordeeva, 2019), the Multidimensional School Engagement Scale (Wang et al., 2019; adapted by Fomina & Morosanova, 2020), and the Responsibility in Adolescents Scale (Danilova et al., 2024). Data processing was carried out using structural equation modeling (SEM) in SPSS 27.

The results showed that adolescents' engagement is primarily determined by personal and social resources (responsibility, self-control, support), whereas academic motivation has a limited impact. In contrast, disengagement is largely explained by motivational determinants: external motivation, compensatory self-esteem, and avoidance of responsibility. Thus, motivation plays a greater role in preventing school disengagement than in fostering active engagement.

The value of the study lies in clarifying the predictors of school engagement and disengagement among senior adolescents and in confirming the relative independence of these constructs. The practical significance of the work consists in the possibility of developing targeted psychological and educational programs aimed at reducing disengagement and strengthening the personal resources of engagement.

Keywords: school engagement, disengagement, academic motivation, self-esteem, responsibility.

A.P. Түркменбаев*, Н.К. Мусаева, З.Т. Кененбаева, Э.С. Орозалиев

К. Қарасаев атындағы Бішкек мемлекеттік университеті, Бішкек, Қырғызстан

*e-mail: 1429523@list.ru

Жоғары сынып оқушыларының мектептік белсенділігінің предикторлары

Жасөспірімдердің мектептік белсенділігі мәселесі соңғы жылдары ерекше өзектілікке ие болды, өйткені ол оқушылардың академиялық жетістігіне, психологиялық әл-ауқатына және әлеуметтік бейімделуіне тікелей ықпал етеді. Бұл зерттеудің мақсаты – жоғары сынып оқушылары арасында мектептік белсенділік пен бейбелсенділіктің (disengagement) предикторларын анықтау, сонымен қатар академиялық мотивацияның, өзін-өзі құрметтеудің негіздерінің және жауапкершіліктің өзін-өзі реттеудің құрамдас бөліктері ретіндегі рөлін талдау болды.

Эмпирикалық зерттеу 8-11 сыныптардағы 286 оқушыдан (142 ұл және 144 қыз) тұратын таңдамада жүргізілді. Зерттеу әдістемелік құралдары: Қысқаша академиялық мотивация шкаласы (Гордеева, Сычев, Осин, 2012), Жасөспірімдердің өзін-өзі құрметтеу негіздері сауалнамасы (Лункина, Гордеева, 2019), «Мектептік көпөлшемді белсенділік шкаласы» (Wang және т.б., 2019; Фомина мен Моросанова бейімдеген, 2020), сондай-ақ «Жасөспірімдердің жауапкершілігі» әдістемесі (Данилова және т.б., 2024). Мәліметтерді өңдеу SPSS 27 бағдарламасында құрылымдық теңдеулерді модельдеу (SEM) әдісі арқылы жүргізілді.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, оқушылардың мектептік белсенділігі негізінен тұлғалық және әлеуметтік ресурстармен (жауапкершілік, өзін-өзі бақылау, қолдау) анықталады, ал академиялық мотивацияның ықпалы шектеулі болды. Керісінше, бейбелсенділік (disengagement) көбінесе мотивациялық факторлармен – сыртқы мотивациямен, компенсаторлық өзін-өзі құрметтеумен және жауапкершіліктен қашумен – түсіндірілді. Осылайша, мотивация белсенділікті күшейтуден гөрі бейбелсенділіктің алдын алуда маңыздырақ рөл атқарады.

Зерттеудің құндылығы – жоғары сынып оқушыларының мектептік белсенділігінің және бей-белсенділігінің предикторларын нақтылау, сондай-ақ бұл конструктілердің салыстырмалы дербестігін растау. Жұмыстың практикалық маңыздылығы – бейбелсенділікті төмендетуге және оқушылардың мектептегі белсенділігін арттыратын тұлғалық ресурстарды нығайтуға бағытталған психологиялық-педагогикалық бағдарламаларды әзірлеу мүмкіндігінде.

Түйін сөздер: мектептік белсенділік, бейбелсенділік, академиялық мотивация, өзін-өзі құрметтеу, жауапкершілік.

А.Р. Туркменбаев*, Н.К. Мусаева, З.Т. Кененбаева, Э.С. Орозалиев
 Бишкекский государственный университет имени К. Карасаева, Бишкек, Кыргызстан
 *e-mail:1429523@list.ru

Предикторы школьной вовлеченности старших подростков

Проблема школьной вовлечённости подростков в последние годы приобрела особую актуальность в связи с её значением для академической успешности, психологического благополучия и социальной адаптации учащихся. Цель данного исследования заключалась в выявлении предикторов школьной вовлечённости и безучастности среди старших подростков, с акцентом на роль академической мотивации, оснований самоуважения и ответственности как компонентов саморегуляции.

Эмпирическое исследование проведено на выборке из 286 учащихся 8–11-х классов (142 мальчика и 144 девочки). В качестве методического инструментария использовались: Краткая шкала академической мотивации (Гордеева, Сычев, Осин, 2012), Опросник оснований самоуважения подростков (Лункина, Гордеева, 2019), «Многомерная шкала школьной вовлечённости» (Wang et al., 2019; адаптация Фоминой и Моросановой, 2020), а также методика «Ответственность у подростков» (Данилова и др., 2024). Обработка данных осуществлялась методом структурного моделирования уравнений (SEM) в SPSS 27.

Результаты показали, что вовлечённость подростков определяется преимущественно личностными и социальными ресурсами (ответственность, самоконтроль, поддержка), тогда как академическая мотивация оказывает ограниченное влияние. Напротив, безучастность в большей степени объясняется мотивационными детерминантами: экстернальной мотивацией, компенсаторным самоуважением и избеганием ответственности. Таким образом, мотивация играет более значимую роль в предупреждении школьного отчуждения, чем в формировании активной включённости.

Ценность проведённого исследования заключается в уточнении предикторов школьной вовлечённости и безучастности у старших подростков, а также в подтверждении относительной самостоятельности этих конструктов. Практическое значение работы состоит в возможности разработки адресных психолого-педагогических программ, направленных на снижение безучастности и укрепление личностных ресурсов вовлечённости.

Ключевые слова: школьная вовлечённость, безучастность, академическая мотивация, самоуважение, ответственность.

Introduction

The issue of school engagement has been actively developed in the global psychological and pedagogical literature since the 1980s, when J. Finn (1989) proposed considering it as a factor in preventing school maladjustment and dropout. A significant impetus to the development of the concept was given by the synthesis of studies by J. Fredricks, P. Blumenfeld, and A. Paris (2004), where a three-component structure of engagement was identified—behavioral, emotional, and cognitive. Subsequently, this model became widely adopted, including the refinement of measurement tools and validation of multilevel scales (Fredricks et al., 2019). Contem-

porary international research focuses on the role of engagement in academic achievement and school adaptation, the influence of social factors such as support from teachers, parents, and peers, as well as on the analysis of gender and cultural differences. Since the late 2010s, increasing attention has been paid to digital engagement and students' participation in distance and blended learning environments (Bond&Bedenlier, 2019; Christenson et al., 2020).

In Russian psychological and pedagogical literature, interest in school engagement has grown in the past 5–7 years. While 8–10 years ago the term was rarely used, today it is considered one of the key predictors of academic success and students' psychological well-being (Fomina&Morosanova,

2022; Morosanova&Potanina, 2024). The growing relevance of the topic was linked both to the integration of international research approaches and to internal challenges in the educational system, primarily the COVID-19 pandemic, which revealed a sharp decline in students' engagement under distance learning conditions. An additional factor was the emergence and adaptation of validated tools, such as the *Multidimensional School Engagement Scale* (Fomina et al., 2021), which made it possible to conduct longitudinal studies of adolescents' engagement dynamics (Fomina&Morosanova, 2025).

While international and Russian studies are actively developing, in Central Asian countries the topic of school and academic engagement remains largely under-researched. Isolated publications primarily address the university environment and online learning. For example, a study by Afacan Adanır, Muhametjanova, and Akmatbekova (2022), conducted at Kyrgyz-Turkish Manas University (400 undergraduate students), showed that behavioral engagement significantly affects academic achievement and revealed gender differences as well as the impact of external barriers (limited access to the Internet and computers) on the level of online learning participation. This research is a rare example of engagement analysis in the region and highlights the need for more systematic development of this issue in Central Asia.

Engagement is understood as sustained, purposeful, and active participation of learners in educational activities and school life in general. Its assessment is possible through the combination of behavioral, cognitive, emotional, and social manifestations (Fomina et al., 2020; Wang et al., 2019; Fomina et al., 2022). It is widely recognized as a key predictor of academic performance, psychosocial well-being, and long-term educational success (Jian-ping et al., 2024). School engagement influences not only students' behavior in class but also serves as a buffer against dropout, underachievement, and loss of interest in learning during adolescence—a period characterized by changing social roles and an increasing influence of the environment. In the context of teachers and policymakers searching for effective ways to enhance learning motivation and outcomes, identifying and analyzing the psychological predictors of engagement becomes particularly important.

Empirical evidence confirms the long-term benefits of high school engagement: it is associated with later educational qualifications and career achievements (Katsantonis, 2024), higher chances of aca-

dem success (Katsantonis, 2024), and the likelihood of university admission (Fraysier & Reschly, 2022; Santos et al., 2023). At the same time, studies show that engagement tends to decline in middle and high school, with the most pronounced decrease observed in its emotional component (Wang, et al., 2012). This is reflected in practice: teachers and parents increasingly encounter low academic performance among adolescents and, in some cases, even reluctance to attend school. Adolescence itself introduces significant changes into the learning process due to a shift in leading activities and the growing importance of interpersonal communication (Merikova, 2025).

Thus, accumulated data indicate the high significance of school engagement for adolescents' educational trajectories while also pointing to its vulnerability in middle and high school. This underscores the need to study the psychological and personal predictors of school engagement precisely during adolescence.

The aim of this study is to identify the direct effects of academic motivation, bases of self-esteem, and responsibility on the school engagement of adolescents studying in grades 8–11.

Engagement is conceptualized as an integrative construct reflecting the degree of students' involvement in learning activities and school life. The use of structural equation modeling (SEM) makes it possible to comprehensively analyze the set of engagement predictors and establish which personal and motivational characteristics have a significant impact on its level.

Research Questions:

1. Which components of academic motivation directly predict the level of school engagement?
2. Are there direct relationships between different bases of self-esteem and school engagement?
3. To what extent is responsibility (social, personal, self-control, etc.) directly related to adolescents' engagement?
4. How do motivation, self-esteem, and responsibility contribute to explaining school engagement?

Literature review

School engagement is a flexible construct considered one of the key factors in overcoming educational disparities and reducing underachievement among youth, as well as a mechanism for compensating for the natural decline in academic motivation during adolescence (Fredricks et al., 2019; Lawson et al., 2022). This concept refers to the value stu-

dents attach to school, their interest in it, and their emotional reactions (e.g., boredom, joy, affection) toward teachers, classes, and the school as a whole (Fredricks et al., 2004, 2019). Engagement is interpreted as a motivational force and a manifestation of adolescents' self-reactive agency (Katsantonis et al., 2024).

Despite the diversity of approaches, researchers agree that engagement is a multidimensional psychological construct that includes cognitive, behavioral, and emotional components (Fredricks et al., 2004). Cognitive engagement is related to interest and readiness to acquire knowledge and skills. Behavioral engagement is expressed in attendance, participation, and task completion. Emotional (relational) engagement reflects the nature of relationships with teachers, peers, and the school as a whole, influencing students' emotional perception of the educational process. An alternative model of engagement (Schaufeli et al., 2002; Martin, 2007) describes it through vigor, dedication, and absorption, emphasizing the role of psychological involvement in learning.

Empirical studies demonstrate that school engagement is positively associated with academic achievement, life satisfaction, and prosocial behavior (Heffner & Antaramian, 2016; Bjugstad et al., 2023). It reduces the risk of dropout and serves as a buffer against adolescents' maladjustment during periods of active social change. Importantly, longitudinal data indicate a decline in cognitive and emotional engagement in upper grades (Lemos et al., 2020; Engels et al., 2020), which increases the significance of identifying its psychological predictors.

Academic motivation is considered one of the most important determinants of engagement. Adolescents with high intrinsic motivation more often demonstrate active participation in learning activities, which positively impacts their academic achievement (Wu et al., 2020). Research shows that motivation enhances engagement by fostering ambitious goals, increasing interest in tasks, and encouraging independent learning (An et al., 2022; Semenova, 2020).

A number of empirical studies have identified a direct positive relationship between motivation and engagement (Wu et al., 2020). Froiland and Worrell (2016) showed that intrinsic motivation, based on interest and enjoyment of learning, is associated with higher levels of engagement. Similar results were obtained by Huang and Yang (2021), who emphasized that emotional enjoyment of the learning process enhances engagement and contributes to

educational outcomes. Thus, academic motivation acts as a central predictor of engagement, determining the depth and stability of students' participation in the educational process.

Alongside motivation, an important psychological resource of school engagement is self-regulation. Self-control and adolescents' regulatory abilities contribute to successful learning and serve as predictors of academic achievement at all educational levels (Wang et al., 2018; Nevryuev et al., 2022). They also have an inverse effect on tendencies toward boredom and decreased learning interest (Dorosheva&Golubev, 2023).

As a fundamental personality structure, self-esteem can serve as a motivator of engagement. Sirin and Rogers-Sirin (2015) found a positive correlation between self-esteem and engagement, and Zhao et al. (2021) confirmed its predictive value for the level of academic participation. At the same time, self-esteem can be based on different foundations—competence, parental approval, or teacher approval—which differently influence school activity.

Particularly important in the context of self-regulation is academic responsibility. Studies show that it is closely related to engagement and is defined by a student's willingness to take responsibility, independently regulate the learning process, set goals, and monitor their achievement (Gökdağ-Baltaoğlu&Güven, 2022; Kolan, 2020). Responsible students do not limit themselves to classroom activities but continue the learning process outside of school, which contributes to the formation of sustainable engagement (Ariyurek&Yurtseven, 2024). The impact of responsibility and engagement, as noted by Amerstorfer and Münster-Kistner (2021), varies depending on age, gender, and school type, which highlights the multidimensional nature of the phenomenon.

Thus, the modern literature shows that school engagement is a multidimensional construct that combines cognitive, behavioral, and emotional manifestations of participation in school life. Academic motivation serves as a central predictor, but regulatory personal resources – self-esteem and academic responsibility – also play a significant role. Since adolescence is characterized by a consistent decline in engagement, it becomes particularly relevant to study which psychological factors enable sustained participation of students in academic and extracurricular activities. This forms the basis for formulating research questions aimed at identifying the predictors of school engagement among upper-grade adolescents.

Materials and methods

The study involved 286 high school students (grades 8–11) aged 14 to 18. The sample was balanced by gender: 142 boys and 144 girls. Respondents were selected using the convenience sampling method with the support of school administrations. Participation in the study was voluntary and anonymous, with informed consent obtained from parents or legal guardians for each student.

The diagnostic study was conducted online using the Google Forms platform, which ensured convenience in completing the questionnaires and minimized organizational constraints. The average time required to complete the questionnaires was 35–40 minutes. The use of Google Forms proved to be the optimal solution for adolescent diagnostics. The online format provided a high level of accessibility and convenience: students could complete the survey in a comfortable environment and at their own pace, which reduced the likelihood of random errors and inattentive responses. An additional advantage was the anonymity of responses, which minimized socially desirable biases and allowed for more reliable data on motivation, self-esteem, and engagement. Online data collection also simplified control over sample completeness and automated the processing of results, thereby increasing the accuracy and reliability of statistical analysis.

To assess school engagement, the *Multidimensional School Engagement Scale* (Wang et al., 2019), adapted by T. G. Fomina and V. I. Morosanova (2020), was used. The scale identifies cognitive, behavioral, and emotional engagement, reflecting the multidimensional nature of the construct.

Academic motivation was measured using the *Brief Academic Motivation Scale (BAMS)* developed by T. O. Gordeeva, O. A. Sychev, and E. N. Osin (2012). The methodology identifies cognitive motivation, achievement motivation, introjected motivation, external motivation, and also captures the level of amotivation.

Self-esteem was diagnosed using the *Adolescents' Bases of Self-Esteem Questionnaire (ABSEQ)*, proposed by Lunkina and Gordeeva (2019). It distinguishes three authentic bases of self-esteem (competence-based self-esteem, constructive parental approval, and teacher approval) and one compensatory basis.

Responsibility was assessed using the *Responsibility in Adolescents Scale*, developed by

E.E. Danilova, L.A. Begunova, A.G. Lisichkina, and D.A. Andreeva (2024). The methodology covers indicators of general, social, and environmental responsibility, as well as a tendency toward avoidance of responsibility.

Data analysis was conducted using IBM SPSS Statistics 27. To test the research hypotheses, structural equation modeling (SEM) was applied, which makes it possible to assess the direct effects of latent constructs, take into account measurement errors, and obtain more reliable results compared to traditional regression approaches.

Results and discussion

Based on the theoretical review and the selected methods, the task was to empirically test the system of relationships between academic motivation, bases of self-esteem, responsibility, and adolescents' school engagement. For this purpose, the method of structural equation modeling (SEM) was applied, which allows assessing the direct effects of predictors and comparing the significance of different components in the overall structure of school adaptation.

Particular attention in the study was paid to the twofold consideration of the phenomenon of school participation: on the one hand, as a positive construct of engagement, reflecting active participation, emotional attachment, and cognitive effort of students; and on the other hand, as its negative pole – disengagement – manifested in the form of passivity and emotional alienation from the school environment. Such a differentiated approach is consistent with modern conceptual models of engagement (Wang&Fredricks, 2014; Upadyaya&Salmela-Aro, 2013), which emphasize the need to analyze not only the factors that enhance learning activity but also the predictors associated with withdrawal from school life. Studies show that engagement and disengagement are not polar ends of the same continuum but can represent interrelated yet relatively independent processes (Skinner&Pitzer, 2012).

In this regard, building separate models for engagement and disengagement makes it possible to more accurately reflect the psychological dynamics of adolescents and to identify which factors contribute to positive learning outcomes and which increase the risk of maladjustment. The obtained data are presented in Tables 1–2 and Figures 1–2.

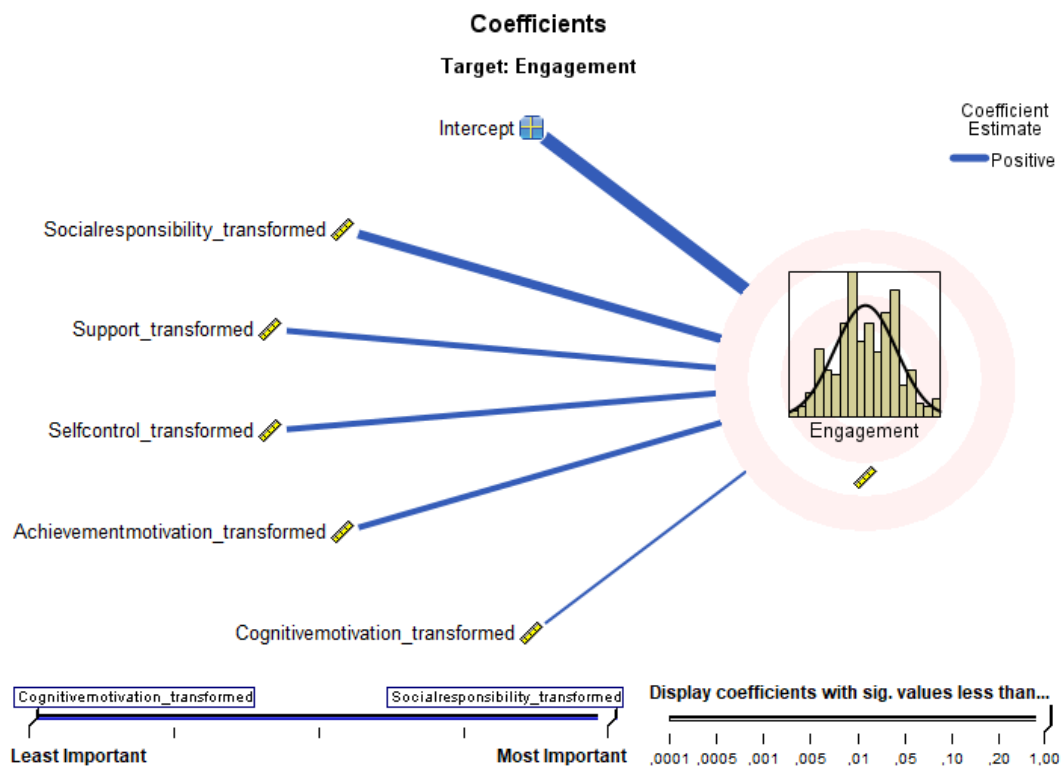
Table 1 – Regression coefficients for the school engagement model

Model Term	Coefficient	t	Sig.	95% CI Lower	95% CI Upper	Importance
Intercept	12.702	10.54	0.000	10.33	15.074	nan
Social responsibility	0.748	3.023	0.003	0.261	1.235	0.303
Support	0.976	2.591	0.01	0.234	1.717	0.222
Self-control	1.026	2.46	0.015	0.205	1.847	0.201
Achievement motivation	0.24	2.398	0.017	0.043	0.437	0.191
Cognitive motivation	0.175	1.587	0.114	-0.042	0.393	0.083

The analysis of the structural model showed that the greatest contribution to adolescents’ school engagement is made by social responsibility ($B = 0.748$, $p = 0.003$), confirming that the willingness to take on obligations and act in the interests of the group enhances involvement in learning activities. Support also turned out to be a significant predictor ($B = 0.976$, $p = 0.010$), which is consistent with evidence about the importance of a positive environment for students’ emotional and cognitive participation. An important role is played by self-control

($B = 1.026$, $p = 0.015$), reflecting adolescents’ regulatory resources.

Moreover, achievement motivation ($B = 0.240$, $p = 0.017$) was positively associated with engagement, underscoring the importance of goal orientation and striving for success. At the same time, cognitive motivation ($B = 0.175$, $p = 0.114$) did not reach statistical significance, although it showed a positive effect. The constructed model of school engagement explains 41.7% of the variance of the engagement construct, indicating its strong explanatory power.

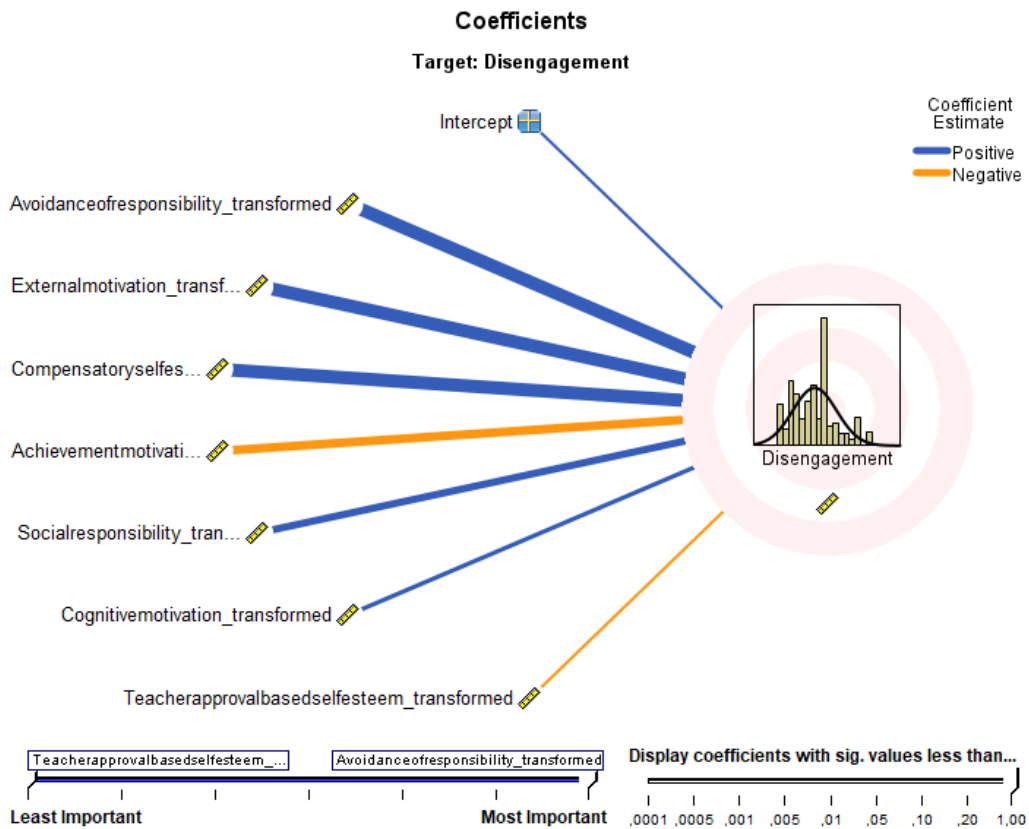
Figure 1 – Structural Model of School Engagement

Table 2 – Regression Coefficients for the School Disengagement Model

Model Term	Coefficient	t	Sig.	95% CI Lower	95% CI Upper	Importance
Intercept	1.042	1.484	0.139	-0.34	2.424	nan
Avoidance of responsibility	1.881	10.938	0.0	1.542	2.219	0.618
External motivation	0.214	5.607	0.0	0.139	0.29	0.162
Compensatory self-esteem	0.193	4.554	0.0	0.109	0.276	0.107
Achievement motivation	-0.173	-2.855	0.005	-0.292	-0.054	0.042
Social responsibility	0.434	2.756	0.006	0.124	0.745	0.039
Cognitive motivation	0.127	1.904	0.058	-0.004	0.257	0.019
Teacher approval-based self-esteem	-0.060	-1.595	0.112	-0.135	0.014	0.013

The school disengagement model showed that the greatest risk factor is avoidance of responsibility ($B = 1.881, p < 0.001$), explaining more than 60% of the model's significance. Significant contributions were also made by external motivation

($B = 0.214, p < 0.001$) and compensatory self-esteem ($B = 0.193, p < 0.001$), which reflect the role of externally determined foundations and unstable self-evaluation in the formation of alienation from the learning process.

Figure 2 – Structural Model of School Disengagement

Interestingly, achievement motivation ($B = -0.173, p = 0.005$) appeared to be a protective factor, negatively associated with disengagement: the higher the adolescents' orientation toward success, the lower the likelihood of passive or detached attitudes toward learning. Social responsibility ($B = 0.434, p = 0.006$), on the contrary, showed a positive relationship with disengagement, which may indicate contradictory effects of this indicator in adolescent groups, where striving to meet social expectations may be accompanied by emotional detachment.

Cognitive motivation ($B = 0.127, p = 0.058$) did not reach the level of statistical significance, although its positive contribution to disengagement requires further analysis. Similarly, teacher approval-based self-esteem ($B = -0.060, p = 0.112$) did not show a significant relationship, which suggests a more indirect effect of this factor.

The school disengagement model has even higher explanatory power, reflecting 60.4% of the variance of this indicator.

Comparison of the two models showed that the mechanisms of engagement and disengagement have both common and unique predictors. Engagement is primarily determined by resource factors-social responsibility, support, and self-control-whereas disengagement is explained mainly by risk factors-avoidance of responsibility, external motivation, and compensatory self-esteem. Thus, the data confirm that engagement and disengagement are not polar ends of a single continuum but relatively independent constructs requiring different strategies of pedagogical and psychological support.

The findings refine the role of academic motivation in adolescents' school adaptation. Despite the theoretical grounds for considering motivation as a key predictor of engagement, in this study its contribution was limited: only achievement motivation showed a weak positive relationship with engagement, while cognitive motivation did not demonstrate a significant effect. This suggests that motivation alone is not the leading factor in school participation. Much more substantial influence is exerted by personal resources-social responsibility, support, and self-control. At the same time, in the disengagement model, motivational indicators play a key role: external motivation and compensatory self-esteem increase the risks of alienation, whereas achievement motivation acts as a protective factor. Thus, motivation determines disengagement tendencies more strongly than the level of engagement.

The obtained data are consistent with a number of international and Russian studies emphasizing the asymmetry of motivation's influence on engagement and disengagement. For example, Reeve and Tseng (2011) showed that students' engagement is determined not only by motivational factors but also by agency, i.e., the ability of students to act as active subjects of the learning process. Longitudinal studies in Finland confirmed that motivation plays a greater role in explaining disengagement, while engagement levels depend more on social context and personal resources (Upadyaya & Salmela-Aro, 2013). Skinner and Pitzer (2012) noted that the key determinants of sustained engagement are self-control and support from significant adults, rather than motivational attitudes themselves. A similar conclusion is contained in the review by Fredricks et al. (2019), where it is emphasized that academic motivation is more closely related to the cognitive component of engagement but does not fully explain its emotional and behavioral components. Russian studies also point to the primary importance of self-regulation and social support for school participation: research by T.G. Fomina and V.I. Morosanova (2022; 2024) showed that it is precisely regulatory mechanisms and a supportive environment that are stable predictors of adolescents' engagement.

Thus, it can be concluded that motivation serves rather as a risk or protective factor against school disengagement, whereas engagement is determined by a combination of personal and social resources that ensure active and meaningful participation in educational activities.

Conclusion

The conducted analysis revealed differences in the predictors of school engagement and disengagement among older adolescents. Engagement was found to be more closely related to personal and social resources – social responsibility, support, and self-control – whereas the role of academic motivation in its formation was limited. Achievement motivation showed the greatest importance, while cognitive motivation did not demonstrate a statistically significant effect. This confirms that engagement is determined not so much by internal academic drives as by a combination of regulatory and socially significant factors.

The disengagement model, on the other hand, demonstrated a different configuration of predictors: the key risk factors were avoidance of responsibility, external motivation, and compensatory self-

esteem. At the same time, achievement motivation had an inverse effect, acting as a protective factor. This result underscores that motivation plays a more significant role in preventing school alienation than in ensuring active engagement. The overall findings confirm that engagement and disengagement are not opposite poles of a single continuum but relatively independent constructs determined by different sets of factors.

A promising direction for further research is the transition from an integral assessment of engagement and disengagement to an analysis of their multidimensional structure. Modern conceptual models propose considering school engagement and alien-

ation as systems that include four interrelated components: cognitive, emotional, behavioral, and social (Fredricks et al., 2019; Wang et al., 2019). Such an approach will make it possible to identify which specific aspects of engagement are most sensitive to the influence of academic motivation, bases of self-esteem, and responsibility, as well as to clarify the mechanisms behind maladaptive trajectories of school participation. In the future, this will open up opportunities for the development of targeted psychological and pedagogical interventions aimed at strengthening adolescents' cognitive and emotional involvement and reducing the risks of their social alienation in the school environment.

References

- Afacan Adanır G., Muhametjanova G., Akmatbekova A. (2022) Exploring factors influencing students' behavioral engagement in online learning: Evidence from Kyrgyz-Turkish Manas University. *Journal of Legal Education*, 71(1), pp. 1–18.
- Amerstorfer C.M., Freiin von Münster-Kistner C. (2021) Student perceptions of academic engagement and student-teacher relationships in problem-based learning. *Frontiers in Psychology*, 12, Article 713057. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.713057>
- An F., Yu J., Xi L. (2022) Relationship between perceived teacher support and learning engagement among adolescents: mediation role of technology acceptance and learning motivation. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 992464. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.992464>
- Ariyurek E.A., Yurtseven N. (2024) School engagement and learning responsibility in middle school students. *International Journal of Curriculum and Instructional Studies*, 14(2), pp. 220–250. <https://doi.org/10.31704/1500085>
- Bjugstad A., Cardoso J.B., Chen T.A., Brabeck K.M., Borja S. (2023) Exploring social and environmental predictors of school engagement among first- and second-generation Latino youth: A multidimensional approach. *Psychology in the Schools*, pp. 1–18. <https://doi.org/10.1002/pits.23119>
- Bond M., Bedenlier S. (2019) Facilitating student engagement in higher education through educational technology: A narrative systematic review. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(1), Article 23.
- Christenson S.L., Reschly A.L., Wylie C. (2020) Handbook of Research on Student Engagement. New York: Springer, 840 p.
- Dorosheva E.A., Golubev A.M. (2023) Osobennosti izmereniya predraspolozhennosti k skuke: psikhometricheskie svoystva russkoyazychnoy versii oprosnika BPS [Features of Measuring Boredom Proneness: Psychometric Properties of the Russian Version of the BPS Questionnaire]. *Siberian Journal of Psychology*, (87), pp. 68–85. <https://doi.org/10.17223/17267080/87/4>. (In Russian)
- Engels M.C., Phalet K., Gremmen M.C., Dijkstra J.K., Verschueren K. (2020) Adolescents' engagement trajectories in multicultural classrooms: The role of the classroom context. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 69, Article 101156. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2020.101156>
- Fomina T.G., Filippova E.V., Morosanova V.I. (2024) Osoznannaya samoregulyatsiya i shkol'naya вовлеченность как ресурсы sub'ektivnogo blagopoluchiya obuchayushchikhsya [Conscious Self-Regulation and School Engagement as Resources of Students' Subjective Well-Being]. *Psychological-Educational Studies*, 16(3), pp. 156–173. <https://doi.org/10.17759/psyedu.2024160310>. (In Russian)
- Fomina T.G., Morosanova V.I. (2022) Shkol'naya вовлеченность i samoregulyatsiya uchebnoy deyatel'nosti: vzaimosvyaz' i dinamika [School Engagement and Self-Regulation of Learning Activity: Interrelation and Dynamics]. *Experimental Psychology*, 15(4), pp. 167–180. <https://doi.org/10.17759/exppsy.2022150411>. (In Russian)
- Fomina T.G., Potanina A.M., Bondarenko I.N., Morosanova V.I. (2022) Dinamika shkol'noy вовлеченности i ee vzaimosvyaz' s razvitiem osoznannoy samoregulyatsii u podrostkov [Dynamics of School Engagement and Its Relationship with the Development of Conscious Self-Regulation in Adolescents]. *Experimental Psychology*, 15(4), pp. 167–180. <https://doi.org/10.17759/exppsy.2022150411>. (In Russian)
- Fomina T.G., Potanina A.M., Morosanova V.I. (2020) Vzaimosvyaz' shkol'noy вовлеченности i samoregulyatsii uchebnoy deyatel'nosti: sostoyanie problemy i perspektivy issledovaniy v Rossii i za rubezhom [Relationship between School Engagement and Self-Regulation of Learning Activity: Current State of the Problem and Research Prospects in Russia and Abroad]. *RUDN Journal of Psychology and Pedagogics*, 17(3), pp. 390–411. <https://doi.org/10.22363/2313-1683-2020-17-3-390-411>. (In Russian)
- Fraysier K., Reschly A., Appleton J. (2020) Predicting postsecondary enrolment with secondary student engagement data. *Journal of Psychoeducational Assessment*, 38, pp. 882–899. <https://doi.org/10.1177/0734282920903168>
- Fraysier K., Reschly A.L. (2022) The role of high school student engagement in postsecondary enrollment. *Psychology in the Schools*, 59(11), pp. 2183–2207. <https://doi.org/10.1002/pits.22754>

Fredricks J.A., Blumenfeld P.C., Paris A.H. (2004) School engagement: Potential of the concept, state of the evidence. *Review of Educational Research*, 74(1), pp. 59–109.

Fredricks J.A., Parr A.K., Amemiya J.L., Wang M.-T., Brauer S. (2019) What matters for urban adolescents' engagement and disengagement in school: A mixed-methods study. *Journal of Adolescent Research*, 34(5), pp. 491–527. <https://doi.org/10.1177/0743558419830638>

Fredricks J.A., Reschly A.L., Christenson S.L. (eds.) (2019) *Handbook of Student Engagement Interventions: Working with Disengaged Students*. San Diego: Academic Press, 410 p. <https://doi.org/10.1016/C2016-0-04664-8>

Fredricks J.A., Wang M.-T., Schall Linn J., Hofkens T. (2019) Using qualitative methods to develop a multidimensional measure of student engagement. *Learning and Instruction*, 66, Article 101–116.

Froiland J.M., Worrell F.C. (2016) Intrinsic motivation, learning goals, engagement, and achievement in a diverse high school. *Psychology in the Schools*, 53(3), pp. 321–336. <https://doi.org/10.1002/pits.21901>

Gan Y., Zhang J., Wu X., Gao J. (2024) Chain mediating effects of student engagement and academic achievement on university identification. *SAGE Open*, 14, Article 21582440241226903. <https://doi.org/10.1177/21582440241226903>

Gökdağ-Baltaoğlu M., Güven M. (2022) Views of prospective teachers on learning responsibility. *International Journal of Contemporary Educational Research*, 7(1), pp. 228–239. <https://doi.org/10.33200/ijcer.669055>

Grant-Smith D., Payne R. (2021) Enacting care-ful engagement in the (post)pandemic care-less university. In: Bozkurt A. (ed.) *Handbook of Research on Emerging Pedagogies for the Future of Education: Trauma-Informed, Care, and Pandemic Pedagogy*. Hershey, PA: IGI Global, pp. 169–190.

Heffner A.L., Antaramian S.P. (2016) The role of life satisfaction in predicting student engagement and achievement. *Journal of Happiness Studies*, 17(4), pp. 1681–1701. <https://doi.org/10.1007/s10902-015-9665-1>

Huang C., Yang Y. (2021) Research on the relationships among learning motivation, learning engagement, and learning effectiveness. *Educational Review*, 5(6), pp. 182–190. <https://doi.org/10.26855/er.2021.06.004>

Jian-ping G., Roslan S., Geok S.K., Zaremohzzabieh Z. (2024) An experimental study on the impact of positive education on school engagement and psychological well-being among boarding school students in China. *Journal of Ecohumanism*, 3(8). <https://doi.org/10.62754/joe.v3i8.5227>

Katsantonis I. (2024) I belong; hence, I engage? A cohort study of transitions between school engagement classes and academic achievement: The role of relational school climate. *The Australian Educational Researcher*, 15, pp. 1–22. <https://doi.org/10.1007/s13384-024-00698-0>

Kolan H.İ. (2020) Lise öğrencilerinin problemli internet kullanımının öğrenme sorumluluğunu yordama gücü [The predictive power of problematic internet use on learning responsibility of high school students]: doctoral thesis, Thesis No: 637910. (In Turkish)

Lawson K.M., Kellerman J.K., Kleiman E.M., Bleidorn W., Hopwood C.J., Robins R.W. (2022) The role of temperament in the onset of suicidal ideation and behaviors across adolescence: Findings from a 10-year longitudinal study of Mexican-origin youth. *Journal of Personality and Social Psychology*, 122, pp. 171–186. <https://doi.org/10.1037/pspp0000382>

Lemos M.S., Gonçalves T., Cadima J. (2020) Examining differential trajectories of engagement over the transition to secondary school: The role of perceived control. *International Journal of Behavioral Development*, 44(4), pp. 313–324. <https://doi.org/10.1177/0165025419881743>

Lim Y., Lee O. (2017) Relationships between parental maltreatment and adolescents' school adjustment: mediating roles of self-esteem and peer attachment. *Journal of Child and Family Studies*, 26, pp. 393–404. <https://doi.org/10.1007/s10826-016-0573-8>

Martin A.J. (2007) Examining a multidimensional model of student motivation and engagement using a construct validation approach. *British Journal of Educational Psychology*, 77(2), pp. 413–440. <https://doi.org/10.1348/000709906X118036>

Merikova M.A. (2025) Osobennosti vozrastnykh izmeneniy akademicheskoy motivatsii podrostkov pri raznykh formakh obucheniya [Age-Related Changes in Academic Motivation of Adolescents under Different Forms of Education]. *Bulletin of Practical Psychology of Education*, 22(1), pp. 21–32. <https://doi.org/10.17759/bppe.202522010>. (In Russian)

Morosanova V.I., Fomina T.G., Filippova E.V. (2025) Osoznannaya samoregulyatsiya, shkol'naya вовлеченность, kachestvo prepodavaniya kak resursy sub'ektivnogo blagopoluchiya i uspevaemosti obuchayushchikhsya [Conscious Self-Regulation, School Engagement, and Teaching Quality as Resources for Students' Subjective Well-Being and Academic Achievement]. *Moscow University Psychology Bulletin*, 48(1), pp. 55–77. <https://doi.org/10.11621/LPJ-25-03> (In Russian)

Morosanova V.I., Potanina A.S. (2024) Tipologicheskie traektorii shkol'noy вовлеченности i osobennosti samoregulyatsii podrostkov [Typological Trajectories of School Engagement and Features of Adolescents' Self-Regulation]. *Psychological Science and Education*, 29(6), pp. 77–94. (In Russian)

Nevryuev A.N., Sychev O.A., Sariyeva I.R. (2022) Svyaz' otnosheniya k distantsionnomu obucheniyu studentov s otchuzhdeniem ot ucheby i emotsional'nym vygoraniem [Relationship between Students' Attitudes towards Distance Learning, Alienation from Studies, and Emotional Burnout]. *Psychological Science and Education*, 27(1), pp. 136–146. <https://doi.org/10.17759/pse.2022270111>. (In Russian)

Reeve J., Tseng C.M. (2011) Agency as a fourth aspect of students' engagement during learning activities. *Contemporary Educational Psychology*, 36(4), pp. 257–267. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2011.05.002>

Santos N.N., Monteiro V., Carvalho C. (2023) Impact of grade retention and school engagement on student intentions to enrol in higher education in Portugal. *European Journal of Education*, 58(1), pp. 130–150. <https://doi.org/10.1111/ejed.12535>

Schaufeli W.B., Martínez I.M., Pinto A.M., Salanova M., Bakker A.B. (2002) Burnout and engagement in university students: a cross-national study. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 33(5), pp. 464–481. <https://doi.org/10.1177/0022022102033005003>

- Semenova T. (2020) The role of learners' motivation in MOOC completion. *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning*, pp. 1–15. <https://doi.org/10.1080/02680513.2020.1766434>
- Sirin S.R., Rogers-Sirin L. (2015) Exploring school engagement of middle-class African American adolescents. *Youth & Society*, 35, pp. 323–340. <https://doi.org/10.1177/0044118X03255006>
- Skinner E.A., Pitzer J.R. (2012) Developmental dynamics of student engagement, coping, and everyday resilience. In: Christenson S.L., Reschly A.L., Wylie C. (eds.). *Handbook of Research on Student Engagement*. New York: Springer, pp. 21–44. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-2018-7_2
- Upadyaya K., Salmela-Aro K. (2013) Development of school engagement in association with academic success and well-being in varying social contexts. *European Psychologist*, 18(2), pp. 136–147. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000143>
- Wang M., Deng X., Du X. (2018) Harsh parenting and academic achievement in Chinese adolescents: Potential mediating roles of effortful control and classroom engagement. *Journal of School Psychology*, 67, pp. 16–30. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2017.09.002>
- Wang M.-T., Fredricks J., Ye F., Hofkens T., Linn J.S. (2019) Conceptualization and assessment of adolescents' engagement and disengagement in school: A Multidimensional School Engagement Scale. *European Journal of Psychological Assessment*, 35(4), pp. 592–606. <https://doi.org/10.1027/1015-5759/a00043>
- Wang M.-T., Fredricks J.A. (2014) The reciprocal links between school engagement, youth problem behaviors, and school dropout during adolescence. *Child Development*, 85(2), pp. 722–737. <https://doi.org/10.1111/cdev.12138>
- Wong Z.Y., Liem G.A.D. (2022) Student engagement: Current state of the construct, conceptual refinement, and future research directions. *Educational Psychology Review*, 34, pp. 107–138. <https://doi.org/10.1007/s10648-021-09628-3>
- Wu H., Li S., Zheng J., Guo J. (2020) Medical students' motivation and academic performance: The mediating roles of self-efficacy and learning engagement. *Medical Education Online*, 25(1), Article 1742964. <https://doi.org/10.1080/10872981.2020.1742964>
- Zhao Y., Zheng Z., Pan C., Zhou L. (2021) Self-esteem and academic engagement among adolescents: A moderated mediation model. *Frontiers in Psychology*, 12, Article 690828. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.690828>

Литература

- Afacan Adanir G., Muhametjanova G., Akmatbekova A. Exploring factors influencing students' behavioral engagement in on-line learning: Evidence from Kyrgyz-Turkish Manas University // *Journal of Legal Education*. – 2022. – № 1. – P. 1–18.
- Amerstorfer C. M., Frei von Münster-Kistner C. Student perceptions of academic engagement and student-teacher relationships in problem-based learning // *Frontiers in Psychology*. – 2021. – №12. – Article 713057. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.713057>
- An F., Yu J., Xi L. Relationship between perceived teacher support and learning engagement among adolescents: mediation role of technology acceptance and learning motivation // *Frontiers in Psychology*. – 2022. – № 13. – Article 992464. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.992464>
- Ariyurek E. A., Yurtseven N. School engagement and learning responsibility in middle school students // *International Journal of Curriculum and Instructional Studies*. – 2024. – № 2. – P. 220–250. <https://doi.org/10.31704/1500085>
- Bjugstad A., Cardoso J. B., Chen T. A., Brabeck K. M., Borja S. Exploring social and environmental predictors of school engagement among first- and second-generation Latino youth: A multidimensional approach // *Psychology in the Schools*. – 2023. – № 14. – P. 1–18. <https://doi.org/10.1002/pits.23119>
- Bond M., Bedenlier S. Facilitating student engagement in higher education through educational technology: A narrative systematic review // *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. – 2019. – № 1. – Article 23.
- Wang M.-T., Fredricks J., Ye F., Hofkens T., Linn J. S. Conceptualization and assessment of adolescents' engagement and disengagement in school: A Multidimensional School Engagement Scale // *European Journal of Psychological Assessment*. – 2019. – № 4. – P. 592–606. <https://doi.org/10.1027/1015-5759/a00043>
- Wang M.-T., Fredricks J. A. The reciprocal links between school engagement, youth problem behaviors, and school dropout during adolescence // *Child Development*. – 2014. – № 2. – P. 722–737. <https://doi.org/10.1111/cdev.12138>
- Wong Z. Y., Liem G. A. D. Student engagement: Current state of the construct, conceptual refinement, and future research directions // *Educational Psychology Review*. – 2022. – № 34. – P. 107–138. <https://doi.org/10.1007/s10648-021-09628-3>
- Wu H., Li S., Zheng J., Guo J. Medical students' motivation and academic performance: The mediating roles of self-efficacy and learning engagement // *Medical Education Online*. – 2020. – № 1. – Article 1742964. <https://doi.org/10.1080/10872981.2020.1742964>
- Gan Y., Zhang J., Wu X., Gao J. Chain mediating effects of student engagement and academic achievement on university identification // *SAGE Open*. – 2024. – №14. Article 21582440241226903. <https://doi.org/10.1177/21582440241226903>
- Gökdağ-Baltaoğlu M., Güven M. Views of prospective teachers on learning responsibility // *International Journal of Contemporary Educational Research*. – 2022. – № 1. – P. 228–239. <https://doi.org/10.33200/ijcer.669055>
- Grant-Smith D., Payne R. Enacting care-full engagement in the (post)pandemic care-less university // In: Bozkurt A. (ed.) *Handbook of Research on Emerging Pedagogies for the Future of Education: Trauma-Informed, Care, and Pandemic Pedagogy*. – Hershey, PA: IGI Global, 2021. – P.169–190.

Дорошева Е. А., Голубев А. М. Особенности измерения предрасположенности к скуке: психометрические свойства русскоязычной версии опросника BPS // *Сибирский психологический журнал*. – 2023. – № 87. – С. 68–85. <https://doi.org/10.17223/17267080/87/4>

Engels M. C., Phalet K., Gremmen M. C., Dijkstra J. K., Verschuere K. Adolescents' engagement trajectories in multicultural classrooms: The role of the classroom context // *Journal of Applied Developmental Psychology*. – 2020. – №69. – Article 101156. <https://doi.org/10.1016/j.appdev.2020.101156>

Jian-ping G., Roslan S., Geok S. K., Zaremohzzabieh Z. An experimental study on the impact of positive education on school engagement and psychological well-being among boarding school students in China // *Journal of Ecohumanism*. – 2024. – № 8. <https://doi.org/10.62754/joe.v3i8.5227>

Zhao Y., Zheng Z., Pan C., Zhou L. Self-esteem and academic engagement among adolescents: A moderated mediation model // *Frontiers in Psychology*. – 2021. – № 12. – Article 690828. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.690828>

Katsantonis I. I belong; hence, I engage? A cohort study of transitions between school engagement classes and academic achievement: The role of relational school climate // *The Australian Educational Researcher*. – 2024. – № 15. – P. 1–22. <https://doi.org/10.1007/s13384-024-00698-0>

Kolan H. İ. Lise öğrencilerinin problemli internet kullanımının öğrenme sorumluluğunu yordama gücü (The predictive power of problematic internet use on learning responsibility of high school students): thesis. – № 637910. – 2020.

Lawson K. M., Kellerman J. K., Kleiman E. M., Bleidorn W., Hopwood C. J., Robins R. W. The role of temperament in the onset of suicidal ideation and behaviors across adolescence: Findings from a 10-year longitudinal study of Mexican-origin youth // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 2022. – № 122. – P. 171–186. <https://doi.org/10.1037/pspp0000382>

Lemos M. S., Gonçalves T., Cadima J. Examining differential trajectories of engagement over the transition to secondary school: The role of perceived control // *International Journal of Behavioral Development*. – 2020. – № 4. – P. 313–324. <https://doi.org/10.1177/0165025419881743>

Lim Y., Lee O. Relationships between parental maltreatment and adolescents' school adjustment: mediating roles of self-esteem and peer attachment // *Journal of Child and Family Studies*. – 2017. – № 26. – P. 393–404. <https://doi.org/10.1007/s10826-016-0573-8>

Martin A. J. Examining a multidimensional model of student motivation and engagement using a construct validation approach // *British Journal of Educational Psychology*. – 2007. – № 2. – P. 413–440. <https://doi.org/10.1348/000709906X118036>

Мерикова М. А. Особенности возрастных изменений академической мотивации подростков при разных формах обучения // *Вестник практической психологии образования*. – 2025. – № 1. – С. 21–32. <https://doi.org/10.17759/bppe.2025220103>

Моросанова В. И., Потанина А. С. Типологические траектории школьной вовлечённости и особенности саморегуляции подростков // *Психологическая наука и образование*. – 2024. – №6. – С. 77–94.

Моросанова В. И., Фомина Т. Г., Филиппова Е. В. Осознанная саморегуляция, школьная вовлечённость, качество преподавания как ресурсы субъективного благополучия и успеваемости обучающихся // *Вестник Московского университета. Серия 14. Психология*. – 2025. – № 1. – С. 55–77. <https://doi.org/10.11621/LPJ-25-03>

Неврюев А. Н., Сычев О. А., Сариева И. Р. Связь отношения к дистанционному обучению студентов с отчуждением от учебы и эмоциональным выгоранием // *Психологическая наука и образование*. – 2022. – № 1. – С. 136–146. <https://doi.org/10.17759/pse.2022270111>

Reeve J., Tseng C. M. Agency as a fourth aspect of students' engagement during learning activities // *Contemporary Educational Psychology*. – 2011. – № 4. – P. 257–267. <https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2011.05.002>

Santos N. N., Monteiro V., Carvalho C. Impact of grade retention and school engagement on student intentions to enrol in higher education in Portugal // *European Journal of Education*. – 2023. – № 1. – P. 130–150. <https://doi.org/10.1111/ejed.12535>

Schaufeli W. B., Martínez I. M., Pinto A. M., Salanova M., Bakker A. B. Burnout and engagement in university students: a cross-national study // *Journal of Cross-Cultural Psychology*. – 2002. – № 5. – P. 464–481. <https://doi.org/10.1177/0022022102033005003>

Semenova T. The role of learners' motivation in MOOC completion // *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning*. – 2020. – P. 1–15. <https://doi.org/10.1080/02680513.2020.1766434>

Sirin S. R., Rogers-Sirin L. Exploring school engagement of middle-class African American adolescents // *Youth & Society*. – 2015. – № 35. – P. 323–340. <https://doi.org/10.1177/0044118X03255006>

Skinner E. A., Pitzer J. R. Developmental dynamics of student engagement, coping, and everyday resilience // In: Christenson S. L., Reschly A. L., Wylie C. (eds.). *Handbook of Research on Student Engagement*. – New York: Springer, 2012. – P. 21–44. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-2018-7_2

Upadaya K., Salmela-Aro K. Development of school engagement in association with academic success and well-being in varying social contexts // *European Psychologist*. – 2013. – № 2. – P. 136–147. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000143>

Фомина Т. Г., Моросанова В. И. Школьная вовлечённость и саморегуляция учебной деятельности: взаимосвязь и динамика // *Экспериментальная психология*. – 2022. – № 4. – С. 167–180. <https://doi.org/10.17759/exppsy.2022150411>

Фомина Т. Г., Потанина А. М., Бондаренко И. Н., Моросанова В. И. Динамика школьной вовлечённости и её взаимосвязь с развитием осознанной саморегуляции у подростков // *Экспериментальная психология*. – 2022. – № 4. – С. 167–180. <https://doi.org/10.17759/exppsy.2022150411>

Фомина Т. Г., Потанина А. М., Моросанова В. И. Взаимосвязь школьной вовлечённости и саморегуляции учебной деятельности: состояние проблемы и перспективы исследований в России и за рубежом // *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Психология и педагогика*. – 2020. – № 3. – С. 390–411. <https://doi.org/10.22363/2313-1683-2020-17-3-390-411>

Фомина Т. Г., Филиппова Е. В., Моросанова В. И. Осознанная саморегуляция и школьная вовлеченность как ресурсы субъективного благополучия обучающихся // *Психолого-педагогические исследования*. – 2024. – № 3. – С. 156–173. <https://doi.org/10.17759/psyedu.2024160310>

Fraysier K., Reschly A. L. The role of high school student engagement in postsecondary enrollment // *Psychology in the Schools*. – 2022. – № 11. – P. 2183–2207. <https://doi.org/10.1002/pits.22754>

Fraysier K., Reschly A., Appleton J. Predicting postsecondary enrollment with secondary student engagement data // *Journal of Psychoeducational Assessment*. – 2020. – № 38. – P. 882–899. <https://doi.org/10.1177/0734282920903168>

Fredricks J. A., Blumenfeld P. C., Paris A. H. School engagement: Potential of the concept, state of the evidence // *Review of Educational Research*. – 2004. – № 1. – P. 59–109.

Fredricks J. A., Parr A. K., Amemiya J. L., Wang M.-T., Brauer S. What matters for urban adolescents' engagement and disengagement in school: A mixed-methods study // *Journal of Adolescent Research*. – 2019. – № 5. – P. 491–527. <https://doi.org/10.1177/0743558419830638>

Fredricks J. A., Reschly A. L., Christenson S. L. (eds.). *Handbook of Student Engagement Interventions: Working with Disengaged Students*. – San Diego: Academic Press, 2019. – 410 p. <https://doi.org/10.1016/C2016-0-04664-8>

Fredricks J. A., Wang M. T., Schall Linn J., Hofkens T. Using qualitative methods to develop a multidimensional measure of student engagement // *Learning and Instruction*. – 2019. – № 66. – P. 101–116.

Froiland J. M., Worrell F. C. Intrinsic motivation, learning goals, engagement, and achievement in a diverse high school // *Psychology in the Schools*. – 2016. – № 3. – P. 321–336. <https://doi.org/10.1002/pits.21901>

Heffner A. L., Antaramian S. P. The role of life satisfaction in predicting student engagement and achievement // *Journal of Happiness Studies*. – 2016. – № 4. – P. 1681–1701. <https://doi.org/10.1007/s10902-015-9665-1>

Huang C., Yang Y. Research on the relationships among learning motivation, learning engagement, and learning effectiveness // *Educational Review*. – 2021. – № 6. – P. 182–190. <https://doi.org/10.26855/er.2021.06.004>

Christenson S. L., Reschly A. L., Wylie C. *Handbook of Research on Student Engagement*. – New York: Springer, 2020. – 840 p.

Information about authors:

Turkmenbayev Arystanbek Remezhanovich (corresponding author) – PhD student at K. Karasaev Bishkek state university (Bishkek, e-mail: 1429523@list.ru)

Musayeva Nurgul Kuseinova – candidate of philosophical sciences, associate professor at K. Karasaev Bishkek state university (Bishkek, e-mail: musaeva_nurqul@mail.ru)

Kenenbayeva Zubaida Toleevna – PhD student at K. Karasaev Bishkek state university (Bishkek, e-mail: kenenbayeva_z@mail.ru)

Orozaliev Eric Sadykovich – candidate of philosophical sciences, professor at K. Karasaev Bishkek state university (Bishkek, e-mail: eorozaliev@bhu.kg)

Авторлар туралы маалымат:

Туркменбаев Арыстанбек Ремезханович (корреспондент-автор) – К. Карасаев атындагы Кыргыз мемлекеттик университетинин PhD докторанты (Бишкек қ., e-mail: 1429523@list.ru)

Мусаева Нургуль Кусейиновна – философия ғылымдарының кандидаты, К. Карасаев атындагы Кыргыз мемлекеттик университетинин доценті (Бишкек қ., e-mail: musaeva_nurqul@mail.ru)

Кененбаева Зубайда Толеевна – К. Карасаев атындагы Кыргыз мемлекеттик университетинин PhD докторанты (Бишкек қ., e-mail: kenenbayeva_z@mail.ru)

Орозалиев Эрик Садыкович – философия ғылымдарының кандидаты, К. Карасаев атындагы Кыргыз мемлекеттик университетинин профессоры (Бишкек қ., e-mail: eorozaliev@bhu.kg)

Сведения об авторах:

Туркменбаев Арыстанбек Ремезханович (автор-корреспондент) – докторант Кыргызского государственного университета имени К. Карасаева (г. Бишкек, e-mail: 1429523@list.ru)

Мусаева Нургуль Кусейиновна – кандидат философских наук, доцент Кыргызского государственного университета имени К. Карасаева (г. Бишкек, e-mail: musaeva_nurqul@mail.ru)

Кененбаева Зубайда Толеевна – докторант Кыргызского государственного университета имени К. Карасаева (г. Бишкек, e-mail: kenenbayeva_z@mail.ru)

Орозалиев Эрик Садыкович – кандидат философских наук, профессор Кыргызского государственного университета имени К. Карасаева (г. Бишкек, e-mail: eorozaliev@bhu.kg)

Келін түсті: 13 маусым 2025 жыл

Қабылданды: 22 тамыз 2025 жыл

**М. Ерденова¹, Г. Датхабаева¹, М. Жолдасова¹,
И. Ахметов², А. Кустубаева^{1*}**

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан
²Джон Мур атындағы Ливерпуль университеті, Ливерпуль, Ұлыбритания
*e-mail: almkusto@kaznu.kz

КОГНИТИВТІ ҚАБІЛЕТТЕР: ДАМУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ АТҚАРУШЫ БАҚЫЛАУМЕН ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ

Бұл мақала психофизиологиялық және психометриялық әдістерді қолдана отырып, когнитивтік қабілеттерді зерттеудегі интегративті көзқарастың өзекті мәселесіне арналған. Когнитивті нейроғылым әдістерін қолдану арқылы жүргізілген когнитивтік қабілеттерді заманауи зерттеулердің нәтижелері қарастырылады. Бұл зерттеудің мақсаты – когнитивтік қабілеттердің жас ерекшеліктерін, экзекүтивті бақылау және олардың өзара байланысын анықтау. Зерттеуге 7 жастан 20 жасқа дейінгі бес жас тобына бөлінген (7-9 жас, 10-12 жас, 13-15 жас, 16-18 жас және 19-20 жас) 180 бала мен жасөспірім қатысты. Интеллект көрсеткіштерінің психометриялық өлшемдері Wechsler intelligence Scale for Children (балалар нұсқасы) және Wechsler Adult Intelligence Scale (ересектер нұсқасы) көмегімен жүзеге асырылды. Мінез-құлық зерттеулері тестке қатысушылардың экзекүтивті бақылау, қырағылық және бағдарлау көрсеткіштерін анықтау үшін зейіннің нейрондық желі (ЗНЖ) тестін орындауынан тұрды.

Алынған деректер вербальды/вербалды емес интеллект пен жалпы интеллекттің жасқа байланысты сипаттамаларын көрсетті, бұл акселерация процесін білдіреді. Дегенмен белгілі бір жасқа бейімделген тестілеуді екі түрін қолдану мен таңдамалыларға әсер ету мүмкіндігін жоққа шығаруға болмайды. IQ-дің жеке субшкалалары мен ЗНЖ көрсеткіштері арасындағы сенімді корреляциялар экзекүтивті бақылаудың когнитивті қабілеттерге әсерін көрсетеді. Сонымен бірге интеллект құрылымының өзіндік ерекшелігі мен күрделілігі бар екенін атап өткен жөн.

Осылайша, интеллекттің жасқа байланысты ерекшеліктерін зерттеу психологтар мен нейробиологтар үшін әртүрлі жас кезеңдерінде психикалық әлеуетті дамыту және қолдау мәселелеріне кешенді түрде қарауға мүмкіндік беретін жаңа көзқарасты қамтамасыз етеді. Интеллекттің жас ерекшеліктерін тереңірек түсіну қажеттілігі негізінде ақыл-ой әлеуетін дамыту аясында зерттеудің өзектілігі артады.

Түйін сөздер: когнитивті қабілеттер, зейін, экзекүтивті бақылау, ЗНЖ, IQ.

M. Yerdenova¹, G. Datkhabayeva¹, M. Zholdassova¹,
I. Ahmetov², A. Kustubayeva^{1*}

¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan
²Liverpool John Moores University, Liverpool, United Kingdom
*e-mail: almkusto@kaznu.kz

Cognitive abilities: features of development and interconnection with executive control

The article is devoted to the current issue of an integrative approach to the study of cognitive abilities using psychophysiological and psychometric methods. Modern studies of cognitive abilities conducted using cognitive neuroscience methods were reviewed as well. The purpose of this study was to identify age-related characteristics of cognitive abilities and executive control, as well as their interrelationship. The study involved 180 children and adolescents aged 7 to 20 years, divided into five age groups (7–9 years, 10–12 years, 13–15 years, 16–18 years, and 19–20 years). Psychometric measurements of intelligence were performed using the Wechsler Intelligence Scale for Children for participants aged 7–15 years, and the Wechsler Adult Intelligence Scale for older participants. In the behavioral study, subjects completed the Attention Network Test (ANT) to assess executive control, alertness, and orienting.

The obtained data revealed age-related features of verbal/non-verbal intelligence and general intelligence, which may indicate an acceleration process. However, the influence of sample characteristics and the use of two different test versions adapted for specific age groups cannot be ruled out. Significant correlations between individual IQ subscales and ANT indicators point to the influence of executive

control on cognitive abilities. At the same time, it should be noted that the construct of intelligence has its own specificity and complexity.

Thus, the study of age-related features of intelligence provides a new perspective for psychologists and neurobiologists, allowing them to apply a comprehensive approach to the issues of development and support of mental potential at different age stages. In the context of mental potential development, the relevance of the study increases due to the need for a deeper understanding of the age-related features of intelligence.

Keywords: cognitive abilities, attention, executive control, ANT, IQ.

М. Ерденова¹, Г. Датхабаева¹, М. Жолдасова¹,
И. Ахметов², А. Кустубаева^{1*}

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

²Ливерпульский университет им. Джона Мурса, Ливерпуль, Великобритания

*e-mail: almkusto@kaznu.kz

Когнитивные способности: особенности развития и взаимосвязь с исполнительным контролем

Данная статья посвящена актуальной проблеме интегративного подхода в изучении когнитивных способностей с применением психофизиологических и психометрических методов. Рассмотрены результаты современных исследований когнитивных способностей, проведенные с использованием методов когнитивной нейронауки. Целью данного исследования является выявление возрастных особенностей когнитивных способностей, исполнительного контроля и их взаимосвязь. В исследовании приняло участие 180 детей и подростков в возрасте от 7 до 20 лет в пяти возрастных группах детей и подростков (7–9 лет, 10–12 лет, 13–15 лет, 16–18 лет и 19–20 лет). Психометрические измерения показателей интеллекта проводилось с помощью методики Векслера Wechsler Intelligence Scale for Children – детская версия и Wechsler Adult Intelligence Scale – взрослая версия. Поведенческие исследования заключались в выполнении участниками теста нейросетей внимания (ТНВ) для определения показателей исполнительного контроля, бдительности и ориентировки.

Полученные данные показали возрастные особенности вербального/невербального интеллекта и общего интеллекта, которые свидетельствовали о процессе акселерации. Однако, не исключается возможность влияния выборки и использования двух адаптированных к определённому возрасту видов тестирования. Достоверные корреляции между отдельными субшкалами IQ и показателями ТНВ указывают на наличие влияния исполнительного контроля на когнитивные способности. В то же время необходимо отметить, что конструкт интеллекта имеет свою специфику и сложность.

Таким образом, исследование возрастных особенностей интеллекта обеспечивает новую перспективу для психологов и нейробиологов, позволяя комплексно подойти к вопросам развития и поддержки умственного потенциала на разных возрастных этапах. В рамках развития умственного потенциала возрастает актуальность исследования, которая заключается в необходимости более глубокого понимания возрастных особенностей интеллекта.

Ключевые слова: когнитивные способности, внимание, исполнительный контроль, ТНВ, IQ.

Кіріспе

Адамның интеллектуалдық дамуы балалық шақ пен жасөспірімдік шақ кезеңінде динамикалық өзгерістерден өтетіні және когнитивті бақылаумен тығыз байланысты екендігі бәрімізге белгілі. Алайда, балалар мен жасөспірімдер интеллектісі мен исполнительді бақылауы аумағындағы жеткілікті зерттеулер когнитивті бақылаудың осы динамикаға қалай әсер ететініне қатысты көптеген шешілмеген мәселелердің бар екендігін көрсетеді. Когнитивті бақылауды өлшеудің мінез-құлықтың әдістерінің пайда болуы интеллектінің белгілі өлшемдері-

мен қатар олардың өзара байланысын бағалауға мүмкіндік береді. Одан өзге, жаңа когнитивті технологиялардың дамуы алдыңғы ұрпақпен салыстырғанда интеллектінің даму траекториясына әсер етеуі мүмкін.

Даму психологиясындағы заманауи зерттеулер адам интеллектісі статикалық сипатта емес, ол жасына, әлеуметтік-мәдени жағдайларға байланысты өзгеретінін растайды. Балалық, жасөспірімдік және жеткіншек жасында когнитивті даму қарқыны күшейе түседі, бұл интеллектінің жасерекшелік динамикасын зерттеуді психологияның басты бағыттарының біріне айналдырады (Дружинин, 2007).

Балалар мен жасөспірімдердің интеллектуалды даму заңдылықтарын уақытылы анықтау білім беру ортасын оңтайландыруға және оқыту тәсілдерін дараландыруға ықпал етеді. Сонымен қатар, когнитивті қабілеттердің даму ерекшеліктерін түсіну академиялық жетістіктер мен кәсіби бағдарлауды ары қарай болжауға көмектеседі (Nisbett, 2012). Бұл мәселе әсіресе көпмәдениетті қауымдастықтарда, сондай-ақ балалар мен жасөспірімдердің когнитивті қабілеттеріне жүктеме артқан кезде, білім беру жүйесінің цифрлық трансформациясы жағдайында өзекті болып табылады (Stern, 2002).

Балалық және жасөспірімдік кезеңдегі когнитивті қабілеттердің дамуы тақырыбы психологиялық зерттеулердегі негізгі мәселелердің бірі болып табылады, оның:

- теориялық маңыздылығы: интеллектінің жасқа байланысты өзгеру механизмін түсіну когнитивті даму үлгілерін нақтылауға және тұлғаның танымдық сферасының даму теориясына түзетулер енгізуге мүмкіндік береді.

- практикалық маңыздылығы: мұндай зерттеулердің нәтижелері педагогикада (оқыту бағдарламаларын оңтайландыру, ерте анықталған интеллектуалды дарындылықты немесе оқытудағы қиындықтарды ерте анықтау), сондай-ақ балалар мен жасөспірімдермен кеңес беру және түзету жұмыстарында тікелей қолданылады.

- сыртқы факторлардағы айырмашылықтар: заманауи әлеуметтік және білім беру жағдайлары жылдам өзгеріп отырады, бұл интеллект құрылымына әсер етуі мүмкін, ал қолданыстағы деректер түрлі жасерекшелік кезеңіндегі ортаның рөлі бойынша бірегей көзқарастың жоқтығын және сандардың сәйкес келмеуін көрсетеді.

Осылайша, когнитивті қабілеттердің даму ерекшеліктерін зерттеу психологтар мен нейробиологтар үшін жаңа кезеңді қамтамасыз етеді, бұл түрлі жас кезеңдерінде ақыл-ой әлеуетін дамыту және қолдау мәселесіне кешенді түрде қарауға мүмкіндік береді. Ақыл-ой әлеуетін дамыту аясында зерттеудің өзектілігі арта түседі, бұл дегеніміз когнитивті қабілеттердің ерекшеліктерін терең түсіну қажеттілігін көрсетеді.

Бұл жұмыста балалар мен жасөспірімдердегі (7-20 жас) жасқа байланысты интеллект өзгерістерінің ерекшелігін анықтау, сондай-ақ зейіннің нейрондық желілер тестінің көрсеткіштері IQ көрсеткішімен қаншалықты сәйкес келетінін зерттеу мақсаты қойылды. Осы мақсатқа жету

үшін Векслер тесті (WISC и WAIS) мен ЗНЖ мінез-құлық тапсырмасы қолданылды.

Осыған байланысты бұл зерттеуге келесі міндеттер қойылды: 1) қатысушылардың зерттелетін тобындағы интеллект көрсеткішінің жас ерекшеліктерін зерттеу; 2) интеллект көрсеткіші мен зейіннің нейрондық желі тесті арасындағы өзара байланысты зерттеу.

Негізгі болжам: әртүрлі жасерекшелік топтарындағы интеллектуалды даму динамикасында ерекшелік бар және олар зейіннің нейрондық желі тесті көрсеткішімен өзара байланысты.

Әдебиеттерге шолу

Адамның интеллектуалды дамуы балалық және жасөспірімдік шақта әртүрлі кезеңдерден өтеді, бұл интеллектінің (IQ) вербалды және вербалды емес компоненттерінің өзгеруінен көрінеді. Бір жағынан, бірқатар зерттеушілер орта мектепте когнитивті дағдылардың жоғарлауын және атқарушы функциялардың күшеюін көрсетеді, екінші жағынан – жасөспірімдердегі интеллектуалды көрсеткіштердің тербелу мүмкіндігін айтады (Rueda et al., 2004; Gathercole, 2004). Соңғы жылдары интеллект деңгейімен және оның динамикасымен байланыстыруға болатын атқарушы функциялардың негізгі компоненті болып табылатын зейін мәселесі ерекше қызығушылық тудыруда. Зейіннің нейрондық желі тесті (ЗНЖ) зейіннің үш негізгі аспектісін (қырағылық, бағдарлау, экзекутивті бақылау) сандық бағалауға және олардың сыналушының когнитивті сипаттамалырымен байланысын талдауға мүмкіндік беретін әдістеме екендігін көрсетеді.

Балалар психологиясындағы классикалық жұмыстар интеллектуалды даму зейін механизмдерінің қалыптасуы мен мінез-құлықты ерікті реттеумен тығыз байланысты екенін көрсетеді (Vygotsky, 1978; Luria, 1966). Ал, заманауи зерттеулер баланың зейінін шоғырландыру және кедергілерді бақылау қабілеті логика, тіл және математика мәселелерін шешуді қоса алғанда, танымдық процестердің тиімділігіне тікелей әсер ететінін атап көрсетеді (Posner & Rothbart, 2007). Жоғарғы IQ атқарушы функциялардың белгілі бір деңгейде қалыптасқандығын көрсетеді (Baddeley, 1996). Көптеген зерттеушілердің пікірі бойынша зейін мен жұмыс жады балалардың көптеген когнитивті даңдылары дамытудың негізі болып табылады (Gathercole et al., 2004).

Балалық шақтағы зейіннің нейрондық желі тестінің нәтижелерін жалпы когнитивті икемділікпен және атқарушы функциялардың даму деңгейімен байланыстырады. Зерттеулер көрсеткендей, жас ұлғайған сайын орташа уақыт реакциясы азаяды және когнитивті жүйелердің біртіндеп жетілуін көрсететін дәлдік жоғарлайды (Rueda et al., 2005). IQ көрсеткіштері мен зейін параметрлерін салыстыру шамасы орташа болса да, оң корреляцияны көрсетеді (Fernández-Alcalde et al., 2010; Liu et al., 2013). Жоғары IQ әдетте шиеленістерді бағдарлау және бақылау міндеттеріндегі ақпаратты жылдам және дәл өңдеумен байланысты. Когнитивті көрсеткіштері жоғары балалар мен жасөспірімдерде атқарушы бақылау тиімдірек жұмыс істейді, бұл сәйкес келмейтін сынақтарды орындау кезінде аз «айыппұлмен» көрсетіледі (Ridderinkhof & van der Molen, 1995). Алайда, корреляция әдетте қалыпты болып қалады ($r \approx 0,2-0,4$), өйткені интеллект – көп компонентті конструкция болып табылады, ал зейіннің нейрондық желі тесті реакция уақытын өлшеу зейіннің белгілі бір аспектілеріне ғана әсер етеді (Engle et al., 1999). Одан өзге, балалық шақтағы мотивация мен психофизиологиялық кемелдену рөл атқаруы мүмкін, бұл тестілеу кезінде нәтижелердің бұрмалануына әкеледі (Rueda et al., 2005).

IQ мен зейін көрсеткіштері арасындағы корреляция динамикасы жас ұлғайған сайын өзгеріп отырады (Shaywitz & Shaywitz, 2008). Сонымен, бастауыш сынып жасында реакция жылдамдығы мен интеллектуалды тестер арасындағы үйлесімділік төмен болуы мүмкін, өйткені зейін әлі де қалыптасуда және балаларда шаршаудың ауытқуына ұшырайды. Орта мектеп жасынан бастап (10–12 жас) ЗНЖ көрсеткіштері тұрақтала бастайды, бұл IQ мен айқын байланыстарды анықтауға мүмкіндік береді (Rueda et al., 2004). Жасөспірім кезеңіне өту (13–16 лет) конгруэнтті емес тапсырмаларда уақыт реакциясының артуымен жүреді, ал жоғары IQ әдетте кедергілерді басу қабілетімен байланысты (St Clair-Thompson & Gathercole, 2006). Зейіннің нейрондық желі тесті шамамен 6-7 жас арасындағы балалардағы негізгі компоненттерді бағалауда сенімді болып келеді. Зерттеулерде ЗНЖ және IQ көрсеткіштері арасындағы жағымды корреляция байқалады (әсіресе вербалды емес). Бұл байланыстардың динамикасы мен күші жасқа байланысты: жас кезінде уақыт реакциясының көрсеткіштері біршама өзгермелі болады, ал жасөспірім кезінде

корреляция әдетте тұрақтала бастайды. Өртүрлі зерттеулердегі корреляцияның айтарлықтай таралуы (r 0,2–0,5 шамасында болады) интеллект пен зейін процестерінің көп факторлығын көрсетеді (Gathercole et al., 2004).

Басқа авторлар, экзекутивті функциялар мен интеллектінің, атап айтқанда дарынды балаларда өзара байланысының жоқтығын көрсетеді (Bucaille et al., 2023). Ересектер мен егіз балаларға жүргізілген генетикалық зерттеулерде жалпы экзекутивті функциялар балалардағы интеллектпен өзара байланысты екендігі анықталған (Gustavson, 2023; Freis et al., 2022). Ересектердегі сияқты тек жаңару қабілеті ғана интеллектуалды қабілеттермен қатаң корреляцияны көрсетеді (Gustavson, 2023). Одан өзге, бірінші фактор екіншіге қарағанда генетикалық детерминацияланған болып шықты. Кейбір жұмыстарда компьютерлік тестерді орындауға деген мотивация немесе темперамент ерекшелігі сияқты даралық ерекшеліктер уақыт реакциясы көрсеткішіне әсер етуі мүмкін (Chiappe et al., 2000). Сондай-ақ әлеуметтік-білім беру ортасы (отбасының қолдау деңгейі, мектептің түрі) зейін дағдысын жақсартуы мүмкін, сәйкесінше сонымен байланысты IQ көрсеткіші де жоғарлайды.

Сол себепті, балалық шақтағы IQ және зейіннің нейрондық желі тестінің тоғысындағы ары қарайғы жұмыстар ырықты реттеу жүйесінің қалай дамитынын, онтогенездің түрлі кезеңдеріндегі нақты қандай зейін компоненттері интеллектуалды қабілеттермен тығыз байланыста болатыны жайлы түсінікті тереңдете түсуі мүмкін.

Жасөспірім кезеңде (шамамен 12 ж. бастап 18 жасқа дейін) атқарушы функциямен байланысты маңдай бөлігінің белсенді жетілуі жүреді (Blakemore & Choudhury, 2006). Ырықты зейін қабілеті, оның ішінде кедергілерді жеңіп, жылдам зейінді аудару біртіндеп жақсара түседі (Luna et al., 2010). Нақ осы кезеңде зейінді бақылау мен жалпы интеллектінің жоғары деңгейі арасындағы тығыз байланыс көріне бастайды (Gathercole et al., 2004).

Жасөспірімдерге арналған классикалық IQ-тесті (WISC-V, WAIS, Стэнфорд-Бине) когнитивті кемелдену жыныстық жетілудің бірінші жартысында тез өсетінін және 16-17 жасқа жақын салыстырмалы түрде тұрақталатынын көрсетеді. Сонымен қатар, уақыт реакциясының көрсеткіштері де өзгереді: IQ деңгейі жоғары

жасөспірімдер стимулдар шиеленісіне қатысты мәселелерді жылдам әрі дәлірек шеше алады (Tomer & Tsai, 2005).

Жасөспірімдерде ЗНЖ өтуі жас балалармен салыстырғанда аз уақыт реакциясын және жауаптардың біршама тұрақтылығы мен дәлдігін көрсетеді (Rueda et al., 2005). Бұл зейіннің негізгі нейрондық желілерінің біршама дамуымен байланысты.

Жеке зерттеулер көрсеткендей (мысалы, St Clair-Thompson & Gathercole, 2006) орта мектеп жасында (11-14 жас) кедергілерді елемей және жылдам бағдарлау қабілетінде күрт сапалық секіріс бар, бұл конгруэнтті және конгруэнтті емес стимулдар арасындағы аз айырмашылықта көрінеді.

Жұмыстардың көпшілігі зейін көрсеткіштері (әсіресе атқарушы бақылау параметрлері) мен IQ арасындағы орташа оң байланыстар ($r =$ от 0,3 до 0,5) жасөспірім топтарында байқалады деп келіседі (Liu et al., 2013; Rueda et al., 2005).

Экзекутивті бақылау (executive control) интеллектінің вербалды емес аспектісімен тығыз байланысты, өйткені ол кедергіні басу мен икемділікті талап етеді. IQ көрсеткіші жоғары жасөспірімдер конгруэнтті емес жағдайларда уақыт реакциясына аз «айыппұл» көрсетеді (Tomer & Tsai, 2005).

Бағдарлау (orienting) көбінесе IQ-мен әлсіз байланысқа ие, өйткені бұл зейіннің ішкі жүйесі көп жағдайда әдеттегі мектеп тәжірибесіндегі көптеген ойындарда және кеңістікті қайта өңдеумен анықталады (Fan et al., 2005).

Жасөспірімдердегі қырағылық (alerting) міндеттерді орындауға уақытылы қосылу қабілетінде көрінеді, дегенмен оның интеллектуалды көрсеткіштермен байланысы көп жағдайда төмен болады (Ridderinkhof & van der Molen, 1995).

Жеткіншектер мен жасөспірімдерде зейін біршама қалыптасқан сипатқа ие, ол экзекутивті бақылау тиімділігі мен когнитивті интеллект көрсеткіштері арасындағы оң корреляцияны сенімді түрде алуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, байланыс күшінің шашырауы (0,2 бастап 0,5 дейін) IQ және зейін – бұл жиі қабаттасатын, бірақ соған қарамастан екеуі екі түрлі конструкция дегенді көрсетеді. Ерте жастық шаққа өткен сайын (17–18 жас) байланыстар тұрақты бола бастайды, бұл когнитивті, сондай-ақ метакогнитивті даңдылардың нығаюын көрсетеді (Rueda et al., 2005).

Материалдар мен әдістер

Зерттеуде 7 жас пен 20 жас арасындағы 223 қатысушы болды, оның ішінде 180 (91 ұл және 89 қыз) қатысушы зерттеудің екі кезеңінен толық өтті: психометрикалық және мінез-құлықтық. 90 қатысушы зерттеуді қазақ тілінде өтті, 90 – орыс тілінде өтті, олар келесідей жас топтары: 7-10 жас (кіші мектеп жасы – 33 қатысушы), 11–14 жас (жасөспірімдік кезең – 40 қатысушы), 15–16 жас (жоғарғы жасөспірім – 38 қатысушы), 17–20 жас (жеткіншек жасы – 31 қатысушы). Зерттеу топтары теңестірілген, жынысына, жасына, тіліне орай тең қалыптасты. Эксперименталды зерттеу ЭЭГ ми Институтының лаборатория базасында жүргізілді. Бұл мақалаға ұлдар мен қыздардағы интеллектінің жасқа байланысты психологиялық ерекшеліктері және ЗНЖ (Attentional Network test) мінез-құлық көрсеткіштерін алдын ала зерттеу нәтижелері қосылды. Бұл зерттеу әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-ң медицина және денсаулық сақтау факультетінің жергілікті Этикалық Комитетімен мақұлданды. Сыналушылар «телефон радиосы» және әлеуметтік желідегі жарнамалар арқылы тартылды. Зерттеуге қатысу үшін таңдау критерийлері келесідей болды: 1) жасы 7-20 арасы; 2) анамнезінде неврологиялық және психологиялық аурулардың болмауы; 3) психоактивті дәрілерді қолданбау; 4) көру проблемалары болса оны түзету (түзету көзілдірігі, линза). Әрбір сыналушы немесе оның ата-анасы (18 жасқа дейінгі қамқоршы) зерттеудің мақсаты және міндеттерімен танысты және зерттеуге қатысу туралы ақпараттық келісімге қол қойды. Қатысушылар зерттеу нұсқаулығын бұзған жағдайда қатысу тоқтатылды. Одан өзге, әрбір сыналушы зерттеудің кез-келген кезеңінде қатысудан бас тартуына құқылы болды.

Психометрикалық әдістер

Интеллектіні өлшеу Векслер тестінің көмегімен жүргізілді, ол екі топқа бөлінген 11 жеке субтесттен тұрады: 6 вербалды және 5 вербалды емес компоненттер. Зерттеуде Векслер тестінің сыналушылардың екі жасерекшелік категориясына арналған екі нұсқасы қолданылды:

А) 6,5-16,5 жас: Векслер тесті (Wechsler Intelligence Scale for Children, WISC) – балалар мен жасөспірімдерді тестілеуге арналған (6,5 жастан 16,5 жасқа дейін). Бұл тестің балаларға арналған нұсқасы А. Ю. Панасюк бейімдеген және стандарттаған (Панасюк, 1973).

Б) 16-64 жас: Векслер тесті (Wechsler Adult Intelligence Scale, WAIS) ересектерді тестілеуге арналған (16 жастан 64 жасқа дейін). Бұл нұсқаны да А. Ю. Панасюк бейімдеген және стандарттаған және Санкт – Петербург қаласы, «Иматон» Мемлекеттік өндірісі жанында Ю.И. Филимоненко мен В.И. Тимофеев және т.б. толықтырулар мен өзгерістер енгізген (Панасюк и др., 1992).

Вербалды субтестерге мыналарды анықтайтын тапсырмалар жатады: хабарлық, түсіністік, арифметикалық қабілеттер, ұқсастықтарды табу, сандық қатарларды көбейту және сөздік субтестер. Вербалды емес субтестерге келесілер жатады: шифрлау, суретте жетіспейгін бөлшектерді табу, суреттің реттілігін анықтау, фигураларды қосу, лабиринттер, кеңістіктік ойлау тапсырмалары – Коса текшелері. Әрбір субтестің орындалуы ұпайлармен бағаланады, содан кейін олардың таралуын талдауға мүмкіндік беретін бірыңғай шкалалық бағалауға аударылады. Әр тапсырманың орындалуын талдау негізінде вербалды және вербалды емес интеллект, жалпы интеллектуалды коэффициент (IQ) есептеледі. Сыналушылардың тапсырманы орындауын сандық және сапалық бағалау интеллектуалды қызметтің түрлі аспектілерінің даму дәрежесін анықтауға мүмкіндік береді.

Мінез-құлықтық әдістер: зейіннің нейрондық желі тесті (ЗНЖ)

Зейіннің нейрондық желі тестінің балаларға арналған нұсқасы ЗНЖ (Fan, 2002), E-Prime да (2.0 нұсқа) бағдарланған, негізгі міндеттер принципін сақтауда «балықты», қолданады. Зейіннің нейрондық желі тесті – бұл компьютерленген мінез-құлық әдістемесі, ол зейіннің үш негізгі модулінің жұмысын бағалауға мүмкіндік береді: (қырағылық, бағдарлау, экзекутивті бақылау). Бір қысқа сессияда ол сигнал беру шарттарын өзгерте отырып, визуалды тігіркендіргіштерге жауап беру уақыты мен жауаптарының дәлдігін тіркейді. Осының арқасында зерттеушілер қатысушының зейінін қаншалықты тиімді ауыстыратынын, қырағылықты сақтайтынын және кедергілерді бақылайтынын сандық түрде өлшей алады.

ЗНЖ тестінің эксперименталдық міндеттері стимулдық ынталандырудың 4 түрін (no cue – ескерту сигналы жоқ, central cue – орталық, double

cue – қос ескерту сигналымен, spatial cue – кеңістіктік) және бағыттаушы стимулдардың үш түрін (бейтарап, конгруэнтті және конгруэнтті емес) қамтитын нұсқаулар мен стимулдық материалдарын дәйекті түрде көрсету болып табылады (Mary Rothbart, 2007).

Міндеттер негізгі эксперимент басталғанға дейін қазақстандық балалар популяциясында валидтеліп, сыналды.

Статистикалық талдау

Алынған мәліметтерді статистикалық талдау SPSS 16.0. статистикалық бағдарлама көмегімен жүргізілді.

- Дескриптивті статистика: орташа, әрбір топша бойынша стандартты ауытқу, бөлуді дұрыс тексеру.

- Бір факторлы және көп факторлы дисперсиялық талдау: (ANOVA) әртүрлі жас топтарындағы вербалды және вербалды емес IQ салыстыру.

- Коррелялық талдау (Пирсон): зерттелетін топтардың интеллект деңгейі мен мінез-құлық көрсеткіштері арасындағы байланысты анықтау.

Нәтижелер мен талқылау

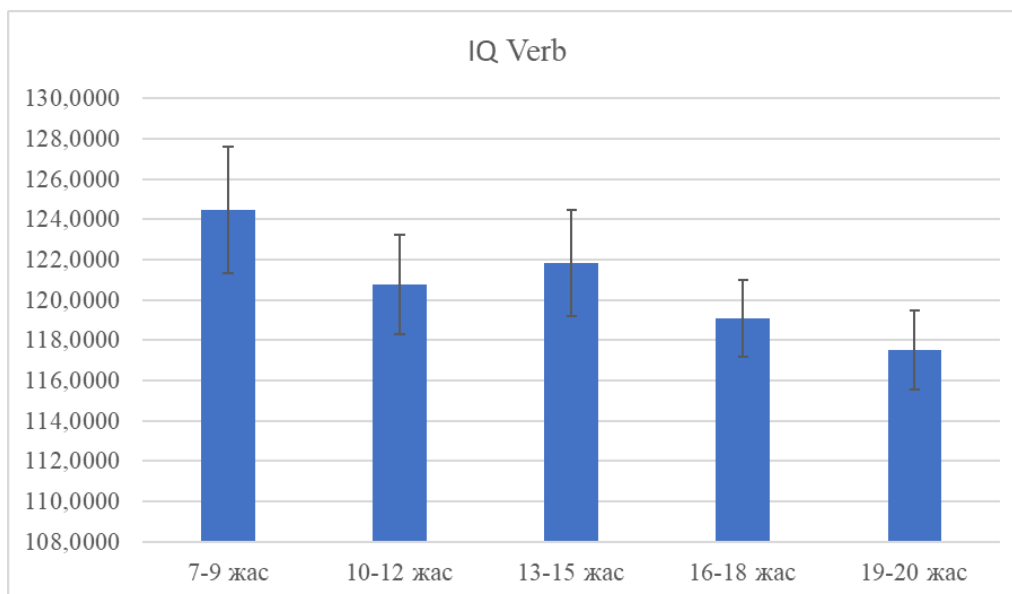
Бұл тарауда психометриялық және мінез-құлық әдістерінің кешенін қолдану кезінде алынған нәтижелердің сипаттамасы келтірілген.

1. Психометриялық нәтижелер (вербалды, вербалды емес, жалпы IQ)

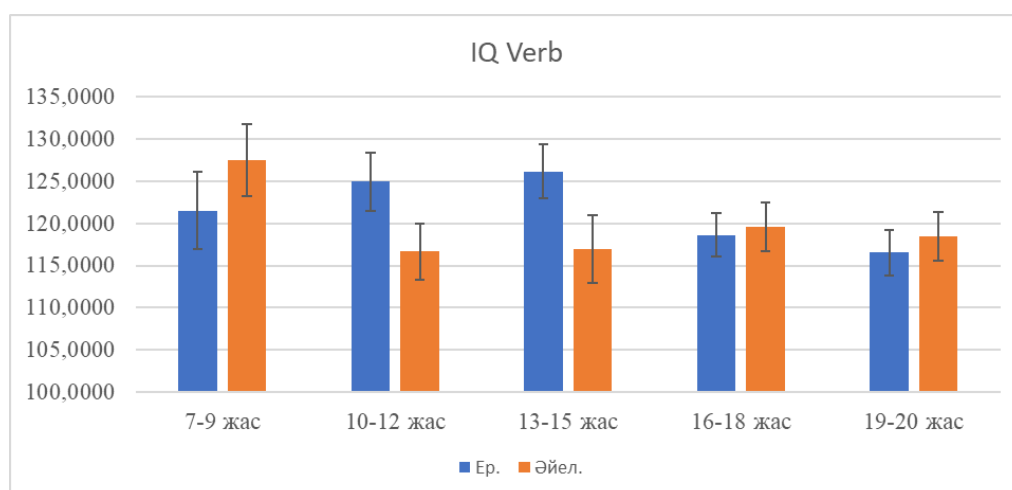
1.1. Вербалды интеллект

Жалпы вербалды IQ орташа көрсеткіші кіші мектеп жасындағы 7-9 жас қатысушыларда жоғары болды (1 сурет), және қыздарда мұның мәні шамамен 127,5 жетсе, ұлдарда – шамамен 121,5 болды. Біршама жоғары жас топтарында (10–12 және 13–15 жас) вербалды интеллект көрсеткіші ұқсас деңгейде қалды (ұлдарда 124.9 және 126.2, қыздарда 116.7 және 117.0). Кейінгі жасөспірімдік және ерте жастық шақтың (16–18 және 19–20 жас) мәні ұлдарда 116–118 төмен, ал қыздарда – 118–119 аралығында (2 сурет), бірақ сенімді айырмашылықтар анықталған жоқ.

Дисперсиялық талдау (ONE WAY ANOVA) жас және жыныс факторлары бойынша барлық жас ерекшелік топтарын салыстырсақ вербалды IQ статистикалық мәнді айырмашылықтар анықталмады (1,2-суреттер).

1-сурет – Жас ерекшелігі топтарындағы вербалды интеллектінің орташа көрсеткіштері

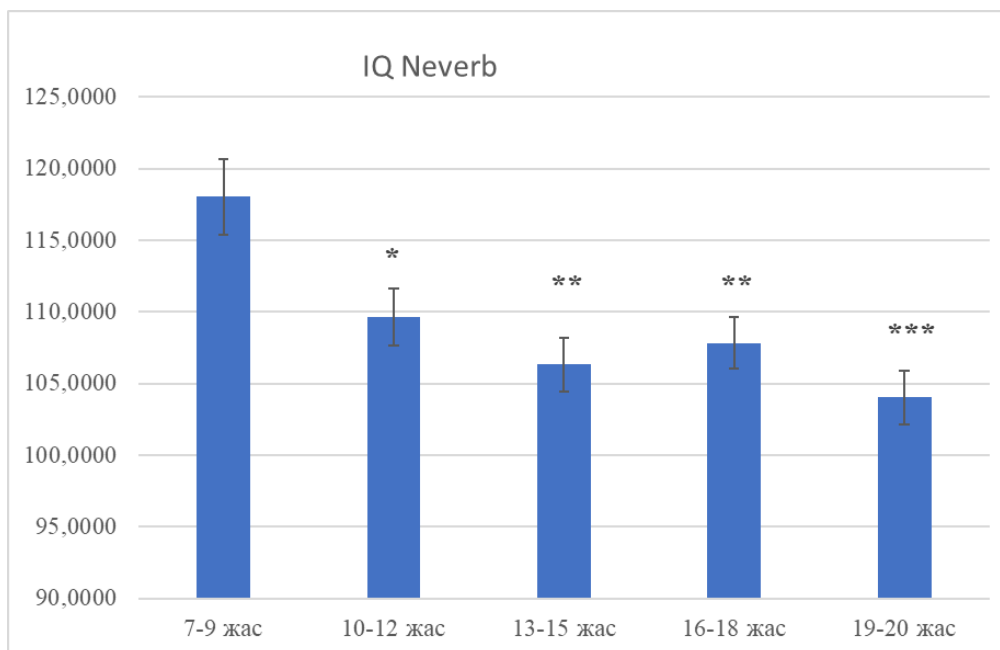

2-сурет – Гендрлік топтардағы вербалды интеллектінің орташа көрсеткіші

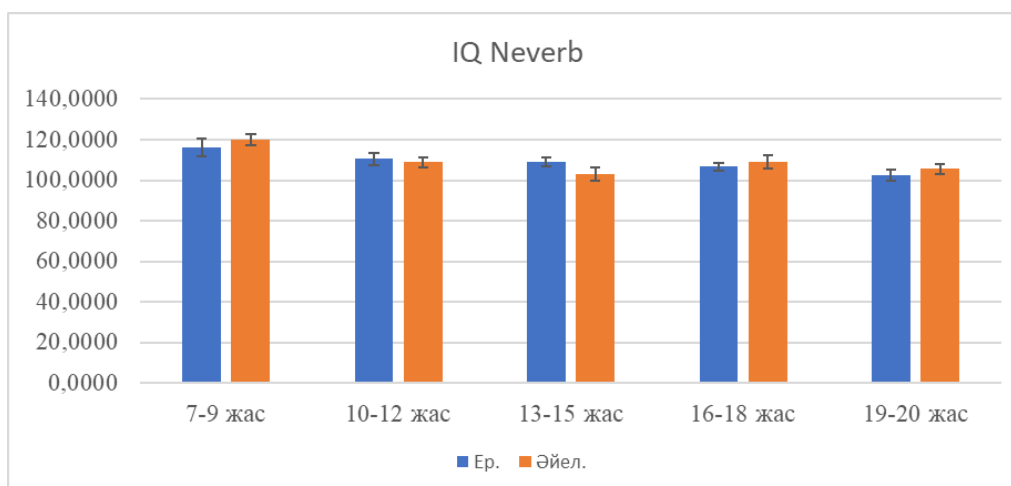
1.2. Вербалды емес интеллект

7–9 жастағы (3-сурет) қатысушылар вербалды емес IQ ($F= 6,308$, $p = 000$) біршама жоғары орташа көрсеткішке ие болды. Вербалды емес интеллект бойынша 1-ші топ қатысушылары басқа топтардан ерекшеленеді. Бірінші топта

вербалды емес интеллект жоғары, ал қалған 2, 3, 4 және 5 өзге топтарда бір бірінен онша ерекшеленбейді. 13-15 жас аралығындағы ұлдардың мәліметтері қыздардан сәл төмендеу болды (4-сурет). 19–20 жас тобында (қыздарда да ұлдарда да) мәндер 106 жақындады.

3-сурет – Жас топтарындағы вербалды емес интеллектінің орташа көрсеткіші

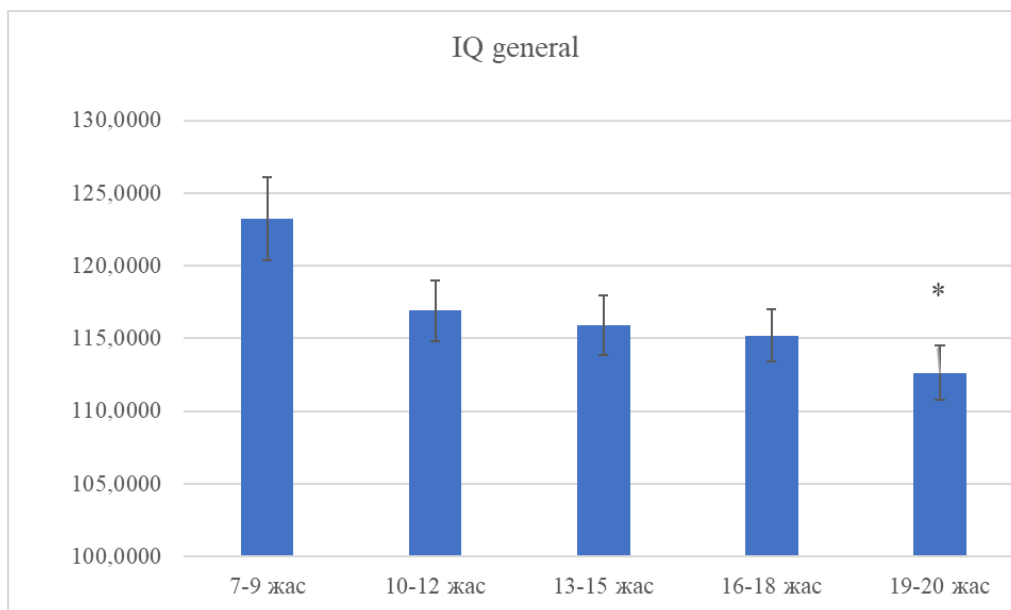
4-сурет – Гендрлік топтардағы вербалды емес интеллектінің орташа көрсеткіші

ANOVA нәтижесі бойынша топтар арасындағы айырмашылықтар статистикалық мәнді болмады ($p > 0,05$).

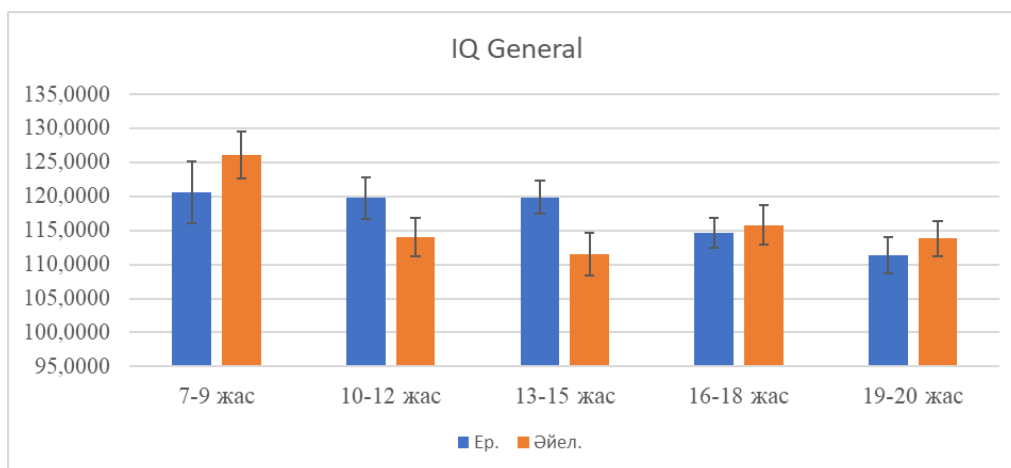
1.3. Жалпы IQ

ANOVA нәтижелеріне сәйкес, кіші жас тобы (5-сурет) жалпы (толық) IQ ($F=3,047$, $p=0,019$) жоғары көрсеткішімен ерекшеленді. Ұлдарда-

ғы жалпы IQ орташа мәні (6-сурет) кіші топта (7-9 жас) 120, үлкен топта (19-20 жас) 111 ал, қыздарда – 126 7-9 жаста, 115 одан жоғары жаста болды (6 сурет). Салыстырмалы талдауда (ONE WAY ANOVA) мәнді айырмашылық ($p < 0,05$) 13-15 жас тобында анықталды, мұнда ұлдар 119 орташа нәтиже, ал қыздар 111 нәтиже көрсетті.

5-сурет – Жас топтарындағы жалпы интеллектінің орташа көрсеткіші

6-сурет – Гендрлік топтардағы жалпы интеллектінің орташа көрсеткіші

Басқа жас санаттарында статистикалық сәйкессіздіктер табылған жоқ. Жалпы IQ-дің ең жоғары орташа көрсеткіштері кіші жастағыларды (7–9 жас) тіркелді.

Интеллектінің гендрлік ерекшеліктері (оның ішінде вербалды және вербалды емес) біржақты емес: кей топтарды (13–15 жас) жалпы IQ бойынша ұлдар мен қыздар арасындағы статистикалық айырмашылықтар тіркелді.

Тұтастай, ANOVA әдісі бойынша салыстырмалы талдау барысында когнитивті көрсеткіштердегі үлкен айырмашылықтар жоғары мәнге жеткен жоқ. Алынған нәтижелер жасөспірімдердің өзгеруіне әсер етуі мүмкін орта және үлкен топтардағы интеллект көрсеткіштерінің төмендеу тенденциясы ғана бар екенін көрсетеді, сонымен қатар, тестердің жасқа қарай интеллектке бейімделуінің әсері, яғни егде жастағы адамдар үшін тестердің күрделенуі жоққа шығарылмайды.

3. **Мінез-құлық көрсеткіштері (зейіннің нейрондық желі тесті – ANT)**

3.1. Зерттеудің барлық қатысушылары әртүрлі ынталандыру санаттарына стандартты ауытқулары бар реакция уақытының орташа мәндері 1-кестеде келтірілген.

Зерттеудің барлық қатысушылары әртүрлі ынталандыру санаттарына стандартты ауытқулары бар реакция уақытының орташа мәндері 1-кестеде келтірілген.

1-кесте – Әртүрлі ынталандыру санаттарына ауытқулары бар реакция уақытының орташа мәндері

Стимул санаттары	RT орташа мәні (стандартты ауытқу), мс
1	2
конгруэнтті	656.48 (154.46)
Конгруэнтті емес	728.79 (159.43)
бейтарап	638.38 (150.68)
Экзекутивті бақылау	72.32 (50.78)
Ескертусіз сигнал	724.10 (161.52)
Қос ескерту сигналы	663.05 (151.28)
Қырағылық	61.05 (59.55)
Орталық	684.34 (160.55)
кеңістіктік	650.63 (151.89)
Бағдарлау	33.71 (47.35)

2-кестеде зейіннің нейрондық желі тесті мен (Векслер тесті) интеллект шкаласы арасындағы Пирсон коэффициентін пайдалана отырып корреляциялық талдаудың сенімді нәтижелері келтірілген.

Алынған нәтижелер зейіннің нейрондық желі параметрлері тек вербалды және вербалды емес қабілеттерге қатысты интеллект көрсеткіштерінің субшкалаларымен байланысының болуын көрсетеді.

2-кесте – Зейіннің нейрондық желі көрсеткіштері мен интеллект шкаласы арасындағы корреляциялық талдаудың сенімді нәтижелері

ЗНЖ көрсеткіштері	Вербалды интеллект шкаласы							Вербалды емес интеллект шкаласы							
	«Хабарлық» субтест	«Гүсініктілік» субтесті	«Арифметика» субтесті	Субтест «Фигуралар ұқсастығы»	Субтест «Сандарды қайталау»	«Сөздік» субтест	«Жетіспейтін мәліметтер» субтест	«Қоса текшелері» субтест	«Тізбектелген суреттер» субтесті	Субтест «Бүктелетін фигуралар»	«Шифрлеу» субтесті	«Лабиринттер» субтесті	Тілдік интеллект	Тілдік емес интеллект	Жалпы интеллект
қырағылық (Alertness)	,146(*)	0,067	0,108	0,102	-0,049	0,003	,168(*)	-0,020	-0,080	0,087	0,019	0,021	0,110	0,059	0,095
	0,050	0,370	0,148	0,172	0,510	0,971	0,025	0,793	0,288	0,246	0,798	0,828	0,141	0,428	0,203
	180	180	180	180	180	180	180	180	180	180	180	109	180	180	180
Бағдарлау (Orienting)	-0,052	-0,013	0,073	-0,008	0,046	-,195(**)	0,055	0,069	0,006	0,104	-0,115	0,074	-0,060	0,037	-0,023
	0,485	0,866	0,332	0,910	0,537	0,009	0,464	0,355	0,935	0,165	0,124	0,442	0,420	0,623	0,755
	180	180	180	180	180	180	180	180	180	180	180	109	180	180	180
Экзекутивті бақылау (Execont)	-,156(*)	0,023	-0,082	-0,138	-0,026	-0,066	-0,075	-0,057	0,019	-,170(*)	-0,121	0,037	-0,100	-0,130	-0,132
	0,036	0,759	0,277	0,064	0,734	0,381	0,319	0,445	0,803	0,022	0,104	0,705	0,181	0,081	0,078
	180	180	180	180	180	180	180	180	180	180	180	109	180	180	180

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Қырағылық вербалды «Хабардарлық» субтестімен ($r = 0.146$, $p < 0.05$) және вербалды емес «Жетіспейтін бөлшектер» субтестімен ($r = 0.168$, $p < 0.05$). оң байланысты. Яғни, зейіннің неғұрлым тиімді «ескерту жүйесі» белгілі бір дәреже-

де вербалды емес және вербалды интеллект көрсеткіштерімен байланысты.

Бағдарлау «Сөздік» субтестімен теріс корреляланады ($r = -0.195$, $p < 0.01$), яғни зейіннің жылдам шоғырлануында («Orienting») «Сөздік»

субтесті бойынша ұпайлар (вербалды компонент) біршама жоғары немесе керісінше болуы мүмкін.

Экзекутивті бақылаудың «Хабардарлық» вербалды субтестімен ($r = -0.156$, $p < 0.05$) және «Жиналмалы фигуралар» вербалды субтестімен ($r = -0.170$, $p < 0.05$). әлсіз теріс корреляциясы анықталды. Экзекутивті бақылаудың төменгі көрсеткіштері осы жүйенің тиімділігінің жоғары екендігін білдіретінін есте ұстаған абзал. Бұл байланыс қатысушылардың тиімді экзекутивті бақылауы жоғары болғанда «Хабардарлық» және «Жиналмалы фигуралар» бойынша жоғары көрсеткіштер көрсететінін байқатады.

Қорытынды

Деректерді талдау нәтижелері бойынша IQ орташа мәндерінің динамикасының тенденциясы ғана анықталды. Кіші жас тобындағы IQ көрсеткіштері біршама жоғары болды, бұл жасөспірім кезеңінің даму ерекшеліктерінің, сондай-ақ дамудың акселерациялық процестерінің ықтимал әсерін көрсетеді. Сондай-ақ алынған мәліметтерге жасқа бейімделген өлшеу әдісте-

месінің ерекшелігі, одан өзге шкалалау мәселелерінің әртүрлі саны бойынша нәтижелерді статистикалық түрде орташалау әсер етуі мүмкін екенін атап өткен жөн.

IQ субтестері мен зейіннің нефрондық желі тесті көрсеткіштері арасындағы сенімді корреляциялық байланыстар зейіннің нейрондық желі дамуының когнитивті қабілеттерге әсерін көрсетеді. Алынған нәтижелер осы бағыттағы қосымша зерттеулердің қажеттілігін көрсетеді.

Осылайша, интеллектінің жас ерекшеліктерін зерттеу психологтар мен нейробиологтар үшін жаңа кезеңді қамтамасыз етеді, бұл түрлі жас кезеңдерінде ақыл-ой әлеуетін дамыту және қолдау мәселесіне кешенді түрде қарауға мүмкіндік береді. Ақыл-ой әлеуетін дамыту аясында зерттеудің өзектілігі арта түседі, бұл дегеніміз интеллектінің жас ерекшеліктерін терең түсіну қажеттілігін көрсетеді.

Алғыс

Зерттеу Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетімен қаржыландырылады. Грант №BR27198099.

References

- Baddeley A.D. (1996) Exploring the central executive. In A. Baddeley (Ed.). Working memory and language Psychology Press, pp. 13–39.
- Blakemore S.J., Choudhury S. (2006) Development of the adolescent brain: Implications for executive function and social cognition. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, vol. 47(3–4), pp. 296–312.
- Chiappe P., Siegel L.S., Gottardo A. (2000) Reading-related skills of kindergartners from diverse linguistic backgrounds. *Applied Psycholinguistics*, vol. 21(2), pp. 141–163.
- Druzhinin V.N. (2007) *Psihologiya obshih sposobnostei*. [Psychology of general abilities]. SPb.: Peter, 243 p. (In Russian)
- Engle R.W., Tuholski S.W., Laughlin J.E., Conway A.R. (1999) Working memory, short-term memory, and general fluid intelligence: A latent-variable approach. *Journal of Experimental Psychology: General*, vol. 128(3), pp. 309–331.
- Fan J., McCandliss B. D., Sommer T., Raz A., Posner M.I. (2002) Testing the efficiency and independence of attentional networks. *Journal of Cognitive Neuroscience*, vol. 14(3), pp. 340–347.
- Filimonenko Yu. I., Timofeev V. I. (2017) Test Vekslera: diagnostika urovnya razvitiya intellekta (vzroslyy variant): metodicheskoe rukovodstvo [Wexler test: diagnosis of the level of intelligence development (adult version): methodical guidance]. Saint Petersburg: IMATON, 109 p. (In Russian)
- Friedman N.P., Miyake A., Young S. E., DeFries J. C., Corley R. P., Hewitt J. K. (2008) Individual differences in executive functions are almost entirely genetic in origin. *Journal of Experimental Psychology: General*, vol. 137(2), pp. 201–225.
- Gathercole S. E., Pickering S. J., Ambridge B., Wearing, H. (2004) The structure of working memory from 4 to 15 years of age. *Developmental Psychology*, vol. 40(2), pp. 177–190.
- Gustavson D. E., Morrison C., Mallard T., Jennings M., Sanches-Roige S. (2023) Executive function and impulsivity predict distinct genetic variance in internalizing problems, externalizing problems, thought disorders, and compulsive disorders: A genomic structural equation modeling study. *Clinical Psychological Science*, vol. 12(5), pp. 865–881.
- Luna B., Padmanabhan A., O’Hearn K. (2010) What has fMRI told us about the development of cognitive control through adolescence? *Brain and Cognition*, vol. 72(1), pp. 101–113.
- Luria A. R. (1980) Higher cortical functions in man. Basic Books, 656 p.
- Nisbett R. E., Aronson J., Blair C. (2012) Intelligence: New findings and theoretical developments. *American Psychologist*, vol. 67(2), pp. 130–159.
- Panasyuk A. Yu. (1973). Adaptirovanny variant metodiki D. Vekslera WISC [An adapted version of D. Wexler’s WISC methodology]. Inst. of Hygiene of Children and Adolescents, Leningrad Pediatric Med. Inst., pp. 79. (In Russian)

- Posner M. I., Rothbart M. K. (2007) Research on attention networks as a model for the integration of psychological science. *Annual Review of Psychology*, vol. 58(1), pp. 1–23.
- Ridderinkhof K. R., van der Molen M. W. (1995) A psychophysiological analysis of developmental differences in the ability to resist interference. *Child Development*, vol. 66(4), pp. 1040–1056.
- Rueda M.R., Fan J., McCandliss B. D., Halparin J. D., Gruber D. B., Lercari L. P., Posner M. I. (2004) Development of attentional networks in childhood. *Neuropsychologia*, vol. 42(8), pp. 1029–1040.
- Rueda M.R., Rothbart M.K., McCandliss B.D., Saccomanno L., Posner M. I. (2005) Training, maturation, and genetic influences on the development of executive attention. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, vol. 102(41), pp. 14931–14936.
- Stern Y. (2002) What is cognitive reserve? Theory and research application of the reserve concept. *Journal of the International Neuropsychological Society*, pp. 448–460.
- St Clair-Thompson H. L., Gathercole S. E. (2006) Executive functions and achievements in school: Shifting, updating, inhibition, and working memory. *Quarterly Journal of Experimental Psychology*, vol. 59(4), pp. 745–759.
- Shaywitz S. E., Shaywitz B. A. (2008) Paying attention to reading: The neurobiology of reading and dyslexia. *Development and Psychopathology*, vol. 20(4), pp. 1329–1349.
- Tomer R., Tsai T. (2005). An attentional network test of phasic alerting, orienting, and executive attention in schizophrenia. *Cognitive and Behavioral Neurology*, vol. 18(2), pp. 70–74.
- Vygotsky L.S. (1978) *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press, pp. 271–299.

Литература

- Baddeley A.D. Exploring the central executive. In A. Baddeley (Ed.). *Working memory and language*. Psychology Press. – 1996. – P. 13–39.
- Blakemore S.J., Choudhury S. Development of the adolescent brain: Implications for executive function and social cognition // *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. – 2006. – Vol. 47(3–4). – P. 296–312.
- Vygotsky L.S. *Mind in society: The development of higher psychological processes*. – Harvard University Press. – 1978.
- Gathercole S.E., Pickering S. J., Ambridge B., Wearing, H. The structure of working memory from 4 to 15 years of age // *Developmental Psychology*. – 2004. – Vol. 40(2). – P. 177–190.
- Gustavson D. E., Morrison C., Mallard T., Jennings M., Sanches-Roige S. Executive function and impulsivity predict distinct genetic variance in internalizing problems, externalizing problems, thought disorders, and compulsive disorders: A genomic structural equation modeling study // *Clinical Psychological Science*. – 2023. – Vol. 12(5). – P. 865–881.
- Дружинин В.Н. Психология общих способностей. 3-е изд. – СПб.: Питер, 2007. – 243 с.
- Engle R. W., Tuholski S.W., Laughlin J. E., Conway A.R. Working memory, short-term memory, and general fluid intelligence: A latent-variable approach // *Journal of Experimental Psychology: General*. – 1999. – Vol. 128(3). – P. 309–331.
- Luria A.R. *Higher cortical functions in man*. Basic Books. – Springer, 1980. – 656 с.
- Luna B., Padmanabhan A., O’Hearn K. What has fMRI told us about the development of cognitive control through adolescence? *Brain and Cognition*. – 2010. – Vol. 72(1). – P. 101–113.
- Nisbett R. E., Aronson J., Blair C. Intelligence: New findings and theoretical developments // *American Psychologist*. – 2012. – №67(2). – P. 130–159.
- Панасюк А.Ю. Адаптированный вариант методики Д. Векслера WISC // *Ин-т гигиены детей и подростков, Ленингр. педиатр. мед. ин-т*. – 1973. – С. 79.
- Posner M.I., Rothbart M. K. Research on attention networks as a model for the integration of psychological science // *Annual Review of Psychology*. – 2007. – Vol. 58(1). – P. 1–23.
- Ridderinkhof K. R., van der Molen M.W. A psychophysiological analysis of developmental differences in the ability to resist interference // *Child Development*. – 1995. – Vol. 66(4). – P. 1040–1056.
- Rueda M.R., Fan J., McCandliss B. D., Halparin J. D., Gruber, D. B., Lercari, L. P., & Posner, M. I. Development of attentional networks in childhood // *Neuropsychologia*. – 2004. – Vol. – 42(8). P. 1029–1040.
- Rueda M. R., Rothbart M.K., McCandliss, B.D., Saccomanno, L., Posner M.I. Training, maturation, and genetic influences on the development of executive attention // *Proceedings of the National Academy of Sciences*. – 2005. – Vol. 102(41). – P. 14931–14936.
- Stern Y. What is cognitive reserve? Theory and research application of the reserve concept // *Journal of the International Neuropsychological Society*. – 2002.- P. 448–460.
- St Clair-Thompson H. L., Gathercole S. E. Executive functions and achievements in school: Shifting, updating, inhibition, and working memory // *Quarterly Journal of Experimental Psychology*. – 2006. – Vol. 59(4).- P. 745–759.
- Tomer R., Tsai T. An attentional network test of phasic alerting, orienting, and executive attention in schizophrenia // *Cognitive and Behavioral Neurology*. – 2005.- Vol. 18(2). – P. 70–74.
- Fan J., McCandliss B. D., Sommer T., Raz, A., Posner M. I. Testing the efficiency and independence of attentional networks // *Journal of Cognitive Neuroscience*. – 2002. – Vol. 14(3). – P. 340–347.
- Филимоненко Ю.И., Тимофеев В.И. Тест Векслера: диагностика уровня развития интеллекта (взрослый вариант): методическое руководство. – Санкт-Петербург: ИМАТОН, 2017. – 109 с.
- Friedman N.P., Miyake A., Young S. E., DeFries J. C., Corley R. P., Hewitt J. K. Individual differences in executive functions are almost entirely genetic in origin // *Journal of Experimental Psychology: General*. – 2008. – Vol. – 137(2). – P. 201–225.

Chiappe P., Siegel L.S., Gottardo A. Reading-related skills of kindergartners from diverse linguistic backgrounds // *Applied Psycholinguistics*. – 2000. – Vol.21(2). – P. – 141–163.

Shaywitz S.E., Shaywitz B.A. Paying attention to reading: The neurobiology of reading and dyslexia // *Development and Psychopathology*. – 2008. – Vol. 20(4). – P. 1329–1349.

Information about authors:

Yerdenova Meruert – Doctoral Student of the Educational Program 8D03107 – Psychology, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: meruert_beken@mail.ru)

Datkhabayeva Gauhar – Associate Professor, Department of Biophysics, Biomedicine and Neuroscience, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: gaukhar.datkhabayeva@kaznu.edu.kz)

Zholdassova Manzura – Associate Professor, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: zholdassova@kaznu.kz)

Akhmetov Ildus – Doctor of Medical Sciences, Liverpool John Moores University (Liverpool, United Kingdom, e-mail: genoterra@mail.ru)

Kustubaeva Almira (corresponding author) – Candidate of Biological Sciences, Professor, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: almkusto@kaznu.kz)

Авторлар туралы мәлімет:

Ерденова Меруерт Бекеновна – 8D03107–Психология білім беру бағдарламасының докторанты, Өл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан, e-mail: meruert_beken@mail.ru)

Датхабаева Гаухар Кубеновна – биофизика, биомедицина және нейробиология кафедрасының доценті, Өл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан, e-mail: gaukhar.datkhabayeva@kaznu.edu.kz)

Жолдасова Манзура Кеңесбекқызы – қауымдастырылған профессор, Өл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан, e-mail: zholdassova@kaznu.kz)

Ахметов Ильдус Ильясович – медицина ғылымдарының докторы, Ливерпуль Джон Мурс университеті (Ливерпуль, Ұлыбритания, e-mail: genoterra@mail.ru)

Қустубаева Альмира Мэлсовна (корреспондент-автор) – биология ғылымдарының кандидаты, профессор, Өл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан, e-mail: almkusto@kaznu.kz)

Сведения об авторах:

Ерденова Меруерт Бекеновна – докторант образовательной программы 8D03107-Психология, КазНУ им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: meruert_beken@mail.ru)

Датхабаева Гаухар Кубеновна – доцент кафедры биофизики, биомедицины и нейронауки, КазНУ им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: gaukhar.datkhabayeva@kaznu.edu.kz)

Жолдасова Манзура Кеңесбековна – ассоциированный профессор, КазНУ им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: zholdassova@kaznu.kz)

Ахметов Ильдус Ильясович – доктор медицинских наук, Ливерпульский университет им. Джона Мурса (Ливерпуль, Великобритания, e-mail: genoterra@mail.ru)

Қустубаева Альмира Мэлсовна (автор-корреспондент) – кандидат биологических наук, профессор, КазНУ им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: almkusto@kaznu.kz)

Келіп түсті: 13 маусым 2025 жыл
Қабылданды: 22 тамыз 2025 жыл

A.S. Zhumangaliyeva^{1*}, A.R. Petrulytė², M.V. Mun¹

¹Turan University, Almaty, Kazakhstan

²Vytautas Magnus University, Vilnius, Lithuania

*e-mail: 23241091@turan-edu.kz

QPR PRACTICE IN SUICIDE PREVENTION AND ENSURING THE WELL-BEING OF ADOLESCENTS AND YOUTH: IMPLEMENTATION EXPERIENCE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Research on suicide and its prevention is one of the key topics in modern science. Studies of effective and scalable prevention strategies aimed at reducing the risk of suicide among young people are becoming particularly significant. QPR ("Question, Persuade, Refer") is one of the scalable approaches to suicide prevention, which involves training "gatekeepers" from among ordinary people who are able to recognize signs of suicidal behavior and establish dialogue with potential suicidal individuals in such a way as to encourage them to seek professional help. This approach has demonstrated effectiveness in global practice and has also been implemented in Kazakhstan.

The aim of this study is to analyze the effectiveness of implementing the QPR method for suicide prevention and ensuring the well-being of adolescents and young people in Kazakhstan Republic. The researchers conducted an evaluation of the application of the method in educational institutions. The authors analyzed supervision reports of specialists who were trained in the QPR methodology and received support during its implementation in practice. The study identified both the challenges faced by those who applied the QPR method in their professional activities and the outcomes they observed.

The authors conclude that gatekeepers evaluated the method positively. However, since in some regions of the country, during the period of project implementation, there were no services to which potential suicidal individuals could be referred, the application of the QPR method could not be fully realized. Stigma and the negative perception by the population of the professional's qualifications who could receive high-risk individuals also often hinder the effectiveness of gatekeepers' work using the QPR method. The authors also revealed specific features of the work of educational institution services, which may also affect the effectiveness of suicide prevention projects.

The presented analysis is intended to assist those involved in the development and implementation of suicide prevention programs to take into account the challenges and contextual factors that may influence the course and effectiveness of projects aimed at addressing the problem of suicide among adolescents and young people in Kazakhstan Republic.

Keywords: suicide, suicide prevention, well-being, QPR method, assessment of suicidal risks.

A.C. Жумангалиева^{1*}, А.Р. Петрулите², М.В. Мун¹

¹«Тұран» университеті, Алматы, Қазақстан

²Vytautas Magnus университеті, Вильнюс, Литва

*e-mail:23241091@turan-edu.kz

Жасөспірімдер мен жастардың әл-ауқатын қамтамасыз ету үшін суицидтің алдын алу және QPR әдісі: Қазақстан Республикасында жүзеге асыру тәжірибесі

Суицидті және оның алдын алу әдістерін зерттеу қазіргі ғылымның өзекті тақырыптарының бірі болып табылады. Жастар арасындағы өз-өзіне қол жұмсау қаупін азайту үшін тиімді және ауқымды профилактикалық стратегияларды зерттеу ерекше маңызды болып келеді. «QPR» («Сұрақ қою, көндіру, сілтеме жасау») суицидтің алдын алудың ауқымды тәсілдерінің бірі болып табылады, ол суицидтік мінез-құлық белгілерін тани алатын және оларды іздеуге ынталандыру үшін ықтимал суицидтермен диалог құра алатын қарапайым адамдардан (міндетті түрде мамандар емес) қақпашыларды оқытуды көздейді. Тәсіл халықаралық тәжірибеде тиімді екендігі көрсетілді және Қазақстанда енгізу тәжірибесі бар.

Бұл зерттеудің мақсаты – Қазақстан Республикасындағы жасөспірімдер мен жастардың әл-ауқатын арттыруда және суицидтің алдын алуда QPR әдісінің тиімділігін талдау. Зерттеушілер оқу орындарының мамандарының әдісті қолдануды бағалауына талдау жасады. Авторлар QPR

әдістемесі бойынша оқудан өткен және оны тәжірибеде енгізуде қолдау алған мамандардың бақылау есептерін талдады. Мамандардың QPR әдісін тәжірибеге енгізуде кездесетін қиындықтары және әдісті енгізу барысында мамандар алған әсерлері анықталды.

Зерттеу авторлары мамандар бұл әдісті оң бағалады деген қорытындыға келді, бірақ жобаны жүзеге асыру кезінде елдің кейбір аймақтарында мамандар ықтимал суицидке сілтеме жасай алатын қызметтер болмағандықтан, QPR әдісін қолдану толық жүзеге асырылмады. Суицид қаупі жоғары адамдарды жатқызуға болатын мамандардың біліктілігін халықтың стигма және теріс бағалауы да QPR әдісін қолданатын қақпашылардың жұмысының тиімділігіне жиі кедергі жасайды. Сондай-ақ авторлар суицидтің алдын алу жобаларының тиімділігіне әсер етуі мүмкін білім беру мекемелерінің қызметтерінің ерекшеліктерін де анықтады. Ұсынылған талдау өз-өзіне қол жұмсаудың алдын алу бағдарламаларын әзірлеуге және іске асыруға қатысатын тұлғаларға Қазақстан Республикасындағы жасөспірімдер мен жастар арасындағы суицид проблемасын шешу бойынша жобалардың барысы мен тиімділігіне әсер етуі мүмкін күрделілік пен ерекшеліктерді ескеруге көмектесуге арналған.

Түйін сөздер: суицид, суицидтің алдын алу, әл-ауқат, QPR тәжірибесі, суицид қаупін бағалау.

А.С. Жуманғалиева^{1*}, А.Р. Петрулите², М.В. Мун¹

¹Университет «Туран», Алматы, Қазақстан

²Университет Vytautas Magnus, Вильнюс, Литва

*e-mail: 23241091@turan-edu.kz

Практика «QPR» по предотвращению суицида для обеспечения благополучия подростков и молодежи: опыт реализации в Республике Казахстан

Исследования самоубийств и методов их предотвращения является одной из ключевых тем современной науки. Особенно значимыми становятся исследования эффективных и масштабируемых стратегий профилактики, направленных на снижение риска суицида среди молодежи. «QPR» («Question, Persuade, Refer») – один из доступных к масштабированию подходов по предотвращению суицидов, который предполагает подготовку привратников («gatekeeper») из числа обычных людей, способных распознавать признаки суицидального поведения и выстраивать диалог с потенциальными суицидентами таким образом, чтобы способствовать их обращению к специализированной помощи. Подход показал эффективность применения в мировой практике и имел опыт реализации в Казахстане.

Целью данного исследования является анализ эффективности внедрения метода QPR для предотвращения суицида и обеспечения благополучия подростков и молодых людей в Республике Казахстан. Исследователями был проведен анализ оценки применения метода в учебных заведениях. Авторы проанализировали отчеты супервизий специалистов, которые были обучены методике QPR и получили сопровождение при внедрении ее в практику. Были выявлены сложности, с которыми столкнулись те, кто внедрял метод QPR в практическую деятельность и эффекты, которые они отметили.

Авторы исследования делают вывод о том, что привратники позитивно оценили метод, но, поскольку в некоторых регионах республики на период реализации проекта по внедрению отсутствовали службы, в которые они могли бы перенаправлять потенциальных суицидентов, применение метода QPR не могло быть полноценно реализовано. Стигма и негативная оценка населением квалификации профессионалов, к которым можно было бы направить лиц с высоким суицидальным риском, так же зачастую препятствуют эффективности работы привратников по методу QPR. Авторами так же выявлены особенности деятельности служб учебных заведений, которые тоже могут сказываться на эффективности проектов по превенции суицидов. Представленный анализ призван помочь тем, кто занимается разработкой и реализацией программ превенции суицида учитывать сложности и особенности, которые могут оказывать влияние на ход и эффективность проектов, призванных решить проблему суицида среди подростков и молодежи Республики Казахстан.

Ключевые слова: суицид, превенция суицида, благополучие, метод «QPR», оценка суицидальных рисков.

Introduction

Adolescents and young people in Kazakhstan Republic have been a priority group for suicide prevention programs for a considerable period of time. The projects implemented within this period have demonstrated numerous strengths and statistically supported advantages of the methods used to prevent self-destructive tendencies among youth. However, it must be acknowledged that, to this day, the issue of adolescent and youth suicide in the country remains acute. In 2024, 453 completed suicides among minors were officially recorded in the country (General Prosecutor's Office, 2024). Unfortunately, these statistics continue to draw the attention of domestic researchers and practitioners to the urgent need for solutions to this important and complex issue. Certainly, the use of the other countries experiences and the adaptation of methods that have been tested elsewhere is of great value. However, it is important to understand that the effectiveness of implementing international practices largely depends on the conditions in which they are applied (Nasir, 2016). This article describes the experience of implementing the QPR (Question, Persuade, Refer) suicide prevention practice, which was carried out within the framework of the project "*Community Power: Strengthening Community Capacity in Addressing Youth Suicide*" in 2021–2022 by the *Just Support* foundation with the support of the U.S. Diplomatic Mission in Kazakhstan Republic.

QPR (Question – Persuade – Refer) is a registered methodology that has been implemented since 1995 in the United States. Its essence lies in training people who are capable to recognize and respond to signs of suicidal behavior (Condrón, 2014). Such "gatekeepers" can identify individuals at high risk of suicide and refer them to specialized assistance. A gatekeeper can be any person, regardless of education or professional background. The QPR method is designed to be applied by anyone and is based on the principle that every person can save a life from suicide.

The first step in applying the QPR methodology is asking a direct or indirect question about suicide. If a person confirms having suicidal thoughts or intentions, the second step of the method is applied, which involves persuading the person to choose life. This does not require highly professional skills from the person applying QPR. It is sufficient to show empathy, avoid dismissing the experiences of the

person expressing suicidal intent, allow them to talk openly, listen to the problems they believe suicide would solve, and offer help and hope for another solution. QPR training equips individuals with these empathic counseling skills, enabling them to obtain agreement or a promise from the person to stay alive until professional help is provided. In this sense, QPR is similar to providing first aid to a physical trauma victim – temporary support given to sustain life until professional medical teams arrive. Similarly, the basic skills of a QPR-trained gatekeeper are intended to sustain the life of a psychologically distressed person until they are connected with professional help. Bringing a person to someone who can help them (a psychiatrist, psychotherapist, law enforcement officer, crisis center, etc.) is, in fact, the third step of the methodology.

The QPR program has a number of undeniable advantages. First of all, it is accessible to everyone. The methodology is designed for broad coverage of users, which ensures its effectiveness in suicide prevention. Its simplicity of learning makes it possible to train as many QPR gatekeepers as needed to provide large-scale, timely identification and assistance to those who may require it. Additionally, the program is based on the natural human capacity and need for empathy, which makes it easy to integrate into everyday life and any environment, whether it be an educational institution, leisure or sports clubs, healthcare facilities, retail outlets, and so on. The program also teaches a holistic view of the socio-psychological situation in each specific case. The methodology is evidence-based, and its materials were written and reviewed by experts in public health and mental health. Awareness of suicide warning signs, risk factors, and protective factors allows practitioners of the method to assess a potentially dangerous situation in terms of the interconnectedness of all these aspects. Furthermore, QPR makes it possible to involve a wide circle of people, including relatives and close ones, in caring for the individual, which often helps overcome the isolation into which a person has fallen under the influence of adverse factors.

At the same time, several limitations in the use of the QPR method have been noted. Firstly, there is the subjectivity of suicide risk assessment, given that the practitioner may have no experience or knowledge that could ensure greater competence in forecasting. At present, there are no algorithms that make it possible to correlate protective and risk

factors according to their significance and impact – only a simple listing of them is suggested. Secondly, QPR is easier to apply for people for whom empathy comes naturally. However, as practice shows, empathy is not an innate ability. It is a skill that develops. Some manage to develop it more due to communication experience, role models in their environment, or individual predisposition, while others less so. Nevertheless, empathy can be practiced and, regardless of age or individual traits, it can be trained easily. Another limitation of QPR is the fear which many people have in asking the questions about suicide. Some are afraid to ask direct questions about suicide and find it difficult to overcome this fear. The QPR training program for gatekeepers includes work on overcoming this fear by presenting arguments, providing rationale, informing trainees of research findings, addressing objections, and using other methods. During QPR training, participants receive special preparation in how to ask questions about suicide correctly, and role-playing with training cases is conducted. Further practice and experience in asking direct and indirect questions about suicide allow not only overcoming this fear but also reinforcing knowledge about the effectiveness of such questions with accumulated positive examples.

Therefore, the QPR method has a number of features that are important to consider when implementing it. It is also essential to take into account the specificity of the environment and cultural context when the method begins to be applied in new settings. The experience of using the QPR method in Kazakhstan Republic became the focus of the study presented in this article. The subject of the study was the evaluation of the method's application by the project participants. The aim of the study was to analyze the success of applying the QPR method and to identify conditions that facilitate or hinder the effectiveness of its implementation in Kazakhstan Republic. The research tasks included identifying the nature of the judgments about the method made by those who applied it, analyzing their interpretations of the method, assessing the degree of their understanding of the method and the correspondence of their behavior to the steps it prescribes, as well as identifying the difficulties they encountered in the implementation process and the effects they observed. We analyzed supervision reports with individuals who applied the QPR method. We used a

qualitative approach to obtain a contextual picture of the method's implementation and to describe the conditions of its realization. The results obtained in the course of the study make it possible to evaluate the prospects for using the method in Kazakhstan and to identify the specifics that need to be taken into account when implementing QPR or other suicide prevention programs in the region.

Literature review

Suicide is a deliberate act of taking one's own life, driven by a complex set of factors, among which researchers highlight biological, psychological, social, and behavioral components. Modern psychological and interdisciplinary science views suicidal behavior as the result of a complex interaction of these elements, which requires a comprehensive approach to its study and prevention (Kolves, 2021). This approach is particularly relevant in light of alarming trends: according to the World Health Organization (WHO), suicide ranks third among the causes of death in the 15–29 age group. Moreover, there has been a steady increase in suicidal behavior among young people over the past 15 years, largely influenced by global stressors, including the COVID-19 pandemic (Barzilay, 2022).

Against this backdrop, special attention is given to the development and implementation of effective prevention strategies that must be both evidence-based and scalable. One such approach involves gatekeeper training programs – individuals capable of recognizing signs of suicidal risk in others in a timely manner and referring them to professional help. These programs are typically implemented in educational institutions and local communities, engaging teachers, peers, social workers, and other key figures in young people's social environment. Research shows that gatekeeper initiatives help foster a more resilient social environment in which the likelihood of suicidal behavior decreases. Gatekeeper training programs not only increase participants' knowledge of suicide (Adams, 2018), but also their willingness to talk about it, their intention to use acquired knowledge, and their confidence in their skills (Lipson, 2014; Rein, 2018). Moreover, such programs reduce stigma associated with suicide (Indelicato, 2011) and increase referrals of at-risk individuals to mental health or crisis services (Lipson, 2014).

Theoretical models describing how gatekeeper training programs bring about changes in participant behavior have been proposed, such as by Burnette et al. (Burnette, 2015). This model suggests that such programs lead to increased knowledge about suicide, the development of adaptive beliefs and attitudes toward suicide prevention, reduced stigma and reluctance to intervene, and greater self-efficacy in intervention – all of which ultimately lead to increased “intervention behavior,” that is, actions that help prevent suicide.

One of the most well-known and widely implemented gatekeeper training programs is the QPR (Question, Persuade, Refer) method. Empirical evidence confirms its effectiveness: QPR training improves knowledge, fosters positive attitudes, and boosts confidence in one’s ability to prevent suicide (Isaac, 2009). Meta-analyses and quantitative studies (Gould, 2005; Wyman, 2008) show consistent positive effects, including immediate improvements in competencies and their retention over the long term (Litteken, 2018). The program has demonstrated strong results across different contexts, including educational settings (Mitchell, 2013) and among volunteers (Keller, 2009; Holmes, 2019).

Comparative studies have revealed that QPR can yield results comparable to, or even surpassing, other gatekeeper training programs (Hangartner, 2019). Furthermore, its adaptability and effectiveness in various cultural and ethnic contexts have been confirmed, making the program flexible and suitable for implementation across diverse social groups (Bartkowski, 2024; Wood, 2022).

QPR training can also be effectively delivered not only in offline but also in online formats. In the study by Kreuze et al. (Kreuze, 2025), a comparative analysis of two online gatekeeper training programs – QPR and *Making Educators Partners in Youth Suicide Prevention (MEP)* – was conducted. Both programs showed positive results in enhancing participants’ knowledge and self-efficacy.

It is important to note that the sustainability of the positive effects of gatekeeper training programs depends on ongoing support and community involvement. Without regular knowledge updates and skill practice, initial improvements may diminish over time. A number of authors emphasize the importance of sustained support from educational institutions and the wider community to ensure long-term learning outcomes and prevent regression in

knowledge and motivation among participants.

Therefore, the literature highlights the significant potential of preventive programs such as QPR, provided they are integrated into a broader psychosocial support strategy and accompanied by ongoing supervision. Programs must not only be evidence-based but also culturally sensitive, with their implementation supported by appropriate resources and institutional backing. It is crucial to monitor how QPR training is conducted, how the practice is implemented in real-life application, and to supplement the method’s introduction with other activities aimed at maintaining its effectiveness.

Materials and methods

To assess the effectiveness of implementing the QPR method in Kazakhstan Republic, we applied a qualitative approach. We conducted an analysis and synthesis of supervision reports from gatekeepers who had completed training and received support in the implementation of QPR within the framework of the project “*Community Power: Strengthening Community Capacity in Addressing Youth Suicide.*” The project was implemented in Kazakhstan from September 6, 2021, to June 30, 2022.

During the interviews, 10 regional project supervisors were selected from the school and college psychological support system (methodologists, heads of psychological support centers, and NGO staff working in education). Each supervisor then selected groups of regional representatives from among school psychologists to participate in the project.

The supervisors received QPR methodology training through an online workshop delivered by an American specialist. Afterwards, the supervisors conducted QPR trainings for the regional representatives. The project coordinator and director attended these trainings and monitored their implementation.

Following this, trained gatekeepers applied the methodology when working with adolescents and young people at elevated suicidal risk, as well as organized training sessions and consultations for parents, children, school teachers, and grandparents in their respective regions.

Table 1 presents the total number of trained gatekeepers by region, along with the number of consultation sessions they conducted.

Table 1 – Number of Trained Specialists and Consultation Sessions by Region

Region	Number of Specialists	Number of Consultations
Almaty	10	50
Shymkent	8	40
Turkestan region	10	50
Kyzylorda region	13	65
East Kazakhstan Region	10	60
West Kazakhstan Region	12	50
North Kazakhstan Region	11	55
Pavlodar Region	8	40
Kostanay Region, Group 1	11	50
Kostanay Region, Group 2	11	55
Total	104	515

The project involved gatekeepers and beneficiaries from the cities of Almaty and Shymkent, as well as from East Kazakhstan, West Kazakhstan, North Kazakhstan, Kostanay, Kyzylorda, Turkistan, and Pavlodar regions. It also engaged such partner organizations as the Regional Center for Psychological Support and Supplementary Education of Kostanay Region, the M.M. Kataev Palace of Schoolchildren in Pavlodar, the Information Support for the Development of Society Foundation in Ust-Kamenogorsk, the Mental Health Center of the Health Department of the Akimat of North Kazakhstan Region in Petropavlovsk, the “Zhaiyk Tany” Public Association in Uralsk, the “Community of Youth Workers” Public Association in Kyzylorda, the Bilim Foundation in Almaty, the Methodological Center of the Human Potential Development Department of Turkistan Region, and the Methodological Center of the Education Department of Shymkent.

Between February and March–April 2022 (depending on the region), trained gatekeepers applied the QPR method with adolescents and young people who showed signs of suicidal behavior. Supervisors provided gatekeepers with supervisory support, while gatekeepers submitted reports on their “watchkeeping” activities to the supervisors. The supervisors consolidated these reports and then submitted the processed reports to the project director. By compiling reports, supervisors recorded gatekeepers’ descriptions of their work with adolescents and young people, as well as with their

surrounding environment. The reports reflected evaluative judgments expressed about the method, the challenges faced by the gatekeepers, and the reactions they observed in response to applying various aspects of the QPR method to adolescents and young people who raised concerns of suicidal risk. All reports were consolidated and analyzed by us. We recorded the nature of the evaluations regarding the method, the degree of its understanding, all statements about difficulties and positive effects, comments, as well as recurring themes in the participants’ remarks, and the appropriateness of using certain strategies of interaction with those being counseled.

Results and discussion

A three-month monitoring of the application of the methodology, based on the analysis of supervision reports, demonstrated that gatekeepers trained in Kazakhstan evaluated the QPR method positively. Many noted that the methodology enabled them to build dialogue more effectively, initiate an important and necessary conversation, and provide adolescents with an opportunity to share their feelings and thoughts. For example, one supervision report stated:

“The first consultation with an adolescent made it possible, through a direct question, to identify suicidal intent and consideration of means (jumping into a river from a cliff or from the 4th floor).”

– *What was the adolescent’s reaction to the direct question?*

– *I cannot say it was calm. Rather, it seemed akin to surprise, as if someone had looked into her soul and discovered what was not meant to be known.*

– *Did this ‘close her off’?*

– *I used empathy, which helped to build trust with the adolescent.”*

In some supervision reports, it was noted that individuals would sometimes begin to cry after being asked a direct question about suicide, which provided them with an opportunity to release overwhelming emotions and discuss their need for help. For example:

“...a woman approached me with problems. She is currently on maternity leave and in a depressive state. Through empathy and indirect questioning, I managed to gain her trust. Her response to empathy was intense crying. She had kept so much inside, unspoken. Once she cried it out, she felt much better. Even her voice became softer and calmer. She admitted that she had no one she could entrust with her inner experiences... she realized herself that she had been accumulating everything for too long without ‘letting off steam.’”

The analysis revealed that a significant proportion of gatekeepers had not previously used suicide risk assessment, protective factors, or warning signs when working with school students and college youth, despite the availability of relevant educational materials in Kazakhstan (Altynbekov, 2009; Sadvakassova, 2011; Sklyar, 2017; Aimagambetova, 2020). In this sense, QPR training addressed an important professional need—enhancing specialists’ awareness of suicide-related issues.

Another unexpected finding during QPR training was that some specialists had previously underestimated the importance of building rapport and applying empathic listening skills when working with adolescents and young people. For them, learning the QPR methodology also entailed acquiring the skill of empathic listening, the use of which many described as a positive outcome of working with QPR.

At the same time, it should be noted that the project also involved instructors without formal psychological education or prior professional experience. However, supervision reports from the psychologists whom they had trained in QPR indicate that the method was applied appropriately to its in-

tended objectives, and assessments of its effectiveness clearly reflected the specific features of the methodology.

During the adoption of the QPR practice by Kazakhstani gatekeepers, a number of systemic issues were revealed within the services responsible for the psychological and mental health of adolescents and youth, which reduce the effectiveness of QPR implementation.

First, there are difficulties with referral to specialists capable of providing necessary assistance to individuals at high suicide risk. Often, school psychologists do not possess sufficient competencies to deliver the required support themselves, nor do they redirect those in need to other services. In some regions, such services may either not exist at all, or the level of professionals working there is such that they cannot provide specialized psychotherapy, limiting their intervention to prescribing antidepressants and referring the individual back to the school psychologist. Many psychologists attempted to use QPR as an independent method of problem-solving with clients, applying only the first and second steps of QPR while ignoring the third step, which requires transferring the person at risk to specialists who can provide adequate assistance. Supervision reports in such cases included descriptions showing that, after direct or indirect questions about suicide and empathic listening, adolescents and young people felt relieved. However, gatekeepers—who themselves were psychologists—did not always implement the necessary range of measures required to reduce suicide risk, ensure therapeutic impact, and address underlying problems, focusing instead on relieving emotional tension in the moment. They neither provided this support themselves nor referred cases to other services or specialists. A similar problem arose in cases where psychologists neither assessed nor referred children to psychiatric services when suicidal tendencies could have been linked to clinical diagnoses. On the other hand, there were also psychologists whose case descriptions demonstrated their ability to conduct a preliminary assessment of the need for further evaluation and to refer children to appropriate specialists. This suggests the absence of unified standards regulating the activities and competencies of school psychologists across Kazakhstan, creating conditions in which not all at-risk children can access the necessary diagnostics and appropriate care. Outcomes largely depend

on the level of professionalism of the psychologist in each particular educational institution.

The project also revealed that high staff turnover among school psychologists contributes to inconsistent knowledge and skills. Some are familiar with general knowledge about suicide—such as warning signs, risk factors, and protective factors—while others were introduced to this knowledge only during QPR training and sought to integrate it into their practice for the first time within the project. Those who had worked in schools for a longer period possessed basic knowledge on suicide prevention, often gained through earlier national projects. However, such knowledge is not embedded in regulatory documents governing psychologists' activities and is lost when trained staff leave their positions, without being transferred either to new specialists at the local level or to supervisory bodies.

This gap could become a serious issue if QPR is further disseminated and training extends beyond psychologists. In such cases, there is a risk that adolescents or young people might simply be redirected to specialists who are not competent in suicide prevention, and who would neither be able to provide the necessary assistance themselves nor engage other services. Therefore, while the application of QPR may be technically correct and effective, the broader system of specialists and services does not necessarily guarantee suicide prevention.

One of the positive effects described in the reports of some school psychologists who applied QPR within the project was the effect of shared responsibility. It can be assumed that this occurred because, when implementing the QPR steps, gatekeepers among school psychologists had more opportunities to engage the school staff, administration, parents, and other services in addressing the problems of a particular child. This was possible because they could present to all stakeholders a confirmed response from the child to the direct question about suicide, which they obtained during the first step of the QPR process. In this sense, it should be noted that this effect points less to the advantages of the method itself and more to the shortcomings of the current system of responsibility placed on school psychologists, where cooperation and engagement among all participants in the school process are not always sufficient. It is important that a consolidated response from the school community should not depend on extreme manifestations of distress on the part of the child.

Many reports on the application of QPR during the project also highlighted the difficulty of asking adolescents about suicide. One of the reasons for this difficulty, according to school psychologists, was the lack of ability to guarantee confidentiality in the event of a positive answer from the child. Both psychologists and students recognize the problem of trust in school psychologists, since psychologists are obliged to report suicide risk to the administration and the child's parents, who may in turn react inappropriately or misuse the information. For this reason, some psychologists devoted several meetings solely to establishing rapport with the child before asking the suicide-related question. Similar difficulties may also arise for any teacher who undergoes QPR training and seeks to apply the method. This is because, at present, the role of teachers in schools is often associated with that of an evaluator and, at times, a disciplinarian who penalizes students with grades or remarks for inappropriate behavior or poor academic performance. It is unlikely that middle and high school students would be willing to share such sensitive information with a teacher, even if the teacher was very empathetic and sincere in applying QPR. This consideration should be taken into account when deciding who should be trained in the method.

Some gatekeepers working with QPR noted that adolescents or young people often faced difficulties in accessing the necessary help due to stigma. Parents—or the young people themselves—often believed that such assistance should be provided exclusively by the school psychologist and refused to seek help from neuropsychiatric dispensaries or similar institutions. With regard to diagnostics and treatment provided by psychologists or therapists in primary healthcare clinics, it was noted that parents tended to show distrust toward the quality of services and the qualifications of specialists.

Overall, based on the results of QPR implementation, psychologists and teachers reported a tendency to approach suicide prevention in a more systemic way. They began to pay greater attention to analyzing protective factors when assessing the reasons for adolescents' psychological difficulties and to focus on strengthening adolescents' resilience to adverse life circumstances. In the development of corrective programs, the role of working with protective factors significantly increased after the introduction of QPR.

Our study generally aligns with findings from international research on the effectiveness of the QPR method. We documented changes not only in knowledge but also in the willingness of trained specialists to act as gatekeepers and in their attitudes toward suicide.

In conclusion, it can be stated that the use of the QPR method may be effective, but not in all regions of the Republic. It is crucial to take into account whether there are specialists in the region to whom individuals identified through QPR can be referred. If such specialists are absent or lack training in working with individuals at high suicide risk, the QPR method will not produce the desired effect in that region. In such cases, it is necessary either to ensure the availability of qualified professionals in every region or to select alternative suicide prevention methods that can achieve effectiveness locally under conditions where referral is not possible.

The experience of scaling QPR during the project also demonstrated that, to ensure its effectiveness in working with adolescents and young people in Kazakhstan, its implementation should be accompanied by the following measures:

1. Developing and clarifying referral protocols for school staff on how to direct children at high suicide risk to specialists who can provide competent help.

2. Establishing standards and regulations for assessing the need for clinical psychological or psychiatric evaluation among students.

3. Involving the school community—teachers, social workers, psychologists, administrators, and parents—in programs that support and assist children at high suicide risk.

4. Developing practical guidelines for psychologists and homeroom teachers on supporting at-risk adolescents experiencing life circumstances that may trigger maladaptation (e.g., transition to a new learning format, a new school or class, serious illness, parental divorce, relocation, or the loss of parents).

Conclusion

We conducted a study based on the analysis of supervision reports from gatekeepers who applied the QPR method in their work within three months in 10 regions of Kazakhstan Republic in order to assess the effectiveness of the method, identify factors that facilitated or hindered its successful implementation, and determine what should be considered in future suicide prevention programs for adolescents and young people in the country. By study's results it suggested that the use of the QPR method in Kazakhstan's youth suicide prevention system appears to be highly promising. However, in regions lacking specialists trained to work with individuals at high suicide risk, it is essential either to ensure the availability of qualified personnel before introducing QPR or to implement other, more suitable, suicide prevention programs. At the national level, it is also required to address the insufficient level of training among existing professionals who are expected to provide assistance to high-risk individuals once referred. In addition, our study revealed the persistence of stigma associated with seeking help from professionals specializing in suicide prevention, which often prevents adolescents and young people from accessing the necessary care. Therefore, measures to reduce and overcome this stigma are crucial. The results obtained in this study should be taken into account when planning future suicide prevention programs, ensuring that chosen methods are tailored to local specificities and supported by institutional measures that guarantee their effective implementation.

Conflict of interest

The analysis presented in the article was carried out within the framework of the "Just Support" PF project, funded by the U.S. Embassy. The authors declare no competing interests.

References

- Adams L. M. (2018) RU OK: Evaluating the effectiveness of a gatekeeper training program. *Journal of College Student Development*, 59(5), 614-617.
- Aimaganbetova O.Kh., Li A.V., Bazhova T.V. (2020) Profilaktika suicidal'nogo povedeniya molodezhi: socio-psihologicheskie aspekty: uchebno-metod. posobie [Prevention of suicidal behavior in young people: socio-psychological aspects: educational and methodological manual]. Almaty, 128 p. (In Russian)
- Altynbekov S.A., Dzholdygulov G.A., Ashirbekov B.M. (2009) Mediko-psihologicheskie i profilakticheskie aspekty suicidal'nogo povedeniya podrostkov: metodicheskie rekomendacii [Medical, psychological and preventive aspects of suicidal behavior in adolescents: methodological recommendations]. Almaty, 22-25. (In Russian)

Barzilay S., Apter A. (2022). Recent research advances in identification and prevention of youth suicide risk. *Current opinion in psychiatry*, 35(6), 395-400.

Burnette C., Ramchand R., Ayer L. (2015). Gatekeeper training for suicide prevention: A theoretical model and review of the empirical literature. *Rand health quarterly*, 5(1), 16.

Indelicato N. A., Mirsu-Paun A., & Griffin W. D. (2011). Outcomes of a suicide prevention gatekeeper training on a university campus. *Journal of College Student Development*, 52(3), 350-361.

Isaac M., Elias B., Katz L. Y., Belik S. L., Deane F. P., Enns M. W., Sareen J., & Swampy Cree Suicide Prevention Team (2009). Gatekeeper training as a preventative intervention for suicide: a systematic review. *Canadian journal of psychiatry*, 54(4), 260–268. <https://doi.org/10.1177/070674370905400407>

General'naya prokuratura. Analiticheskaya informatsiya Komiteta po pravovoj statistike i special'nym ucheta General'noj prokuratury Respubliki Kazahstan 2024 g. [Elektronnyj resurs] URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat/documents/1?lang=ru&title=analiticheskaya%20informatsiya> (In Russian)

Gould M.S., Marrocco F.A., Kleinman M., Thomas J. G., Mostkoff K., Cote J., & Davies M. (2005). Evaluating iatrogenic risk of youth suicide screening programs: a randomized controlled trial. *JAMA*, 293(13), 1635–1643. <https://doi.org/10.1001/jama.293.13.1635>

Hangartner R. B., Totura C. M. W., Labouliere C. D., Gryglewicz K., & Karver M. S. (2019). Benchmarking the “question, persuade, refer” program against evaluations of established suicide prevention gatekeeper trainings. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 49(2), 353–370. <https://doi.org/10.1111/sltb.12430>

Holmes G., Clacy A., Hermens D. F., & Lagopoulos J. (2019). The Long-Term Efficacy of Suicide Prevention Gatekeeper Training: A Systematic Review. *Archives of Suicide Research*, 25(2), 177–207. <https://doi.org/10.1080/13811118.2019.1690608>

Keller D. P., Schut L. J. A., Puddy R. W., Williams L., Stephen, R. L., McKeon R., & Lubell K. (2009). Tennessee Lives Count: Statewide gatekeeper training for youth suicide prevention. *Professional Psychology: Research and Practice*, 40(2), 126–133. <https://doi.org/10.1037/a0014889>

Kölves K., Sisask M., & Rockett I. R. H. (2021). Observational studies in suicide research. *Advancing suicide research. Hogrefe*, pp. 65–91. <https://doi.org/10.1027/00559-000>

Kreuzer E., York J., Lamis D. A., Jenkins C., Quinnett P., Mueller M., & Ruggiero K. J. (2025). Gatekeeper training for youth suicide prevention: A mixed method comparative analysis of two online programs. *Psychology in the Schools*, 62(2), 492-511.

Lipson S. K., Speer N., Brunwasser S., Hahn E., & Eisenberg D. (2014). Gatekeeper training and access to mental health care at universities and colleges. *Journal of adolescent health*, 55(5), 612-619.

Litteken Clay & Sale Elizabeth. (2018). Long-Term Effectiveness of the Question, Persuade, Refer (QPR) Suicide Prevention Gatekeeper Training Program: Lessons from Missouri. *Community Mental Health Journal*, 54, 1-11. [10.1007/s10597-017-0158-z](https://doi.org/10.1007/s10597-017-0158-z).

Mitchell S.L., Kader M., Darrow S.A., Haggerty M. Z., & Keating N. L. (2013). Evaluating Question, Persuade, Refer (QPR) Suicide Prevention Training in a College Setting. *Journal of College Student Psychotherapy*, 27(2), 138–148. <https://doi.org/10.1080/87568225.2013.766109>

Nasir B.F., et al. (2016). The need for a culturally-tailored gatekeeper training intervention program in preventing suicide among Indigenous peoples: a systematic review. *BMC psychiatry*, 16(1), 357. <https://doi.org/10.1186/s12888-016-1059-3>

Rein B.A., McNeil D.W., Hayes A. R., Hawkins T. A., Ng H. M., & Yura C. A. (2018). Evaluation of an avatar-based training program to promote suicide prevention awareness in a college setting. *Journal of American college health*, 66(5), 401-411.

Sadvakasova Z.M. (2011) Profilaktika suicidal'nogo povedeniya podrostka [Prevention of suicidal behavior in adolescents]. *V pomosh klassnjmu rukovoditelju*, 3, 50-56. (In Russian)

Sklyar S.V., Jienbayeva N.B., Vihnovskaya M.V., Ponomarev R.D. (2017) Predraspolagayushiy faktor i metody korrektsii suicidal'nogo povedeniya u podrostkov [Predisposing factors and methods for correcting suicidal behavior in adolescents]. *Medicina*, 7 (181), pp. 36-41(In Russian)

Quinnett P. (2007) QPR gatekeeper training for suicide prevention: The model, rationale, and theory [cited 2008 Jul 28]. Available from: https://www.researchgate.net/publication/254002929_QPR_Gatekeeper_Training_for_Suicide_Prevention_The_Model_Rationale_and_Theory

Wood D. S., Ohri F., Hudnall G., & Cahoon L. (2022). Suicide gatekeeper training outcomes in educational and religious settings. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 33(2), 225–231. <https://doi.org/10.1080/10911359.2022.2049414>

Wyman P. A., Brown C. H., Inman J., Cross W., Schmeelk-Cone K., Guo J., & Pena J. B. (2008). Randomized trial of a gatekeeper program for suicide prevention: 1-year impact on secondary school staff. *Journal of consulting and clinical psychology*, 76(1), 104–115. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.76.1.104>

Литература

Adams L.M. RU OK: Evaluating the effectiveness of a gatekeeper training program // *Journal of College Student Development*. – 2018. – Vol. 59. – № 5. – P. 614-617.

Аймаганбетова О.Х., Ли А.В., Бажова Т.В. Профилактика суицидального поведения молодежи: социо-психологические аспекты. – Алматы. – 2020. – 128 с.

- Алтынбеков С.А., Джолдыгулов Г.А., Аширбеков Б.М. Медико-психологические и профилактические аспекты суицидального поведения подростков: методические рекомендации. – Алматы. – 2009. – 25 с.
- Bartkowski J. P., Klee K., Xu X. Expanding the Question–Persuade–Refer (QPR) evidence base: Youth suicide prevention among the Mississippi Band of Choctaw Indians // *Healthcare*. – MDPI, 2024. – Т. 12. – № 8. – С. 834.
- Barzilay S., Apter A. Recent research advances in identification and prevention of youth suicide risk // *Current opinion in psychiatry*. – 2022. – Т. 35. – № 6. – С. 395-400.
- Burnette C., Ramchand R., Ayer L. Gatekeeper training for suicide prevention: a theoretical model and review of the empirical literature // *Rand health quarterly*. – 2015. – Т. 5. – № 1. – С. 16.
- Генеральная прокуратура. Аналитическая информация Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан 2024 г. [Электронный ресурс] URL: <https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat/documents/1?lang=ru&title=аналитическая%20информация>
- Gould M. S. et al. Evaluating iatrogenic risk of youth suicide screening programs: a randomized controlled trial // *Jama*. – 2005. – Т. 293. – № 13. – С. 1635-1643.
- Indelicato N. A., Mirsu-Paun A., Griffin W. D. Outcomes of a suicide prevention gatekeeper training on a university campus // *Journal of College Student Development*. – 2011. – Т. 52. – № 3. – С. 350-361.
- Isaac M. et al. Gatekeeper training as a preventative intervention for suicide: a systematic review // *The Canadian Journal of Psychiatry*. – 2009. – Т. 54. – № 4. – С. 260-268.
- Hangartner R. B. et al. Benchmarking the “Question, Persuade, Refer” program against evaluations of established suicide prevention gatekeeper trainings // *Suicide and Life-Threatening Behavior*. – 2019. – Т. 49. – № 2. – С. 353-370.
- Holmes G. et al. The long-term efficacy of suicide prevention gatekeeper training: A systematic review // *Archives of suicide research*. – 2021. – Т. 25. – № 2. – С. 177-207.
- Keller D.P. et al. Tennessee Lives Count: Statewide gatekeeper training for youth suicide prevention // *Professional Psychology: Research and Practice*. – 2009. – Т. 40. – № 2. – С. 126. <https://doi.org/10.1037/a0014889>
- Kölves K., Sisask M., Rockett I. R. H. Observational studies in suicide research // *Advancing Suicide Research. Hogrefe*. – 2021. – С. 65-92. <https://doi.org/10.1027/00559-000>
- Kreuze E. et al. Gatekeeper training for youth suicide prevention: A mixed method comparative analysis of two online programs // *Psychology in the Schools*. – 2025. – Т. 62. – № 2. – С. 492-511.
- Lipson S. K. et al. Gatekeeper training and access to mental health care at universities and colleges // *Journal of adolescent health*. – 2014. – Т. 55. – № 5. – С. 612-619.
- Litteken C., Sale E. Long-term effectiveness of the question, persuade, refer (QPR) suicide prevention gatekeeper training program: Lessons from Missouri // *Community mental health journal*. – 2018. – Т. 54. – С. 282-292. [10.1007/s10597-017-0158-z](https://doi.org/10.1007/s10597-017-0158-z).
- Mitchell S. L. et al. Evaluating question, persuade, refer (QPR) suicide prevention training in a college setting // *Journal of College Student Psychotherapy*. – 2013. – Т. 27. – № 2. – С. 138-148. <https://doi.org/10.1080/87568225.2013.766109>
- Nasir B. F. et al. The need for a culturally-tailored gatekeeper training intervention program in preventing suicide among Indigenous peoples: a systematic review // *BMC psychiatry*. – 2016. – Т. 16. – С. 1-7. <https://doi.org/10.1186/s12888-016-1059-3>
- Rein B. A. et al. Evaluation of an avatar-based training program to promote suicide prevention awareness in a college setting // *Journal of American college health*. – 2018. – Т. 66. – № 5. – С. 401-411.
- Садвакасова З.М. Профилактика суицидального поведения подростка // В помощь классному руководителю. – 2011. – №3 – С.50-56.
- Скляр С.В., Жиенбаева Н.Б., Вихновская М.В., Пономарев Р.Д. Предрасполагающие факторы и методы коррекции суицидального поведения у подростков // *Медицина*. – 2017. – №7 (181). – С. 36-41.
- Quinnett P. QPR gatekeeper training for suicide prevention: the model, rationale, and theory // *Retrieved July*. – 2007. – Т. 28. – С. 2008.
- Wood D. S. et al. Suicide gatekeeper training outcomes in educational and religious settings // *Journal of Human Behavior in the Social Environment*. – 2023. – Т. 33. – № 2. – С. 225-231. <https://doi.org/10.1080/10911359.2022.2049414>
- Wyman P. A. et al. Randomized trial of a gatekeeper program for suicide prevention: 1-year impact on secondary school staff // *Journal of consulting and clinical psychology*. – 2008. – Т. 76. – № 1. – С. 104. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.76.1.104>

Information about authors:

Zhumangaliyeva Aliya (corresponding author) – doctoral student, Turan University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: 23241091@turan-edu.kz)

Petrulytė Ala – Doctor of Psychology, Professor, Vytautas Magnus University (Vilnius, Republic of Lithuania, e-mail: ala.petrulyte@vdu.lt)

Mun Mariya – Candidate of Psychological Sciences, associate professor, Turan University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: m.mun@turan-edu.kz)

Авторлар туралы мәлімет:

Жұманғалиева Алия Сайранбековна (корреспондент-автор) – докторант, «Тұран» университеті (Алматы, Қазақстан, e-mail: 23241091@turan-edu.kz)

Петрулите Ала – психология ғылымдарының докторы, профессор, «Vytautas Magnus» университеті (Вильнюс, Литва Республикасы, e-mail: ala.petrulyte@vdu.lt)

Мун Мария Владимировна – психология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, «Тұран» университеті (Алматы, Қазақстан, e-mail: m.mun@turan-edu.kz)

Сведения об авторах:

Жұманғалиева Алия Сайранбековна (автор-корреспондент) – докторант, Университет «Тұран» (Алматы, Казахстан, e-mail: 23241091@turan-edu.kz)

Петрулите Ала – доктор психологических наук, профессор, Университет «Vytautas Magnus» (Вильнюс, Литовская Республика, e-mail: ala.petrulyte@vdu.lt)

Мун Мария Владимировна – кандидат психологических наук, ассоциированный профессор, Университет «Тұран» (Алматы, Казахстан, e-mail: m.mun@turan-edu.kz)

Келіп түсті: 06 ақпан 2025 жыл
Қабылданды: 20 тамыз 2025 жыл

2-бөлім
ӘЛЕУМЕТТАНУ

Section 2
SOCIOLOGY

Раздел 2
СОЦИОЛОГИЯ

Zh. Aubakirova^{1*}, A. Amrin¹, S. Kaztayeva¹, K. Tenisheva²

¹Corporate Fund “El Umiti Fund”, Astana, Kazakhstan

²European University, St. Petersburg, Russia

*e-mail: zhaniya.abkr@gmail.com

EDUCATIONAL INEQUALITY AND RURAL STUDENTS' OPPORTUNITIES FOR HIGH ACHIEVEMENT

This article focuses on the factors influencing the participation of rural schools in Kazakhstan in the national “Myn Bala” Olympiad, as well as the individual and institutional characteristics that enable students to achieve high results. The key question is: which individual and structural factors are associated with the success of rural school students in the Olympiad? The study uses open data on school infrastructure, participants, and Olympiad results.

The research applies statistical modeling methods (regression analysis) with elements of spatial analysis to identify the mechanisms of inequality reproduction. The results show that, on average across the country, students living in district centers score higher than their peers from rural areas. Student participation in the Olympiad and their educational achievements are geographically uneven, while school infrastructure (libraries, computers, and internet speed) is not significantly associated with student academic performance. A gender gap is also observed: girls perform better in tasks related to native and English languages, whereas boys score higher in science and mathematics tests. Individual student characteristics (gender, language, place of residence) have a smaller impact on general ability tests compared to subject-specific tasks (mathematics, science, etc.).

This study contributes to the ongoing academic and practical discourse on educational inequality and the specifics of learning in rural schools. The practical significance of the research lies in developing effective strategies to support schools outside urban areas and providing arguments for shaping policies aimed at improving the quality of school education in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: social inequality, educational inequality, rural schools, giftedness, Kazakhstan.

Ж.К. Аубакирова^{1*}, А.К. Амрин¹, С.С. Казтаева¹, К.А. Тенишева²

¹«Ел үміті» қоры» корпоративтік қоры, Астана, Қазақстан

²Еуропа университеті, Санкт-Петербург, Ресей

*e-mail: zhaniya.abkr@gmail.com

Білім беру теңсіздігі және ауылдық оқушылардың жоғары жетістіктерге жету мүмкіндіктері

Мақала Қазақстандағы ауылдық мектептердің «Мың бала» ұлттық олимпиадасына қатысуына әсер ететін факторларға, сондай-ақ оқушылардың жоғары нәтижелер көрсетуіне мүмкіндік беретін жеке және институционалдық сипаттамаларға арналған. Негізгі сұрақ – ауылдық мектеп оқушысының Олимпиададағы табыстылығымен байланысты жеке және құрылымдық факторлар қандай. Зерттеуде мектептердің инфрақұрылымы, қатысушылары және Олимпиада нәтижелері туралы ашық деректер қолданылған.

Мақалада теңсіздіктің қайта өндірілетін тетіктерін анықтау үшін статистикалық модельдеу (регрессиялық талдау) және кеңістіктік талдау элементтері пайдаланылды. Нәтижелер көрсеткендей, ел бойынша аудан орталықтарында тұратын оқушылар ауылдық жерлердегі құрдастарына қарағанда орта есеппен жоғары балл жинайды. Оқушылардың Олимпиадаға қатысу деңгейі мен олардың білім жетістіктері географиялық тұрғыдан біркелкі емес, мектеп инфрақұрылымы (кітапханалар, компьютерлер және интернет жылдамдығы) оқушылардың білім жетістіктерімен айтарлықтай байланысты емес. Сондай-ақ гендерлік алшақтық бар: қыздар ана тілі және ағылшын тілі тапсырмаларын жақсы орындайды, ал ұлдар жаратылыстану және математика тесттерінде жоғары нәтиже көрсетеді. Оқушылардың жекелеген сипаттамалары (жынысы, тілі, тұрғылықты жері) балалардың жалпы қабілет тесттерін орындауына пәндік тапсырмаларға (математика, жаратылыстану және т.б.) қарағанда аз әсер етеді.

Бұл зерттеу ауылдық мектептердегі білім беру теңсіздігі мен оқыту ерекшеліктері жөніндегі академиялық және практикалық пікірталасқа үлес қосады. Зерттеудің практикалық маңызы

қаладан тыс мектептерді қолдауға арналған тиімді стратегияларды әзірлеу және Қазақстан Республикасында мектептегі білім сапасын арттыру саясатын қалыптастыру үшін дәлелдер ұсыну.

Түйін сөздер: әлеуметтік теңсіздік, білім беру теңсіздігі, ауылдық мектептер, дарындылық, Қазақстан.

Ж.К. Аубакирова^{1*}, А.К. Амрин¹, С.С. Казтаева¹, К.А. Тенишева²

¹Корпоративный фонд «Фонд “El Umiti”», Астана, Казахстан

²Европейский университет, Санкт-Петербург, Россия

*e-mail: zhaniya.abkr@gmail.com

Образовательное неравенство и шансы сельских учеников на высокие достижения

Статья посвящена факторам участия сельских школ Казахстана в национальной олимпиаде «Мың бала», а также индивидуальным и институциональным характеристикам, позволяющим учащимся показывать высокие результаты. Ключевой вопрос – какие индивидуальные и структурные факторы связаны с успешностью ученика в сельской школе на Олимпиаде. В исследовании используются открытые сведения об инфраструктуре школ, участниках и результатах Олимпиады.

В работе применены методы статистического моделирования (регрессионный анализ) с элементами пространственного анализа для поиска механизмов воспроизводства неравенства. Результаты показывают, что в среднем по стране школьники, проживающие в районных центрах, набирают более высокие баллы, чем их сверстники из сельской местности. Вовлечённость школьников в Олимпиаду и их образовательные успехи географически неоднородны, школьная инфраструктура (библиотеки, компьютеры и скорость интернета) не связаны с образовательными успехами школьников. Также обнаружен гендерный разрыв: девочки лучше справляются с заданиями по родному и английскому языку, мальчики – с тестами по естествознанию и математике. Индивидуальные характеристики учеников (пол, язык, место проживания) оказывают меньший эффект на решения тестов на общие способности детей, в отличие от задач по конкретным предметам (математика, естествознание и прочее). Исследование делает вклад в уже существующую академическую и практическую дискуссию об образовательном неравенстве и специфике обучения в сельских школах. Практическая значимость исследования заключается в выработке эффективных стратегий по поддержке школ за пределами городов и даст аргументы для выработки политики повышения качества школьного образования в Республике Казахстан.

Ключевые слова: социальное неравенство, образовательное неравенство, сельские школы, одарённость, Казахстан.

Introduction

In modern social sciences, researchers identify many different factors that influence a child's future success. These can be individual abilities, family, environment, as well as school characteristics: infrastructure, quality of teaching staff, internal organizational climate, etc. In this context, inequality in the quality of school education can affect not only the career prospects of a particular child, but also entail global negative consequences in the context of the entire country. Lack of opportunities for quality education reduces the chances of higher-paying and stable work, which leads to economic difficulties and an increase in poverty. These factors can increase the uneven development of regions, as well as an increase in crime, undermining social stability and order.

To understand the structural features of inequality in different countries, large international studies are currently being conducted, for example, PISA,

PIRLS, TIMMS. These projects are aimed at assessing the educational achievements of schoolchildren and provide a comparative analysis of education systems in different countries (PISA, 2018), (PIRLS, 2021), (TIMMS, 2023). Kazakhstan's disappointing position in these rankings has increased the attention of the state and the public to the problem of inequality. Although the topic of educational inequality in Kazakhstan, in particular the situation of rural schools, is actively discussed in society, these discussions are often based on expert opinions, but not on empirical research that takes into account the social, economic and cultural characteristics of the region.

The object of the study is 6th grade students of rural schools in Kazakhstan. The work uses the results of the National Olympiad “Myn Bala”, which helps to identify talented schoolchildren in rural areas and provides the winners with the opportunity to study in the best schools for gifted children. The

Olympiad is aimed at reducing the gap between rural and urban schoolchildren (National Olympiad "Myn Bala", 2023).

The subject of the study is the individual characteristics of students and the structural characteristics of schools associated with the achievements of schoolchildren at the Olympiad. The work uses data on the characteristics of rural schools from the information system "National Educational Database" of the Republic of Kazakhstan (National Educational Database of the Republic of Kazakhstan, 2023).

The aim of the study is to determine the individual and structural factors associated with the success of a student in a rural school at the Olympiad. The answer to it will allow the development of effective strategies to support rural schools and justify measures for developing a policy to improve the quality of school education in the Republic of Kazakhstan.

The data used allow us to draw conclusions that are relevant specifically for Kazakhstan, which is important due to the lack of similar works on local material, recognized by the expert community.

Literature review

Inequality in education is a pressing global issue, common to both developed and developing countries. According to research by Porta et al., countries with high levels of inequality in education show low levels of innovation, low levels of production efficiency, and a tendency to transmit poverty from generation to generation (Porta, 2011). International researchers identify various factors that influence the academic performance of schoolchildren. Among them are individual student characteristics, the socioeconomic status of the family, school resources, and the qualifications and experience of teachers.

Individual characteristics of the student and the socio-economic status of the family

A number of studies in the literature have examined the influence of socio-demographic characteristics such as gender, location, and family socio-economic status on academic performance. Hyde et al. conducted a study analyzing psychological reports and found that there were both gender similarities and differences in student performance. For example, girls outperform boys in calculus in primary and secondary schools, while only a small proportion of boys in high school excel in problem solving. The differences in girls' and boys' performance between countries are greater than within countries (Hyde, 2007: 599).

A study by Duckworth et al. noted that psychological characteristics, namely self-discipline, were found to be a stronger predictor of academic performance than IQ. Students with high levels of self-control received higher grades, had better test scores, and were more likely to achieve long-term academic goals (Duckworth, 2005: 940).

Hanushek et al., analyzing the scores of international school tests, come to the conclusion that the place of residence of the student and his family – the education of parents, home resources (especially the number of books), immigrant status, the language spoken at home are strong predictors of academic performance. (Hanushek, 2011: 117). At the same time, the presence of books at home is one of the most stable predictors of academic performance in different countries. This is confirmed by other studies. Thus, Budiongan et al. among the factors contributing to the improvement of academic results are the presence of a large number of books at home, high professional status and income of parents, participation of children in extracurricular activities, as well as higher education of parents. These factors not only directly affect the opportunities of children in the educational environment, but also create a favorable cultural and social climate in the family (Budiongan, 2024: 395). Schütz et al. note that the presence of books at home has a particularly significant impact in countries where schools are divided depending on the academic abilities of students. (Schütz, 2008: 283).

In the context of Kazakhstan, the place of residence, in particular the unattractive economic situation of the village, the difficult basic living conditions of families in the village are directly related to access to educational opportunities for children, educational resources, quality infrastructure and qualified teaching staff.

School Resources and Influence

In his work, Fini examines educational inequality using three types of educational institutions (vocational school, technical school, academic high school) as an example and concludes that the difference in the achievements of students in these institutions could hypothetically be neutralized if two conditions were met. First, if it were possible to achieve equality of opportunity for children with different family environments, i.e. with different family sizes, levels of education of parents and family members, professional status, and behavioral orientations toward children. Second, the same equality is necessary in the school environment: the social composition of students, and the attitude of

teachers toward students. He concludes that “differentiation of school types makes a decisive contribution to maintaining a high level of social stratification and a low level of intergenerational mobility” (Fini, 2007: 504). McPherson suggests that primary examination and test results may be an inaccurate indicator of school performance unless they are adjusted for differences in the composition of the student body, such as previous achievement and socio-economic status. As a solution, the author applies a ‘value added’ model, which compares student performance across stages, using baseline assessments to estimate expected progress and then measuring the difference between expected and actual results, thereby isolating the contributions of schools and teachers (McPherson, 1993: 45).

A study by Somers et al. in Sweden found that independent schools, which are publicly funded but privately run, perform better academically than municipal schools. This is explained by their greater operational autonomy and competitive allocation of resources. For example, students in independent schools scored higher on standardized tests than their peers in municipal schools (Somers, 2001: 69). These findings are supported by the results of Wikstrom, who analyzed the Swedish SweSAT test of academic ability. The study found a statistically significant increase in academic performance in regions with a higher proportion of independent schools, where innovations are more quickly introduced into the educational process (Wikstrom, 2005: 34).

Qualifications and experience of teachers

Sociologist Coleman explains differences in school performance not only by the social background of students. He came to the conclusion that improving the quality of teaching, creating a healthy social climate in the educational institution and the practical orientation of school education can help children from poor families improve their academic performance. The author acknowledges that family background plays a decisive role, but the school and qualified teachers can soften this influence, thereby ensuring the student’s chances for success (Coleman, 1968: 12).

According to Fuller et al., school factors have a significant impact on the effectiveness of learning: infrastructure, class size, experience and qualifications of teachers, availability of teaching materials (Fuller, 1994: 120). According to the study by Rivkin et al., an increase in the indicator “quality of teacher preparation” by one point is equivalent to a reduction in the average class by 10 students.

It is important to remember that this effect is also expected in the opposite direction. Even the best teacher will not be able to convey the material fully to a class that is too large, but at the same time, a poorly prepared teacher will not be able to do the same for a small number of children (Rivkin, 2005: 424).

A review of the existing literature highlights the many factors that influence the academic performance of schoolchildren. These factors can be of an individual nature, as well as a wider range of reasons related to the quality of school education and regional inequality. Although there are studies devoted to educational inequality, this work focuses on rural youth, who are significantly inferior to their urban peers in a number of indicators. The study included the entire territory of the country, while most previous studies were limited to analysis within a single school or district. However, comprehensive studies in Kazakhstan that consider this issue on a large scale, taking into account socio-economic, infrastructural and cultural factors are still lacking.

Materials and methods

The main research question was: “In which schools are students more likely to demonstrate high academic achievement?”

In addition, 4 sub-questions were put forward:

1. What are the structural characteristics of the schools that took part in the Olympiad?
2. Is there a relationship between the individual characteristics of the student and his final scores in spatial and logical thinking in the first stage of the Olympiad?
3. Is there a relationship between the individual characteristics of the student and his final score in English, native language, mathematics and natural science in the second stage of the Olympiad?
4. Is there a relationship between the structural characteristics of the school and the average scores that its students scored in the second stage of the Olympiad?

We put forward the following hypotheses:

1. The higher the level of infrastructure provision of a school, the higher the probability of the school’s participation in the Olympiad;
2. The student’s success is associated with his individual factors, such as language, gender and place of residence;
3. The higher the school’s infrastructure provision, the higher the students’ results in the Olympiad;

4. The smaller the number of students per teacher in a school, the higher the average scores of students in the Olympiad.

The study used data from the results of the National Intellectual Olympiad for Rural Schools "Myn Bala" in 2023, including both stages of the Olympiad, and data on schools from the "National Educational Database" of the Republic of Kazakhstan (NEDB). The Olympiad is held annually in the format of online testing and includes two stages. The first stage includes tests to determine the level of cognitive abilities. After passing to the second stage, the academic knowledge of students is assessed. Here, students are tested in mathematical literacy, languages (Kazakh / Russian, English) and natural science. All students of grades 6 of rural schools across the country are eligible to participate in the Olympiad. At the first stage, 5,000 finalists are selected. At the second stage, 1,000 winners are selected, who receive the opportunity to study free of charge in the best specialized schools in the country.

In addition to the scores received by the participants, the Olympiad data also contained information on the language of the test and the language of instruction of the school from which the student submitted the application. The Olympiad data were divided according to the number of stages.

The school data were obtained from the source – NEDB – and contain a large number of various school characteristics, including the size of the school classes, their infrastructure, accessibility, etc. After pre-processing, the following characteristics were included in the analysis: the total number of students in the school, the total number of teachers in the school, the distribution of students by gender, the number of books in the school, the availability of computers in schools, the number of computers with Internet access, Internet speed, the number of infrastructure facilities at the school and the years of their construction, the distance of the school to the district center.

The Olympiad data were linked to school data from the NEBD. A total of 4,007 schools across the country participated in the 2023 Olympiad. Based on the results of the first and second stages, 3,965 and 1,235 schools were linked to the NEBD database, respectively. In total, the study used data from 51,955 Olympiad participants.

The study used the regression analysis method. The dependent variable for testing the first hypothesis is the fact of school participation ("1" – participated, "0" – did not participate). To test the second hypothesis, the dependent variables were the num-

ber of points scored by the student (in tens), and for the third and fourth, the average number of points scored by the school's students (in tens). Accordingly, for the first question, logistic regression was used, which estimates the chance of an event occurring (in this case, the school's participation in the Olympiad), while in the other cases, linear regression was used to linearly estimate the relationships between one numerical variable and many other variables.

Independent variables were of two types. For questions 2 and 3, individual characteristics of the child were used:

- Language of writing of the Olympiad;
- Gender of the child;
- Distance category from the district center (up to or more than 100 km.);
- Control over the region of location.

For questions 1 and 4, the following school indicators were used:

- Number of students per teacher (in tens);
- Distance category from the district center (up to or more than 100 km.);
- Number of books in the school library (in thousands);
- Number of computers in the school (in tens);
- Number of shifts in the school;
- Internet speed in the school (in tens of kb);
- First language of instruction in the school;
- Controls on the region of location and the number of children in the school who wrote the Olympiad.

For each model, robust errors were presented, clustered by region of location of students or schools.

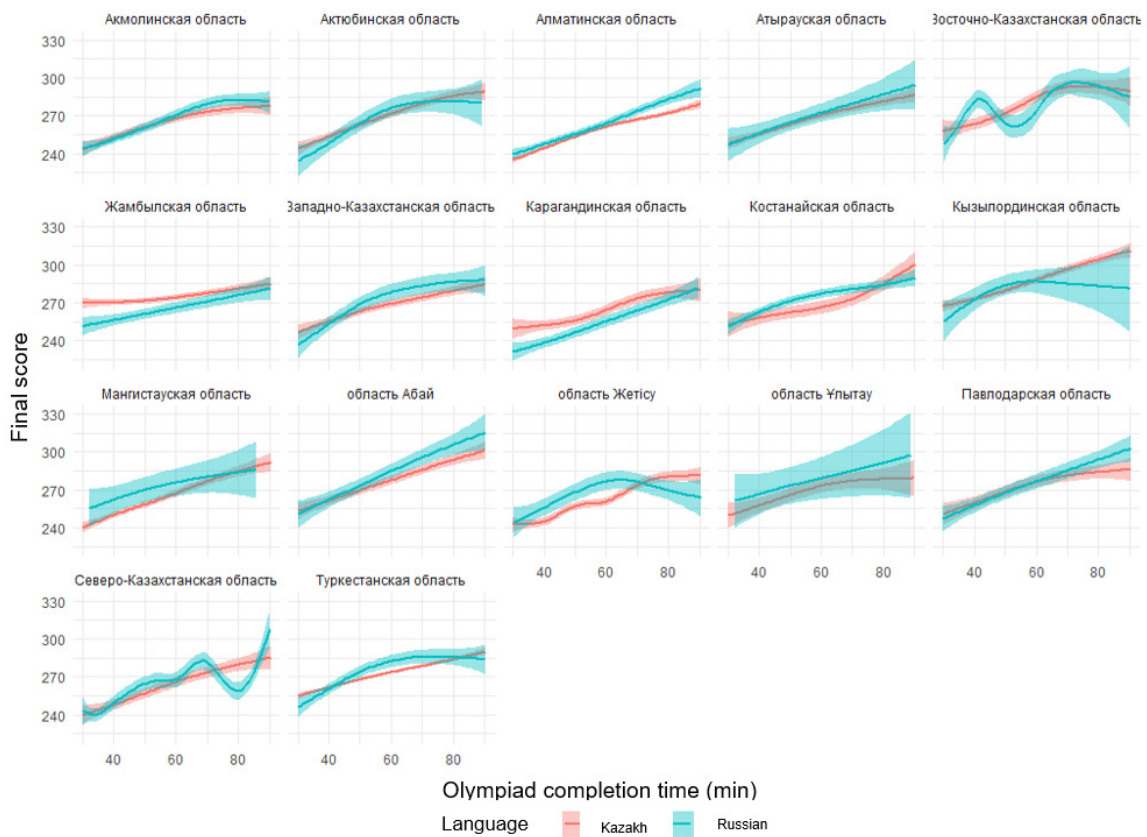
Results and discussion

The results of the descriptive analysis show the expected trend that the average score increases with the time spent writing the Olympiad (Figure 1). The red line is shown for those students who wrote the Olympiad in Kazakh, the blue line is for those who wrote it in Russian. This may indicate that students who spend more time thinking about questions and tasks demonstrate better results. However, when looking at the regional variation, it is noticeable that in some regions (North Kazakhstan Region and East Kazakhstan Region) there is a drop in scores at certain time intervals when taking the test in Russian, which may indicate factors such as student fatigue or difficulty of tasks at the end of the test. In both cases, this trend can be seen after 60 minutes of the

test. However, the supposed reason may also be the speed of the Internet, because when looking at the data, you can notice a small difference of a couple of points in such an indicator as Internet “lag” and at the same time a large load. In addition, it is worth noting that it was in these regions that a greater number of schoolchildren took the test in Russian, that is, their number and simultaneous delivery of the students could interfere with each other and alternately slow down the Internet speed, increasing the load.

Also, in the Zhambyl and Karaganda regions, students who took the test in Kazakh, on average, show higher results compared to those who took the test in Russian. However, this trend is noticeable only when a certain threshold of points is reached, after which the differences in results between the languages of the test become less pronounced. We believe that the key reason for this trend is the high-

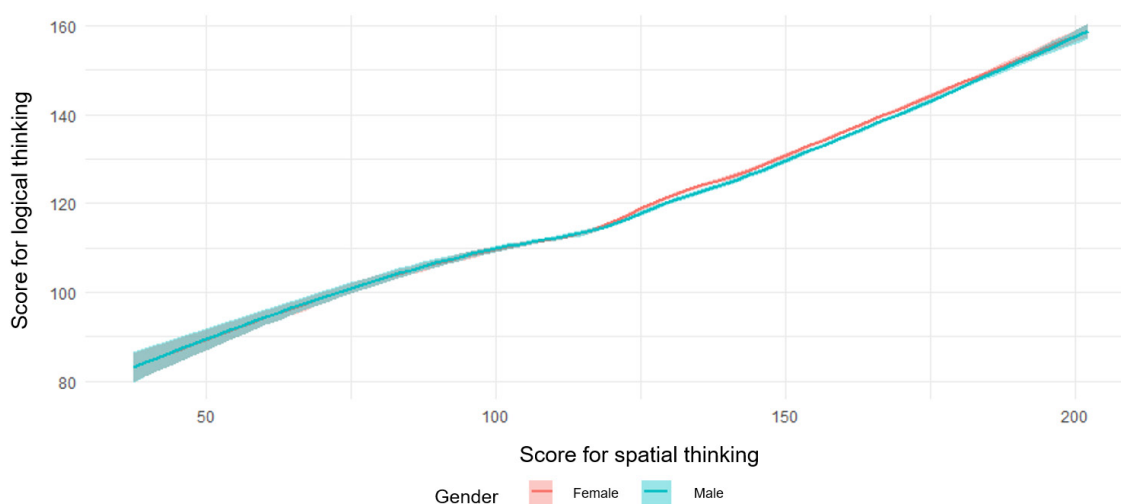
er quality of education in the Kazakh language in local rural schools. However, we cannot say this with complete certainty due to the fact that this change does not go through the entire graph, and, apparently, this explanation can only work for a limited number of regions and schools. Another possible reason for the differences in students’ basic knowledge that have been discussed is that the students who took the test in 2023 were studying remotely at the time of their primary school education due to the outbreak of the coronavirus (COVID-19) pandemic. This suggests that schools had different levels of digitalization at the time of the outbreak of the pandemic. Of the regions shown in the graph, East Kazakhstan Region appears to be the one that stands out from the general trend. Its graph shows an unusual pattern, where the average scores for students who took the test in Kazakh initially increase over time, but then decline before rising again.

Figure 1 – The relationship between the time of passing the 1st stage of the Olympiad “Myn Bala” and the final score by region

Let's move on to the difference in scores between boys and girls (Figure 2). It shows the relationship between the students' final scores for spatial and logical tasks. According to the graph, both groups show a positive correlation between the scores for logical and spatial tasks – that is, students who did well in logical tasks, as a rule, also showed good results in spatial tasks. The graph shows that the line representing female results (red) in the middle of the graph is slightly higher than the blue line representing male results. This indicates that schoolgirls who scored from 110 to 150 points for “logical thinking” were on average slightly higher than schoolboys who, in turn, wrote slightly better in “spatial thinking” in the same range.

However, as the total score for logical tasks increases, this difference decreases and the lines converge. These are interesting results, since research shows that at an early age, girls can show higher abilities in spatial and verbal tasks. For example, Halpern's work shows that girls are, on average, superior on many memory tasks, including object and location memory, episodic memory, literacy, oral language, and writing (Halpern, 2006). As scores on the reasoning tasks increase, as the level of difficulty of the problems increases, the gender differences disappear, which may indicate that the existing difference in the middle of the graph is not the result of stable cognitive differences, but rather reflects initial testing conditions or teaching methods.

Figure 2 – The relationship between the scores for the spatial and logical thinking blocks of the 1st stage of the “Myn Bala” Olympiad for boys and girls

In addition to language and gender differences, geographic variation is also expected (Figure 3). Three types of geographic location of students are distinguished: in the district center (red), within 100 km from the district center (green), and those who wrote the Olympiad more than 100 km from the district center (blue). Results are given for each of the regions. Students from district centers in many regions tend to score higher than students from more remote areas. This may be due to better access to educational resources and higher quality education in central areas. Students living close to district centers (up to 100 km from the district center) also show results comparable to those of students from district centers, especially at longer writing times. This may reflect the spread of educational opportu-

nities beyond the center, but with some dependence on proximity to the center. While students living further from district centers (more than 100 km from the district center) show lower results on average, which may indicate the importance of the role of distance and the degree of remoteness from the district center in obtaining education.

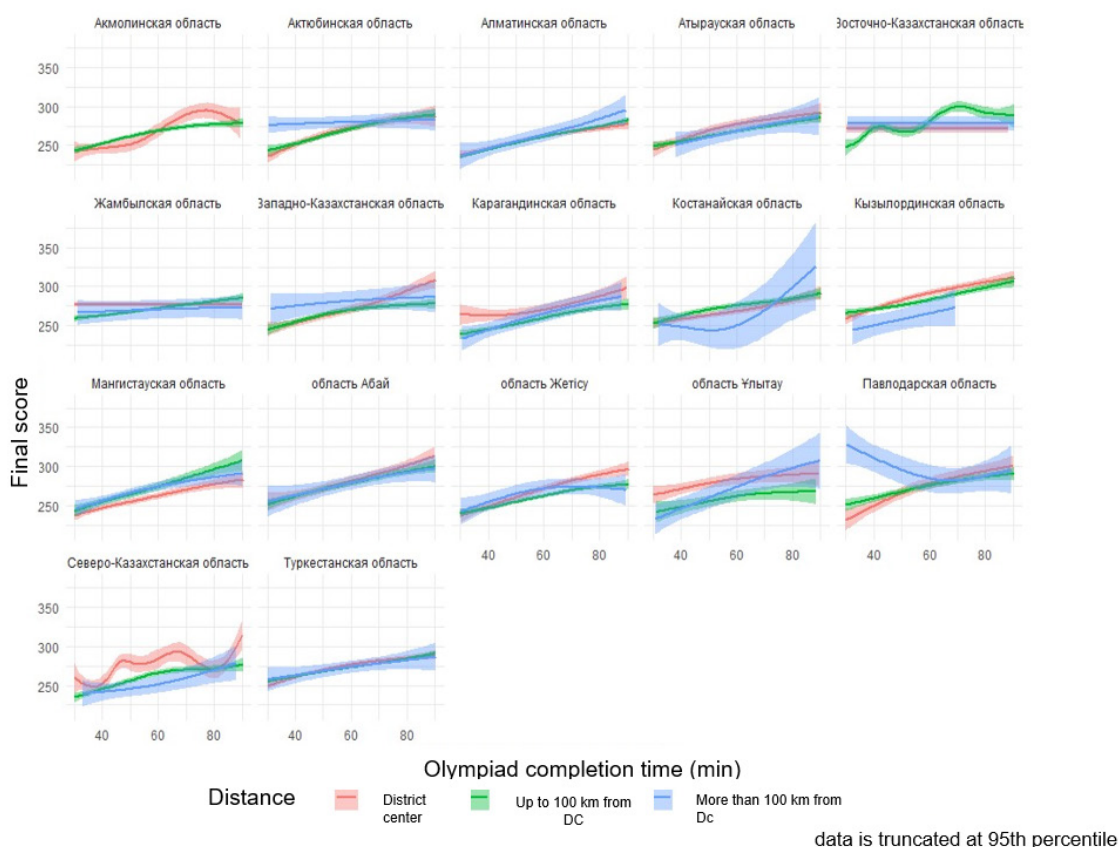
Some regions, such as East Kazakhstan Region, show an unusual trend where students living far from the district center show average scores comparable to or even higher than students from nearby and central regions. This may indicate the presence of effective educational programs in remote areas or special motivation of students in these regions.

North Kazakhstan Region also shows an unusual trend where students living far from the dis-

trict center sometimes show results better than their peers from the district center or living closer to it. In Turkestan Region, there is a significant spread of results among students living more than 100 km from the district center, especially at the upper end of the time range. These deviations from the general trend may be due to the fact that the region has an

individual feature of the educational system, innovative technologies are being introduced in remote schools.

Following the outlined sub-questions, the properties of the schools that decided to participate in the Olympiad were identified. Let us turn to Table 1.

Figure 3 – Relationship between the time of completing the 1st stage of the Olympiad “Myn Bala” and the final score for schoolchildren at different distances from the district center

Table 1 – Logistic regression of the chance of a school participating in the Olympiad

School characteristics	School participation in the Olympiad (odds ratio)
Number of students per teacher (in tens)	1.182*** (0.006)
Distance of school from district center (5-100 km)	1.319*** (0.033)
Distance of school from district center (more than 100 km)	0.722*** (0.099)
Number of books in school (in thousands)	1.000 (0.001)
Number of computers in school (in tens)	1.018*** (0.005)

Continuation of the table

School characteristics	School participation in the Olympiad (odds ratio)
2 school shifts in school	1.335*** (0.020)
3 school shifts in school	1.053 (0.078)
Internet speed in school (in tens)	0.878*** (0.010)
First language in school (Kazakh)	1.245*** (0.032)
Constant	0.000 (0.000)
Region	Yes
Observations	4597
<i>Note:</i> * $p < 0.1$; ** $p < 0.05$; *** $p < 0.01$ Robust standard errors clustered by location region are given in parentheses.	

An increase in the number of students per teacher in a school is associated with an increase in the chance of school participation. It can be assumed that large schools demonstrate greater activity, while small schools operate in conditions of deprivation and limited resources. With an increase in the number of students, teachers and parents of schoolchildren have more incentives for their child to participate in the “competition”, since they will not be able to receive a quality education with the same heavy workload on teachers in the future.

In general, distance from the district center is one of the most important predictors in this model. Compared to district centers, the chance that schools located no more than 100 km away from them will participate in the Olympiad increases by 32%. At the same time, the chance that schools further than this radius will participate, on the contrary, is 28% lower. This may be due to the fact that teachers in such schools are less aware of the Olympiad and the organizers need to pay more attention to popularizing the event among such educational institutions.

A similar pattern to distance is observed for the number of shifts. If 2 shifts at school are one of the most important predictors of participation, then three shifts are not a significant category. We tend to interpret this in the same logic – with an average quality of education, teachers and parents may have incentives for a child to win such an important competition as “Myn bala”. However, with a large workload on teachers, we expect less involvement of school administration and teachers in additional initiatives.

Infrastructure predictors did not show a statistically significant effect on participation. Thus, the size of the school library turned out to be insignificant, and the addition of 10 computers in the school determines about a 2% increase in the chances of participation.

It is worth noting that schools with Kazakh as the first language of instruction are also more likely to participate in the Olympiad, which may also determine the success of children from Kazakh-language schools (see below).

If school representatives decide to participate in “Myn Bala”, schoolchildren who have signed up for the Olympiad first go through the first online stage – they write tests on logical and spatial thinking. Table 2 shows the relationship between the results of these tests and the individual characteristics of the child.

We have to admit that the model, according to R-square, doesn't provide enough information to figure out how a student's individual characteristics relate to their final score. Thus, the strongest predictor is student's gender, where boys are statistically significantly better at spatial thinking problems, but worse at logic. However, in both cases the difference is only one point (out of 200).

The fact of taking the Olympiad in the Kazakh language, which is associated with a 2-point increase in logical thinking tasks, also has an insignificant effect. The distance from the regional center up to 100 km has the same degree of significance, which, all other things being equal, reduces the final score by 1.

Table 2 – Linear regression of students’ success in the 1st stage of the Olympiad “Myn bala”

	The student’s final score for:	
	Logical thinking (in tens)	Spatial thinking (in tens)
Distance of school from district center (5-100 km)	-0.077	-0.131*
	(-0.077)	(-0.131)
Distance of school from district center (more than 100 km)	0.146	0.156
	(0.146)	(0.156)
Participant gender (male)	-0.058***	0.072***
	(-0.058)	(0.072)
Language in which participant took the test (Kazakh)	0.116*	-0.075
	(0.116)	(-0.075)
Constant	12.521***	13.863***
	(12.521)	(13.863)
Region	Yes	Yes
Observations	47,262	47,262
R ²	0.043	0.024
Adjusted R ²	0.043	0.024
Residual Std. Error (df = 47241)	2.054	2.509
F Statistic (df = 20; 47241)	106.5***	59.13***

Note:*p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01
Robust standard errors clustered by location region are given in parentheses.

Perhaps we will find a more pronounced effect of individual characteristics among the best school-children of the first stage who got to the final and wrote tests in their native (Kazakh or Russian) and English, as well as mathematical literacy and natural science. The answer to this is given in Table 3.

Table 3 – Linear regression of students’ success in the 2nd stage of the Olympiad “Myn bala”

	The student’s final score (in tens) for:			
	Natural science	English language	Mathematical literacy	Native language
Distance of school from district center (5-100 km)	-0.029	-0.360***	-0.466***	-0.206***
	(-0.029)	(-0.360)	(-0.466)	(-0.206)
Distance of school from district center (more than 100 km)	0.124	-0.132	-0.135	-0.105
	(0.124)	(-0.132)	(-0.135)	(-0.105)
Participant gender (male)	0.259***	-0.256***	0.672***	-0.481***
	(0.259)	(-0.256)	(0.672)	(-0.481)
Language in which participant took the test (Kazakh)	-0.629***	-0.265***	-0.634***	0.816***
	(-0.629)	(-0.265)	(-0.634)	(0.816)
Constant	10.223***	9.487***	17.798***	10.245***
	(10.223)	(9.487)	(17.798)	(10.245)
Region	Yes	Yes	Yes	Yes
Observations	4,022	4,022	4,022	4,022

Continuation of the table

	The student's final score (in tens) for:			
	Natural science	English language	Mathematical literacy	Native language
R ²	0.074	0.053	0.038	0.057
Adjusted R ²	0.070	0.048	0.033	0.052
Residual Std. Error (df = 4001)	1.330	1.464	3.216	1.871
F Statistic (df = 20; 4001)	16.047***	11.097***	7.926***	12.072***
<i>Note:</i> *p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01				
Robust standard errors clustered by location region are given in parentheses.				

Thus, compared to girls, boys are statistically significantly worse at writing English and their native language (by 3 and 5 points, respectively), but they do better at answering tests in natural science (by 3 points) and mathematics (by 7 points). This distance is all the more interesting because we are analyzing schoolchildren who have already demonstrated outstanding abilities. Among other things, this raises questions about the need to pay more attention to the gender aspect in the quality of education for students in primary and secondary schools. We observe the same curious dynamics for the language of the Olympiad. Thus, Kazakh-speaking students write tests in mathematics, natural science, and English worse than Russian-speaking students (by 6, 6, and 3 points, respectively), but they write the section on knowledge of their native language better by 8 (!) points.

In addition, it is worth noting that schoolchildren living in the district center write all the Olympiad blocks except for natural science better (by 2-5 points) than students at a distance of up to 100 km from the district center.

We still have to answer the last sub-question about the relationship between the structural characteristics of schools and the average scores that their students get in the second stage of the Olympiad. Table 4 shows the average scores of students by school and the indicators of the educational institutions themselves.

An important finding is that the predictors of school infrastructure are consistently insignificant (with the exception of a borderline positive relationship between Internet speed and the score in natural science). However, we can interpret this in the context of the fact that infrastructure is less important for quality education than the motivation and training of teachers.

In this sense, it is curious that the number of students per teacher, as in the first model, has a positive effect. In this case, we are also inclined to argue in favor of the non-linearity of the effect, but, in addition, a possible explanation is the non-obvious quality of the data in the National Educational Database, since, as far as we know, the database is filled with information from representatives of the schools themselves and, therefore, may contain distortions. Perhaps, with alternative and independent estimates, we would have obtained a different effect in this case.

We also find an effect of language, but not at the level of individual choice of students, but as the first language of instruction at school. If this is Kazakh, then students at the school, all other things being equal, will score lower than in Russian-language schools in all subjects except their native language.

It is also worth noting that the distance from the district center up to 100 km. is statistically associated only with average scores in English.

Table 4 – Linear regression of school success in the 2nd stage of the Olympiad “Myn bala”

	Average score (in tens) for:			
	English language	Native language	Mathematical literacy	Natural science
	(1)	(2)	(3)	(4)
Number of students per teacher (in tens)	0.788*** (0.788)	0.716*** (0.716)	1.382*** (1.382)	0.351** (0.351)

Continuation of the table

	Average score (in tens) for:			
	English language	Native language	Mathematical literacy	Natural science
Distance of school from district center (5-100 km)	-2.042**	-0.796	-2.058	-0.749
	(-2.042)	(-0.796)	(-2.058)	(-0.749)
Distance of school from district center (more than 100 km)	-1.426	1.593	0.290	1.749
	(-1.426)	(1.593)	(0.290)	(1.749)
Number of books in school (in thousands)	0.028	-0.001	0.096	0.017
	(0.028)	(-0.001)	(0.096)	(0.017)
Number of computers in school	0.154	0.212	0.408	0.019
	(0.154)	(0.212)	(0.408)	(0.019)
(in tens)	1.778*	0.065	-1.101	-1.154
	(1.778)	(0.065)	(-1.101)	(-1.154)
2 school shifts in school	5.713**	3.699	4.774	-0.700
	(5.713)	(3.699)	(4.774)	(-0.700)
3 school shifts in school	0.050	0.205	0.306	0.251*
	(0.050)	(0.205)	(0.306)	(0.251)
Internet speed in school (in tens)	-1.095	4.996***	-5.157***	-3.218***
	(-1.095)	(4.996)	(-5.157)	(-3.218)
First language in school (Kazakh)	87.048***	101.464***	178.903***	104.355***
	(87.048)	(101.464)	(178.903)	(104.355)
Constant	Yes	Yes	Yes	Yes
Number of participants	1,221	1,221	1,221	1,221
R ²	0.128	0.094	0.101	0.106
Adjusted R ²	0.109	0.075	0.082	0.087
Residual Std. Error (df = 1194)	12.123	15.203	26.814	10.704
F Statistic (df = 26; 1194)	6.722***	4.792***	5.167***	5.451***

Note: *p<0.1; **p<0.05; ***p<0.01
Robust standard errors clustered by location region are given in parentheses.

Thus, we can talk about the presence of significant effects, which, however, are not clearly manifested. At the individual level, we observe a difference only for outstanding schoolchildren who were able to pass to the second stage of the Olympiad (it is worth highlighting the effects of gender and language). The absence of differences in the first stage of the Olympiad, during which cognitive abilities were assessed, is logical, since this stage tested knowledge that does not depend on the learning conditions. At the same time, the characteristics of schools also show ambiguous results. With the exception of the advantage of regional centers, the effects found are either inconsistent or counterintuitive. This forces us to appeal to the need for a more sophisticated analysis in the future, or to clarify the data used for the analysis.

Conclusion

The aim of this study was to identify individual and structural factors that explain differences in students' performance in rural schools.

On average across the country, students living in district centers score higher than their peers in rural areas. This effect is particularly noticeable when compared to students who live at a relatively short distance from the district center (between 5 and 100 km).

The involvement of students in the Olympiad and their educational achievements are geographically heterogeneous: in some regions, students from remote areas show the same of higher results compared to students from district centers.

School infrastructure (libraries, computers and internet speed) is not significantly related to stu-

dents' educational achievements. It can be assumed that the level of teachers' qualifications and their motivation are more important than the quality of infrastructure.

Children from medium-sized schools (two shifts) statistically perform better in academic competitions. At the same time, excessive workload (three shifts) is associated with lower scores. The number of students per teacher is also a significant factor. We tend to interpret this in terms of the incentives available to teachers and parents. Perhaps children, who study in single-shift schools, receive a relatively good education and are more likely to have better career prospects in the future. With average quality education, teachers and parents may have incentives for their children to win such an important competition as "Myn Bala". However, with a heavy workload on teachers (three-shift schools), we expect less involvement of school administrators and teachers in additional initiatives.

The results of the Olympiad show a gender gap, primarily among students who advanced to the final stage and took subject tests, i.e., those who showed the most outstanding results. Girls perform better on tasks in their native language and English, while boys perform better on tests in science and mathematics. In this regard, we believe that more attention should be paid to the gender aspect in provision of education for primary and secondary school students.

Kazakh-speaking students participate in Olympiad more often and perform better on native language tests than Russian-speaking students, but the latter have higher results in mathematics, English and natural sciences.

Individual characteristics of students (gender, language, place of residence) have less effect on test results for general abilities than on tasks in specific subjects.

The hypotheses put forward regarding the relationship between a student's success and individual factors such as language, gender and place of residence, as well as structural features of the schools, were partially confirmed. At the same time, the degree of their expression varied depending on the characteristics under consideration and regional features. It's important to note that this work is positioned as the first attempt to analyze the problem using local data. The results emphasize the need for further study of individual and structural factors, taking into account the specifics of the educational environment and social context.

The article was prepared with grant funding from the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (BR28713139 «Computational Social Sciences: New Horizons for Methodology and Evidence-Based Policy»).

Reference

- Budiongan K., Reyes G., Liporada K., Galo M., Bangeles D. (2024) Socioeconomic Status, Parental Expectations, and Student Motivation as Predictors of Academic Performance of Grade 12 Senior High School Students. *European Journal of Theoretical and Applied Sciences*, vol.2(4), pp.385-396. [http://dx.doi.org/10.59324/ejtas.2024.2\(4\).32](http://dx.doi.org/10.59324/ejtas.2024.2(4).32)
- Coleman J. (1968) The concept of equality of educational opportunity. *Harvard educational review*, vol.38(1), pp.7-22. <https://doi.org/10.17763/haer.38.1.m3770776577415m2>
- Duckworth A.L., Seligman M.E. (2005) Self-discipline outdoes IQ in predicting academic performance of adolescents. *Psychological science*, vol.16(12), pp.939-944. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9280.2005.01641.x>
- Fini R. (2007) School achievement in Italy: An empirical view. In *International studies in educational inequality, theory and policy*. Dordrecht: Springer Netherlands, pp. 490-508.
- Fuller B., Clarke P. (1994) Raising school effects while ignoring culture? Local conditions and the influence of classroom tools, rules, and pedagogy. *Review of educational research*, vol.64(1), pp.119-157. <https://doi.org/10.3102/00346543064001119>
- Halpern D., Institute of medicine; national academy of engineering; national academy of sciences; committee on science, engineering, and public policy; committee on maximizing the potential of women in academic science and engineering. (2006, November). Biopsychosocial contributions to cognitive performance. In *Biological, Social, and Organizational Components of Success for Women in Academic Science and Engineering: Report of a Workshop*. Washington: National Academies Press, pp. 20-20.
- Hanushek E.A., Woessmann L. (2011) The economics of international differences in educational achievement. *Handbook of the Economics of Education*, vol.3, pp.89-200. <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-53429-3.00002-8>
- Hyde J.S., Linn M. C. (2006) Gender similarities in mathematics and science. *Science*, vol.314(5799), pp.599-600. <https://doi.org/10.1126/science.1132154>
- IEA TIMSS & PIRLS. URL: <https://timssandpirls.bc.edu>
- McPherson A. (1993) Measuring added value in schools. *Education Economics*, vol.1(1), pp. 43-51. <https://doi.org/10.1080/09645299300000006>

- National Educational Database of the Republic of Kazakhstan (2023). URL: <https://seda.iac.kz/map/>
- National Olympiad «Myñ Bala» (2023). URL: <https://1000bala.elumiti.kz/>
- PIRLS 2021 International Results in Reading. (2021). URL: <https://pirls2021.org/results/>
- PISA 2018 results. (2018). URL: <https://www.oecd.org/en/about/programmes/pisa/pisa-publications.html>
- Porta E., Arcia G., Macdonald K., Radyakin S., Lokshin M. (2011) Analyzing education inequality with ADePT Edu (Report). World Bank. <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/2346>
- Rivkin S.G., Hanushek E.A., Kain J.F. (2005) Teachers, schools, and academic achievement. *Econometrica*, vol.73(2), pp.417-458. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-0262.2005.00584.x>
- Schütz G., Ursprung H.W., Wößmann L. (2008) Education policy and equality of opportunity. *Kyklos*, vol.61(2), pp.279-308. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.2008.00402.x>
- Somers M.A., McEwan P. J., Willms J.D. (2004) How effective are private schools in Latin America? *Comparative education review*, vol.48(1), pp.48-69. <http://dx.doi.org/10.1086/379841>
- Wikström C. (2005) Criterion-referenced measurement for educational evaluation and selection: doctoral dissertation, Umeå University, Department of Educational Measurement.

Литература

- Budiongan K., Reyes G., Liporada K., Galo M., Bangeles D. Socioeconomic Status, Parental Expectations, and Student Motivation as Predictors of Academic Performance of Grade 12 Senior High School Students // *European Journal of Theoretical and Applied Sciences*. – 2024. – Vol.2. – № 4. – P. 385-396. [http://dx.doi.org/10.59324/ejtas.2024.2\(4\).32](http://dx.doi.org/10.59324/ejtas.2024.2(4).32)
- Coleman J. The concept of equality of educational opportunity // *Harvard educational review*. – 1968. – Vol. 38. – № 1. – P. 7-22. <https://doi.org/10.17763/haer.38.1.m3770776577415m2>
- Duckworth A.L., Seligman M.E. Self-discipline outdoes IQ in predicting academic performance of adolescents // *Psychological science*. – 2005. – Vol. 16. – № 12. – P. 939-944. doi: <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9280.2005.01641.x>
- Fini R. School achievement in Italy: An empirical view // *International studies in educational inequality, theory and policy*. – Dordrecht : Springer Netherlands, 2007. – P. 490-508.
- Fuller B., Clarke P. Raising school effects while ignoring culture? Local conditions and the influence of classroom tools, rules, and pedagogy // *Review of educational research*. – 1994. – Vol. 64. – № 1. – P. 119-157. <https://doi.org/10.3102/00346543064001119>
- Halpern D., Institute of Medicine; National academy of engineering; National academy of sciences; Committee on science, engineering, and public policy; Committee on maximizing the potential of women in academic science and engineering. Biopsychosocial contributions to cognitive performance // *Biological, Social, and Organizational Components of Success for Women in Academic Science and Engineering: Report of a Workshop*. – Washington: National Academies Press, 2006. – P. 20-20.
- Hanushek E.A., Woessmann L. The economics of international differences in educational achievement // *Handbook of the Economics of Education*. – 2011. – Vol. 3. – P. 89-200. <https://doi.org/10.1016/B978-0-444-53429-3.00002-8>
- Hyde J. S., Linn M. C. Gender similarities in mathematics and science // *Science*. – 2006. – Vol. 314. – № 5799. – P. 599-600. <https://doi.org/10.1126/science.1132154>
- IEA. TIMSS & PIRLS [Electronic resource]. Available at: <https://timssandpirls.bc.edu> (accessed 10.07.2025).
- McPherson A. Measuring added value in schools // *Education Economics*. – 1993. – Vol. 1. – № 1. – P. 43-51. <https://doi.org/10.1080/09645299300000006>
- National Educational Database of the Republic of Kazakhstan [Electronic resource]. Available at: <https://seda.iac.kz/map/> (accessed: 10.07.2025).
- National Olympiad «Myñ Bala» [Electronic resource]. Available at: <https://1000bala.elumiti.kz/> (accessed: 10.07.2025).
- PIRLS 2021 International Results in Reading [Electronic resource]. Available at: <https://pirls2021.org/results/> (accessed: 12.07.2025).
- PISA 2018 Results [Electronic resource]. Available at: <https://www.oecd.org/en/about/programmes/pisa/pisa-publications.html> (accessed: 10.07.2025).
- Porta E., Arcia G., Macdonald K., Radyakin S., Lokshin M. Analyzing education inequality with ADePT Edu. Report. – Washington, DC: World Bank, 2011. – 118 p.
- Rivkin S.G., Hanushek E.A., Kain J. F. Teachers, schools, and academic achievement // *Econometrica*. – 2005. – Vol. 73. – №2. – P. 417-458. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1468-0262.2005.00584.x>
- Schütz G., Ursprung H. W., Wößmann L. Education policy and equality of opportunity // *Kyklos*. – 2008. – Vol. 61. – № 2. – P. 279-308. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1467-6435.2008.00402.x>
- Somers M.A., McEwan P.J., Willms J.D. How Effective Are Private Schools in Latin America? Occasional Paper. – 2001. <http://dx.doi.org/10.1086/379841>
- Wikström C. Criterion-referenced measurement for educational evaluation and selection: Doctoral dissertation. – Department of Educational Measurement Umeå universitet, 2005.

Information about authors:

Aubakirova Zhaniya (corresponding author) – Kazakhstan Sociology Lab researcher, Corporate Fund “El Umiti Fund” (Astana, Kazakhstan, e-mail: zhaniya.abkr@gmail.com)

Amrin Aslanbek – Director of the Corporate Fund “El Umiti Fund”, Astana, Kazakhstan, e-mail: aslanbekamrin@gmail.com;

Kaztayeva Sulushash – PhD, Kazakhstan Sociology Lab researcher, Corporate Fund “El Umiti Fund” (Kazakhstan, Astana, e-mail: ss.kaztayeva@gmail.com)

Tenisheva Ksenia – Associate Professor, Director of Sociology Programs, School of Computational Social Sciences, Candidate of Sociological Sciences, European University (St. Petersburg, Russia, e-mail: ktenisheva@eu.spb.ru)

Авторлар туралы мәлімет:

Аубакирова Жания Қайыржановна (корреспондент-автор) – Kazakhstan Sociology Lab зерттеуші, «El Umiti» корпоративтік қоры (Астана, Қазақстан, e-mail: zhaniya.abkr@gmail.com)

Амрин Асланбек Кеменгерович – «El Umiti» корпоративтік қорының директоры (Қазақстан, Астана, e-mail: aslanbekamrin@gmail.com)

Казтаева Сулушаи Сеитовна – PhD, Kazakhstan Sociology Lab зерттеуші, «El Umiti» корпоративтік қоры (Астана, Қазақстан, e-mail: ss.kaztayeva@gmail.com)

Тенишева Ксения Алексеевна – әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, есептік әлеуметтік ғылымдар мектебінің әлеуметтану бағдарламалары бөлімінің доценті, директоры, Еуропа университеті (Санкт-Петербург, Ресей, e-mail: ktenisheva@eu.spb.ru)

Сведения об авторах:

Аубакирова Жания Қайыржановна (автор-корреспондент) – научный сотрудник Kazakhstan Sociology Lab Корпоративного фонда «Фонд “El Umiti”» (Астана, Казахстан, e-mail: zhaniya.abkr@gmail.com)

Амрин Асланбек Кеменгерович – директор Корпоративного фонда «Фонд “El Umiti”» (Астана, Казахстан, e-mail: aslanbekamrin@gmail.com)

Казтаева Сулушаи Сеитовна – PhD, научный сотрудник Kazakhstan Sociology Lab Корпоративного фонда «Фонд “El Umiti”» (Астана, Казахстан, e-mail: ss.kaztayeva@gmail.com)

Тенишева Ксения Алексеевна – кандидат социологических наук, доцент, директор программ по направлению социология, Школа вычислительных социальных наук, Европейский университет (Санкт-Петербург, Россия, e-mail: ktenisheva@eu.spb.ru)

Келін түсті: 14 наурыз 2025 жыл

Қабылданды: 21 тамыз 2025 жыл

A. Kalmykbayeva^{1*}, A. Mustafina², M. Boryczko³

¹Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

²Narxoz University, Almaty, Kazakhstan

³University of Gdansk, Gdańsk, Poland

*e-mail: kalmykbaeva.13@gmail.com

CRITICAL THEORY AND CRITICAL REFLECTION IN SOCIAL WORK EDUCATION IN KAZAKHSTAN

According to global ethical principles of social work, social workers are called upon to challenge stigmatization, discrimination, oppression and violation of human rights in all forms. Considering Kazakhstan's unique cultural context, Social Work faces challenges related to the need to integrate Global professional standards and local socio-cultural norms. In this regard, critical theory and critical reflection are becoming the most important components of social worker training. This research aims to analyze the integration of critical theories and the development of critical reflection in educational programs on social work in Kazakhstan, with an emphasis on emerging ethical contradictions and strategies used by teachers. The study involved 14 teachers (n = 14) from seven universities in Kazakhstan. The methods of in-depth interviews and reflective thematic analysis were used. Analysis of qualitative data has shown that critical theories are applied fragmentally and often intuitively, while feminist theory is the most recognizable. According to the teachers, the discussion of stigmatization, discrimination and gender inequality is actively supported, while the topics of power and hierarchy are perceived by them as politicized and irrelevant for social work. In addition, the concepts of critical thinking and critical reflection are confused. The authors emphasize the need for institutional support and improving the competence of social work teachers for the systematic implementation of critical education, contributing to the formation of social sensitivity and professional self-awareness of future social workers. The conducted research contributes to the development of the theoretical and methodological base of critically oriented social work education in Kazakhstan. The practical significance of the results lies in the possibility of their use in the development of curricula, teacher training and the formation of educational policy in the field of social work in Kazakhstan and other countries with a similar cultural context.

Keywords: critical reflection, critical theory, social work education, professional ethics, social justice, cultural values.

А.Б. Калмыкбаева^{1*}, А.С. Мустафина², М. Боричко³

¹Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

²Нархоз Университеті, Алматы, Қазақстан

³Гданьск Университеті, Гданьск, Польша

*e-mail: kalmykbaeva.13@gmail.com

Қазақстандағы әлеуметтік жұмыс біліміндегі сыни теория және сыни рефлексия

Әлеуметтік жұмыстың жаһандық этикалық принциптеріне сәйкес, әлеуметтік қызметкерлер стигматизацияға, кемсітушілікке, қысымға және адам құқықтарының бұзылуына барлық нысандарда қарсы тұруға шақырылады. Қазақстанның бірегей мәдени контекстінде әлеуметтік жұмыс әлемдік кәсіби стандарттар мен жергілікті әлеуметтік-мәдени нормаларды интеграциялау қажеттілігіне байланысты қиындықтарға тап болады. Осыған байланысты сыни теория мен сыни рефлексия әлеуметтік қызметкерді дайындаудың маңызды компоненттеріне айналады. Осы зерттеудің мақсаты сыни теориялардың интеграциясын талдауға және мұғалімдер қолданатын этикалық қайшылықтар мен стратегияларға баса назар аударып, Қазақстандағы әлеуметтік жұмыс бойынша білім беру бағдарламаларында сыни рефлексияны дамыту. Зерттеуге Қазақстанның жеті университетінен 14 оқытушы (n = 14) қатысты. Тереңдетілген сұхбаттасу және рефлексиялық тақырыптық талдау әдістері қолданылды. Сапалы деректерді талдау сыни теориялардың фрагменттік және жиі интуитивті түрде қолданылатынын көрсетті, ал феминистік теория ең танымал болып табылады. Мұғалімдердің пікірінше, стигматизация, кемсітушілік және гендерлік теңсіздік мәселелерін талқылауға белсенді қолдау көрсетіледі, ал билік пен иерархия тақырыптарын олар саясаттандырылған және әлеуметтік жұмыс үшін маңызды емес деп қабылдайды. Сонымен қатар, сыни тұрғыдан ойлау және сыни рефлексия ұғымдары

болашақ әлеуметтік қызметкерлердің әлеуметтік сезімталдығы мен кәсіби өзін-өзі тануын қалыптастыруға ықпал ете отырып, сыни білім беруді жүйелі түрде жүзеге асыру үшін әлеуметтік жұмыс мұғалімдерінің институционалдық қолдауы мен құзыреттілігін арттыру қажеттілігін атап көрсетеді. Жүргізілген зерттеу Қазақстандағы әлеуметтік жұмыс бойынша сыни бағдарланған білім берудің теориялық және әдістемелік базасын дамытуға үлес қосады. Алынған нәтижелердің практикалық маңыздылығы оларды оқу жоспарларын әзірлеу, оқытушыларды даярлау және мәдени контексті ұқсас Қазақстанда және басқа елдерде әлеуметтік жұмыс саласында білім беру саясатын қалыптастыру кезінде пайдалану мүмкіндігінде жатыр.

Алынған нәтижелердің практикалық маңыздылығы оқу жоспарларын әзірлеуде, мұғалімдерді даярлауда, Қазақстанда және мәдени контекстке ұқсас басқа елдерде әлеуметтік жұмыс саласындағы білім беру саясатын қалыптастыруда қолдану мүмкіндігі болып табылады.

Түйін сөздер: сыни рефлексия, сыни теория, әлеуметтік жұмыс білімі, кәсіби этика, әлеуметтік әділеттілік, мәдени құндылықтар.

А.Б. Калмыкбаева^{1*}, А.С. Мустафина², М. Боричко³

¹Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

²Университет Нархоз, Алматы, Казахстан

³Гданьский Университет, Гданьск, Польша

*e-mail: kalmykbaeva.13@gmail.com

Критическая теория и критическая рефлексия в образовании социальной работы в Казахстане

В соответствии с глобальными этическими принципами социальной работы, социальные работники призваны бороться со стигматизацией, дискриминацией, угнетением и нарушением прав человека во всех формах. В условиях уникального культурного контекста Казахстана социальная работа сталкивается с проблемами, связанными с необходимостью интеграции глобальных профессиональных стандартов и местных социокультурных норм. В связи с этим критическая теория и критическая рефлексия становятся важнейшими компонентами подготовки социального работника. Целью настоящего исследования является анализ интеграции критических теорий и развития критической рефлексии в образовательных программах по социальной работе в Казахстане, с акцентом на возникающие этические противоречия и стратегии, используемые преподавателями. В исследовании приняли участие 14 преподавателей (n = 14) из семи университетов Казахстана. Были использованы методы глубинных интервью и рефлексивного тематического анализа. Анализ качественных данных показал, что критические теории применяются фрагментарно и часто интуитивно, в то время как феминистская теория является наиболее узнаваемой. По словам преподавателей, обсуждение стигматизации, дискриминации и гендерного неравенства активно поддерживается, в то время как темы власти и иерархии воспринимаются ими как политизированные и не имеющие отношения к социальной работе. Кроме того, понятия критического мышления и критической рефлексии путаются. Авторы подчеркивают необходимость институциональной поддержки и повышения компетентности преподавателей социальной работы для систематического внедрения критического образования, способствующего формированию социальной чувствительности и профессионального самосознания будущих социальных работников. Проведенное исследование вносит вклад в развитие теоретической и методической базы критически ориентированного образования по социальной работе в Казахстане. Практическая значимость полученных результатов заключается в возможности их использования при разработке учебных планов, подготовке преподавателей и формировании образовательной политики в области социальной работы в Казахстане и других странах со схожим культурным контекстом.

Ключевые слова: критическая рефлексия, критическая теория, образование в области социальной работы, профессиональная этика, социальная справедливость, культурные ценности.

Introduction

Understanding social work as a socially constructed field suggests that its content and forms depend on cultural values, social norms, and the historical context of a particular society. This means that social work practices are not universal but must adapt to the local context in order to respond more

effectively to the needs of the community (Gray, 2013).

In Kazakhstan, the development of social work takes place in a specific cultural context characterized by collectivist attitudes, re-traditionalization and reviving Islamic influence, previously suppressed during the Soviet period (Kudaibergenova, 2018; Malik, 2019). The country's historical heri-

tage, including its nomadic lifestyle, has shaped moral guidelines based on interdependence, respect for authority, and social hierarchy – values that continue to influence social interactions today (Altayev, 2021; Kabakova, 2013).

However, while ensuring the preservation of identity and continuity, certain cultural norms can contribute to stigmatization, social exclusion, and increased inequality. Such manifestations hinder the realization of the key values of social work – social justice, equality and inclusion. This creates a situation in which social workers and teachers find themselves caught between cultural expectations and global professional norms (Mustafina, 2024). In this context, critical reflection is needed as a way to identify and analyze patterns of oppression, discrimination, and power imbalance present both in client situations and in one's own professional attitudes (Fook, 2013).

Kazakhstan's professional regulation of social work emphasizes the importance of preserving and respecting cultural and historical traditions, reflected in the Norms of Professional Ethics of Social Workers (Order of the Minister of Labor and Social Protection, 2022). International professional standards, including the Global Definition of Social Work (IASSW & IFSW, 2014) and the Global Statement of Ethical Principles (IFSW, 2018), simultaneously emphasize the need to confront cultural practices that promote oppression, stigmatization, or exclusion. Consequently, social workers should be able to critically reflect on both individual situations and the broader cultural and structural context in which they work (Walker, 2021).

Literature review

It is particularly important for social workers to be familiar with critical theories and able to apply them in their practice. Critical theories originating in the Frankfurt School are a set of theoretical approaches aimed at identifying, analyzing and transforming social structures that reproduce inequality, oppression and injustice. They are united by a focus on social criticism, a rejection of the neutrality of knowledge and a desire for the emancipation of marginalized groups. Unlike traditional (positivist) theories, critical theories view knowledge as ideologically and contextually conditioned. (Brookfield, 2005).

These foundations underpin critical reflection in social work, which serves as an essential element of professional awareness and practice. Unlike general

reflection, critical reflection involves understanding experiences not only on a personal level, but also in the context of structural, cultural, and political influences. It aims to identify hidden assumptions, ideologies, and power relationships that shape both professional behavior and the social reality of clients (Fook & Askeland, 2007; Fook & Gardner, 2013). Thus, critical reflection serves not only as a means of professional development, but also as an instrument of social transformation – it promotes awareness of one's own position in the hierarchies of power, reveals the internal contradictions of professional practice and allows working with inequality, discrimination and social injustice in deeper forms.

In international practice, social work actively integrates critical reflection as a key element of professional training. In countries with developed academic traditions, such as the United Kingdom, Australia, Canada, and the Scandinavian countries, critical reflection is incorporated into educational standards, professional codes, and practical models (Walker, 2021; Reid, 2024). For example, in Australia it is considered a necessary condition for professional integrity (AASW, 2020, 2023), and in the UK its systematic application contributes to the formation of sustainable, meaningful and socially just practices (Fook & Askeland, 2007).

Meanwhile, in Kazakhstan, critical reflection – both as a theoretical concept and a practical tool – continues to occupy a marginal position in academic and professional discourse. Despite the gradual development of social work as an academic discipline, elements of critical theories and critical reflection are practically not integrated into the training and daily activities of specialists. The lack of research aimed at understanding these approaches in the context of Kazakhstan's socio-cultural specifics makes it difficult to develop a local model of social work that is sensitive to issues of power and justice.

The aim of this study was to examine the perception of critical theory (CT) and critical reflection (CR) by social work teachers in Kazakhstan as significant and applicable components of professional training, with an emphasis on identifying the potential and limitations of their integration into the content of educational programs (EP).

Materials and methods

The study was guided by three research questions: (1) How are critical theories integrated into social work education programs in Kazakhstan? (2) What contradictions do students encounter between

the professional ethical principles of social work and the sociocultural norms of Kazakhstan, and how are these issues addressed in the educational process? (3) What strategies are employed in educational programs to foster critical reflection among students, grounded in the principles of critical theory?

The study was conducted as part of the dissertation research of the first author (educational program “8D11401 – Social Work”, Department of Sociology and Social Work of Al-Farabi Kazakh National University) under the scientific supervision of the second and third authors from February to May 2025.

Participants and Sampling

A purposive sampling was used to select the participants. The study involved 14 teachers from seven universities in Kazakhstan, teaching courses

related to social work. The main criterion for inclusion was the experience of teaching in higher education. Among the participants were both specialists with Bachelor’s and Master’s degrees in Social Work (BSW, MSW), as well as representatives of related fields such as sociology, pedagogy and archival studies. Teaching experience ranged from 1 to 24 years, which made it possible to cover the views of specialists at different stages of the professional path. Both Russian and Kazakh-speaking teachers were represented, which ensured the linguistic and regional diversity of the sample. The table below summarizes participants’ characteristics (Table 1).

This qualitative study used Braun and Clarke’s reflexive thematic analysis (Byrne, 2022) to explore educators’ perspectives on the integration of critical theory in social work education in Kazakhstan.

Table 1 – Participant characteristics

Participant	University & City	Qualifications	Work experience (years)	Language of instruction
P1	L.N. Gumilyov ENU, Astana	BSW, MSW	3	Kazakh
P2	L.N. Gumilyov ENU, Astana	BSW, MSW	5	Russian
P3	Narxoz University, Almaty	MSW	2	Russian
P4	Narxoz University, Almaty	BSW, MSW	2	Kazakh
P5	Narxoz University, Almaty	Pedagogy	19	Kazakh
P6	Buketov University, Karaganda	BSW, MSW	24	Russian
P7	Buketov University, Karaganda	BSW, MSW	4	Kazakh
P8	Buketov University, Karaganda	BSW, MSW	18	Russian
P9	Kazpotrebsoyuz University, Karaganda	BSW, MSW	3	Russian
P10	Auezov University, Shymkent	Sociology	2	Kazakh
P11	Esil University, Astana	BSW, MSW	3	Kazakh, Russian
P12	Toraighyrov University, Pavlodar	BSW, MSW	6	Russian
P13	Al-Farabi KazNU, Almaty	Archival Studies	1	Russian
P14	Kazakh Women’s Pedagogical University, Almaty	Sociology	7	Kazakh

Data Collection

To collect qualitative data, in-depth interviews (n = 14) were conducted based on interview guide that included 12 open-ended questions. The interviews focused on teachers’ understanding of critical theory, how it is taught and integrated into training courses, as well as the presence of contradictions between professional ethics and socio-cultural characteristics that arise during the learning process. In addition, the methods to foster students’ critical

reflection were discussed. Examples of questions: What critical theories do you apply in your teaching practice and how? Are there any contradictions between professional ethical principles and socio-cultural norms of Kazakhstan in the learning process? How do you discuss such cases with students? How do you help students understand how their personal views and stereotypes can influence their work in the social sphere? How are the contents and methods aimed at developing critical theory and

critical reflection implemented in your educational program?

The interview guide was prepared in both Kazakh and Russian; each interview was conducted in the language preferred by the participant.

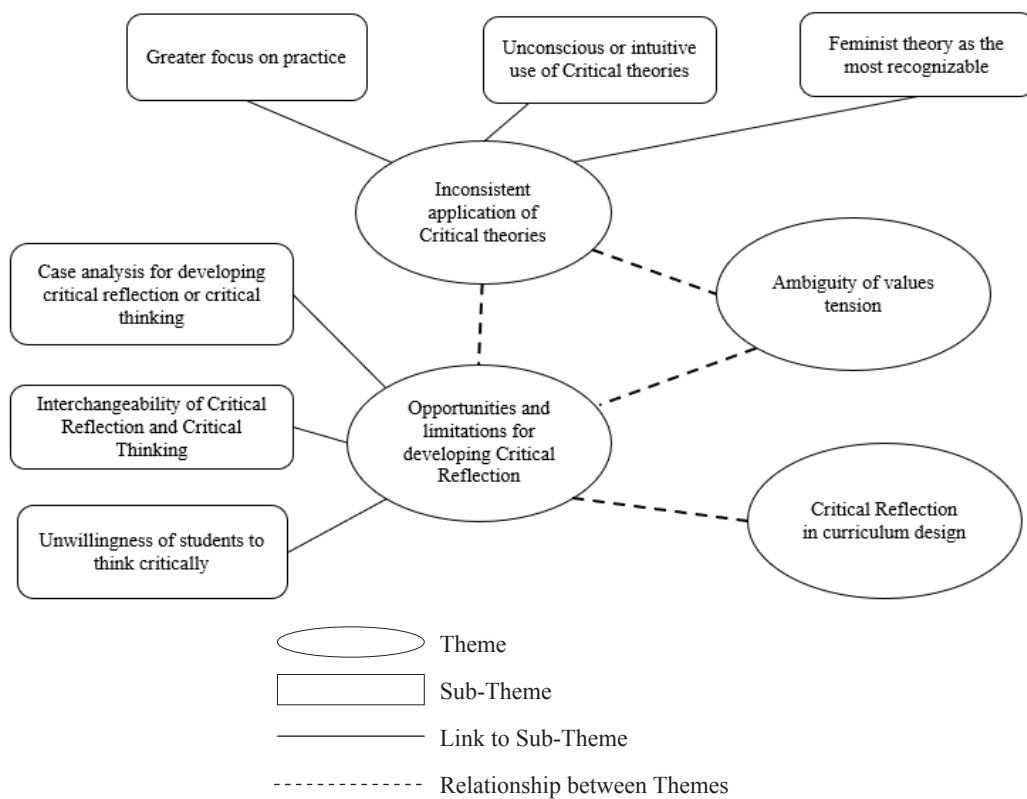
Data analysis

Audio recordings of in-depth interviews were transcribed verbatim. Transcripts were prepared in the original language of the interview (Kazakh or Russian) to preserve semantic and cultural nuances. The translation into English was carried out at the stage of analytical writing, as needed. The data

analysis was carried out using Braun and Clark’s reflexive thematic analysis (Byrne, 2022), which is a flexible approach to identifying, describing, and interpreting semantic themes across a qualitative dataset.

Results and discussion

Thematic analysis of the data revealed four key themes: inconsistent application of critical theories; ambiguity of values tension; opportunities and limitations for developing critical reflection; critical reflection in curriculum design (Figure 1).

Figure 1 – Results of reflexive thematic analysis

Inconsistent application of critical theories

This theme includes three sub-themes: (1) a greater focus on practice; (2) the unconscious or intuitive use of CT; and (3) Feminist Theory as the most recognizable. When asked which theories are included in the course content, the interview participants noted the applied nature of social work. An interdisciplinary approach prevailed in the choice of theories (sociology, psychology, pedagogy, philosophy), which was associated with the lack of own

theories in social work and a focus on practice-oriented learning in response to student requests. Some teachers included separate theoretical approaches.

“Students generally have a greater request for practice, they are more interested in the practical part, of course, I associate this with theory, but mostly it’s about practice” (P1)

“There are a lot of theories. We are social workers, we don’t have our own theory. We use: psychological, sociological, pedagogical theories” (P2)

“I would say it’s better to talk about approaches, since social work is an applied science” (P14)

The second sub-theme is interpreted as “Unconscious or intuitive use of CT.” Expecting that the level of teachers’ familiarity with critical theories may vary, we have provided a brief description of these approaches in the context of social work. A variety of answers were received to the question of whether Critical Theories are applied in teaching practice. Some teachers have not heard about the existence of CT and do not apply them, others noted that issues of stigmatization and discrimination are discussed, but without a theoretical basis, that is, teachers intuitively and unconsciously apply them.

“This is the first time I’m hearing from you that there are critical theories in social work” (P10)

“I’m not familiar with these critical theories; I actually became quite interested in them. Perhaps we don’t explicitly apply a particular theory, but these are the values of social work that we work with” (P3)

“These theories are necessarily discussed in [the participant lists many disciplines]” (P14)

“I don’t purposefully apply critical theories, but sometimes it happens” (P7)

During the thematic analysis, critical topics discussed in the classroom were identified. The most common topics that social work teachers focus on are stigma and discrimination. Teachers note the importance and great interest among students in discussing these topics.

“Precisely, stigma, certain stereotypes, and discrimination are what we discussed” (P7)

“We mostly discuss stigmatization and discrimination” (P11)

“They (students) are always ready to discuss topics of discrimination and stigmatization” (P13)

During the interview, some teachers noted that gender inequality issues are always relevant for students in a gender-mixed study group. An interesting observation is that almost all teachers consider the topics of power to be irrelevant and inapplicable to social work. According to them, power and the imbalance of power are political and sociological topics.

“Probably, power imbalances and such issues are more relevant to sociologists. But power imbalance, I think, is more of a political category” (P3)

“Ultimately, power and the institution of power, in my view, relate to sociology more” (P8)

There is a wide range of critical theory approaches that have emerged as a result of reflective analysis and theoretical support for the emancipatory aspira-

tions of various social and political movements, including feminist theory, critical racial theory, theory of structural oppression, as well as postcolonial and decolonization theories. After listing and explaining all the theories, the participants noted the use of Feminist Theory. It is the most familiar and relevant to teachers, so the third subtheme sounds like “Feminist theory as the most recognizable.”

“Feminist theory or, in general, sexism is discussed. For example, nowadays, whether it’s about boys or girls, we are discussing sexism” (P4)

“Feminism is trending now” (P5)

“Within the discipline of Social work with women, feminist theory is being considered” (P9)

Ambiguity of values tension

When asked whether there are contradictions between professional ethical principles and socio-cultural features of the Kazakh context in the learning process, teachers’ opinions were divided: some confirmed the existence of such contradictions, others did not note them. The former point out the presence of ethical dilemmas that social workers regularly face in their professional activities.

“Well, of course there are, in this case we are talking about ethical dilemmas. Social workers often face ethical dilemmas” (P2)

“In classes on Ethics, we consider ethical dilemmas, where we discuss their (students’) actions in a particular situation” (P5)

In the process of discussing ethical dilemmas, disagreements and differences of opinion often arise among students. Some teachers emphasize that there is no single correct solution in such situations, emphasizing the need for an individual approach to each specific case, considering its context. On the other hand, in the process of resolving dilemmas, there is a focus on the priority of professional ethics, which is considered as a key principle in decision-making in difficult situations.

“My students know the ten professional ethical principles of social work by heart. I always ask them (students) to rely on them (ethical principles)” (P5)

“We teach them (students) to overcome such contradictions and, especially in working with clients, to rely on professional ethics” (P4)

Opportunities and limitations for developing Critical Reflection

During the thematic analysis, various interactive teaching methods were identified, but the most popular for the development of critical reflection or critical thinking are **Cases**.

“Students reflect critically in my classes. This is probably a discussion of some cases” (P9)

“We discuss situational tasks or cases involving women’s issues” (P12)

When answering the question about ways to promote the formation of critical reflection among students, many teachers, even at the stage of explaining the term, preferred to refer to a more familiar concept – critical thinking, which is reflected in the sub-theme “Interchangeability of Critical Reflection and Critical Thinking” and highlights the existing conceptual confusion between the two concepts.

“Critical thinking is about considering the strengths and weaknesses” (P1)

“It also develops students’ critical thinking” (P2)

“I didn’t focus on my students’ critical thinking” (P10)

Some teachers actively support the process of forming a CR, giving students the opportunity to analyze the impact of their beliefs on their professional activities. In turn, the lack of sufficient training for students in the field of reflection often causes them difficulties in solving complex ethical and professional dilemmas. There is “Unwillingness of students to think critically” noted by social work teachers.

“I explain to the students that we should assess situations in this way, address issues accordingly, and avoid stereotypical thinking” (P4)

“At times, social workers counsel in an unprofessional manner, simply echoing societal messages like, ‘You’ll be shamed tomorrow’” (P11)

“Well, I’m (SW teacher) probably not in favor of supporting these LGBT people either. I’m probably a proponent of these traditional views and methods” (P6)

When discussing critical topics, participants note the students’ lack of discomfort and resistance. Modern students are very active and savvy. However, there are cultural differences between Russian and Kazakh groups, while the former are more open in expressing their thoughts, the latter have a certain tightness. Teachers point to the impact of cultural traditions in Kazakh society, which form the norms of hierarchical relations, according to which the opinion of elders is perceived as authoritative and not subject to dispute.

Thus, despite the efforts of individual teachers and educational institutions, in general, the development of critical reflection among students, social workers and teachers remains limited.

Critical Reflection in curriculum design

During the interviews, all respondents noted that social work educational programs are updated annually in accordance with the requirements of the Ministry of Education. Relevant topics are included through discussions with colleagues and institutional leadership.

“Our educational program is updated every year. We receive suggestions from the administration or employers, we take into account the opinions of experts, and we adjust it based on the recommendations from our Ministry of Education.” (P12)

However, critical theories and critical reflection of students are not considered when updating the study content. Teachers are aware of the importance of promoting CT and the formation of students’ CR and talk about the need to create common standards for implementation.

“Specifically, critical theories were not considered. It probably even needs to be considered within the framework of one or several topics” (P6)

“Critical reflection should always be present—that is, critical rethinking or reflection” (P13)

“It is also important to provide teachers with methods or frameworks to explain to students what critical theories are and how these theories either support or hinder our practice. Creating a unified framework would be effective” (P4)

The interview participants also noted the need to design special courses, or modules and topics within existing disciplines to discuss cultural practices.

“A special course with real-world practices to explain what contradictions may arise” (P7)

“The module should be developed within the educational program, and 2-3 disciplines should be included in this module” (P8)

The study results highlight the multi-layered and contradictory nature of teaching critical theories and the development of critical reflection in social work educational programs in Kazakhstan. One of the key findings was critical theories are applied in a fragmented way without stable methodological support. This is due both to the lack of an established tradition of teaching these approaches in social work and to the dominance of a practice-oriented model of professional training that meets short-term needs of students and employers (Fook & Askeland, 2007).

The fact that teachers often use elements of critical approaches on an intuitive level, without linking them to specific theories, shows a lack of theoretical training in this area. The predominance of feminist theory as the most recognizable one illustrates the limited understanding of critical approaches and in-

dicates that the assimilation of individual ideas took place mainly at the applied level, without sufficient reliance on a theoretical basis. This is especially true in conditions where both teachers and students are within the same cultural norms, which makes it difficult to develop a critical view of social processes.

Discussing critical topics such as stigma, discrimination, and gender inequality demonstrates students' potential sensitivity to such issues. However, the rejection of topics related to power and the imbalance of power, because of their "politicality", indicates a partial understanding of the nature of social injustice. This is a challenge for social work, which involves not only helping an individual client, but also striving for social transformation.

Tensions between the professional ethical principles and the socio-cultural norms of Kazakh society are observed not only among students, but also among teachers. This contradiction highlights the influence of cultural traditions such as religiosity, collectivism, and an emphasis on public opinion (Mustafina, 2024; Kudaibergenova, 2018; Malik, 2019). In such conditions, the lack of a stable practice of critical reflection leads to the reproduction of unjust social practices, where decisions are made not on the basis of professional ethical standards, but under the pressure of social expectations (Fook & Askeland, 2007).

In addition, the confusion of the concepts of "critical thinking" and "critical reflection" indicates a conceptual ambiguity that prevents their purposeful formation in the educational process. Despite the use of case studies and situational tasks, the development of students' ability to critically self-assess their own values, beliefs and its impact on professional actions remains at a low level.

It is important to note that students' sensitivity to critical topics may vary depending on their cultural background, which highlights the need for a culturally sensitive approach in the educational process. Thus, Kazakh-speaking groups tend to show great restraint and respect for hierarchy (Altayev & Imanbayeva, 2021; Kabakova & Maulsharif, 2013), which may make it difficult for alternative points of view to be freely expressed. This, in turn, requires the teacher to pay special attention to creating a safe and respectful atmosphere in which students can confidently express their opinions and develop critical reflection.

Finally, educators' recognition of the need to incorporate critical theories and critical reflection

into educational programs—while no practical steps are being taken in this direction—points to structural barriers within the higher education system. Among them are the insufficient professionalization of social work, the presence of gaps in the professional training of teaching staff and limited autonomy in the curricula design. Previous studies have shown that critical education cannot be systematically implemented without institutional support and clear standards (Brookfield, 2009; Garrett, 2024).

Thus, the results of the study emphasize the need to rethink the educational paradigm in social work in Kazakhstan. This includes the integration of critical theories as a basis for understanding social injustice, the development of critical reflection as a professional skill, as well as systematic teacher training. Only in this case is it possible to form social work as a discipline capable not only of adapting to existing conditions, but also of transforming them.

Conclusion

The development of critical reflection and the integration of critical theories into social work educational programs requires not only methodological training of teachers, but also institutional support. The conducted research shows that teachers frequently incorporate elements of critical approach intuitively, however, the lack of a systematic theoretical foundation and limited autonomy in the formation of training courses make it difficult to fully implement critical education. Cultural characteristics such as respect for hierarchy and restraint in expressing opinions also influence students' perception of critical topics. This requires the teacher to take a culturally sensitive approach aimed at creating a safe space for dialogue. The findings highlight the need for further development of teaching competencies, systematic studies, and institutionalization of critical approaches, which can be a significant step in strengthening social justice and professionalizing social work in Kazakhstan.

This article was prepared as part of grant funding for scientific and/or scientific-technical projects for 2025-2027 by The Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (AP26194657 "Indigenization of Social Work Practice and Education in Kazakhstan")

References

- Altayev Z., Imanbayeva Z. (2021) Values of traditional Kazakh culture. *Central Asian Journal of Art Studies*, vol. 6(2), pp. 10–22. <https://doi.org/10.47940/cajas.v6i2.373>
- Australian Association of Social Work. (2020) Australian association of social workers code of ethics. AASW. <https://aasw-prod.s3.ap-southeast-2.amazonaws.com/wp-content/uploads/2023/03/AASW-Code-of-Ethics-2020.pdf>
- Australian Association of Social Work. (2023) Practice standards. AASW. <https://www.ifsw.org/global-standards-for-social-work-education-and-training/>
- Byrne D. (2022) A worked example of Braun and Clarke’s approach to reflexive thematic analysis. *Quality & Quantity*, vol.56, pp. 1391–1412. doi: <https://doi.org/10.1007/s11135-021-01182-y>
- Brookfield S. D. (2009) The concept of critical reflection: Promises and contradictions. *European Journal of Social Work*, vol.12(3), pp. 293–304. <https://doi.org/10.1080/13691450902945215>
- Brookfield S.D. (2005) *The Power of Critical Theory: Liberating Adult Learning and Teaching*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Fook J., Askeland G.A. (2006) The “critical” in critical reflection. *Critical Reflection in Health and Social Care*. Maidenhead: Open University Press, pp. 40–53.
- Fook J., Gardner F. (2007) Practising critical reflection. *Open University Press*, vol.3, no 4, pp.20-27.
- Garrett P. M. (2024) Social work and common sense: A critical examination. *Routledge*. <https://doi.org/10.4324/9781003378037>
- Gray M., Hetherington T. (2013) *Indigenization, Indigenous Social Work and Decolonization: Mapping the Theoretical Terrain*. Decolonizing Social Work, 60 p.
- International Association of Schools of Social Work (IASSW) and International Federation of Social Workers (IFSW) (2014) ‘Global Definition of Social Work’. Available online at: <https://www.iassw-aiets.org/global-definition-of-social-work-review-of-the-global-definition/>
- International Association of Schools of Social Work (IASSW) and International Federation of Social Workers (IFSW) (2018) ‘Global Social Work Statement of Ethical Principles’. Available online at: <https://www.iassw-aiets.org/2018/04/18/global-social-work-statement-of-ethical-principles-iassw/>
- Kabakova M., Maulsharif M. (2013) Transformation of Social Roles and Marital Relations in Modern Kazakhstan: Social-psychological Analysis. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, vol.82, pp. 638–641. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.06.322>
- Kudaibergenova D. T. (2018) Marriage, women, and re-traditionalization post-soviet Kazakhstan. In M. Najafzadeh & L. Lindsey (Eds.). *Women of Asia*. Routledge, pp. 379–390.
- Malik B. A. (2019) Islam in post-soviet Kazakhstan: Experiencing public revival of Islam through institutionalisation. *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*, vol.13(3), pp. 351–369. <https://doi.org/10.1080/25765949.2019.1630576>
- Mustafina A., Mustafin, B. (2024) Kazakh cultural values and ethical choice of social work students. *Social Work Education*. <https://doi.org/10.1080/02615479.2023.2299229>
- Reid K., Woodman E., Trost W., Prammar K. (2024) Beyond a commitment of teaching critical reflection: a scoping review of social work education literature. *Social Work Education*, vol.43(9), pp. 2824-2846. <https://doi.org/10.1080/02615479.2023.2292140>
- Walker J., Gant V. (2021) Social Work Students Sharing Practice Learning Experiences: Critical Reflection as Process and Method. *Social Work in Action Practice*, vol.33(4), pp. 309-327. <https://doi.org/10.1080/09503153.2021.1902973>

Литература

- Altayev Z., Imanbayeva Z. Values of traditional Kazakh culture// *Central Asian Journal of Art Studies*. – 2021. – Vol. 6(2). – P. 10–22. <https://doi.org/10.47940/cajas.v6i2.373>
- Australian Association of Social Work. Australian association of social workers code of ethics. AASW. – 2020. <https://aasw-prod.s3.ap-southeast-2.amazonaws.com/wp-content/uploads/2023/03/AASW-Code-of-Ethics-2020.pdf>
- Australian Association of Social Work. Practice standards. AASW. – 2023. <https://www.ifsw.org/global-standards-for-social-work-education-and-training/>
- Byrne D. A worked example of Braun and Clarke’s approach to reflexive thematic analysis // *Quality & Quantity*. – 2022. – Vol.56. – P. 1391–1412. <https://doi.org/10.1007/s11135-021-01182-y>
- Brookfield S.D. The concept of critical reflection: Promises and contradictions // *European Journal of Social Work*. – 2009. – Vol.12(3). – P. 293–304. <https://doi.org/10.1080/13691450902945215>
- Brookfield S.D. *The Power of Critical Theory: Liberating Adult Learning and Teaching*. – San Francisco: Jossey-Bass, 2005.
- Fook J., Askeland G.A. The “critical” in critical reflection. *Critical Reflection in Health and Social Care*.– Maidenhead: Open University Press, 2005. – P. 40–53.
- Fook J., Gardner F. Practising critical reflection // *Open University Press*. – 2007. – Vol.3. – № 4. – P.20-27.
- Garrett P.M. Social work and common sense: A critical examination// *Routledge*. – 2024. <https://doi.org/10.4324/9781003378037>
- Gray M., Hetherington T. *Indigenization, Indigenous Social Work and Decolonization: Mapping the Theoretical Terrain*. Decolonizing Social Work, 2013. – 60 p.
- International Association of Schools of Social Work (IASSW) and International Federation of Social Workers (IFSW). ‘Global Definition of Social Work’. – 2014. Available online at: <https://www.iassw-aiets.org/global-definition-of-social-work-review-of-the-global-definition/>

International Association of Schools of Social Work (IASSW) and International Federation of Social Workers (IFSW). 'Global Social Work Statement of Ethical Principles'. – 2018. – Available online at: <https://www.iassw-aiets.org/2018/04/18/global-social-work-statement-of-ethical-principles-iassw/>

Kabakova M., Maulsharif M. Transformation of Social Roles and Marital Relations in Modern Kazakhstan: Social-psychological Analysis // *Procedia Social and Behavioral Science*. – 2013. -Vol.82. – P. 638–641. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.06.322>

Kudaibergenova D.T. Marriage, women, and re-traditionalization post-soviet Kazakhstan. In M. Najafzadeh & L. Lindsey (Eds.). *Women of Asia*. Routledge, 2018. – P. 379–390.

Malik B.A. Islam in post-soviet Kazakhstan: Experiencing public revival of Islam through institutionalization // *Asian Journal of Middle Eastern and Islamic Studies*. – 2019. – Vol.13(3). – P. 351–369. <https://doi.org/10.1080/25765949.2019.1630576>

Mustafina A., Mustafin, B. Kazakh cultural values and ethical choice of social work students // *Social Work Education*. – 2024. <https://doi.org/10.1080/02615479.2023.2299229>

Reid K., Woodman E., Trost W., Prammar K. Beyond a commitment of teaching critical reflection: a scoping review of social work education literature // *Social Work Education*. – 2024. – Vol.43(9). – P. 2824–2846. <https://doi.org/10.1080/02615479.2023.2292140>

Walker J., Gant V. Social Work Students Sharing Practice Learning Experiences: Critical Reflection as Process and Method // *Social Work in Action Practice*. – 2021. – Vol.33(4). – P. 309–327. <https://doi.org/10.1080/09503153.2021.1902973>

Information about authors:

Kalmykbaeva Aizhan Batyrbekkyzy (corresponding author) – PhD student, educational program “8D11401 Social Work”, Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: kalmykbaeva.13@gmail.com)

Mustafina Aigul Sergeevna – PhD in Social Work, Associate Professor of Humanitarian school, Narxoz University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: aigul.mustafina@narxoz.kz)

Marcin Boryczko – PhD, Associate Professor of the department of Social Pedagogy, University of Gdansk (Gdansk, Poland, e-mail: marcin.boryczko@ug.edu.pl)

Авторлар туралы мәлімет:

Калмыкбаева Айжан Батырбекқызы (корреспондент-автор) – докторант, «8D11401 Әлеуметтік жұмыс» білім беру бағдарламасы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті (Алматы, Қазақстан, e-mail: kalmykbaeva.13@gmail.com)

Мустафина Айгүл Сергеевна – PhD, Гуманитарлық мектебінің қауымдастырылған профессоры, Нархоз Университеті (Алматы, Қазақстан, e-mail: aigul.mustafina@narxoz.kz)

Боричко Марчин – PhD, әлеуметтік педагогика кафедрасының қауымдастырылған профессоры, Гданьск университеті (Гданьск, Польша, e-mail: marcin.boryczko@ug.edu.pl)

Сведения об авторах:

Калмыкбаева Айжан Батырбекқызы (автор-корреспондент) – докторант, образовательная программа «8D11401 – Социальная работа», Казахский национальный университет им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: kalmykbaeva.13@gmail.com)

Мустафина Айгүл Сергеевна – PhD, ассоциированный профессор, Гуманитарная школа, Университет Нархоз (Алматы, Казахстан, e-mail: aigul.mustafina@narxoz.kz)

Боричко Марчин – PhD, ассоциированный профессор кафедры социальной педагогики, Гданьский университет (Гданьск, Польша, e-mail: marcin.boryczko@ug.edu.pl)

Келін түсті: 18 мамыр 2025 жыл

Қабылданды: 21 тамыз 2025 жыл

IRSTI: 04.51.35

<https://doi.org/10.26577/JPSS202594308>**D. Nessipkaliyev^{1*}**, **A. Kulbayeva²**, **A. Perekeyeva³**¹Asfendiyarov Kazakh National Medical University, Almaty, Kazakhstan²Selchuk University, Konya, Turkiye³Caspian University of Technology and Engineering, named after Sh. Yessenov, Aktau, Kazakhstan

*e-mail: nessipkaliyevdauren@gmail.com

THE INFLUENCE OF IDENTITY ON THE LEVEL OF YOUTH TRUST IN POLITICAL INSTITUTIONS: A CASE STUDY OF MEGACITIES IN KAZAKHSTAN

This article analyzes the influence of various types of identity (national, political, religious, and professional) on the level of youth trust in political institutions in the megacities of Kazakhstan. In the context of political culture transformation, urbanization, and digitalization, the issue of youth trust in state institutions is significant, as trust in government institutions indicates political stability and civic engagement in socio-political processes. The study's methodological framework is based on a quantitative sociological analysis conducted using a representative sample (N = 1598) of young people residing in Astana, Almaty, and Shymkent. An adapted institutional trust scale was employed to measure the level of institutional trust, while a multidimensional approach to social identity assessed the degree of different identity types. Data analysis was done using correlation analysis and multivariate statistical methods in SPSS software. The findings indicate that socio-economic characteristics and identification patterns determine youth trust in political institutions. Religious identity strongly influences trust in government institutions, as evidenced by its high correlation with trust in the government, the president, and local authorities. National identity also has a significant impact, particularly on trust in the parliament and government. Political identity primarily affects trust in political parties, whereas professional identity demonstrates moderate correlations with trust in all political institutions. The results confirm the hypothesis that identity type is a significant factor in shaping youth trust in state institutions. This study contributes to political sociology and youth studies by expanding the understanding of the determinants of political trust in the post-Soviet space. The practical significance of the research lies in the potential application of its findings in developing youth policies aimed at strengthening trust in state institutions and shaping political socialization strategies that account for young people's identification characteristics. This potential impact on policy development should make the audience feel the practical relevance and importance of the study, as it provides actionable insights for policymakers and researchers in the field.

Keywords: trust, youth, political institutions, identity, Kazakhstan.

Д.Е. Несипкалиев^{1*}, А.М. Кульбаева², А.А. Перекеева³

¹С.Ж. Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медицина университеті, Алматы, Қазақстан²Сельчук университеті, Конья, Түркия³Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау, Қазақстан

*e-mail: nessipkaliyevdauren@gmail.com

Жастардың саяси институттарға деген сенім деңгейіне сәйкестіктің әсері: Қазақстан мегаполистерінің мысалында

Мақалада Қазақстанның мегаполистеріндегі саяси институттарға жастардың сенім деңгейіне сәйкестіктің әртүрлі түрлерінің (ұлттық, саяси, діни, кәсіби) әсерін талдау ұсынылған. Саяси мәдениеттің трансформациясы, урбанизация және цифрландыру жағдайында жастардың мемлекеттік құрылымдарға деген сенімі ерекше маңызға ие болады, өйткені билік институттарына деген сенім саяси тұрақтылық пен азаматтардың қоғамдық-саяси процестерге тартылуының көрсеткіші болып табылады. Зерттеудің әдіснамалық негізіне Астана, Алматы және Шымкент қалаларында тұратын жастардың (N = 1598) репрезентативті үлгісі негізінде жүргізілген сандық социологиялық талдау кіреді. Сенім деңгейін өлшеу үшін бейімделген институционалдық сенім шкаласы пайдаланылды және әртүрлі сәйкестік түрлерінің ауырлық дәрежесі әлеуметтік сәйкестілікке көп өлшемді тәсілді қолдану арқылы бағаланды. Деректерді талдау SPSS бағдарламалық жасақтамасындағы корреляциялық талдау әдістері мен көп өлшемді статистиканы қолдану арқылы жүзеге асырылды. Зерттеу нәтижелері жастардың саяси институттарға деген сенім деңгейі тек әлеуметтік-экономикалық сипаттамаларға ғана емес, сонымен қатар

ліктеріне де байланысты екенін көрсетті. Білік институттарына деген сенімге ең айқын әсер діни сәйкестілік болып табылады, бұл Үкіметке, президентке және жергілікті өзін-өзі басқару органдарына деген сеніммен жоғары корреляцияда көрінеді. Ұлттық бірегейлік, әсіресе Парламент пен үкіметке деген сенімге қатысты айтарлықтай әсер етеді. Саяси сәйкестілік негізінен саяси партияларға деген сенімге әсер етеді, ал кәсіби сәйкестік Барлық саяси институттарға деген сеніммен қалыпты корреляцияны көрсетеді. Алынған нәтижелер сәйкестік типі жастардың мемлекеттік институттарға деген сенімін қалыптастырудың маңызды факторы болып табылады деген гипотезаны қолдайды. Бұл зерттеу посткеңестік кеңістіктегі саяси сенімнің детерминанттары туралы түсініктерді кеңейте отырып, саясат әлеуметтануы мен жастарды зерттеудің дамуына ықпал етеді. Зерттеудің практикалық маңыздылығы оның тұжырымдарын мемлекеттік институттарға деген сенімді нығайтуға бағытталған жастар саясатын әзірлеу кезінде, сондай-ақ олардың сәйкестендіру сипаттамаларын ескере отырып, жастарды саяси әлеуметтендіру стратегияларын қалыптастыру кезінде пайдалану мүмкіндігі болып табылады.

Түйін сөздер: сенім, жастар, саяси институттар, бірегейлік, Қазақстан.

Д.Е. Несипкалиев^{1*}, А.М. Кульбаева², А.А. Перекеева³

¹Казахский медицинский университет имени С.Д. Асфендиярова, Алматы, Казахстан

²Сельчукский университет, Конья, Турция

³Каспийский университет технологий и инжиниринга имени Ш. Есенова, Актау, Казахстан

*e-mail: nessipkaliyevdauren@gmail.com

Влияние идентичности на уровень доверия молодежи к политическим институтам: на примере мегаполисов Казахстана

В статье представлен анализ влияния различных типов идентичности (национальной, политической, религиозной, профессиональной) на уровень доверия молодежи к политическим институтам в мегаполисах Казахстана. В условиях трансформации политической культуры, урбанизации и цифровизации, проблема доверия молодежи к государственным структурам приобретает особую значимость, поскольку доверие к институтам власти является индикатором политической стабильности и вовлеченности граждан в общественно-политические процессы.

Методологическая основа исследования включает количественный социологический анализ, проведенный на основе репрезентативной выборки (N=1598) молодежи, проживающей в Астане, Алматы и Шымкенте. Для измерения уровня доверия использовалась адаптированная шкала институционального доверия, а степень выраженности различных типов идентичности оценивалась с применением многомерного подхода к социальной идентичности. Анализ данных осуществлялся с использованием методов корреляционного анализа и многомерной статистики в программном обеспечении SPSS. Результаты исследования продемонстрировали, что уровень доверия молодежи к политическим институтам обусловлен не только социально-экономическими характеристиками, но и идентификационными особенностями. Наиболее выраженное влияние на доверие к институтам власти оказывает религиозная идентичность, что проявляется в высокой корреляции с доверием к правительству, президенту и органам местного самоуправления. Национальная идентичность также имеет значимое влияние, особенно в отношении доверия к парламенту и правительству. Политическая идентичность оказывает влияние преимущественно на доверие к политическим партиям, тогда как профессиональная идентичность демонстрирует умеренные корреляции с доверием ко всем политическим институтам. Полученные результаты подтверждают гипотезу о том, что тип идентичности является значимым фактором формирования доверия молодежи к государственным институтам. Данное исследование вносит вклад в развитие социологии политики и молодежных исследований, расширяя представления о детерминантах политического доверия в постсоветском пространстве. Практическая значимость исследования заключается в возможности использования его выводов при разработке молодежной политики, направленной на укрепление доверия к государственным институтам, а также в формировании стратегий политической социализации молодежи с учетом их идентификационных характеристик.

Ключевые слова: доверие, молодежь, политические институты, идентичность, Казахстан.

Introduction

Justification of the Research Topic. The study of youth trust in political institutions is a crucial academic task, as this indicator reflects not only the stability of the political system but also the extent of

youth engagement in public processes. In Kazakhstan, research on trust in state institutions has primarily focused on socio-economic factors such as income level, employment, and education. However, the influence of identity on political trust remains underexplored, particularly in the country's mega-

cities. International studies (Inglehart, 2005; Norris, 2011) suggest that national, political, religious, and professional identity can significantly impact citizens' trust in government institutions. However, this aspect has been overlooked mainly in Kazakhstan, where urbanization, globalization, and digitalization shape new identity models among youth. Despite studies on youth policy and political participation, a gap remains in analyzing the relationship between youth identity and trust in state institutions. This issue is particularly relevant for megacities such as Astana, Almaty, and Shymkent, where youth represent highly diverse social groups, and political socialization occurs unevenly. Thus, the choice of this research topic is justified by both a scientific and practical problem: the absence of a comprehensive analysis of how different types of identity influence youth trust in political institutions in the major cities of Kazakhstan. This study, focusing on the influence of identity on political trust in the post-Soviet space, is a novel and unique contribution to the field, promising to provide a comprehensive understanding of the topic to the audience.

Relevance of the Topic. The level of youth trust in political institutions is a key indicator of the stability of democratic processes and the effectiveness of state governance. Traditionally, this issue has been analyzed through socio-economic determinants (Fukuyama, 1995; Putnam, 2000). However, contemporary trends indicate that identity is increasingly significant in shaping political trust. In the megacities of Kazakhstan, shifts in youth value orientations make this topic particularly relevant.

Kazakhstani youth exhibit diverse political behavior patterns: some remain loyal to state institutions, others display political apathy, and a third group actively engages in alternative forms of civic participation. National identity in Kazakhstan has traditionally been a stabilizing factor in politics. At the same time, political activism among youth is growing, especially in Almaty, where skepticism toward state institutions is more pronounced. In contrast, Shymkent demonstrates a higher level of trust in the government and local authorities, primarily due to strong traditional ties and religious identity. Moreover, religious identity has been shown to correlate with trust in political structures (Omirzakova, 2021: 92). Religious adherence varies among Kazakhstani youth, potentially creating additional differences in trust toward the state. Professional identity also plays a role in political trust; young professionals, particularly those working in the public sector, tend to exhibit higher trust in the govern-

ment, whereas students and unemployed youth often express dissatisfaction with state institutions. Thus, studying the relationship between identity and trust in political institutions in Kazakhstan's megacities addresses contemporary academic challenges. It deepens our understanding of youth political socialization mechanisms and provides recommendations for developing effective youth policies to strengthen trust in state institutions.

This study's research object is the level of youth trust in political institutions in Kazakhstan's megacities, specifically Astana, Almaty, and Shymkent. The research subject, on the other hand, is the influence of different types of identity (national, political, religious, and professional) on youth trust in political institutions. This distinction helps to clearly define the focus and scope of the study.

The study aims to analyze the relationship between youth identity types and the level of trust in political institutions in Kazakhstan's megacities.

Research Hypothesis is that the level of youth trust in political institutions in Kazakhstan's megacities is determined by socio-economic factors and identity type (national, political, religious, and professional).

Theoretical and Methodological Approaches. This study is based on several key sociological and political science approaches that explain the influence of identity on youth trust in political institutions. These approaches include specific theories and methodologies chosen for their relevance and applicability to the research topic. These approaches provide a robust theoretical and methodological framework for the study, ensuring the validity and reliability of the findings.

According to social capital theory, trust is a fundamental element of successful institutions and social stability. This framework posits that youth trust is shaped not only by economic and political factors but also by social ties, values, and character. Political culture theory examines the influence of national and historical factors on youth political socialization, recognizing that youth political socialization occurs through collective standards and views. Social identification theory (Tajfel, 1986: 73) explains how membership in particular communities (domestic, spiritual, and professional) influences behavioral attitudes, such as opinions of administrative organizations. In this regard, it is crucial to examine how youth who identify with diverse groups display differing degrees of trust in the leadership. According to modernization theory (Inglehart, 2005), socio-financial dynamics, includ-

ing urbanization, digitization, and the expansion of education, are linked to changes in young people's value orientations. According to this method, young people in Kazakhstan's cities are influenced by both regional and global trends, creating new models of faith in government agencies. Using these theoretical frameworks, this analysis provides a comprehensive understanding of the dynamics underlying youth political trust and elucidates the disparities in trust levels between different groups in society.

Scientific and Practical Relevance of the Research. The research is of very high academic relevance as it enhances political sociology and studies in youth by advancing knowledge on how identity influences political trust in state institutions. Through an examination of the relationship between national, political, religious, and professional identity, the research provides emerging determinants of political trust beyond the traditional explanations based on economic and institutional factors. Moreover, its findings will be relevant to comparative analysis of political socialization among young people in Kazakhstan and other post-Soviet countries, and hence the research will be useful on the international platform. Utilitarian-wise, the research can help government departments dealing with youth policy-making inasmuch as it provides deeper understanding of the intentions and dispositions of young citizens of Kazakhstan's megalopolises. The research findings can help shape political communication strategies that take into account the unique identities of young people. Additionally, the data can support civil society organizations and NGOs in creating programs that boost youth involvement in civic activities and include them in decision-making. Over time, these efforts could improve political stability in Kazakhstan, decrease youth apathy and protests, and strengthen democratic institutions.

Literature review

Youth identity in Kazakhstan plays a significant role in shaping trust in political institutions. In a context of ethnocultural diversity and ongoing nation-building, various aspects of identity—including ethnic, civic, linguistic, and religious—affect perceptions of state authority and the degree of youth engagement in political processes (Sharipova, 2020: 89). Kazakh-speaking citizens exhibit a higher level of trust in state institutions compared to Russian-speaking citizens (Sharipova, 2020: 91). These findings may be linked to the post-Soviet

state policy aimed at strengthening Kazakh identity, which some groups perceive as a form of cultural hegemony (Blackburn, 2019: 217). Furthermore, research by Burova et al. indicates that youth with a strong national identity are more likely to support government initiatives. In contrast, those oriented toward global values tend to be more skeptical of state activities (Burova, 2023).

The influence of ethnic identity on trust in political institutions is a critical factor in youth political socialization (Blackburn, 2019: 221). An analysis of the historical and cultural aspects of national identity formation suggests that young people who retain elements of Soviet identity are less inclined to trust contemporary political structures (Blackburn, 2019: 218). This is explained by the fact that Soviet ideology was based on internationalism and Russification. In contrast, modern Kazakhstan actively promotes the concept of a national state (Sharipova, 2020: 92). Baikulova et al. highlight a clear divide between youth who prioritize national identity and those who perceive themselves as part of a globalized world, which significantly impacts their level of political activity and trust in state institutions (Baikulova, 2024: 289). At the same time, as noted by Nikolayenko, the use of social media and digital platforms fosters a critical perception of political processes, particularly among urban youth with access to independent sources of information (Nikolayenko, 2015: 257).

Mass media plays a key role in shaping youth political identity and trust in state institutions (Koh, 2023: 91). Koh's study emphasizes that reliance on traditional media, such as television and state-controlled press, reinforces trust in government, whereas social media often fosters a more critical stance toward political processes. Social networks provide access to alternative viewpoints, frequently more critical of state structures (Nikolayenko, 2015: 260). The impact of the information environment on political identity is particularly evident among youth in major cities such as Almaty and Astana, where internet access is significantly higher than in rural areas (Sairambay, 2022: 571). Consequently, the information environment exerts a dual influence: On the one hand, it promotes civic engagement, but on the other, it diminishes trust in traditional state institutions (Yeskarauly, 2015). Economic conditions also play a crucial role in shaping political trust among youth (Junisbai, 2020: 53). Research indicates that economic instability and high youth unemployment rates contribute to declining trust in state structures, particularly in large cities, where

young people are more exposed to global economic trends (Junisbai, 2020: 55). Perceptions of good governance positively impact youth subjective well-being, which, in turn, strengthens trust in state institutions. This is especially relevant in Kazakhstan, where government-led social and economic reforms are central to stabilizing the political landscape (Serikbayeva, 2022: 140). It is important to note that youth with access to quality education and promising employment opportunities exhibit higher levels of trust in state institutions compared to those facing difficulties in social and economic adaptation (Sairambay, 2022: 574). The political socialization of Kazakhstani youth is shaped by multiple factors, including participation in civic initiatives and social activism (Sairambay, 2022: 577). Young people engaged in political and social movements display a stronger civic identity, which enhances their involvement in political processes. However, this same group is more likely to criticize the inefficiency of state institutions and demand greater transparency in governance (Yeskarauly, 2015).

Yeskarauly's research (2015) examines the policy of inclusive nation-building to foster a unified civic society, which could potentially increase youth trust in state structures. Nonetheless, differences persist between young people who grew up in a multicultural environment and those who identify exclusively with Kazakh national identity, leading to variations in levels of political trust (Sharipova, 2020: 103). Overall, youth trust in political institutions remains a dynamic process influenced by numerous sociocultural and economic factors, underscoring the need for further research.

Materials and methods

The study was conducted using a survey method, with a representative sample of 1,598 respondents. The data collection instrument was a structured questionnaire designed to measure identity and trust in political institutions. The sample included 1,598 individuals, distributed according to demographic characteristics (see Table 1).

Table 1 – Socio-Demographic Characteristics of the Sample

Parameter	Category	Number of Respondents (N)	Percentage (%)
Total Sample Size		1,598	100
Gender	Male	835	52.3
	Female	763	47.7
Age	18–24 years	780	48.8
	25–29 years	375	23.5
	30–35 years	443	27.7
Marital Status	Single	1,043	65.3
	Married	401	25.1
	Divorced	107	6.7
	Widowed	47	2.9
Number of Children	No children	1,090	68.2
	1–2 children	291	18.2
	3–4 children	141	8.8
	More than 4 children	76	4.8
Education Level	Primary	74	4.6
	Secondary	657	41.1
	Higher education	803	50.3
	Postgraduate	64	4.0

Continuation of the table

Parameter	Category	Number of Respondents (N)	Percentage (%)
Employment Sector	Government & Public Sector	374	23.4
	Municipal & Infrastructure Services	75	4.7
	Healthcare & Social Welfare	193	12.1
	Education, Science & Culture	112	7.0
	Industry & Construction	42	2.6
	Agriculture & Trade	85	5.3
	Finance & IT Sector	134	8.4
	Business & Food Services	238	14.9
	Military Service	154	9.6
	Students	191	12.0
City of Residence	Almaty	590	36.9
	Astana	472	29.5
	Shymkent	536	33.5
Ethnicity	Kazakh	1,011	63.3
	Russian	260	16.3
	German	40	2.5
	Tatar	52	3.3
	Uzbek	51	3.2
	Uyghur	34	2.1
	Ukrainian	35	2.2
	Tajik	89	5.6
Personal Income (Tenge)	No income	178	11.1
	0 – 45,000	211	13.2
	45,001 – 100,000	209	13.1
	100,001 – 200,000	254	15.9
	200,001 – 300,000	227	14.2
	300,001 – 400,000	193	12.1
	400,001 – 500,000	110	6.9
	500,001 – 1,000,000	105	6.6
	Above 1,000,000	111	6.9

The survey questionnaire included questions to assess the strength of different identity types (national, political, religious, and professional) and their impact on trust in political institutions. A multi-dimensional approach to social identity was employed to evaluate identity expression levels, and an adapted institutional trust scale was used to measure trust in political institutions.

Identity Measurement Methodology. The identity of respondents was assessed based on Social Identity Theory (Tajfel, 1979) and the multidimensional identity approach (Phinney, 1992). The mea-

surement employed a self-identification scale based on the degree of respondents' affiliation with various social groups and categories. The identity construct included the following aspects: national identity, professional identity, political identity, ethnic identity, religious identity, and linguistic and cultural identity. Each of these aspects was evaluated using a Likert scale (ranging from 1 – «do not identify at all» to 5 – «fully identify»), allowing for the identification of the degree of expression of different forms of identity. An institutional trust scale was used to assess the level of trust, adapted from the

World Values Survey methodology. Respondents were asked to evaluate their trust in the following institutions: government institutions (President, Parliament, Government), political parties, and local government bodies. Trust was also measured using a five-point scale (from 1 – «do not trust at all» to 5 – «fully trust»), enabling an analysis of institutional trust levels among respondents. Data was processed using SPSS software, and descriptive and inferential statistical analysis was applied. In the initial analysis, a frequency analysis was performed to examine the distribution of responses across key variables. The statistical processing included an analysis of valid and missing values and cumulative percentage calculations. Additionally, correlation analysis was conducted to identify relationships between different forms of identity and levels of trust in political institutions. This analysis allowed for assessing the degree of dependence between variables, identifying significant correlations, and determining key factors influencing trust levels in society. The study was based on a quantitative approach, ensuring the measurement of identity and trust using standardized scales, which provided reliability and comparability of results.

Results and discussion

Trust in government institutions is one of the key indicators of the stability of the political system and social cohesion within a society. It reflects the legitimacy of state authority, citizens' perceptions of the effectiveness of government structures, and the level of satisfaction with the current political and social situation. In the context of ongoing social and economic transformations, examining the factors influencing trust in political institutions has become particularly relevant. Analyzing gender differences in trust levels reveals variations in respondents' approval of different government institutions. Among men, 24.4% fully trust the president, compared to 20.4% among women. The proportion of respondents who "rather trust" the president also differs: 37.1% among men and 41.8% among women. Meanwhile, the level of distrust (including "rather disagree" and "completely disagree" positions) is comparable between gender groups. Trust in parliament follows a similar pattern: 18.8% of men and 16.4% of women fully trust this institution, whereas 31.7% of men and 37.7% of women express partial trust. Regarding the government, 19.4% of men fully trust it, compared to 17.8% of women. Thus, women tend to express moderately positive attitudes

toward government institutions, whereas men demonstrate more differentiated assessments. Trust in political parties remains relatively low regardless of gender. 18.0% of men and 15.9% of women fully trust political parties, while 36.3% and 38.5% express partial trust. The level of distrust in local government institutions is 29.0% among men ("rather disagree"), whereas it is slightly lower at 27.8% among women. The analysis of age groups shows that younger respondents (18–24 years old) are more likely to express trust in the president: 21.4% of respondents in this age group fully trust the head of state, while 41.0% rather trust him. In the 30–35 age group, these figures are somewhat lower—25.5% and 39.5%, respectively. As age increases, the proportion of respondents who express complete trust in government institutions gradually declines, while the number of those who rather distrust or completely distrust them rises. For instance, among respondents aged 25–29 years, 33.3% express distrust toward parliament ("rather disagree"), and among those aged 30–35 years, this figure reaches 29.6%. A similar trend is observed regarding the judicial system. Among young respondents (18–24 years old), 17.9% fully trust the judiciary, while in the older age group (30–35 years), this figure decreases to 14.7%. Trust in local government authorities among 18–24-year-olds stands at 16.8% ("fully agree"), compared to 14.4% among 30–35-year-olds.

The data suggest a correlation between respondents' education levels and attitudes toward government institutions. Among those with primary education, 20.3% fully trust the president, whereas among respondents with higher education, this figure is 22.3%. A lower level of trust in political parties is observed among respondents with postgraduate education: 17.2% express complete trust, compared to 21.6% among those with primary education. The judicial system elicits the most skepticism among respondents with postgraduate education, where 32.8% indicated that they do not trust the judiciary. This suggests that more educated citizens tend to perceive government institutions more critically. Ethnic background also influences the level of trust in government institutions. Among Kazakhs, 22.1% fully trust the president, while among Russians, this figure is 23.1%. However, distrust toward parliament is higher among representatives of national minorities, which may be linked to perceptions of political processes and the representation of different ethnic groups in government structures. An analysis of differences in trust levels among residents of major cities indicates that Shymkent has the highest

trust in the president (25.9% fully trust) compared to Almaty (21.7%) and Astana (19.7%). A similar pattern is observed regarding parliament and the government: residents of Shymkent are more likely to express trust, whereas Almaty and Astana exhibit a more critical attitude.

Respondents' income levels also influence their trust in government institutions. Those earning more than 1,000,000 tenge demonstrate lower trust in the president (21.6% fully trust), while among those with an income below 45,000 tenge, this figure is 26.4%. Respondents with an income between 500,000 and 1,000,000 tenge express the highest skepticism toward parliament: 38.1% state that they do not trust this institution, and 19.0% do not.

The data analysis indicates significant differences in trust levels toward government institutions based on respondents' socio-demographic

characteristics. Gender differences manifest in women exhibiting greater trust in government structures, whereas men provide more varied assessments. Young people tend to trust the government more; however, they become more critical in their evaluations as they age—higher education and income correlate with increased skepticism toward political institutions. Ethnic background also plays a role, which may be linked to different perceptions of the political process and the representation of various groups within government structures.

An analysis of correlation relationships between different types of identity—professional, political, national, and religious identity—and the level of youth trust in political institutions in Kazakhstan's megacities (Table 2) reveals statistically significant dependencies ($p < 0.01$).

Table 2 – Correlations Between Identity Types and Youth Trust in Political Institutions in the Megacities of Kazakhstan

Identity Type	I Trust the President	I Trust the Parliament	I Trust the Government	I Trust Political Parties	I Trust the Local Government	I Trust the Judicial System
Professional Identity	,301**	,274**	,292**	,264**	,240**	,213**
	,000	,000	,000	,000	,000	,000
Political Identity	,245**	,251**	,278**	,288**	,264**	,212**
	,000	,000	,000	,000	,000	,000
National Identity	,292**	,301**	,299**	,288**	,288**	,258**
	,000	,000	,000	,000	,000	,000
Religious Identity	,340**	,327**	,361**	,323**	,342**	,303**
	,000	,000	,000	,000	,000	,000

Note: Correlation is significant at the 0.01 level (two-tailed).

Professional identity exhibits moderate positive correlations with trust in all examined political institutions. The strongest associations are observed with trust in the President ($r = 0.301$, $p < 0.01$) and the Government ($r = 0.292$, $p < 0.01$), suggesting that professional self-realization plays a crucial role in shaping trust in state structures. The weakest correlation is found about the judicial system ($r = 0.213$, $p < 0.01$), which may indicate the limited influence of professional identity on the perception of judicial bodies. These findings align with the study by Malkina et al., which emphasizes that the perceived effectiveness of government institutions and the level of interpersonal trust are key determinants of political trust (Malkina, 2020: 77). The results in-

dicate that political identity is positively associated with trust in political institutions, with the strongest correlation found with trust in political parties ($r = 0.288$, $p < 0.01$) and the government ($r = 0.278$, $p < 0.01$). This confirms the hypothesis that identification with the political system contributes to higher trust in the corresponding institutions. The weakest influence of political identity is observed about trust in the judicial system ($r = 0.212$, $p < 0.01$).

National identity demonstrates consistently positive correlations with trust in all political institutions. The strongest associations are observed with trust in the Parliament ($r = 0.301$, $p < 0.01$) and the Government ($r = 0.299$, $p < 0.01$), indicating that a sense of national belonging fosters loyalty to

state authorities. The correlation is slightly weaker concerning the judicial system ($r = 0.258$, $p < 0.01$), which may be attributed to specific perceptions of the justice system. These findings are supported by Kiselev S.'s research, which explores the correlation between national identity and the level of political trust (Kiselev, 2014: 55).

Religious identity exhibits the highest correlation coefficients among all identity types, indicating a significant impact of religious beliefs on trust in political institutions. The strongest correlations are observed with trust in the Government ($r = 0.361$, $p < 0.01$) and local government authorities ($r = 0.342$, $p < 0.01$). High correlations are also found with trust in the President ($r = 0.340$, $p < 0.01$) and the judicial system ($r = 0.303$, $p < 0.01$), suggesting that religious attitudes serve as a significant source of trust in state institutions. These results are consistent with the findings of Ilicheva I. and Lapin A., who analyze the influence of religious beliefs on trust in government and political institutions (Ilicheva, 2022: 45).

The obtained results confirm the hypothesis that youth trust in political institutions in the megacities of Kazakhstan is determined not only by socioeconomic factors but also by identity type. Among the examined factors, religious identity has the most substantial impact on trust in political institutions, while professional identity has a moderate effect. Political and national identity also demonstrate significant but less pronounced correlations. These findings underscore the importance of considering identity-related factors in analyzing youth political trust and developing strategies to enhance trust levels.

Conclusion

The study's findings' analysis confirms the existence of significant relationships between youth identity types and levels of trust in political institutions in Kazakhstan's megacities. A complicated socio-political phenomenon, trust in government institutions is influenced by several variables, such as socioeconomic status, age, educational attainment, political orientation, religious and national affiliation, and professional identification. In addition to classic explanatory trust models that are primarily based on socioeconomic variables, the correlations found show that youth identity features have a substantial impact on opinions of political institutions. The findings show that faith in governmental institutions is most significantly shaped by religious identification. The president, the government, and

local authorities are more likely to be trusted by young people who strongly identify as religious. Both the active participation of religious organizations in socio-political processes and the influence of religious worldviews, which frequently encourage recognition of hierarchical power systems, may be responsible for this. National identity also exerts a considerable influence, particularly on trust in the Parliament and the Government, highlighting the connection between national belonging and perceptions of state legitimacy.

Political identity, as expected, has the most substantial impact on trust in political parties while also correlating with trust in the Government. This supports the thesis that young people identifying with specific political ideologies or movements are likelier to trust institutions they perceive as representing their interests. Professional identity, in turn, exhibits moderate correlations with trust in all political institutions, with the most substantial impact on perceptions of the Government and the President. This may be explained by the fact that young people often perceive professional self-realization as a result of interactions with state institutions that regulate the labor market and social policies.

Beyond identity-related influences, analyzing socio-demographic factors reveals important differences in trust levels across various youth categories. Gender differences show that women tend to demonstrate more moderate and stable trust in government institutions, whereas men provide more varied assessments. Age-related differences indicate that younger respondents (18–24 years old) are likelier to express trust in the government. However, trust declines with age, possibly due to an increased critical perception of political processes.

Education level and income also influence attitudes toward government institutions. The findings reveal a tendency for respondents with higher education, particularly postgraduate education, to exhibit more critical views of political structures. This supports the hypothesis that access to a broader range of information and the development of analytical thinking contribute to more balanced and critical evaluations of government performance. A similar pattern is observed concerning income levels: respondents with higher incomes are more likely to be skeptical of political institutions, whereas youth with lower incomes demonstrate higher trust.

Regional differences indicate that trust in government institutions is highest in Shymkent compared to Almaty and Astana. This may be linked to

historical and socio-cultural factors and differences in levels of urbanization and political culture. In Almaty and Astana, a more critical stance toward state institutions is observed. This could be attributed to greater youth engagement in civic and political activities, broader access to information, and a more substantial presence in civil society.

Thus, the study confirms that socio-economic factors and different types of identity influence youth trust in political institutions in Kazakhstan's megacities. Religious identity has the most pro-

nounced impact, followed by national, political, and professional identity. The findings support the hypothesis that youth identity characteristics are crucial to trust in government institutions.

The study's practical significance lies in its potential application to developing effective strategies for government engagement with youth. Incorporating identity-related factors into public policy could enhance trust in government institutions, thereby contributing to better political stability and social cohesion.

Reference

- Baikulova A. (2024) Evaluating youth well-being in Western Kazakhstan: A comprehensive analysis of education, health, and civic engagement. *Journal of Social Studies Education Research*, vol. 15(4), pp. 289–315. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1445955.pdf>
- Blackburn M. (2019) Discourses of Russian-speaking youth in Nazarbayev's Kazakhstan: Soviet legacies and responses to nation-building. *Central Asian Survey*, vol. 38(2), pp. 217–236. <https://doi.org/10.1080/02634937.2019.1615409>
- Burova, E., Sagikyzy, A., Jamanbalayeva, S., Kassabekova, Y., & Shagyrbay, A. (2023). The role of religion in shaping socio-cultural self-identification of society in Kazakhstan. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, vol. 12(5), pp. 145-156. <https://doi.org/10.36941/ajis-2023-0133>
- Fukuyama F. (1995) *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. Free Press.
- Ilicheva I., Lapin A. (2022) The relationship between trust in government and socio-political consolidation of society. *Sociological Studies*, vol. 14(3), pp. 45–62. <https://doi.org/10.19181/nko.2022.28.3.4>
- Inglehart R., Welzel C. (2005) *Modernization, cultural change, and democracy: The human development sequence*. Cambridge University Press.
- Junisbai B., Junisbai A. (2020) Are youth different? The Nazarbayev generation and public opinion in Kazakhstan. *Problems of Post-Communism*, vol. 67(1), pp. 53–65. <https://doi.org/10.1080/10758216.2018.1520602>
- Kiselev S. (2014) Trust in political institutions in Russia: Experience of sociological monitoring. *Sociological Journal*, vol. 20(1), pp. 55–72. <https://doi.org/10.26794/2226-7867-2021-11-3-55-61>
- Koh H., Baek K. (2023) The differential impact of traditional and social media on public confidence: The case of Kazakhstan. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, vol. 31(1), pp. 91–112.
- Malkina M. Y., Ovchinnikov V. N., Kholodilin K. A. (2020) Institutional factors influencing political trust in modern Russia. *Journal of Institutional Studies*, vol. 12(4), pp. 77–93. <https://doi.org/10.17835/2076-6297.2020.12.4.077-093>
- Nikolayenko O. (2015) Youth media consumption and perceptions of electoral integrity in Kazakhstan and Kyrgyzstan. *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*, vol. 23(3), pp. 257–276. <https://doi.org/10.1080/02634937.2023.2237519>
- Norris P. (2011) *Democratic deficit: Critical citizens revisited*. Cambridge University Press.
- Omirezakova D.D., Imanbekova G.M. (2024) Politicheskaya kul'tura molodezhi Kazahstana: osobennosti formirovaniya [Political culture of the youth of Kazakhstan: features of formation]. *Etnosotsium i mezhnatsional'naya kultura*, vol. 1(187), pp. 92–97. (in Russian).
- Putnam R. D. (2000) *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. Simon and Schuster.
- Sairambay Y. (2022) The contributions of new media to young people's political participation in Russia and Kazakhstan. *Central Asian Survey*, vol. 41(3), pp. 571–595. <https://doi.org/10.1080/02634937.2021.1978929>
- Serikbayeva B., Abdulla K. (2022) Good governance matters for well-being: The case of Kazakhstan. *Transforming Government: People, Process and Policy*, vol. 16(1), pp. 140–164. <https://doi.org/10.1108/TG-02-2021-0030>
- Sharipova D. (2020) Perceptions of national identity in Kazakhstan: Pride, language, and religion. *The Muslim World*, vol. 110(1), pp. 89–106. <https://doi.org/10.1111/muwo.12320>
- Tajfel H., Turner J. C. (2003) The social identity theory of intergroup behavior. *Social Psychology*, vol. 4, pp. 73–98.
- Yeskarauly B. (2015) Implications of inclusive nation-building policies in Kazakhstan: Young Kazakh adults' national identity: Doctoral dissertation, University of Leicester.

Литература

- Blackburn M. Discourses of Russian-speaking youth in Nazarbayev's Kazakhstan: Soviet legacies and responses to nation-building // *Central Asian Survey*. – 2019. – Т. 38. – № 2. – С. 217–236.
- Burova E., Sagikyzy A., Jamanbalayeva S. The role of religion in shaping sociocultural self-identification of society in Kazakhstan // *Academic Journal of Sociology*. – 2023.

- Fukuyama F. Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity. – *Free Press*, 1995.
- Ilicheva I., Lapin A. The relationship between trust in government and socio-political consolidation of society // *Sociological Studies*. – 2022. – Т. 14. – № 3. – С. 45–62.
- Inglehart R., Welzel C. Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence. – *Cambridge University Press*, 2005.
- Junisbai B., Junisbai A. Are youth different? The Nazarbayev generation and public opinion in Kazakhstan // *Problems of Post-Communism*. – 2020. – Т. 67. – № 1. – С. 53–65.
- Kiselev S. Trust in political institutions in Russia: Experience of sociological monitoring // *Sociological Journal*. – 2014. – Т. 20. – № 1. – С. 55–72.
- Koh H., Baek K. The Differential Impact of Traditional and Social Media on Public Confidence: The Case of Kazakhstan // *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*. – 2023. – Т. 31. – № 1. – С. 91–112.
- Malkina M. Y., Ovchinnikov V. N., Kholodilin K. A. Institutional factors influencing political trust in modern Russia // *Journal of Institutional Studies*. – 2020. – Т. 12. – № 4. – С. 77–93.
- Nikolayenko O. Youth media consumption and perceptions of electoral integrity in Kazakhstan and Kyrgyzstan // *Demokratizatsiya: The Journal of Post-Soviet Democratization*. – 2015. – Т. 23. – № 3. – С. 257–276.
- Norris P. Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited. – *Cambridge University Press*, 2011.
- Putnam R. D. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. – *Simon and Schuster*, 2000.
- Sairambay Y. The contributions of new media to young people's political participation in Russia and Kazakhstan // *Central Asian Survey*. – 2022. – Т. 41. – № 3. – С. 571–595.
- Serikbayeva B., Abdulla K. Good governance matters for well-being: the case of Kazakhstan // *Transforming Government: People, Process and Policy*. – 2022. – Т. 16. – № 1. – С. 140–164.
- Sharipova D. Perceptions of national identity in Kazakhstan: Pride, language, and religion // *The Muslim World*. – 2020. – Т. 110. – № 1. – С. 89–106.
- Tajfel H., Turner J. C. The social identity theory of intergroup behavior // *Social Psychology*. – 2003. – Т. 4. – С. 73–98.
- Yeskarauly B. Implications of inclusive nation-building policies in Kazakhstan: Young Kazakh adults' national identity: doctoral dissertation. – University of Leicester, 2015.
- Омирзакова Д.Д., Иманбекова Г.М. Политическая культура молодежи Казахстана: особенности формирования // *Этносоциум и межнациональная культура*. – 2024. – Т. 1. – № 187. – С. 92–97.

Information about authors:

- Nessipkaliyev Dauren (corresponding author) – PhD, Associate Professor *Asfendiyarov Kazakh National Medical University (Almaty, Kazakhstan, e-mail: nessipkaliyevdauren@gmail.com)*
- Kulbayeva Asem – PhD student at *Selchuk University (Konya, Turkiye, e-mail: assemkulbayeva@gmail.com)*
- Perekeyeva Aigul – Master of Social Sciences, Assistant of the Department of «Social and Humanitarian Disciplines and the Assembly of the People of Kazakhstan» *Caspian University of Technology and Engineering named after Sh. Yessenov (Aktau, Kazakhstan, e-mail: aigul.perekeyeva@yu.edu.kz)*

Авторлар туралы мәлімет:

- Несіпқалиев Даурен Еренғалиевич (корреспондент-автор) – PhD, қауымдастырылған профессор, *С.Ж. Асфендияров атындағы Қазақ ұлттық медицина университеті (Алматы, Қазақстан, e-mail: nessipkaliyevdauren@gmail.com)*
- Құлбаева Асем Мұхитқызы – Сельчук университетінің докторанты (PhD) (Конья, Түркия, e-mail: assemkulbayeva@gmail.com)
- Перекеева Айгүл Асқарқызы – әлеуметтік ғылымдарының магистрі «Әлеуметтік-гуманитарлық пәндер және Қазақстан халқы Ассамблеясы» кафедрасының ассистенті, *Ш. Есенов атындағы Каспий технологиялар және инженеринг университеті (Ақтау, Қазақстан, e-mail: aigul.perekeyeva@yu.edu.kz)*

Сведения об авторах:

- Несипкалиев Даурен Еренғалиевич (автор-корреспондент) – PhD, ассоциированный профессор, *Казахский национальный медицинский университет им. С.Ж. Асфендиярова (Алматы, Казахстан, e-mail: nessipkaliyevdauren@gmail.com)*
- Құлбаева Асем Мұхитовна – докторант (PhD) *Сельчукского университета (Конья, Турция, e-mail: assemkulbayeva@gmail.com)*
- Перекеева Айгүл Асқаровна – магистр социальных наук, ассистент, кафедра социально-гуманитарных дисциплин и Ассамблеи народов Казахстана, *Каспийский университет технологий и инженеринга им. Ш. Есенова (Ақтау, Казахстан, e-mail: aigul.perekeyeva@yu.edu.kz)*

Келін түсті: 09 ақпан 2025 жыл
Қабылданды: 18 тамыз 2025 жыл

С.А. Никифорова¹ , А.А. Инджиголян² ,
А.С. Ламанова¹ , М.Т. Әли^{1*} , М.Г. Чухрова³

¹Қарағанды медицина университеті, Қарағанды, Қазақстан

²Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті, Қарағанды, Қазақстан

³Новосибирск мемлекеттік экономика және басқару университеті, Новосибирск, Ресей

*e-mail: m.alieva@qmu.kz

«COVID-19» ПАНДЕМИЯСЫ ЖАҒДАЙЫНДА ИНФЕКЦИЯЛАРДЫ ТАРАТПАУ ЖӨНІНДЕГІ ПРОФИЛАКТИКАЛЫҚ ЖҰМЫСТЫ АҚПАРАТТЫҚ СҮЙЕМЕЛДЕУДІҢ ТИІМДІЛІГІН ӘЛЕУМЕТТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ

Зерттеу тақырыбына кіріспе: мақалада 2022-2023 жылдары Қарағанды медицина университетінің және академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің қызметкерлермен жүргізілген COVID-19 пандемиясы жағдайында жаңа респираторлық инфекциялардың, оның ішінде коронавирустық инфекцияның таралуының алдын алу бойынша профилактикалық жұмыстардың ерекшеліктеріне әлеуметтанулық зерттеу нәтижелері берілген.

Ғылыми зерттеудің мақсаты, негізгі бағыттары мен идеялары: әлеуметтанулық талдау және COVID-19 пандемиясы жағдайында инфекциялардың таралуын болдырмау бойынша профилактикалық жұмыстарды ақпараттық қамтамасыз етудің тиімділігін бағалау болды.

Жұмыстың ғылыми-тәжірибелік маңыздылығы: медициналық дағдарыс жағдайында бір жағынан мемлекет, денсаулық сақтау жүйесі және екінші жағынан халық арасындағы байланыстың әртүрлі үлгілері мен әдістерін енгізу саласындағы әлемдік тәжірибені қорытуда жатыр. Эпидемиялар мен инфекциялардың алдын алу және бақылауды ақпараттық қамтамасыз етуді жүзеге асырудың тиімділігін бағалау және өлшеу әдістемесі ұсынылды.

Зерттеу әдістемесінің қысқаша сипаттамасы: медициналық ақпаратты тұтынушы ретінде Қарағанды облысының тұрғындары арасында Google формасы арқылы сауалнама жүргізу.

Зерттеу жұмысының негізгі нәтижелері мен талдаулары, қорытындылары: тәжірибе көрсеткендей, халыққа медициналық ақпаратты өндіру мен жеткізудің тетіктері мен құралдары ретінде коммуникациялар мен бұқаралық ақпарат құралдарының жаһандық эпидемиялар мен пандемия жағдайында үлкен маңызы бар екендігі тұжырымдалған.

Жүргізілген зерттеудің құндылығы (бұл жұмыстың тиісті білім саласына қосқан үлесі): халықтың медициналық ақпаратты тұтыну құрылымының өзгеруін және сандық бұқаралық ақпарат құралдарының әсер етудің күшеюін ескере отырып, профилактикалық жұмыстардың тиімділігін арттыру бойынша ұсыныстар әзірлеу болып табылады.

Жұмыс нәтижелерінің практикалық маңыздылығы: пандемия кезіндегі ақпараттың халыққа әсері туралы әлеуметтанулық зерттеу нәтижелерін ұсыну болып табылады.

Түйін сөздер: алдын алу, медициналық ақпарат, ақпараттық қолдау, COVID-19, цифрландыру, денсаулық сақтау, байланыс.

S.A. Nikiforova¹, A.A. Injigolyan², A.S. Lamanova¹, M.T. Ali^{1*}, M. Chukhrova³

¹Medical University of Karaganda, Karaganda, Kazakhstan

²Academician E.A. Buketov Karaganda National Research University, Karaganda, Kazakhstan

³Novosibirsk State University of Economics and Management, Novosibirsk, Russia

*e-mail: m.alieva@qmu.kz

Sociological analysis and evaluation of the effectiveness of information support of preventive work to non-spread infections during the COVID-19 pandemic

Introduction to the topic of the study: the article presents the results of a sociological study on the features of preventive work to prevent the spread of new respiratory infections, including coronavirus infection in the context of the COVID-19 pandemic, conducted in 2022-2023 by employees of the Karaganda Medical University and the Karaganda University named after Academician E.A. Buketov.

The goal, main directions and ideas of the scientific research were the sociological analysis and assessment of the effectiveness of information support for preventive work to prevent the spread of infections in the context of the COVID-19 pandemic.

The scientific and practical significance of the work lies in generalizing world practice and experience in the implementation of various models and methods of communication between the state, the public health system, on the one hand, and the population, on the other, in a crisis medical situation. A methodology for assessing and indicators for measuring the effectiveness of the implementation of information support for the prevention and control of epidemics and infections was proposed. Brief description of the research methodology: conducting a survey using a questionnaire through a Google form among the population of the Karaganda region as a consumer of medical information.

Main results and analysis, conclusions of the research work: conclusions are formulated that, as practice has shown, communications and mass media as mechanisms and means of producing and transmitting medical information to the population are of great importance in the context of global epidemics and pandemics.

The value of the study (the contribution of this work to the relevant field of knowledge is the development of recommendations for improving the effectiveness of preventive work, taking into account the change in the structure of consumption of medical information by the population and the increasing influence of digital media.

The practical significance of the results of the work is the presentation of the results of a sociological study on the impact of information on the population during a pandemic.

Keywords: prevention, medical information, information support, COVID-19, digitalization, public health, communication.

С.А. Никифорова¹, А.А. Инджиголян², А.С. Ламанова¹, М.Т. Эли^{1*}, М.Г. Чухрова³

¹Карагандинский медицинский университет, Караганда, Казахстан

²Карагандинский национальный исследовательский университет имени академика Е.А. Букетова, Караганда, Казахстан

³Новосибирский государственный университет экономики и управления, Новосибирск, Россия

*e-mail: m.alieva@qmu.kz

Социологический анализ и оценка эффективности информационного сопровождения профилактической работы по нераспространению инфекций в условиях пандемии «COVID-19»

Вступительное слово о теме исследования: в статье изложены результаты социологического исследования по изучению особенностей профилактической работы по нераспространению новых респираторных инфекций, включая коронавирусную инфекцию в условиях пандемии COVID-19, проведенного в 2022–2023 годах сотрудниками Карагандинского медицинского университета и Карагандинского университета имени академика Е.А. Букетова.

Целью, основными направлениями и идеями научного исследования стали социологический анализ и оценка эффективности информационного сопровождения профилактической работы по нераспространению инфекций в условиях пандемии «COVID-19».

Научная и практическая значимость работы заключается в обобщении мировой практики и опыта в сфере реализации различных моделей и методов коммуникаций между государством, системой общественного здравоохранения, с одной стороны, и населением с другой, в условиях кризисной медицинской ситуации. Была предложена методология оценки и индикаторы измерения эффективности реализации информационного сопровождения профилактики и борьбы с эпидемиями и инфекциями.

Краткое описание методологии исследования: проведение опроса методом анкетирования через Google-форму среди населения Карагандинской области как потребителя медицинской информации.

Основные результаты и анализ, выводы исследовательской работы: сформулированы выводы о том, что, как показала практика, огромное значение в условиях глобальных эпидемий и пандемий имеют коммуникации и средства массовой информации как механизмы и средства производства и передачи медицинской информации населению.

Ценность проведенного исследования (внесенный вклад данной работы в соответствующую область знаний) заключается в разработке рекомендации по повышению эффективности профилактической работы с учетом изменения структуры потребления медицинской информации населением и усилением влияния цифровых СМИ.

Практическим значением итогов работы является изложение результатов социологического исследования по изучению воздействия информации во время пандемии на население.

Ключевые слова: профилактика, медицинская информация, информационное сопровождение, COVID-19, цифровизация, общественное здравоохранение, коммуникация.

Кіріспе

Қазіргі қоғамдар макродеңгейде де, микродеңгейде де әлеуметтік өмірдің және адамдардың мінез-құлқының барлық салаларында әртүрлі ауытқулардың, өзгерістердің, тұрақсыздықтардың күрт өсуімен сипатталады. Бұл процестер ғаламдық сипатқа ие. Кез келген социумдар қоғамдардың даму сатысына, оларды мекендеген халықтардың әлеуметтік-мәдени, психологиялық, менталдық ерекшеліктеріне, өмір сүру деңгейіне және экономикасының жағдайына қарамастан, оларға сезімтал. Қазіргі әлеуметтанушылар түсіндіріп отырғандай, бұл үрдіс объективті сипатқа ие және адам психикасының ерекшеліктерімен де, оның үстемдікке және конфликтке табиғи бейімділігімен де, қазіргі қоғамдар құрылымындағы өзгерістермен де байланысты. Институционалдық деңгейде әлеуметтік тұрғыдан өмірдің барлық салалары ақпараттық технологиялардың әсерінен күрделене түсуде, ал психология мен адам мінез-құлқы деңгейінде адамның психологиялық тұрғыдан осалдығы артып, құндылық бағдарларының және нормалары өзгеру үрдісі жүргізілуде. Материалдық мақсаттар мен тұтыну құндылықтар құрылымында абсолютті үстемдік ете бастайды, бұл лайықты жалақы, табыс пен өмір сапасы үшін бәсекелестіктің күшеюіне әкеледі. Осы жағдайларда қоғамның әртүрлі салаларында жаңа ішкі және сыртқы сын-қатерлер мен қауіптер пайда болуда, олардың әрекет ету жылдамдығына және шешу жылдамдығына жалпы адамзаттың, оның ішінде жекелеген халықтар мен қоғамдардың қауіпсіздігі мен өмір сүру мәселелері тәуелді.

Тұрақсыздықтың күшеюінің осы жағымсыз жаһандық процестерін растау және заманауи қоғамдардағы өмір негіздеріне жаңа сын-қатерлер COVID-19 пандемиясы кезінде халық арасында жаңа респираторлық инфекциялардың, соның ішінде коронавирустық инфекцияның таралу феноменіне айналды.

Тәжірибе көрсеткендей, жаһандық эпидемиялар мен індеттер жағдайында коммуникациялар мен бұқаралық ақпарат құралдарының медициналық ақпаратты өндіру және халыққа тарату тетіктері мен құралдары ретінде үлкен маңызы бар. COVID-19 пандемиясы дамыған цифрлық қоғамда пайда болған алғашқы пандемия болды. Коронавирустық инфекцияның қауіптері, таралу жолдары, алдын алу шаралары және профилактикасы туралы халықты жедел хабардар ету үшін пандемия кезінде мемле-

кеттік және денсаулық сақтау органдары жаңа цифрлық БАҚ-ның халыққа тікелей әсер етудің және қамтудің шексіз мүмкіндіктерін барынша пайдаланды.

Дегенмен, жаңа респираторлық инфекциялардың пайда болуының және пандемия түріндегі коронавирустық инфекцияның таралмауының алдын алу бойынша профилактикалық жұмыстарды ақпараттық қамтамасыз етудің әлемдік және отандық тәжірибесінің нәтижелері мен тиімділігін бағалау бойынша жұмыс әлі де жалғасуда. Осыған сүйене отырып, теориялық талдау мен эмпирикалық зерттеулердің мақсаты осы саладағы жинақталған тәжірибені қорытындылау, Қарағанды облысында пандемия кезінде жүргізілген ақпараттық науқанның тиімділігін бағалау әдістемесін әзірлеу және қолдану, сондай-ақ пандемия сабақтарын ескере отырып, мемлекеттік органдарды басқару және денсаулық сақтау органдарының халықпен байланысының нысандары мен әдістерін жетілдіру бойынша ұсынымдарды тұжырымдау қажеттілігі болды.

Әдебиетке шолу

Коронавирустық инфекцияның алдын алу, таралуы мен оның салдарымен күресу бойынша ақпараттық қолдау науқандарын жүргізетін әртүрлі мемлекеттердің халықаралық тәжірибесі тәсілдердегі, саяси және әлеуметтік-экономикалық жағдайлардағы және денсаулық сақтау жүйелеріндегі айырмашылықтарға қарамастан, кейбір ортақ табыстар мен жоғары тиімділіктің мысалдарымен қатар байланыс және індеттің жағымсыз салдарын жылдам еңсеру міндетін қиындатқан кедергілер мен тосқауылдарды де көрсетеді.

Пандемиядан кейінгі жағдайдың қазіргі кезеңінде ғалымдар, әртүрлі елдердің өкілдері инфекцияның таралуына қарсы күресте ақпараттық жұмыс пен коммуникациялық қолдау көрсетудегі жекелеген мемлекеттердің тәжірибесін жинақтау және жүйелеу, жалпы және ерекше мүмкіндіктерін, күшті және әлсіз жақтарын белгілеп, бірқатар ұсыныстарды ұсынады.

Осылайша, ағылшын ғалымдары пандемия кезінде мемлекет, денсаулық сақтау жүйесі және қоғам арасындағы коммуникация моделін тандау мен енгізудегі аймақтық ерекшеліктерді зерттей келе, пандемия кезінде мемлекет пен медицинаның араласуы «еркін» мәдениет пен мінез-құлыққа төзбеушілік арасында жоғары кор-

реляция бар және осы факторлардың арасында кері байланысы да бар деген қорытындыға келді (2020). Мұндай мемлекеттердегі менеджерлер, дәрігерлер және қоғам арасындағы қарым-қатынас моделі мен стратегиялары императивті тыйымдар мен талаптардан гөрі ұсыныстарға негізделген.

Қытайлық зерттеушілер (2020) Қытай, Жапония, Швеция және Франция сияқты елдерде институционалдық тетіктерді, ұлттық мәдени бағдарларды және COVID-19 әрекет ету стратегияларының коммуникациялық модельдерін салыстырмалы елтанулық зерттеу жүргізді. Бұл елдердің таңдалуы кездейсоқ емес, өйткені бұл елдердің менеджерлері мен дәрігерлері COVID-19-ға әрекет етудің әртүрлі стратегияларын ұстанды, бұл ковидтен кейінгі кезеңде кәсіпқойлар мен қалың жұртшылықтың назарын аударып, жаһандық пікірталас тудырды. Зерттеу нысаны ашық дереккөздерден алынған деректер болды: үкіметтің баспасөз хабарламалары, брифингтер, жаңалықтар мақалалары. Зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, ғалымдар Қытай мен Франция сияқты біртекті үкімет пен денсаулық сақтауды басқару құрылымы бар орталықтандырылған елдер дағдарысқа ақпараттық әсер етудің және шектеу шараларын сақтау тұрғысынан жауап берудің қатаң әдістерін және оқшаулау шаралары және ерте диагностика шаралары оңайырақ енгізе алады деген қорытындыға келді. Ал Швеция және Жапония сияқты орталықтандырылмаған елдерінде азаматтардың шектеулері аса қатты емес болып, жеке жауапкершілік пен өзін-өзі тәртіпке баса назар аударылады.

Италияда, зерттеулер көрсеткендей, Facebook әлеуметтік желісі пандемия кезінде халық пен жергілікті билік арасындағы байланыстың маңызды құралына айналды. Бұл әлеуметтік желі жергілікті өзін-өзі басқару органдары – муниципалитеттер үшін байланыс құралы мен медициналық ақпарат көзіне айналды (2020). Италияның пандемияға қарсы әрекет ету тәжірибесі өте құнды, өйткені бұл ел әлемде инфекция мен өлім деңгейі ең жоғары болған алғашқылардың бірі болды.

Шығыс Азия елдерінің – Оңтүстік Корея, Гонконг, Сингапур және құрылықтық Қытай тәжірибесін зерделеуге ерекше назар аудару қажет, бұл елдердің саяси жүйелердегі және саяси сенім деңгейіндегі айырмашылықтарға қарамастан, мәжбүрлеу саясатына ойша берілген азаматтардың шығыстық адалдық феноменімен сипатталады (2020). Бұл ерекшелік, профилактикалық

жұмыс тәжірибесі көрсеткендей, мемлекет пен қоғам, үкімет пен денсаулық сақтау құрылымдары және қоғам арасындағы коммуникациялық қатынастарды құруға түбегейлі әсер етеді. Кейбір зерттеушілер осы елдердегі пандемиялық коммуникация үлгісінің басым әскери сипатын атап өтті (2020).

Жеке денсаулық сақтау құрылымдары мен халық арасында, атап айтқанда, цифрлық кеңістікте байланыс модельдерін құрудың еларалық зерттеулері де назар аударуды қажет етеді. Осылайша, ғалымдар үш елдің: Сингапурдың – Facebook-тегі аккаунты Ministry of Health (MoH), АҚШ – Facebook-тегі аккаунты Centers for Disease Control and Prevention (CDC) және Ұлыбританияның – Facebook-тегі аккаунт PHAs денсаулық сақтау органдарының Facebook желісіндегі медиалық қызметіне талдау жасады (Raamkumar, Tan, Wee, 2020). Зерттеу COVID-19 туралы хабарламалардың негізгі тақырыптары, пікірлерді талдау, денсаулық сақтау құрылымдарының пікірлеріне реакциясының жиілігі және қоғамдық тәртіпсіздікті тудыруы және билік пен ресми медицинаның беделіне нұқсан келтіруі мүмкін пікірлердің қаншалықты кең таралғаны туралы сұрақтарға назар аударды. Зерттеулер жазбалардың жиілігінде де, қарастырылған тақырыптарда да айтарлықтай айырмашылықтарды анықтады. Атап айтқанда, Сингапурдың денсаулық сақтау органдарының коммуникациялық моделі АҚШ пен Англиямен салыстырғанда тиімдірек және серпінді болып шықты.

Норвегия үкіметінің дағдарыс жағдайында халықпен коммуникация құрудағы табысты іс-әрекеттері пандемиямен күресу кезінде ақпараттық қолдау мен халықпен жұмыс істеудің артықшылықтары ретінде, үкімет өкілдерінің беделіне және медицина қызметкерлерінің мәртебесін сақтауға ерекше көңіл бөлуі жоғары бағаланды (Figenschou, Thorbjørnsrud, 2018). «Біз бірге жұмыс істейміз» халықпен өзара іс-қимылдың сәтті таңдалған форматы мемлекеттік органдарға тәуекелдер мен қауіптердің артуына қарамастан өз беделін және денсаулық сақтау жүйесінің беделін сақтауға және нығайтуға, ал қоғамды біріктіруге мүмкіндік берді.

Норвегиялық басқа да бірқатар ғалымдар Норвегия денсаулық сақтау министрлігінің жұмысын сараптады. Пандемия кезінде осы мемлекеттік органның қарым-қатынасы тұрғысынан авторлар ақпараттық алдын алу науқанын жүргізу кезінде бір командада жұмыс істейтін ресми ақпарат жеткізушілердің екі түрін: мемлекеттік

ақпарат беруші мен мемлекеттік PR маманын біріктіруді пайдаланудың тиімділігін атап өтті (Christensen, Lægreid, 2020).

Ағылшын ғалымдары (McGuire, Cunningham, Reynolds, Matthews-Smith, 2020) Жаңа Зеландияның лейбористтік партиясының көшбасшысы Джасинда Ардерннің премьер-министр ретіндегі қызметін мысалға ала отырып, пандемиядағы тиімді харизматикалық саяси көшбасшылық жағдайын зерттеді. Әйел-саясаткер өзінің мінез-құлқы мен қарым-қатынасында дағдарысты басқарудың гендерлік және ерікті үлгісін икемді түрде біріктірді. Ол тиімді жоспарлау және үйлестіру дағдыларын сәтті көрсетті, делдалсыз қоғаммен тікелей сөйлесті, анық, адал, дәйекті, сенімді және эмпатикалық (репортаж кезінде ол өзіне жылауға рұқсат берді), төтенше белгісіздік, дағдарыс және дәстүрлі коммуникация нысандарына сенімсіздік жағдайында табандылық пен жанашырлықтың икемді үйлесімін көрсетті.

Қоғамдық денсаулық сақтаудың халықаралық жүйелерінің коммуникациялық стратегияларын одан әрі дамыту үшін Испания тәжірибесі үлкен қызығушылық тудырады. Бұл елде мемлекет, денсаулық сақтау жүйесі және халық арасындағы тиімді байланыс тек «жоғарыдан төменге» ғана емес, сонымен қатар «төменнен жоғары» және «тік-көлденең» қағидаттары бойынша құрылған (Pérez-Escoda, Jiménez-Narros, Perlado-Lamo-de-Espinosa, Pedrero-Esteban, 2020). Осындай өзара әрекеттесуді құрудың мысалы ретінде биліктің әлеуметтік желілерде және Twitter-де #EsteVirusLoParamosUnidos арнайы хэштегін пандемия кезінде елдегі қоғамдық денсаулық дағдарысына қатысты маңызды ақпаратты ұсыну бастамасын айтуға болады.

Цифрлық медиа феномені және оларды медициналық жаңалықтар, COVID-19, денсаулық және қоғамдық денсаулық дағдарысы туралы ақпараттың негізгі ақпарат көзі ретінде халықтың пайдалану ерекшеліктері де жақсы зерттелген (Brennen, Simon, Howard, Nielsen, 2020). Авторлар цифрлық ақпарат құралдарының екіұштылығын атап өтеді: бір жағынан, олар тиімділік талабына және медициналық ақпаратқа кедергісіз тікелей қол жеткізуге жауап береді, екінші жағынан, жалған ақпарат пен жалған жаңалықтарды жасау және тез таратуға қарсы қабілетке ие.

Бірқатар зерттеушілер COVID-19 тәжірибесінің медианы өзгертуге салдары туралы сұрақтарды зерттеді. Оның ішінде осындай мәселелер көтеріліп тұр: дәстүрлі және дәстүрлі емес БАҚ арасындағы бәсекелестіктің күшеюі, кәсіби

емес, «азаматтық» журналистер рөлінің артуы, жалған ақпараттың, «фейктердің» таралуы, әділетсіз бәсекелестіктің тәсілі ретінде және жаңалықтардың күн тәртібі акторлар арасында назар аудару «хайп» әсері, бұқаралық ақпарат құралдарын цифрландыру (Casero-Ripollés, 2020). Зерттеуші АҚШ-ты қоспағанда, қазіргі заманғы барлық елдерде БАҚ трансформациясының жаһандық сипатын және халықтан ақпарат алу арналарының теледидардан әлеуметтік желілерге ауысуын атап өтеді. Автор 2020 жылдың наурыз айында COVID-19-ның халықтың денсаулық сақтау ақпаратын тұтыну тәжірибесіне әсері туралы бірқатар лонгитюдтік зерттеулер жүргізген американдық Pew Research Center зерттеу орталығының онлайн сауалнама деректеріне сілтеме жасайды. Зерттеу нәтижелері пандемия кезінде дәстүрлі БАҚ пен журналистердің ақпарат көзі ретіндегі беделінің бірте-бірте қалпына келуі және өсу үдерісі болғанын көрсетті. Дегенмен, зерттеулер, әсіресе денсаулық дағдарысына дейінгі кезеңмен салыстырғанда, цифрлық медианың танымалдылығының артқанын көрсетті. Бұл, ғалымдардың пікірінше, тұтынушы мен оның сенімі үшін қатаң бәсекелестік жағдайында ескі БАҚ жаңа медиамен қатар өмір сүретінін және жаңа медиа тәртібінің легитимациясын көрсетеді.

Инфодемия, COVID-19 кезеңінде барлық мемлекеттер мен қоғамдар жаппай кездескен феномен ретінде де зерттеу нысанына айналды (Porat, Nyrup, Calvo, Paudyal, Ford, 2020). Инфодемия – бұл ақпараттың шамадан тыс көптігінің құбылысы, олардың кейбіреулері сенімді, ал кейбіреулері жалған, қате, әдейі немесе кездейсоқ бұрмаланған. Медициналық инфодемия – инфекциялар мен пандемиялардың таралуы жағдайында жағымсыз және өте қауіпті құбылыс. Инфодемия жағдайында халық пен мақсатты топтар үшін сенімді ақпарат көздерін, негізделген шешімдер қабылдау және медициналық қорғау шараларын таңдау үшін сенімді ұсыныстарды табу қиын. Инфодемия адамдардың психологиялық жағдайына теріс әсер етеді, дүрбелең, депрессия, бұзылыстарды тудырады және олардың қауіпсіз мінез-құлқын басқаруды қиындатады. Британдық ғалымдар өз жұмыстарында пандемия кезінде әртүрлі елдердің үкіметтері мен денсаулық сақтау жүйесіне деген сенім деңгейін салыстырды. Ұлыбританиядағы пандемия кезінде инфекция туралы әртүрлі ресми және бейресми көздерден (премьер-министрден бастап, ковид ауруханаларындағы дәрігерлер мен пациенттердің әлеуметтік желілердегі

түсініктемелерімен аяқтап) алынған қарама-қайшы медициналық ақпарат ағынын талдай отырып, ғалымдар медициналық төтенше жағдай жағдайында және қалыпқа келтіру кезеңінде ақпараттық науқанды жүзеге асыру үшін 5 нұсқаулық ұсынды:

1. коммуникациялардың инклюзивтілігі;
2. мемлекеттік басқару мен денсаулық сақтау жүйесінің ашықтығы
3. денсаулық сақтау автономиясы;
4. медициналық ақпаратты өндіру мен тұтынуды бақылау мен шектеулердің жиынтығы;
5. халықтың және мақсатты топтардың медициналық ақпарат көздерін саналы таңдау құқығын сақтауы.

Британдық ғалымдар (Christensen, Lægreid, 2020) Австралияның, Германияның және Тайваньның коммуникациялық стратегияларын салыстырып, оларды халықпен өзара әрекеттесу және осы елдердің мемлекеттік басқару жүйесі мен денсаулық сақтау жүйесіне азаматтардың сенімін ілгерілету үшін коммуникациялық стратегиялар ретінде бұл ұсыныстарды ең сәтті жүзеге асырды деп бағалады. АҚШ пен Ұлыбританияда, зерттеу нәтижелері көрсеткендей, ресми ақпаратқа айтарлықтай аз сенеді. Ал Ұлыбританияда пандемия басталған кездегі нашар саясат үкіметке деген сенімсіздіктің күшеюіне әкелді, бұл елдің «ұжымдық иммунитеті» стратегиясы әдейі «әлеуметтік инженериядағы мейірімсіз эксперимент болды ма?» деген сұрақтар туындады.

Басқа ғалымдар Ковид ауруханаларының дәрігерлері мен пациенттерімен сұхбат мысалын қолдана отырып, халықпен және пациенттермен медициналық және медициналық қарым-қатынас процестеріне мәдени және этикалық факторлардың әсер ету және ескеру мәселесін зерттеді (Jin, Pang, Smith, 2018). Мақсатты топтардың этикалық, мәдени және психологиялық ерекшеліктерін ескермей, пандемия кезінде тиімді коммуникация мен басқаруды, азаматтардың әлеуметтік нормаларды сақтауын күту қиын. Этикалық қарым-қатынас ең жақсы қарым-қатынас тәжірибесінің критерийі болып табылады, өйткені бұл денсаулық сақтау ұйымының беделі, сенімділігі және тіпті қызметкерлердің моральдық деңгейі үшін өте маңызды.

Бірқатар қытай ғалымдары өздерінің эмпирикалық зерттеулерінде тиімді құрылған коммуникациялар мен үкімет қабылдаған шаралар және алдын алу шаралары туралы нақты және тиісті медициналық ақпаратты адекватты түрде ұсыну пандемияның психологиялық әсері-

нің азаюына және пандемия кезінде халықтың алаңдаушылық деңгейінің төмендеуіне ықпал ететінін көрсетті. Сонымен бірге әлеуметтік желілерде «өлтіруші вирус» ретінде COVID-19 туралы жалған ақпараттың таралуы мақсатты топтар арасында қауіптілік сезімін дәйекті түрде сақтап, депрессияны және агрессивті, бақыланбайтын мінез-құлықты тудырды (Li, Yang, Dou, 2020).

Ресейлік тұрғындармен ақпараттық-түсіндіру жұмыстарын жүргізу тәжірибесі, зерттеушілердің пікірінше, медициналық жағдайды бағалау және халықпен жұмыс істеу үшін жаппай социологиялық сауалнаманы кеңінен қолдандың мысалы ретінде қызығушылық тудырады (Богатырев, 2021).

Тұрғындардан ақпаратты жинау және өңдеу, жүйелі түрде кері байланыс алу процесінде ресейлік ғалымдар мемлекет, медициналық ұйымдар және қоғамдық құрылымдар арасындағы байланыстың тиімділігін бағалауға мүмкіндік беретін көрсеткіштерді нақтылады (Кутумова, Бабенко, Пухова, Бабенко, 2020).

Қазақстанда және Орталық Азияда мемлекет, медицина және қоғам арасында пандемия кезінде тиімді коммуникацияны құру тақырыбын проблемаландыру, алдын алу және қорғау шараларының халыққа әсер ету тиімділігін бағалау және оны жүзеге асырудың күшті және әлсіз жақтарын талдау әлі толық көрініс тапқан жоқ. Атап айтқанда, қазақстандық ғалымдар COVID-19 пандемиясы кезінде Қазақстанның бұқаралық ақпарат құралдарында ақпарат таратудың басым әдістерін талдау, пандемия кезіндегі қазақстандық БАҚ, саяси билік пен Қазақстан дәрігерлері арасындағы қарым-қатынасты, БАҚ-та дәрі-дәрмек пен құрал-жабдық тапшылығы, БАҚ сарапшылары мен балама қоғамдық пікір көшбасшыларының пікірлерін жариялау және т.б. мәселелерін көтереді (Телжан, 2022; Прилуцкая, Мендуалиева, Корацца, 2022). Денсаулық сақтау жүйесінің барлық кемшіліктеріне және осы кезеңде біздің мемлекет пен денсаулық сақтау жүйесіне тап болған басқару жүйесіндегі тәуекелдерге қарамастан, COVID-19 індетімен күресте ақпараттық қолдаудың ең жаңашыл, таңқаларлық және есте қаларлық элементтері вакцинацияны насихаттау үшін ресми және бейресми қоғамдық пікір көшбасшыларының суреттерін пайдалану болды (1-сурет).

Айта кету керек, бұл әдіс Ресей Федерациясында да пандемияға қарсы ақпараттық қолдау көрсетуде сәтті қолданылған. (2-сурет).

1-сурет – Қазақстандағы қоғамдық пікір көшбасшыларының қатысуымен профилактикалық және ақпараттық-түсіндіру жұмыстарында көрнекі жарнаманы қолдану мысалы

2-сурет – Ресейдегі қоғамдық пікір көшбасшыларының қатысуымен профилактикалық және ақпараттық-түсіндіру жұмыстарында көрнекі жарнаманы қолдану мысалы

COVID-19 пандемиясы жағдайында мемлекеттік басқару жүйелері, денсаулық сақтау және халық арасында ақпараттық қамтамасыз етуді және коммуникацияны жүзеге асырудың үлгілері мен әдістерін таңдаудың халықаралық тәжірибесіне шолуды қорытындылай келе, ғалымдардың бұған лайықты назар аударуы туралы қорытынды жасауға болады. Дегенмен, жеке мақалалардың көптігіне қарамастан, білімнің осы саласында іргелі теориялық немесе қолданбалы жұмыстар әлі де жетіспейді.

Зерттеудің әдістері мен материалдары

Қарағанды облысында COVID-19 пандемиясы жағдайында жаңа респираторлық ин-

фекциялардың таралуының алдын алу бойынша профилактикалық жұмыстарды ақпараттық қамтамасыз етудің тиімділігін бағалау бойынша эмпирикалық деректер 2022 жылдың ақпан-наурыз айларында Қарағанды медицина университетінің және академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің қызметкерлері жүргізген кешенді әлеуметтік-психологиялық зерттеуді жүзеге асыру барысында алынды.

Зерттеу Қарағанды облысында жүргізілді (ұзақтығы – 60 күнтізбелік күн) және аралас сипатта болды: іріктеуге облыс тұрғындары кірді. Сауалнамаға 1000 адам қатысты (1-кесте).

Ақпаратты жинау әдістемесі – сауалнама түріндегі жаппай сандық үздіксіз зерттеу болып табылады.

1-кесте – Тексеріліп жатқан адамдардың сандық іріктемесі

№	Сипаттама	Барлығы
1	Жалпы үлгі өлшемі	1000
2	Жынысы	
	- әйелдер	502
	- ерлер	408
3	Орта жасы	44,2
4	Жасы	
	18-29	222 (ер -112, әйел – 100)
	30-39	238 (ер – 117, әйел – 121)
	40-55	244 (ер – 110, әйел – 134)
	56 және одан жоғары	296 (ер – 136, әйел – 160)

Сауалнама 41 сұрақтан тұрады, оның ішінде әлеуметтік-демографиялық блоктан – 8 сұрақ. Сауалнама 4 тақырыптық блокқа бөлінген.

Сауалнама логикалық өзара байланысты сұрақтар жиынтығы болып табылады. Сауалнаманың құрамы:

1) Кіріспе бөлімі: респондентке үндеу жасап, сауалнаманы толтыру ережелерін түсіндіреді.

2) Мазмұндық бөлімі: сауалнама мәтінінде ерекшеленген сұрақтар блоктарына шартты түрде бөлінген тақырыптың мәнін ашады.

3) Қорытынды бөлімі. Әлеуметтік-демографиялық блок: респонденттің жеке басына (жынысы, жасы, қызметі және т.б.) бағытталған әлеуметтік-демографиялық сипаттағы сұрақтарды ұсынады.

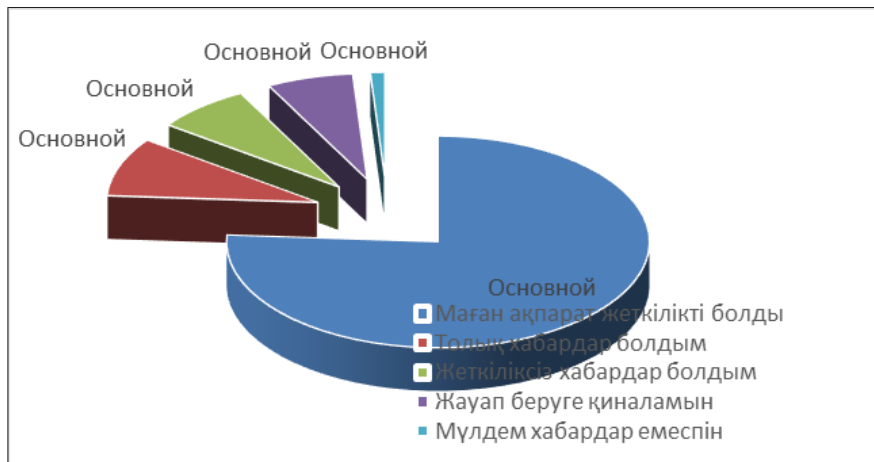
Сауалнама сұрақтары негізінен жабық және жартылай жабық сипатта болды.

Сауалнамада сұрақтары мен жауап категорияларының тігінен орналасқан. Бірқатар сұрақтар кесте түрінде берілген, осылайша тақырыпқа қатысының егжей-тегжейлерін нақтылау мүмкіндігін ұсынады. Респонденттердің сауалнаманы толтыру уақыты 30 минуттан аспайды. Қазақ және орыс тілдерінде жасалған анкета сауалнама өткізу барысында респонденттерге Googleform арқылы офф-лайн/бетпе-бет форматында да, on-line режимінде де ұсынылды.

Әлеуметтанулық сауалнама нәтижесінде алынған мәліметтер MS Excel электрондық кестелік редакторы, SPSS статистикалық пакеті, «Excel» немесе «Statistika» бағдарламалары, сипаттамалық статистика әдістерін қолдану арқылы талданды.

Нәтижелер және талқылаулар

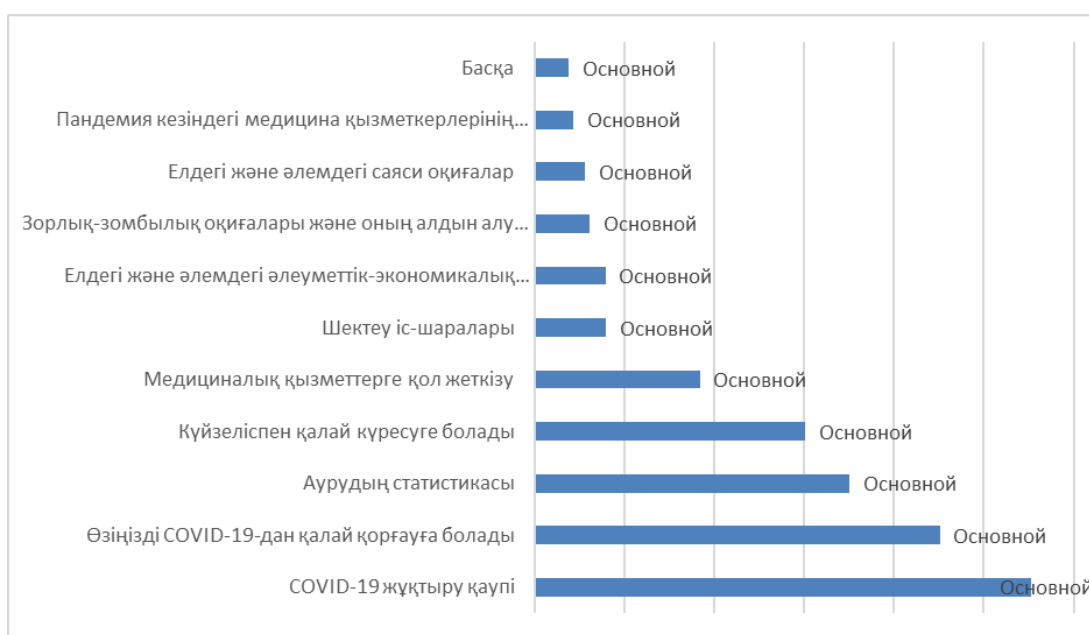
Профилактикалық және ақпараттық-түсіндіру жұмыстарының тиімділігінің маңызды көрсеткіші халықтың белгілі бір аурудың қауіптілігі туралы хабардар болу деңгейі, алдын алу шаралары мен қауіпсіздік техникасын сақтау және т.б. Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, Қарағанды облысының тұрғындары COVID-19 коронавирустық инфекциясы туралы хабардар болу деңгейін жоғары бағалайды. 76,1%-ы «Жеткілікті хабардар», тағы 9,0%-ы «Толық хабардар» деген жауапты таңдады. Респонденттердің тек 7,7%-ы өздерінің хабардарлық деңгейіне күмән келтірді – бұл негізінен жастар, ерлер, ауыл тұрғындары, өзін-өзі жұмыспен қамтығандар (3-сурет).

3-сурет – «COVID-19 туралы хабардар болу деңгейіңізді бағалаңыз» деген сұраққа жауаптар

Пандемия кезіндегі респонденттердің ақпараттық және тақырыптық қалауларының құрылымы халықтың аурудың қауіптілігін біртіндеп сезінуімен және адамдардың өз отбасы мен жақындарының денсаулығына психологиялық алаңдаушылығымен анықталды. Сауалнамаға қатысқан респонденттердің жартысынан астамы

БАҚ-тағы инфекция қаупі және COVID-19-дан қорғану әдістері туралы ақпаратқа қызығушылық танытты – сәйкесінше 55,3% және 45,1%. Респонденттердің шамамен 1/3 бөлігі сырқаттанушылық статистикасы туралы ақпаратты және күйзеліске төтеп беру бойынша кеңестерді іздеді – сәйкесінше 35,1% және 30,1% (4-сурет).

4-сурет – «Пандемия басталғаннан бері Сізді қандай ақпарат көбірек қызықтырды?» деген сұраққа жауаптар

Пандемия қаупі туралы халықтың хабардар болу деңгейі және дәрігерлер мен мемлекеттік қызметкерлердің коронавирустық инфекцияның таралуын болдырмау бойынша қабылдап жатқан

шаралары сауалнама нәтижелері көрсеткендей, халықтың мінез-құлқы мен күнделікті тәжірибесіне тікелей әсер етті. Вакцинациямен қамтуды және еріктілікті қоса алғанда (2-кесте).

2-кесте – «Сіз вакцинация алдыңыз ба?» деген сұраққа жауаптар

Жауап нұсқасы	Пайыздар	Хабардар болу %
Иә, өз еркімен	65,4	81,7
Иә, мәжбүрлеп	15,4	12,5
Екпе алған жоқпын, бірақ менде вакцинация паспорты бар	1,1	0,3
Екпе алған жоқпын, бірақ анықтама бар	0,3	0,2
Жоқ, мен мүлдем жасамаймын	6,1	0,1
Жоқ, бірақ мен барамын	6,9	3,1
Жоқ, медициналық себептер бойынша	4,9	2,1

Зерттеу нәтижелері қазіргі қоғамда интернет пен әлеуметтік желілердің пайда болуымен халықты ақпарат көздерінің құрылымы өзгеріп жатқанын растады. Дәстүрлі баспа БАҚ – газеттер, журналдар – және дәстүрлі электронды БАҚ – теледидар қоғамдық санаға абсолютті ықпалын жоғалтады. Интернет, әлеуметтік желілер және «бейресми пікір көшбасшылары» – блогерлер – барған сайын маңызды бола түсуде.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, дәстүрлі БАҚ танымалдығы, сенім деңгейі және тақырыбына қарамастан ақпарат және жаңалықтар көзі ретінде оларға қол жеткізу жиілігі бойынша Интернет пен әлеуметтік желілерден айтарлықтай төмен. Сонымен қатар, келесі корреляция анықталды: респонденттер неғұрлым жас болса, соғұрлым олар бос уақытын Интернетте жиі өткізеді және әлеуметтік желілерден ақпарат алуды қалайды (3-кесте).

3-кесте – «Ақпарат алу үшін қандай БАҚ пайдаланасыз?» деген сұраққа жауаптар. Жауаптардың қосындысы 100% тең емес, өйткені бірнеше таңдау жауаптары қолданылған

БАҚ	18-29 жас аралығы	30-45 жас аралығы	45 жастан жоғары
Теледидар	12,8	22,6	45,1
Радио	5,3	12,9	10,3
Газеттер мен журналдар	0,8	2,8	4,4
Интернет пен Әлеуметтік желілер	88,4	67,2	59,1
Достар, көршілер	10,6	15,5	22,1

Цифрлық қоғамдағы халықтың бұқаралық ақпарат құралдарынан ақпаратты өндіру, алу және тұтыну құрылымындағы өзгерістерді ескере отырып, пандемия кезінде халықтың COVID-19 туралы медициналық және білім беру ақпаратын алуының жеңілдікті арналары және оның тиімділігі мәселесін зерделеу мақсатында респонденттерге бірқатар сұрақтар қойылды.

Атап айтқанда, зерттеу респонденттерден пандемия кезіндегі жағдай туралы ақпаратты қай дәстүрлі және заманауи электронды БАҚ-тан алуды қалайтынын көрсетуді сұрады. Зерттеу барысында қазақстандық телеарналар, интернетте жарияланған қазақстандық электронды БАҚ және әлеуметтік желілер салыстырылды.

Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, отандық телеарналар арасында COVID-19 пандемиясы кезіндегі жағдай туралы ең танымал ақпарат көздерінің үштігіне «Хабар» – 36,9%, «Еуразия бірінші арнасы» – 30,6%, КТК – 25,5% кірді. Осылайша, халық арасында республикалық арналар маңыздылығы бойынша көш бастап тұр. Төртінші орында Қарағандының жергілікті «5 арна» телеарнасы – 20,6%. Бұл ретте отандық теледидарды мүлде көрмейтінін айтқан респонденттердің 35,5%-ы бұл сұраққа жауап беруден шеттетілгенін атап өткен жөн (5-сурет).

Пандемия кезіндегі жағдай туралы халықты ақпараттандыру бойынша көшбасшылар ката-

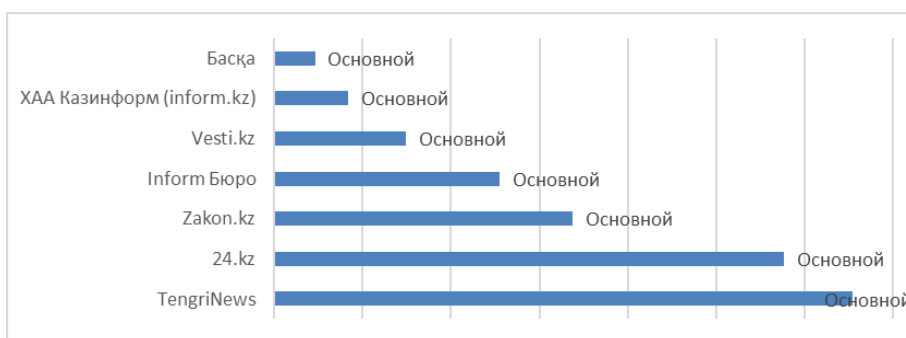
рында Интернетте жарияланған қазақстандық электронды БАҚ «TengriNews» – 65,4%, «24.kz» – 57,7%, «Zakon.kz» – 33,8% (6-сурет).

Телеарналар мен қазақстандық электронды БАҚ ресми ақпараттық ресурстар болса, әлеуметтік желілер қазіргі заманда бейресми, жаңа ақпарат көзі болып табылады. Сауалнама нәтижелері бойынша әлеуметтік желілер арасында COVID-19 пандемиясы кезіндегі жағдай туралы халық арасында ең танымал ақпарат көздері мессенджерлер (WhatsApp, Viber, Агент, Skype және т.б.) – 66,5%, Instagram – 55,0%, Youtube – 42,9%, ВКонтакте – 22,3% (7-сурет).

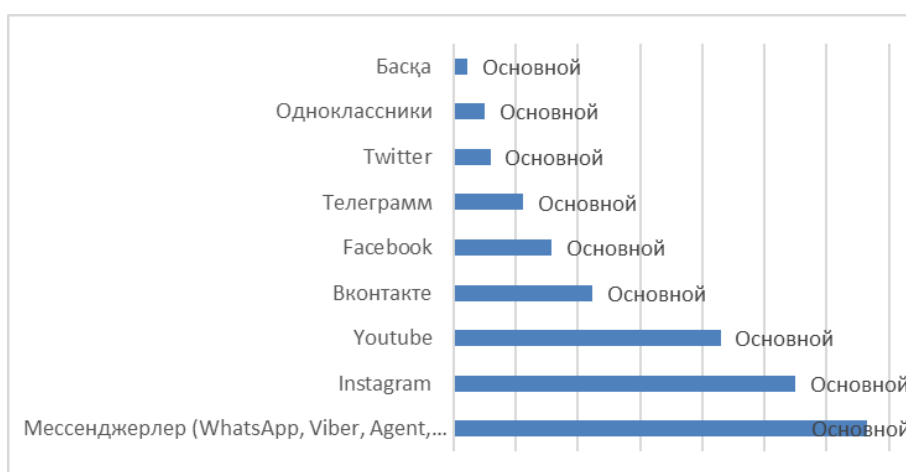
Ақпарат көздерін бағалаудағы маңызды аспект – адамдардың оларға деген сенімі. Зерттеуге қатысқан респонденттерге пандемия кезінде COVID-19 туралы ақпарат алудың сегіз ресми, дәстүрлі және бейресми, жаңа көздері мен арналарын бағалау ұсынылды. Сенімділік пен нақтылық деңгейі төрт бағалау критерийі бойынша өлшенді: нақтылық, толықтық, пайдалылық, арандатушылық және күмәнділік. Сауалнама нәтижелері халық арасында сенімділіктің ең жоғары деңгейі екі көзден алынған ақпарат екенін көрсетті – Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымынан (ДДСҰ) – 49,1% және медицина мамандары мен денсаулық сақтау ұйымдарынан – 40,6%.

5-сурет – «Пандемия кезіндегі жағдай туралы ақпарат алу үшін қай қазақстандық телеарналарды жиі пайдаланасыз?» деген сұраққа жауап (теледидар көретіндер арасынан). Жауаптардың қосындысы 100% тең емес, өйткені бірнеше таңдау жауаптары қолданылған

6-сурет – «Пандемия кезіндегі жағдай туралы ақпарат алу үшін қай қазақстандық электронды БАҚ-ты жиі пайдаланасыз?» деген сұраққа жауап. Жауаптардың қосындысы 100% тең емес, өйткені бірнеше таңдау жауаптары қолданылған

7-сурет – «Пандемияға қатысты жағдай туралы ақпарат алу үшін қай әлеуметтік желіні жиі қолданатыныңызды көрсетіңіз» деген сұраққа жауаптар. Жауаптардың қосындысы 100% тең емес, өйткені бірнеше таңдау жауаптары қолданылған

Мектеп/университет/мұғалімдер сияқты ақпарат көздерінің толық емес ақпаратқа байланысты сенім деңгейі төмен – 32,7%.

COVID-19 туралы ақпарат көздерінің максималды пайдалылығы бойынша рейтинг – отбасы/ата-анадан – 42,5%, медицина мамандары мен денсаулық сақтау ұйымдарынан – 40,1%, жергілікті телеарналардағы жаңалықтар ха-

барлары – 37,3 %, ақпараттық порталдар, оның ішінде барлық әлеуметтік желілер – 34,0 %, достар/туыстар, көршілер -32,5%.

«Арандатушылық» және «күмәнді сенімділік» теріс критерийлері бойынша ең жоғары көрсеткіштер жеке тұлғалар мен блогерлер арасында – тиісінше 11,5% және 30,7% (4-кесте).

4-кесте – «Ақпарат алу үшін қандай ақпарат құралдарын пайдаланасыз?» деген сұраққа жауаптар. Жауаптардың қосындысы 100% тең емес, өйткені бірнеше таңдау жауаптары қолданылған

	ДДСҰ	Жергілікті телеарналардағы жаңалықтар хабарлары	Ақпараттық порталдар, оның ішінде барлық әлеуметтік желілер	Жеке тұлғалар мен блогерлер	Мектеп, Университет, Мұғалімдер	Отбасы, Ата-аналар	Достар, Туыстар, көршілер	Медицина мамандар мен денсаулық сақтау ұйымдар
Нақты	49,1	21,4	16,0	10,6	16,0	21,8	17,2	40,6
Толық емес	10,8	22,6	21,1	23,2	32,7	24,5	29,9	12,1
Пайдалы	29,8	37,3	34,0	24,0	29,3	42,5	32,5	40,1
Арандатушы	0,7	2,5	6,5	11,5	9,1	2,1	3,2	0,4
Күмәнді	9,6	16,2	22,4	30,7	12,9	9,1	17,3	6,7

Күш пен қамтудың маңызды факторы, демек, ақпараттың халыққа әсер ету тиімділігінің критерийі ақпаратты қабылдаудың жеңілдігі, әлеуметтік-психологиялық, эмоционалдық фон, ақпаратты ұсыну формасы болып табылады.

«Сіздің ойыңызша, COVID-19 немесе індет туралы халыққа ақпарат берудің ең тиімді түрі қандай?» деген сұраққа келесі жауаптар алынды.

Респонденттер ақпаратты ұсынудың ең тиімді үш түрін анықтады: қысқа жаңалықтар – 67,8%, ресми статистика – 56,3% және сарапшылық пікір/сұхбат – 44,9%. Осылайша, респонденттердің БАҚ-ның растылығы, БАҚ-на сенім деңгейі және ақпаратты ұсыну нысандары туралы пікірлері ресми дәстүрлі БАҚ-қа қатысты дерлік бірдей болды.

Сонымен қатар, респонденттердің 1/5 бөлігі пандемия кезінде кездескен ақпараттың кез келген түріне күмәнмен және сенімсіздікпен қарайтынын білдірді.

Респонденттердің көзқарасы бойынша ақпаратты ұсынудың визуалды, дыбыстық және баспа түрлері аз немесе жоғары тиімді емес, бәлкім, үйдегі оқшаулау жағдайында пандемия кезінде олардың шектеулі қолжетімділігіне байланысты (8-сурет).

COVID-19 пандемиясы кезінде ақпараттық-түсіндіру жұмыстарының және алдын алу шара-

ларының әсері туралы көбірек білу үшін зерттеуге қатысқан респонденттерден жеке тәжірибеге сүйене отырып: «COVID-19 және эпидемиялар туралы ақпарат берудің осы нақты нысаны Сізге неге көбірек ұнайтынын?» көрсетуді сұрады.

Респонденттердің пікірлері екіге бөлінді, бұл ақпаратты ұсынудың әртүрлі нысандары олардың әлеуметтік-демографиялық және психологиялық ерекшеліктеріне байланысты халықтың әртүрлі топтарына әсер етеді деген зерттеу болжамдарының бірін растайды.

Респонденттердің пікірінше, медициналық ақпаратты ұсынудың, профилактикалық және ақпараттық-түсіндіру жұмыстарының ең қолайлы форматтары респонденттерді оқиғалардан хабардар болу мүмкіндігімен тартатын «Қысқа жаңалықтар», «рейтингтер» және «ресми статистика» болып табылады. Сондай-ақ «талдамалық мақалалар» және «сарапшылардың пікірлері/сұхбаттары» форматы, өйткені осы форматтардың артықшылығы тереңдік пен аналитика болып табылады. Басқа аудиовизуалды, дыбыстық және басып шығару форматтары тек белгілі бір жас топтары арасында танымал: Интернет, әлеуметтік роликтер, интерактивті инфографика – жастар арасында, ал егде жастағы адамдар арасында – баспа материалдары (5-кесте).

8-сурет – «Сіздің ойыңызша, COVID-19 немесе эпидемиялар туралы халыққа ақпарат берудің ең тиімді түрі қандай?» деген сұраққа жауаптар. Жауаптардың қосындысы 100% тең емес, өйткені бірнеше таңдау жауаптары қолданылған

5-кесте – «COVID-19 және эпидемиялар туралы ақпарат берудің бұл түрі Сізді неге қызықтырады?» деген сұраққа жауаптар

	Қысқа жаңалықтар	Тадамалық мақалалар	Сарапшылардың пікірлері/сұхбаттары	Рейтингтер	Ресми статистика	Интернет мазмұны бойынша пікірлер	Әлеуметтік бейнероликтер	Билбордтар	Интерактивті инфографика	Дыбыстық әлеуметтік жарнама	Буклеттер	Парақшалар	Әлеуметтік плакаттар	Дыбыстық хабарландыру
Оқиғалардан хабардар болу мүмкіндігімен	43,8	24,8	29,9	31,5	37,9	24,0	23,0	21,1	22,2	22,0	23,9	22,0	0	22,2
Тереңділікпен, аналитикамен	18,5	48,3	35,5	29,7	31,7	15,7	12,7	15,2	19,5	14,0	14,8	15,2	13,5	12,7
Дыбыстық сүйемелдеу	1,3	0,5	0,5	0,8	0	0,3	1,3	0,5	0,5	4,2	0,3	0	0,5	4,5
Көрнекті бейнеқатары	1,8	2,1	0,3	0,5	1,1	1,1	2,9	2,1	2,6	0,5	2,4	2,1	2,1	0,3
Көрнекті қатар	3,0	11,6	2,8	5,1	3,0	8,2	11,9	11,6	12,3	9,2	8,4	9,1	9,6	7,9
Ұнамайды	11,5	1,8	10,2	18,3	10,0	28,5	23,2	30,1	27,4	28,8	32,7	34,3	31,1	32,2
Ұнамайды, тітіркенуді тудырады	3,7	10,8	2,1	2,9	2,1	5,8	3,7	5,8	3,7	4,2	5,3	5,8	5,3	4,2
Эмоционалды ұсынуымен	16,4	24,8	18,7	11,2	14,2	16,5	21,4	13,6	11,7	17,0	12,3	11,5	14,1	16,2

Бұқаралық ақпарат құралдары мен коммуникацияның дамуының заманауи жағдайында «бейресми пікір көшбасшылары», блогерлер және басқа да танымал тұлғалар халықтың пікіріне ерекше әсер ете бастады. COVID-19 пандемиясы жағдайында жекелеген қоғамдық пі-

кір көшбасшыларына атақ пен сенім деңгейін зерттеу үшін респонденттерге 11 отандық және шетелдік БАҚ өкілдерін бағалау ұсынылды. Осы тұлғалардың коронавирус туралы кейбір мәлімдемелері, қалай болғанда да, жаңалықтар арнасына айналды. Е.Малышева респон-

денттердің арасында ең жоғары танымалдыққа ие, дегенмен тұрғындар арасында оған деген сенім деңгейі төмен. Басқа БАҚ өкілдерінің танымалдық деңгейі респонденттердің жартысынан аспайды, тіпті олардың пікіріне сенетін респонденттердің саны одан да аз. Бұл ретте басқалармен салыстырғанда ең жоғары сенімге Қазақстанның ресми денсаулық сақтау жүйесінің өкілдері А. Цой мен Ресейдің ресми денсаулық сақтау жүйесінің өкілдері А. Мясников

ие болды (бағалауға ұсынылғандардың ішінен). Осылайша, ресми денсаулық сақтау жүйесінің өкілдері сыртқы және ішкі ақпараттық қиындықтарға қарамастан, әлі де болса ықпал ету әлеуеті мен халық арасында сенім деңгейіне ие екенін атап өту маңызды, бірақ оны үнемі көтеру және кеңейту қажет (6-кесте). «COVID-19 және эпидемиялар туралы ақпарат берудің бұл түрі Сізді не қызықтырады?» деген сұраққа жауаптар».

6-кесте – «COVID-19 мәселелері бойынша пікір айтатын қандай блогерлер мен танымал адамдарды білесіз және кімге сенесіз?» деген сұраққа жауаптар

	Е.Малышева	Е.Комаровский	А.Букеева	М.Шукшина	Д. Денеси	А. Цой	Ю.Лоза	Ю.Залыгин	Б.Сагинтаев	А.Мясников	А.Водовозов
Сенемін	0,3	1,3	0,5	0	0,3	0,3	0	0	0	0,5	12,1
Жауап беруге қиналамын	17,3	20,1	21,0	21,0	20,8	19,4	21,1	20,8	20,7	19,5	19,5
Мен білемін және сенемін	12,5	17,8	4,2	6,9	4,4	15,8	4,2	4,7	6,1	10,2	4,5
Мен білемін, бірақ мен оған сенбеймін	42,6	16,5	10,8	19,8	15,4	20,1	21,0	11,3	17,7	15,8	12,1
Маған белгілі	5,5	2,1	1,3	2,1	1,6	4,7	2,1	1,1	2,4	1,3	0
Мен сенбеймін	4,2	1,8	1,6	2,4	2,6	2,1	2,4	1,8	2,4	1,8	0
Мен ондай адамды танымаймын	15,4	33,5	51,8	40,2	47,2	32,6	41,6	50,9	43,4	42,3	51,7
Маған белгілі емес	2,1	6,9	8,7	7,7	7,7	5,0	7,7	9,2	7,4	8,4	0

Қорытынды

Сауалнама және респонденттердің жауаптарын талдау нәтижелері бойынша бірқатар қорытындылар мен ұсыныстар жасалды.

Пандемия кезіндегі алдын алу шаралары мен коммуникацияларын ақпараттық қамтамасыз етудің тиімділігін зерделеудегі халықаралық тәжірибе мен қалыптасқан тәжірибені ескере отырып, әлеуметтік сауалнаманы пайдалана отырып, халықты профилактикалық жұмысты ақпараттық қамтамасыз ету тиімділігін мынадай бағалауды қолдануды ұсына аламыз:

- жалпы халықтың және мақсатты топтардың пандемияның әртүрлі аспектілері және басқа да медициналық ақпарат туралы хабардар болу деңгейі (қауіптер, таралу көздері, қорғаныс шаралары және оларды сақтау міндеттемесі және т.б.);

- халық пен мақсатты топтар үшін медициналық ақпарат көздерінің түрлері мен сенімділігі (инфекциялардың таралуын болдырмау жө-

ніндегі мемлекеттік шаралар туралы, денсаулық сақтау жүйесінің жұмысы туралы, медициналық статистика туралы және т.б.);

- пандемия кезінде медициналық ақпаратты тарату нысандары мен әдістерінің халық пен мақсатты топтардың тиімділігін бағалау (қамту, көрнекілік, эмоционалды-психологиялық әсер ету және т.б.)

- пандемиямен күресуге тікелей немесе жама қатысатын және ресми және бейресми медициналық ақпарат көздері болып табылатын әртүрлі құрылымдарға халықтың және мақсатты топтардың сенім деңгейі (мемлекеттік органдар, медициналық ұйымдар мен дәрігерлер, бұқаралық ақпарат құралдары және т.б.)

Ұсынылған көрсеткіштер авторлар әзірлеген сауалнама мен оның негізінде жүргізілген эмпирикалық зерттеудің негізін құрады. Дегенмен олар толық емес және оларды толықтыру, жанарту және нақтылау үшін тұрақты жұмысты қажет етеді.

Жаңа инфекциялар мен аурулардың таралуын болдырмау бойынша профилактикалық жұмыстарды ақпараттық қамтамасыз етудің тиімділігін арттыру үшін мемлекеттік органдарға, денсаулық сақтау өкілдеріне және БАҚ қызметкерлеріне ұсынылуы мүмкін:

- халықпен түсіндіру жұмыстарын жүйелі, кешенді және үздіксіз жүргізу (эпидемия, пандемия және төтенше жағдайлар жағдайында ғана емес);

- әртүрлі қорғаныс, императивті және ынталандыру шараларының ауыспалы үйлесімі бар қоғамды пандемиядан қорғаудың нақты, логикалық және дәйекті мемлекеттік стратегиясын әзірлеу («hard and soft»);

- эпидемиялар мен індеттердің қауіптілігі, қорғау әдістері, мемлекеттік және денсаулық сақтау органдарының тиімді әрекеттері туралы сенімді және түсінікті ақпаратты жедел жеткізу үшін ақпараттық-коммуникациялық стратегияны қалыптастыру;

- халықпен қарым-қатынас стратегияларын әзірлеу кезінде ақпараттық жұмысты жүргізудің ескі және жаңа әдістерін біріктіру; пандемия кезінде өзін дәлелдеген инновациялық (стереотиптеу және проблемаландыру), ақпарат жеткізудің әдістері мен нысандарын (бейресми қоғамдық пікір көшбасшылары, беделді медиа тұлғалар, танымал және сенімді интернет-порталдар, телеарналар және т.б. арқылы) кеңінен енгізу;

- мақсатты топтардың әлеуметтік-демографиялық ерекшеліктерін – жасын, жынысын, тұрғылықты жерін, білім деңгейін және т.б. ескере

отырып коммуникация стратегияларын әзірлеу, бұл ретте жастар арасында танымал байланыс арналарын ғана емес (интернет, мессенджерлер), сонымен қатар олардың отбасыларының егде мүшелеріне арналған дәстүрлі арналарды (теледидар, радио, газеттер) пайдалану қажет;

- халықпен профилактикалық және ақпараттық жұмысты жүзеге асыру үрдісінде ашықтықты, сенімді арттыру және олардың арасындағы үйлестіруді күшейту арқылы мемлекеттік органдардың, денсаулық сақтау өкілдерінің, дәрігерлер мен ресми БАҚ-тың беделін арттыру;

- халықтың медициналық және ақпараттық сауаттылығын арттыру, халық денсаулығына, дәрігерлердің беделіне және ресми медицинаға қауіп төндіретін медицина саласындағы сенімсіз жалған ақпараттың таралуына қарсы тұру;

- денсаулық сақтауда салада денсаулықты, өмір қауіпсіздігі, медициналық қызметтердің сапасы және т.б. қамтамасыз ету мәселелері бойынша тұрғындардан кері байланыс алу үшін әлеуметтік зерттеулер жүргізуді кеңінен қолдану.

Алғыс

Мақала «COVID-19: жаңа респираторлық аурулардың, оның ішінде коронавирустық инфекцияның пайда болуының ғылыми-технологиялық негіздемесі» тақырыбындағы ғылыми жобаны бағдарламалық-мақсаттық қаржыландыру шеңберінде дайындалған. (2021–2023 жж.) № BR 11065386 (Денсаулық сақтау министрлігі).

Әдебиеттер

Brennen S., Simon F.M., Howard P., Nielsen R. Types, Sources, and Claims of COVID-19 Misinformation. Reuters Institute for the Study of Journalism: Oxford, UK. – 2020. [el. source]: <https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/types-sources-and-claims-COVID-19-misinformation/> (Accessed: 06.02.2023).

Casero-Ripollés A. Impact of COVID-19 on the Media System. Communicative and Democratic Consequences of News Consumption During the outbreak // *El Profesional de la Información*. – 2020. – Vol. 29 (2). -P. 290-223.

Christensen T., Lægveid P. The Coronavirus Crisis – Crisis Communication, Meaningmaking and Reputation Management // *International Public Management Journal*. – 2020. – Vol.23 (5). – P. 713-729.

Figenschou T.U., Thorbjørnsrud K. Mediated Agency, Blame Avoidance and Institutional Responsibility: Government Communication in a Personalised Media Landscape // *Scandinavian Political Studies*. – 2018. – Vol.41. -P. 210-232.

He A.J., Shi Y., Liu H. Crisis Governance, Chinese Style: Distinctive Features of China's Response to the COVID-19 Pandemic // *Policy Design and Practice*.- 2020. – Vol. 3(3). – P. 242-258.

Jin Y., Pang A., Smith J. Crisis communication and ethics: the role of public relations // *Journal of Business Strategy*. – 2018. – Vol. 39(1). – P. 43-52.

Қазақстан и COVID-19: медиа, культура, политика. – Алматы: Издательство «DELUXE Printery», 2021. – 380 с.

Li J-B., Yang A., Dou K. Chinese public's knowledge, perceived severity, and perceived controllability of the COVID-19 and their associations with emotional and behavioral reactions, social participation, and precautionary behavior: A national survey. PsyArXiv Preprint. – 2020. URL: <https://psyarxiv.com/5tmsh/> (Accessed: 05.02.2023).

McGuire D., Cunningham J.E.A., Reynolds K., Matthews-Smith G. Beating the Virus: an Examination of the Crisis Communication Approach Taken by New Zealand Prime Minister Jacinda Ardern During the COVID-19 Pandemic // *Human Resource Development International*. – 2020. – Vol. 23 (4). – P. 361-379.

McKercher C. M., Schmidt M. D., Sanderson K. A., Patton G. C., Dwyer T., Venn A.J. Physical activity and depression in young adults // *American Journal of Preventive Medicine*. – 2009. – Vol.36. – P.161–164. [https:// doi: 10.1016/j.amepre.2008.09.036](https://doi.org/10.1016/j.amepre.2008.09.036).

Богатырева Т.Г. Зарубежный опыт коммуникации публичного сектора в условиях COVID-19 // *Коммуникология*. – 2021. – Т. 9. – №1. – С. 15-28.

Никифорова С.А., Ламанова А.С., Инджигоян А.А., Алиева М.Т. Социологический анализ динамики социально-психологического самочувствия медицинских работников в условиях пандемии «COVID-19» // *Вестник Торайгыров университета. Гуманитарная серия*. – 2022. – № 1. – С. 60-74.

Отчет по результатам опроса влияния COVID-19 на молодежь в Кыргызстане [Электронный ресурс]. – file:///C:/Users/admin/Downloads/otchet_po_rezultatam_vliyaniya_COVID-19_na_molodezh_v_kr_iyul_2020.pdf (Дата обращения:03.02.2023)

Pérez-Escoda A., Jiménez-Narros C., Perlado-Lamo-de-Espinosa M., Pedrero-Esteban L.M. Social Networks' Engagement During the COVID-19 Pandemic in Spain: Health Media vs. Healthcare Professionals. *Int. J. Environ. Res. Public Health*. – 2020. – Vol.17(14). – P. 52-61.

Porat T., Nyrup R., Calvo R.A, Paudyal P., Ford E. Public Health and Risk Communication During COVID-19 – Enhancing Psychological Needs to Promote Sustainable Behavior Change. *Frontiers in Public Health*. – 2020.

Прилуцкая В.М., Мендуалиева Т.Т., Кораца О. Эмоциональное реагирование и копинг-стратегии среди студентов-медиков во время пандемии коронавирусной инфекции: поперечное онлайн-исследование // *Наука и здравоохранение*. – 2022. – №4(22). – С. 5-14.

Raamkumar A.S., Tan S.G., Wee H.L. Measuring the Outreach Efforts of Public Health Authorities and the Public Response on Facebook During the COVID-19 Pandemic in Early 2020: Cross-Country Comparison // *Journal of Medical Internet Research*. – 2020. – Vol. 22. – №5. – P. 193-344.

Российское общество и государство в условиях пандемии: социально-политическое положение и демографическое развитие Российской Федерации в 2020 году: коллективная монография /под ред. Г.В. Осипова, С.В. Рязанцева, В.К. Левашова, Т.К. Ростовской; отв. ред. В.К. Левашов. – М.: ИТД «ПЕРСПЕКТИВА», 2020. – 532 с.

Телжан В. Социально-психологические последствия карантинных мер в период пандемии COVID-19 // *Вестник КазНУ. Серия психологии и социологии*. – 2022. – Т.80. – №1. – С. 140-146.

Yan B., Zhang X., Wu L., Zhu H., Chen B. Why Do Countries Respond Differently to COVID-19? A Comparative Study of Sweden, China, France and Japan // *The American review of public administration*. – 2020. – Vol. 50. – № 6-7. – P.762-769.

Yang Ch. The Social-Mediated Crisis Communication Research: Revisiting Dialogue between Organizations and Publics in Crises of China // *Public Relations Review*. – 2020. – Vol. 46(1). – P.101-769.

References

Brennen S., Simon F.M., Howard P., Nielsen R. (2020) Types, Sources, and Claims of COVID-19 Misinformation. Reuters Institute for the Study of Journalism: Oxford, UK [el. source]: [https:// reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/types-sources-and-claims-covid-19-misinformation/](https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/types-sources-and-claims-covid-19-misinformation/)(Accessed: 06.02.2023).

Casero-Ripollés A. (2020) Impact of COVID-19 on the Media System. Communicative and Democratic Consequences of News Consumption During the outbreak. *El Profesional de la Información*, vol. 29(2), pp. 290-223.

Christensen T., Lægreid P. (2020) The Coronavirus Crisis – Crisis Communication, Meaningmaking and Reputation Management. *International Public Management Journal*, vol.23 (5), pp. 713-729.

Figenschou T.U., Thorbjørnsrud K. (2018) Mediated Agency, Blame Avoidance and Institutional Responsibility: Government Communication in a Personalised Media Landscape. *Scandinavian Political Studies*, vol.41, pp. 210-232.

He A.J., Shi Y., Liu H. (2020) Crisis Governance, Chinese Style: Distinctive Features of China's Response to the COVID-19 Pandemic. *Policy Design and Practice*, vol. 3(3), pp. 242-258.

Jin Y., Pang A., Smith J. (2018) Crisis communication and ethics: the role of public relations. *Journal of Business Strategy*, vol. 39(1), pp. 43-52.

Kazakhstan i COVID-19: media, kul'tura, politika (2021). [Kazakhstan and COVID-19: Media, Culture, Politics]. Almaty: Izdatel'stvo «DELUXE Printery», 380 p. (in Russian)

Li J-B., Yang A., Dou K. (2020) Chinese public's knowledge, perceived severity, and perceived controllability of the COVID-19 and their associations with emotional and behavioral reactions, social participation, and precautionary behavior: A national survey. PsyArXiv Preprint. URL: <https://psyarxiv.com/5tmsh/> (Accessed: 05.02.2023).

McGuire D., Cunningham J.E.A., Reynolds K., Matthews-Smith G. (2020) Beating the Virus: an Examination of the Crisis Communication Approach Taken by New Zealand Prime Minister Jacinda Ardern During the COVID-19 Pandemic. *Human Resource Development International*, vol. 23 (4), pp. 361-379.

McKercher C. M., Schmidt M. D., Sanderson K. A., Patton G. C., Dwyer T., Venn A.J. (2009) Physical activity and depression in young adults. *American Journal of Preventive Medicine*, vol.36, pp.161–164. [https://doi: 10.1016/j.amepre.2008.09.036](https://doi.org/10.1016/j.amepre.2008.09.036).

Bogatyreva T.G. (2021) Zarubezhnyy opyt kommunikatsii publichnogo sektora v usloviyah COVID-19 [Foreign experience of public sector communication in the context of COVID-19]. *Kommunikologiya*, vol. 9, no 1, pp. 15-28. (in Russian)

Nikiforova S.A., Lamanova A.S., Indzhigolyan A.A., Alieva M.T. (2022) Sociologicheskij analiz dinamiki social'no-psihologicheskogo samochuvstviya medicinskih rabotnikov v usloviyah pandemii «COVID-19» [Sociological analysis of the dynamics of the socio-psychological well-being of medical workers in the context of the COVID-19 pandemic]. *Vestnik Torajgyrov universiteta. Gumanitarnaya seriya*, no 1, pp. 60-74. (in Russian)

Otchet po rezul'tatam oprosa vliyaniya COVID-19 na molodezh' v Kyrgyzstane [Report on the results of the survey on the impact of COVID-19 on young people in Kyrgyzstan]. [Elektronnyj resurs]. file:///C:/Users/admin/Downloads/otchet_po_rezultatam_vliyaniya_COVID-19_na_molodezh_v_kr_iyul_2020.pdf (Date of access:03.02.2023)

Pérez-Escoda A., Jiménez-Narros C., Perlado-Lamo-de-Espinosa M., Pedrero-Esteban L.M. (2020) Social Networks' Engagement During the COVID-19 Pandemic in Spain: Health Media vs. Healthcare Professionals. *Int. J. Environ. Res. Public Health*, vol.17(14), pp. 52-61.

Porat T., Nyrupe R., Calvo R.A., Paudyal P., Ford E. (2020) Public Health and Risk Communication During COVID-19 – Enhancing Psychological Needs to Promote Sustainable Behavior Change. *Frontiers in Public Health*.

Priluckaya V.M., Mendualieva T.T., Koracca O. (2022) Emocional'noe reagirovanie i koping-strategii sredi studentov-medikov vo vremya pandemii koronavirusnoj infekcii: poperechnoe onlajn-issledovanie [Emotional responses and coping strategies among medical students during the coronavirus pandemic: a cross-sectional online study]. *Nauka i zdavoohranenie*, vol. 22(4), pp. 5-14. (in Russian)

Raamkumar A.S., Tan S.G., Wee H.L. (2020) Measuring the Outreach Efforts of Public Health Authorities and the Public Response on Facebook During the COVID-19 Pandemic in Early 2020: Cross-Country Comparison // *Journal of Medical Internet Research*, vol. 22, no 5, pp. 193-344.

Rossijskoe obshchestvo i gosudarstvo v usloviyah pandemii: social'no-politicheskoe polozhenie i demograficheskoe razvitie Rossijskoj Federacii v 2020 godu: kollektivnaya monografiya [Russian society and state in the context of a pandemic: socio-political situation and demographic development of the Russian Federation in 2020] / pod red. G.V. Osipova, S.V. Ryazanceva, V.K. Levashova, T.K. Rostovskoj; otv. red. V.K. Levashov. M.: ITD «PERSPEKTIVA», 532 p. (in Russian)

Telzhan V. (2022) Social'no-psihologicheskie posledstviya karantinyh mer v period pandemii COVID-19 [Social and psychological consequences of quarantine measures during the COVID-19 pandemic]. *The Journal of Psychology & Sociology*, vol.80, no 1, pp. 140-146. (in Russian)

Yan B., Zhang X., Wu L., Zhu H., Chen B. (2020) Why Do Countries Respond Differently to COVID-19? A Comparative Study of Sweden, China, France and Japan. *The American review of public administration*, vol. 50, no 6-7 pp.762-769.

Yang Ch. (2020) The Social-Mediated Crisis Communication Research: Revisiting Dialogue between Organizations and Publics in Crises of China. *Public Relations Review*, vol. 46(1), pp.101-169.

Information about authors:

Nikiforova Svetlana – Head of the Department of History of Kazakhstan and Social and Political Disciplines, Karaganda Medical University (Karaganda, Kazakhstan, e-mail: Svetlanik_krg@mail.ru)

Indzhigolyan Anzhela – Candidate of Sociological Sciences, Assistant Professor, Department of Political Science and Sociology, Academician E.A. Buketov Karaganda National Research University (Karaganda, Kazakhstan, e-mail: anzhela12002@mail.ru)

Lamanova Alexandra – Assistant Professor, Department of History of Kazakhstan and Social and Political Disciplines, Karaganda Medical University (Karaganda, Kazakhstan, e-mail: chak80@mail.ru)

Ali Meruyert (corresponding author) – Assistant Professor, Department of History of Kazakhstan and Social and Political Disciplines, Karaganda Medical University (Karaganda, Kazakhstan, e-mail: M.Alieva@qmu.kz)

Chukhrova Marina – Doctor of Medical Sciences, Professor of the Department of Psychology, Novosibirsk State University of Economics and Management (Novosibirsk, Russia, e-mail: mbay3@yandex.ru)

Авторлар туралы мәлімет:

Никифорова Светлана Андреевна – Қазақстан тарихы және әлеуметтік-саяси пәндер кафедрасының меңгерушісі, Қарағанды медицина университеті (Қарағанды, Қазақстан, e-mail: svetlanikrg@mail.ru)

Инжигольян Анжела Алвановна – әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, саясаттану және әлеуметтану кафедрасының ассистент-профессоры, Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды ұлттық зерттеу университеті (Қарағанды, Қазақстан, e-mail: anzhela12002@mail.ru)

Ламанова Александра Сергеевна – Қазақстан тарихы және әлеуметтік-саяси пәндер кафедрасының ассистент-профессоры, Қарағанды медицина университеті (Қарағанды, Қазақстан, e-mail: chak80@mail.ru)

Әли Меруерт Төлеуханқызы (корреспондент-автор) – Қазақстан тарихы және әлеуметтік-саяси пәндер кафедрасының ассистент-профессоры, Қарағанды медицина университеті (Қарағанды, Қазақстан, e-mail: M.Alieva@qmu.kz)

Чухрова Марина Геннадьевна – медицина ғылымдарының докторы, психология кафедрасының профессоры, Новосибирск мемлекеттік экономика және басқару университеті (Новосибирск, Ресей, e-mail: mbay3@yandex.ru)

Сведения об авторах:

Никифорова Светлана Андреевна – заведующая кафедрой истории Казахстана и социально-политических дисциплин, Карагандинский медицинский университет (Караганда, Казахстан, e-mail: Svetlanik_krg@mail.ru)

Инджиголян Анжела Алвановна – кандидат социологических наук, ассистент-профессор кафедры политологии и социологии, Карагандинский национальный исследовательский университет им. Е.А. Букетова (Караганда, Казахстан, e-mail: anzhela12002@mail.ru)

Ламанова Александра Сергеевна – ассистент-профессор кафедры истории Казахстана и социально-политических дисциплин, Карагандинский медицинский университет (Караганда, Казахстан, e-mail: shak80@mail.ru)

Әли Меруерт Төлеуханқызы (автор-корреспондент) – ассистент-профессор кафедры истории Казахстана и социально-политических дисциплин, Карагандинский медицинский университет (Караганда, Казахстан, e-mail: M.Alieva@qmu.kz)

Чухрова Марина Геннадьевна – доктор медицинских наук, профессор кафедры психологии, Новосибирский государственный университет экономики и управления (Новосибирск, Россия, e-mail: mbaу3@yandex.ru)

Келіп түсті: 26 қараша 2024 жыл

Қабылданды: 15 тамыз 2025 жыл

A. Zhakypbek¹ , I. Sarybayeva^{2*} , A. Montaev³ ,
S. Sultanov³ , A. Feruza⁴

¹Miras University, Shymkent, Kazakhstan

²Egyptian University of Islamic culture Nur-Mubarak, Almaty, Kazakhstan

³South Kazakhstan University named after M. Auezov, Shymkent, Kazakhstan

⁴National University of Uzbekistan named after M. Ulugbek, Tashkent, Uzbekistan

*e-mail: Indira-1982@mail.ru

DEVELOPMENT OF THE NATIONAL POLICY IN THE FIELD OF CAREER GUIDANCE AS A TOOL FOR THE DEVELOPMENT OF THE WELFARE STATE

The relevance of this scientific study lies in the growing significance of analyzing state-level strategies in the sphere of vocational guidance as a critical factor contributing to the formation and development of the welfare state. In contemporary socio-political discourse, the role of professional orientation has shifted from a narrow educational task to a broader instrument of socio-economic regulation and social integration. Accordingly, this research seeks to explore the interconnection between state-led career guidance policies and the structural evolution of the welfare state. The central objective is to evaluate the extent to which national policies in vocational guidance contribute to enhancing social development indicators and consolidating welfare institutions.

The study sets out a series of research tasks to achieve this aim. These include: the theoretical and methodological analysis of the state's role in career guidance as a developmental mechanism; the identification of global trends in public policy on youth career assistance; a comparative assessment of international best practices in implementing vocational orientation strategies; the development of methodological tools to evaluate the impact of diverse state approaches on welfare development; and the formulation of policy recommendations for public administration bodies regarding the use of career guidance as a strategic tool for social state advancement.

The research is grounded in a systems analysis approach, allowing the examination of vocational guidance as part of a complex and interrelated system operating under conditions of political and economic uncertainty. A comprehensive set of qualitative and quantitative research methods was employed, including comparative analysis, logical reasoning, synthesis, deduction, classification techniques, and sociological surveys. The empirical part of the study is supported by visualized data in the form of tables and charts, which illustrate the characteristics and effectiveness of various state approaches, stages of career guidance implementation, structural models of vocational education institutions, and the results of surveys conducted among target populations.

The practical significance of this study is defined by the applicability of its conclusions to policy-makers, civil servants, and scholars in political science and sociology, particularly those engaged in the formation of inclusive, socially oriented state policies.

Keywords: methods of improving the state activity, sustainable social development, shortage of personnel, vocational guidance of applicants.

А.А. Жақыпбек¹, И.С. Сарыбаева^{2*}, А.Б. Монтаев³,
С.А. Султанов³, Ф. Ахмедова⁴

¹Мирас университеті, Шымкент, Қазақстан

²Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, Алматы, Қазақстан

³М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан

⁴М. Улугбек атындағы Өзбекстан ұлттық университеті, Ташкент, Өзбекстан

*e-mail: Indira-1982@mail.ru

Әлеуметтік мемлекетті дамыту құралы ретінде кәсіптік бағдар беру саласындағы ұлттық саясатты әзірлеу

Бұл ғылыми зерттеудің өзектілігі әлеуметтік мемлекеттің қалыптасуы мен дамуына ықпал ететін маңызды фактор ретінде кәсіби бағдар саласындағы мемлекеттік деңгейдегі стратегияларды талдаудың маңыздылығының артуы болып табылады. Қазіргі қоғамдық-саяси дискурста кәсіби бағдарлаудың рөлі шектеулі білім беру міндетінен әлеуметтік-экономикалық

әлеуметтік интеграцияның кең құралына ауысты. Тиісінше, бұл зерттеу мемлекеттік кәсіптік бағдарлау саясаты мен әл-ауқат мемлекетінің құрылымдық эволюциясы арасындағы байланысты зерттеуге бағытталған.

Негізгі мақсат – ұлттық кәсіптік бағдарлау саясаты әлеуметтік даму көрсеткіштерін арттыруға және әлеуметтік қамсыздандыру институттарын нығайтуға қаншалықты ықпал ететінін бағалау. Мақалада осы мақсатқа жету үшін бірқатар зерттеу міндеттерін қояды. Оларға мыналар жатады: мемлекеттің даму тетігі ретіндегі кәсіби бағдарлаудағы рөлін теориялық және әдіснамалық талдау; жастардың мансабына жәрдемдесудің мемлекеттік саясатындағы жаһандық үрдістерді анықтау; кәсіби бағдарлау стратегияларын іске асырудың үздік халықаралық тәжірибелерін салыстырмалы бағалау; әртүрлі мемлекеттік тәсілдердің әсерін бағалау үшін әдіснамалық құралдарды әзірлеу; әлеуметтік қамсыздандыруды дамыту туралы және мемлекеттік басқару органдарына кәсіптік бағдарлауды әлеуметтік мемлекетті ілгерілетудің стратегиялық құралы ретінде пайдалануға қатысты саяси ұсыныстар тұжырымдау.

Зерттеу саяси және экономикалық белгісіздік жағдайында жұмыс жасайтын күрделі және өзара байланысты жүйенің бөлігі ретінде кәсіби бағдарлауды қарастыратын жүйелік талдау тәсіліне негізделген. Салыстырмалы талдау, логикалық пайымдау, синтез, дедукция, жіктеу әдістері және әлеуметтанулық сауалнамаларды қоса алғанда, сапалы және сандық зерттеу әдістерінің толық жиынтығы қолданылды. Зерттеудің эмпирикалық бөлігі әртүрлі мемлекеттік тәсілдердің ерекшеліктері мен тиімділігін, кәсіптік бағдарлауды енгізу кезеңдерін, кәсіптік білім беру мекемелерінің құрылымдық модельдерін және халықтың нысаналы топтары арасында жүргізілген сауалнамалардың нәтижелерін суреттейтін кестелер мен диаграммалар түріндегі көрнекі деректермен нығайтылған.

Бұл зерттеудің практикалық маңыздылығы оның тұжырымдарының саясаткерлерге, мемлекеттік қызметшілерге және саясаттану және әлеуметтану саласындағы ғалымдарға, әсіресе инклюзивті, әлеуметтік бағдарланған мемлекеттік саясатты қалыптастырумен айналысатындарға қолданылуымен анықталады.

Түйін сөздер: мемлекет қызметін жетілдіру әдістері, тұрақты әлеуметтік даму, кадрлар тапшылығы, талапкерлердің кәсіби бағдары.

А.А. Жақыпбек¹, И.С. Сарыбаева^{2*}, А.Б. Монтаев³,
С.А. Султанов³, Ф. Ахмедова⁴

¹Университет Мирас, Шымкент, Қазақстан

²Египетский университет исламской культуры Нур-Мубарак, Алматы, Қазақстан

³Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова, Шымкент, Қазақстан

⁴Национальный университет Узбекистана им. М. Улугбека, Ташкент, Узбекистан

*e-mail: Indira-1982@mail.ru

Разработка национальной политики в области профориентации как инструмента развития социального государства

Актуальность данного научного исследования заключается в растущей значимости анализа стратегий государственного уровня в сфере профессиональной ориентации как важнейшего фактора, способствующего становлению и развитию социального государства. В современном общественно-политическом дискурсе роль профессиональной ориентации сместилась с узкой образовательной задачи на более широкий инструмент социально-экономического регулирования и социальной интеграции. Соответственно, данное исследование направлено на изучение взаимосвязи между государственной политикой профориентации и структурной эволюцией государства всеобщего благосостояния.

Основная цель состоит в том, чтобы оценить, в какой степени национальная политика в области профессиональной ориентации способствует повышению показателей социального развития и укреплению институтов социального обеспечения. В исследовании ставится ряд исследовательских задач для достижения этой цели. К ним относятся: теоретический и методологический анализ роли государства в профориентации как механизма развития; выявление глобальных тенденций в государственной политике содействия карьере молодежи; сравнительная оценка лучших международных практик реализации стратегий профессиональной ориентации; разработка методологических инструментов для оценки влияния различных государственных подходов; о развитии социального обеспечения; и формулирование политических рекомендаций для органов государственного управления относительно использования профориентации в качестве стратегического инструмента продвижения социального государства.

Исследование основано на подходе системного анализа, позволяющем рассматривать профессиональную ориентацию как часть сложной и взаимосвязанной системы, функционирующей в условиях политической и экономической неопределенности. Был использован полный набор

качественных и количественных методов исследования, включая сравнительный анализ, логические рассуждения, синтез, дедукцию, методы классификации и социологические опросы. Эмпирическая часть исследования подкреплена визуализированными данными в виде таблиц и диаграмм, которые иллюстрируют особенности и эффективность различных государственных подходов, этапы внедрения профориентации, структурные модели учреждений профессионального образования и результаты опросов, проведенных среди целевых групп населения.

Практическая значимость данного исследования определяется применимостью его выводов к политикам, государственным служащим и ученым в области политологии и социологии, особенно к тем, кто занимается формированием инклюзивной, социально ориентированной государственной политики.

Ключевые слова: методы совершенствования деятельности государства, устойчивое социальное развитие, дефицит кадров, профессиональная ориентация абитуриентов.

Introduction

In the context of a rapidly changing social and economic reality, the issues of professional self-determination of citizens are becoming particularly important. The development of an effective national career guidance policy is becoming an important element of the State strategy aimed at implementing the principles of the welfare State. Career guidance, as a system of measures to support the choice of a professional path, plays a key role in ensuring social justice, sustainable development of the labor market and improving the quality of human capital.

The National Vocational Guidance Policy is not just a tool for regulating the interaction of the education system and the labor market, but also an important mechanism for supporting social equality, sustainable development and the realization of citizens' rights to decent work.

A welfare state involves ensuring that everyone has equal access to opportunities for self-realization, professional growth, and social mobility. In this context, career guidance is of particular importance: it allows you to identify and develop the potential of a person, ensure an informed choice of profession and adapt to changes in the employment structure. The development of a state career guidance policy is becoming particularly relevant in the context of rapid technological transformations, the transformation of the labor market and increasing requirements for the qualifications of employees.

Despite the importance of this area, challenges remain in the practice of public career guidance policy related to fragmented approaches, insufficient coordination between participants, and limited access to quality career guidance services for vulnerable groups. In this regard, a systematic approach is required to develop and implement a national career guidance strategy focused on long-term goals of social development, youth support, strengthening social justice and human capital growth.

This article is aimed at analyzing the theoretical foundations and practical aspects of the formation of state policy in the field of career guidance, as well as identifying its potential as a tool for the development of the welfare state.

Literature review

A widespread opinion exists that in comparison to the various resources existing in the world, including physical resources, the most valuable are human resources. In addition, those territories where a large number of the population is concentrated are currently actively developing and characterized by a strong economy. Based on the fact that the labor market is changing all over the world, the demand for the development of the working capacity of the population is a priority goal for commercial and non-commercial organizations in countries where the economy is developing (Muyia et al., 2018).

The achievement of success in the 21st century requires a systematic approach and cooperation to contribute to the long-term and sustainable development of the whole society (Yavuz, 2019). Numerous organisations and institutions have invested significant resources in familiarising more students and adults with the prospects of education and career in science, technology, education, and mathematics. These efforts have combined over the past few decades into a major movement in the field of education and career development (Blustein et al., 2020).

Professions are recognised fields of activity that require special knowledge, training and skills. Entry into the profession is achieved by obtaining a high qualification, for example, a university diploma. The theoretical knowledge base and professional qualifications distinguish professions from other activities and create a unique identity for their representatives. Professions have identified entry paths that help members practising in this field (practitioners) to create their professional identity. Governments

may also regulate access to certain professions, such as teaching and psychology (O'Reilly et al., 2020). The well-documented decline in investment in education in the global economy requires a critical analysis of the political reasoning affecting educational systems and student learning. One should agree that business interests and other external factors play an important role in the process of development of public education in each country. They are in close connection with economic and technical structures, which allows for speeding up the integration of established management models of various types of education. Regardless of whether they are managed by the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), the Program for International Student Achievement (PMDU) or local organizations, the subjects of educational activity are assigned the duty to implement the neoliberal development of education (Lemke et al., 2018). While the literature on social states has made great strides in describing and explaining these policies, comparatively less time has been spent on a systematic study of the results of such actions (Hannah et al., 2020).

Wealth is actively growing in a large number of countries. All developing economies have created new approaches to social security – health care, pensions, unemployment insurance and education. Some did it very quickly, such as the Republic of Korea and Thailand. There are states in which such processes are slow, such as India and China. Under the condition of economic development, there is an increase in social well-being. But the way welfare is organized will definitely change in the future. Humanity's needs were affected by external influences, which led to the necessity of reforming the available means for their provision. As wealth has grown, inequality has spread, coinciding with rising incomes relative to labor. As a result, there is a need to revise social relations. Ways to solve this problem may include new vectors of basic income, which are starting to be used in several European countries. The first consists in the distribution of new personal accounts intended for carrying out financial transactions with both legal entities and individuals. The second tool is loans for human resource development and lifelong learning. The latter provides for the right of a person to care, as well as new tools for processing all objects (Mulgan, 2016).

Materials and methods

The assessment of state approaches to the organization of vocational guidance as a tool for improv-

ing the state with high social indicators involves the study of digital, natural and economic indicators, the aggregate of which can determine the impact of the implementation of new strategies according to various state and social indicators. The system analysis in this scientific work made it possible to explore the ideas of professional orientation as a tool for the development of the social state in the context of a complex multi-component structure that must be involved and work in the conditions of an unstable political and economic situation.

System analysis made it possible to study the research object in detail as a structure with many interdependent elements, and therefore to obtain a deeper and comprehensive understanding of the research subject. The method of logical analysis was used to study the complex structure and individual components. It provided for recreation of the construction of state approaches in the context of professional orientation as a tool for the development of the social state. The method of comparing leagues is the basis of the process of evaluating common and distinctive features, which are the basis for future classification and grouping. Thus, within the framework of this study, statistical data on the issue of understaffing for different years were compared. On the basis of the synthesis method, separate parts were united into a single unit, and, consequently, it was possible to reveal the dependence and establish connections between the structural elements of the object. Due to the method of synthesis, the systematization of materials that reveal the peculiarities of the influence of social policy methods on each other was carried out, as well as the evaluation of their impact on career guidance as a method of developing the social state was made. The deduction helped to transform the understanding of objects and subjects from general concepts to individual judgments. On its basis, there was an ascent from the abstract to the concrete, namely, the constituent elements of the social state were outlined. The classification method was used to systematize ideas about the organization of a number of researched components from different fields and types of employment. Based on it, a system of subordinate categories, namely respondents, according to their personal and professional characteristics was developed. The survey of respondents is a way of collecting information by means of written responses to a system of standardised questions in a pre-prepared questionnaire. A total of 150 respondents took part in the survey. A targeted sampling procedure was adopted to recruit participants. The sample consisted of students and

schoolchildren from 13 to 22 years old. The survey was conducted in Astana. The data were collected using the semi-structured interview method. The respondents answered the question “What profession have you chosen/plan to choose for yourself?”, and “What influenced/influences your choice of profession?”. The respondents had no optional answers to choose from and could name any profession and motivation.

The research involves conducting a theoretical analysis of a number of relevant scientific sources. Political scientists and sociologists actively research topics related to the development of national policy in the field of vocational guidance as a tool for the development of the welfare state. The issue of improvement and support of small and medium-sized businesses is relevant in scientific doctrine, and various researchers have been working on it in recent years.

Results and discussion

The literature on the regulatory social state provides analytical opportunities for studying these changes. Nevertheless, scientists interested in this topic are mainly focused on social policy, and there are few analyses studying how regulation solves social problems in other areas of social policy, such as the provision of vocational guidance services to citizens of the country, and the subsequent merging of this policy on the economic development of the state (Hartlapp, 2020). Quality education and career guidance are very important in the modern world. This assumes that methods of professional orientation involve the interaction of its subjects. This process allows developing a level of self-awareness, as well as the amount of knowledge about various types of professions and the labor market as a whole. As a result, an increase in the volume of personal and professional resources is expected. This method is based on a person’s freedom of self-expression, therefore, in the context of helping citizens with career guidance, the most important thing is to help participants determine and design the actions necessary to obtain the desired profession. To achieve this goal, several steps must be taken. This process should be organized and gradual, as a result of which it will be possible to improve the effectiveness of the emergence and dissemination of the project. In this way,

career guidance is being reformed into a separate algorithm of individual development, which can be described in four stages:

- Research. Open and unsystematic exploration of oneself and the environment;
- Crystallisation. A person has general idea of their educational plan and desired professional orientation, determines the sphere of action, as a result of which the scope of research, expression of personal interests is reduced;
- Specification. A person can evaluate, implement clear actions, define an algorithm and consider it the most priority among others;
  - - Execution. A person begins to take actions, makes clear steps, making personal efforts, and turns the project (constructed at the previous stages) into reality.

Tasks and functions of the departments of career guidance and organisational work in the Republic of Kazakhstan:

- Organisation and holding of events aimed at career guidance within the framework of cooperation of educational institutions of all levels;
- Organisation and control of summer employment of college and university students;
- Organisation and control of career guidance tests for applicants;
- Collection of reports on career guidance in the walls of educational institutions of the VET system of East Kazakhstan region and Institutes of the region;
- Organisation of participation of winners of regional championships at the WorldSkills Championship;
- Providing consulting assistance to colleges when filling out the NOBD;
- Collection and compilation of the annual report of educational institutions of the East Kazakhstan region system;
- Updating the passport of the system of technical and vocational education (KSU Centre of Vocational Education of East Kazakhstan Region).

A similar scheme is presented in Figure 1.

The general need for staff in the industrial sector shows (Figure 2) that workers with higher specialised education are most in demand – as much as 73.8%, followed by workers with secondary special education – 19.5%, and only 6.7% of employees need to have some other education to work in the industrial sector.

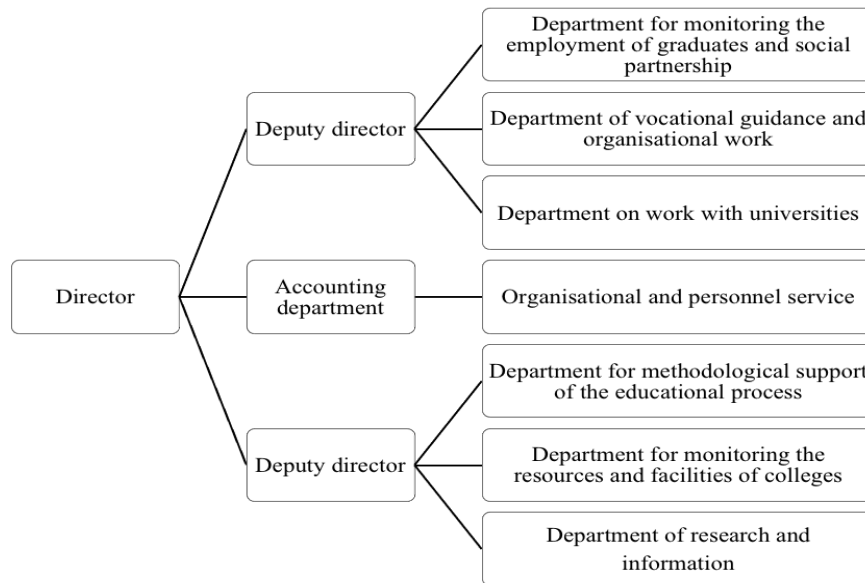

Figure 1 – Structure of the vocational education centre

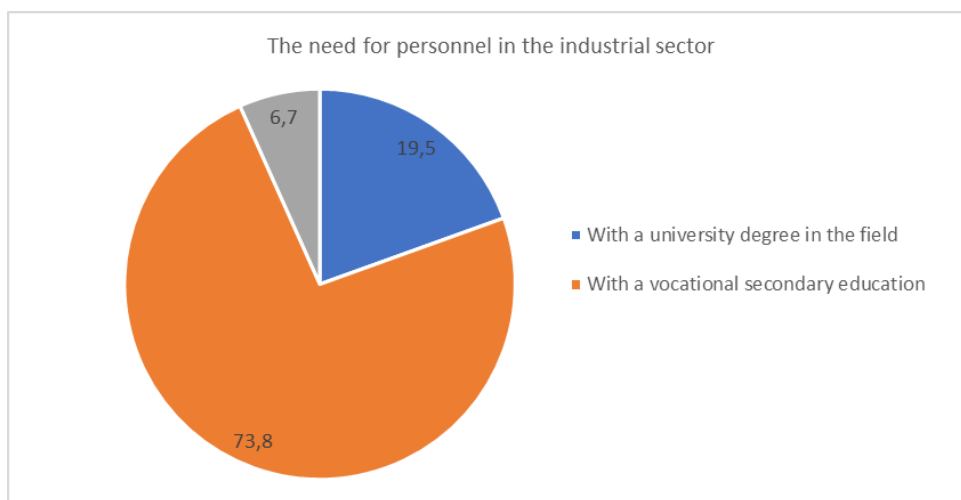

Figure 2 – The need for personnel in the industrial sector

At the moment, there is an acute shortage of qualified specialists in the Republic of Kazakhstan. This problem is especially visible among engineering, industrial, medical, and pedagogical specialties. A sharp imbalance among applicants choosing humanities and technical specialties creates a disparity among young qualified specialists. As a result, the labour market lacks 240 thousand specialists in the construction sector, 25 thousand people in the field of mechanical engineering, 12 thousand medical workers, 5 thousand teachers. There is also a clearly visible shortage of personnel in the transport sector (almost 6 thousand people), among

miners and other professions in DPI (more than 4 thousand people), and among many other working specialties (Syzdykova, 2018).

In addition, as part of this work, a survey of 150 respondents was conducted, the sample consisted of students and schoolchildren aged 13 to 22 years old. The survey was held in Astana. The respondents answered the question “What profession have you chosen/plan to choose for yourself?”, and “What influenced/influences your choice of profession?”. No optional answers were given so the participants could name any profession, and name an unlimited number of factors that influenced the choice of pro-

profession. As a result of the survey, the most popular specialities among respondents were medicine (16.67%), finance/economics (16%) and engineer-

ing (10.67%). In addition, a large number of respondents (14%) were undecided about their future profession (Table 1).

Table 1 – The answers to the question “What profession have you chosen/plan to choose for yourself?”

Specialisation	Number of people	In percentage terms (%)
Medicine	25	16.67
Finance/Economics	24	16
Engineer	16	10.67
Pedagogy	9	6
Jurisprudence	9	6
Programmer	6	4
Political Science/International Relations	6	4
Translator	5	3.34
Marketing/Management	5	3.34
Mathematician	4	2.67
Journalism	4	2.67
Internal forces	4	2.67
Biotechnics	3	2
Tourism	2	1.34
Chemist	1	0.67
Communications/Radio engineering	1	0.67
Cook	1	0.67
Physicist	1	0.67
Public administration	1	0.67
Dispatcher	1	0.67
Agricultural technician	1	0.67
Undecided	21	14

Among the factors influencing the choice of a future profession, the “Advice of parents/relatives” turned out to be the most significant. 117 respondents named this option. The least applicants follow the advice of friends – only 11 responses (Table 2).

Table 2 – The answers to the question “What influenced/influences your choice of profession?”

Motivation	Times selected
Advice from parents/relatives	117
Quality of the curriculum	86
Advice from teacher	59
Quality of teaching staff	51
Relevance of the profession	50
Salary	48
University prestige	47
Advice of friends	11

One of the most controversial parts of the educational environment is professional education, which affects the learning algorithm of young people. Most of the problems in classroom-based countries are caused by the large amount of theoretical information that students learn, which does not lead to the desired educational results, and also does not satisfy the needs of students in practical skills. In a study of the effects of an Australian reform aimed at replacing the general form of the educational environment, aimed at eliminating the disadvantages of excessive classroom learning, the researchers concluded that the reform led to a significant increase in enrollment in private colleges. To a greater extent, this is due to a closer connection between the educational courses that students master and the requirements of employers. It is also worth noting the improvement of students’ academic performance without a negative impact on equality (McVicar et

al., 2018). Thus, the impact of social policy on the learning process has led to an improvement in the labour market situation, thereby reducing the unemployment rate.

Studies of the development of workplaces, as well as the labor market, show that unusual multi-component tasks in various professional fields are promising for the coming years. In turn, standard tasks are mostly performed by automated systems, which contributes to their devaluation and makes it impossible to employ staff. Any work can be considered as a set of challenges, including both simple and complex. However, the reform of the labor market will clearly reflect on the structuring of leadership, as well as counseling and vocational training. The vacancies themselves will also reflect changes over time (Valverde et al., 2020).

In order to promote the development of a professional learning environment, in 2012, the innovative policy “Career guidance and leadership in secondary vocational education” was launched in the Netherlands. Three case studies were conducted to describe the impact of this project on social policy outcomes. Surveys and discussions were organized in three schools. The researchers concluded that communication between the principal and teachers, as well as between the teachers themselves, plays an important role in the development of the educational process. This is explained by the fact that the process of developing and implementing a school-wide strategic policy involves establishing a connection between different levels of the organization. The development of dialogic communication between the subjects of the educational process is possible due to the provision of educational and transformative leadership (Draaisma et al., 2018).

In the context of globalization, an important task in Kazakhstan was to reform the higher education system in order to establish standards for universities that correspond to the most successful foreign higher education institutions. Reforming the field of education is an important tool in various contexts, in particular as a tool for bringing the educational environment to the appropriate level, as well as as a way to join the EU. The policy of the latter envisages the development of trilingualism, which includes motivation of young people to be fluent in three languages. These include Kazakh, Russian and English. During the implementation of such an approach in higher educational institutions, the English language acquires the status of the main language during the study of master’s programs. However, the efficiency

of implementing the described process is not high, which is explained by traditionalism. Based on this, in order to develop competitiveness not only at the national, but also at the international level, higher educational institutions need to develop new approaches to the organization of the educational environment, as well as improve current professional practices (Agbo et al., 2017).

The Chinese economy is characterized by restructuring and transformation. It has been particularly affected in recent years, which is caused by internal and external reasons. As a result, there was a sharp decline in economic development indicators. In particular, in 2019, the benchmark for GDP growth was 6-6.5%. The lack of highly qualified technical specialists and skilled workers is the main factor affecting economic growth. In his report, the Prime Minister gave unprecedented importance to vocational and technical education, making the development of professional and technical education the main tool for ensuring specific economic factors within the established range. The expansion of recruitment is also an important measure to stabilise employment in the country. In 2018, a meeting of the Politburo of the Communist Party of China was held, which focused on stable employment of the population, finance, international trade, foreign investment, national investment; at the same time, stable employment of the population was considered an important task. A priority place in the process of development and consolidation of the economy is played by educational and professional training, which also affects the realization of full professional employment. Chinese public policy pays special attention to such a vector as employment as to an important component for ensuring the well-being of society and solving problems of national stability (Fan, 2020).

The history of welfare building in the states of Europe and the Asia-Pacific region is an important tool for organizing inclusive educational activities. Tracing the multi-component forms of social welfare in Europe and the complex approaches on the basis of which social protection systems are implemented, it is worth noting that social problems have constantly appeared in the provisions of national development strategies of states. “Slow” learning sessions in Europe reveal the connection between ideas, attitudes and institutions. This approach is the basis for the formation of developed and stable social states. The history of East Asia gives “quick” advice that it is advisable to develop the policy of social security in the form of a mandatory element

of the algorithm of economic modernization of the state (United Nations ESCAP, 2019).

The most common methods of working with unequal educational poverty are monitoring and grouping. These methods are often based on the results of surveys, which allow characterizing students' skills by various characteristics, as well as developing them within the limits of individual educational courses. An approach based on sorting students according to their educational capabilities has been used for a long time. This makes it possible to develop various vectors of the educational process and form educational plans. However, at the moment, this method of observation is characterized by a stratifying effect. In particular, the study revealed approaches based on which students who differ in the level of educational preparation from each other were disproportionately distributed between classes. This had a negative impact on their future academic training. In the USA, after the adoption of the Act on Elementary and Secondary Education in 2001 as the No Child Left Behind Act, all educational institutions were tasked with developing the success of subjects of educational activities under the age of 12. The task of this regulatory document was to reduce the achievement gap by 2014. It was not fully implemented. In 2015, the Every Student Succeeds Act gave educational institutions the right to exercise local control. This made it possible to define one's own expectations for all subjects of the educational process, to develop and implement educational reforms. The latter include suspension from studies, grouping of students with different skills. There are currently three gaps in the literature on school reform. In particular, it is necessary to assess the relationship between educational approaches and the standardization of teachers' expectations of students. In addition, it is important to consider the beliefs of teachers and the expectations of students during the implementation of local measures aimed at reinforcing federal standards. A third problem is that studies of the nature of the refusal to reform and its relationship with racial expectations of teachers have been limited, but it can be called the beliefs that teachers internally hold about the level of student achievement that they can achieve in the future (Liou et al., 2019).

Lately, a number of changes were provoked in the scientific doctrine. They are caused by an increase in the concentration of attention on a complex analysis, which is based on the profile of the individual's interests. Analyzing the features of the latter, it should be established that mathematical lit-

eracy is an advantage in the context of a student's realistic orientation and a disadvantage in the case of an artistic orientation. In addition, the similarity of occupational interest profiles within families was analyzed and it was found that the profiles of mothers and fathers were very similar in contrast to the profiles of matched randomly paired dyads. In addition, the educational choice of students strongly depends on the profile of interests. Profiles of professional interests are determined by the features of their specialties, namely scientific, technical or mathematical (Eztel et al., 2021).

Professional interests have proven to be important for successful work in the workplace and educational institutions, given their relationship with outcome variables such as labour productivity and job satisfaction. In addition, the measurement of professional interests is important in practice: the assessment of professional interests can improve a person's self-understanding, promote self-exploration and help in making realistic decisions, providing feedback, new opinions, and information. The inventory of professional interests is one of the most frequently used indicators in the practice of career counselling (Li et al., 2018).

Modern leaders in the field of professional psychology have established a certain regularity, which is explained by the fact that the crisis of models and professional development has come as a result of economic forces. In the conditions of high economic growth and an obvious shortage of quality labor in India, formal professional education started gaining urgency. In the Indian government, it is professional development that has become particularly widespread. As a result of this, there was a modernization of government policy, as well as methods of combating various kinds of problems (Pilz et al., 2021). In the field of educational policy, the dominant position was occupied by the neoliberal discourse. This was manifested in the development of reformist approaches. The case study explored the course of politics through the prism of criticism and its impact, which shaped long-term changes in society. It has been proven that the loss of professional experience affected the working conditions, as well as the peculiarities of the interaction of citizens. This conclusion was obtained from the analysis of a wide range of documents, programs, and tests. Support for the education of students, teachers, and schools has decreased. This historical review informs policymakers who will have to determine the course of future education policy (Tucker et al., 2021).

Many scientists from various fields, including political science and sociology, were engaged in the study of this issue. Its theoretical and practical components were analyzed, which provided for broader description of the properties of career guidance in the process of state development. Therefore, it is appropriate to compare the results obtained in this study with leading ideas in scientific doctrine. For example, F. Akkök et al. studied the theoretical foundations of the career guidance category, namely its essence, meaning and structure (Akkök et al., 2021). They established that the above-mentioned concept should be understood as a scientific-circle structure of approaches, methods and means of influencing a person for the development of his professional self-determination. The researchers emphasize that in the career guidance process, it is important to take into account the individual's personal characteristics, as well as the needs of the labor market. The importance of this process is revealed in several directions, namely in familiarizing people with various categories of professions, as well as in developing their skills of analysis and evaluation of various types of such activities. As a result, quality assurance of the formation of professionally important personal skills. The researcher revealed the composition of the system of professional orientation, which includes professional information, counseling, selection and selection, adaptation. This approach is consistent with the results obtained in this study. This allows asserting the unity of approaches to the concept of career guidance in scientific doctrine.

In turn, P. Abbott and L. Meerabeau disclosed the functions of professionalization. They paid attention to such as social, economic, psychological-pedagogical, medical-psychophysiological (Abbott et al., 2020). The first consists in mastering a certain amount of skills by an individual, on the basis of which they can qualitatively carry out their social and professional activities as a separate representative of society. This function resonates with the purpose of career guidance, as it also involves the development of young people in accordance with modern state and social relations. The economic function is associated with improving the quality of the workforce, increasing job satisfaction, reducing staff turnover, and increasing their professional activity and productivity. The researcher reveals the psychological and pedagogical function in the context of the formation and development of interests and motivation in young people to ensure their normal professional choice. It is important to con-

sider the potential and abilities of the individual, which must be taken into account. She described the medical and psychophysiological function of career guidance. In her opinion, it consists in the organization of simultaneous observation and monitoring according to the degree of physical and psychophysiological development of a person. The described processes involve the analysis of an individual's state of health, their psychological characteristics and other personal attributes that play an important role in the implementation of professional activities. Such conclusions correspond to the results of this study, as they allow revealing the purpose of career guidance, as well as show the directions of its influence on the individual.

D. Niati et al. (2021) and M. Coetzee (2022) believe that professional orientation is an effective tool for the development of the social state. They justify this position by the fact that professional propaganda involves the spread among young people of those types of professions that are characterized by a labor shortage. The researchers claim that if professional orientation is carried out correctly and qualitatively, it is possible to improve the modern attitude of society, namely schoolchildren and students, to the problem of timely and correct choice of profession. In this case, it would solve several critical social problems at once. First of all, to help young people decide on their future professional direction, as well as to staff enterprises that need it. This position is consistent with the results of this study. It describes ideas that ensure the interests of a wide range of people, namely potential professional personnel and employers.

R. Lent and S. Brown studied practical approaches to solving this issue (Lent et al., 2020). They researched and characterized the most common methods of career guidance work. Among them, conducting vocational orientation training, excursions to educational institutions of vocational and technical education and employment centers, organizing a trade meeting, conducting a vocational survey. The described means contribute to the activation of young people's motivation to study the peculiarities of various types of professional activity. According to the researchers, they provide for teaching young citizens to choose a professional activity wisely. As a result, there is a timely detection, as well as an increase in the individual's interest in the future profession. The disclosed approaches are generic and also somewhat outdated, which indicates their inefficiency. Within the framework of this study, slightly different measures were devel-

oped and proposed, which contribute to the qualitative development of the welfare state.

Unlike previous researchers, M. Vedernikov et al. revealed the structure of the professional profile (Vedernikov et al., 2021). In his opinion, this component plays the most important role in career guidance. It contains general information about the profession, as well as its connection with science and technology. In addition, the professionogram reveals the social and economic significance of professional employment, which allows an Indian to determine the level of its practical value. The researchers consider it necessary to indicate on this map the production properties of the profession, to describe the peculiarities of the labor process, sanitary and hygienic working conditions. At the same time, it is important to note separately those features of activity that may be contraindicated for certain categories of persons. They note the need to describe the amount of knowledge and skills necessary for professional activity. Such conclusions are consistent with the results obtained in this study. They reveal an important career guidance tool, namely the structure of the professional profile.

The discussion shows a number of common features in the approaches of scientists to the study of the career guidance process. To a greater extent, they coincide with the conclusions obtained in this scientific work. They reveal the content of vocational guidance, which allows for proving its priority in the process of development of the social state.

Conclusions

The main principle of the development of the welfare state by the method of career guidance can be called a general improvement in the effectiveness of public education. Improving the performance of the resources and facilities, educational programmes, the level of teacher training (especially in the field of STEM disciplines), in the future will result in students having high-quality training for admission to higher educational institutions in technical specialties (it is in this area that the highest shortage of personnel is observed today). Higher professional edu-

cation as a whole is subject to the great influence of national policy. Due to the intervention of the state apparatus, it is possible to increase the quality of vocational education by the following scheme of actions: 1 – scaling the best curricula to all educational institutions, 2 – systematic improvement of quality by optimisation and control methods, 3 – capacity building by improving the quality of teaching staff, 4 – permanent system-wide improvement designed to contribute to the sustainable development of the system of higher professional education to develop a welfare state.

Particular attention should be paid to the results of the survey of respondents. Among the factors that influenced the choice of profession by them, no state organisation was named. Accordingly, it can be concluded that it is necessary to improve work with children in the field of career guidance, popularisation of state organisations aimed at informing applicants about the highly-demanded professions, and methodical work with teaching staff with the above-mentioned goals. The always pressing issue of resources cannot be left aside. The issue of modernisation and improvement of the system of professorial education is directly related to the shortage of personnel in many profitable sectors of the economy of Kazakhstan. The shortage of workers in the industrial, machine-building, mining, oil and gas and other fields brings much greater losses in the future than spending on training qualified specialists today. In addition, the shortage of workers in such socially important areas as medicine and pedagogy in the future leads to financial and labour losses.

World experience indicates that the creation of a state of welfare using any one method is impossible. It is always a systematic work aimed at different spheres of human life and activity. The fight against unemployment is an important stage on the way to building a welfare state, and solving the issue of vocational guidance of applicants can help redirect the flow of workers to industries experiencing a shortage of workers. Thus, the construction and implementation of a competent state approaches to the organization of career guidance can become one of the steps towards a socially just society.

References

- Abbott P., Meerabeau L. (2020) Professionals, professionalization and the caring professions. *The Sociology of the Caring Professions*, vol.1, pp.1-19.
- Akkök F., Hughes D., Careers U.K. (2021) Career chat: the art of AI and the human interface in career development. *The European Centre for the Development of Vocational Training*, vol.7, pp.89-100.

- Agbo S., Pak N. (2017) Globalization and educational reform in Kazakhstan: English as the language of instruction in graduate programs. *International Journal of Educational Reform*, vol.26(1), pp.14-43.
- Blustein D., Erby W., Meerkins T., Soldz I., Ezema G. (2020) A critical exploration of assumptions underlying STEM career development. *Journal of Career Development*, vol.49, pp.471-487.
- Coetzee M. (2022) Career agility for purposive career exploration: Role of adult learners' career orientations and digital-era world of work awareness. *African Journal of Career Development*, vol.4(1), pp.54-59.
- Draaisma A., Meijers F., Kuijpers M. (2018) Process description of a dialogue-focused intervention to improve career guidance policy in three schools. *Australian Journal of Career Development*, vol.27(1), pp.40-53.
- Eztel J., Nagy G. (2021) Stability and change in vocational interest profiles and interest congruence over the course of vocational education and training. *European Journal of Personality*, vol.35(4), pp.534-556.
- Fan X. (2020) Policy-Driven development and the strategic initiative of one-million enrollment expansion in China's higher vocational education. *ECNU Review of Education*, vol.3(1), pp.179-186.
- Hannah A., Brown J., Gibbons A. (2020). Welfare capabilities: Evaluating distributional inequalities and welfare policy in advanced democracies. *Journal of European Social Policy*, vol.30(3), pp.293-305.
- Hartlapp M. (2020) Measuring and Comparing the Regulatory Welfare State: Social Objectives in Public Procurement. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, vol.691(1), pp.68-83.
- Lemke M., Zhu, L. (2018). Successful futures? New economy business logics, child rights, and Welsh educational reform. *Policy Futures in Education*, vol.16(3), pp.251-276.
- Lent R.W., Brown S.D. (2020) Career decision making, fast and slow: Toward an integrative model of intervention for sustainable career choice. *Journal of Vocational Behavior*, vol.120, pp.103-108.
- Liou D., Leigh P., Rotheram-Fuller E., Culter K. (2019) The influence of teachers' colorblind expectations on the political, normative, and technical dimensions of educational reform. *International Journal of Educational Reform*, vol.28(1), pp.122-148.
- Li J., Xu C., Li C., Zhang H. (2018) Construction of vocational interests scale for young chinese. *Journal of Pacific Rim Psychology*, vol.12. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1017/prp.2017.26>
- Muyia M., Wekullo C., Nafukho F. (2020) Talent development in emerging economies through learning and development capacity building // *Advances in Developing Human Resources*, vol.20(4), pp.498-516.
- Mulgan G. (2016) New social contracts: how innovation in welfare will address changing needs and make use of new tools. *Nesta*. https://media.nesta.org.uk/documents/new_social_contracts.pdf
- McVicar D., Polidano C. (2018) Course choice and achievement effects of a system-wide vocational education and training voucher scheme for young people. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, vol.40(4), pp.507-530.
- Niati D.R., Siregar Z.M., Prayoga Y. (2021) The effect of training on work performance and career development: the role of motivation as intervening variable. *Budapest International Research and Critics Institute (BIRCI-Journal)*, vol.4(2), pp.2385-2393.
- O'Reilly V., McMahon M., Parker P. (2020) Career development: Profession or not? *Australian Journal of Career Development*, vol.29(2), pp.79-86.
- Pilz M., Regel J. (2021). Vocational education and training in India: Prospects and challenges from an outside perspective. *Margin. The Journal of Applied Economic Research*, vol.15(1), pp.101-121.
- Social protection and welfare state building: fast and slow lessons (2019). *ESCAP*. <https://www.unescap.org/resources/social-protection-and-welfare-state-building-fast-and-slow-lessons>
- Tucker J., Fushell M. (2021) Neoliberal influences: The aftermath of educational reform – A reflective analysis. *International Journal of Educational Reform*, vol.30 <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1056787921998342>
- Valverde J., Thornhill-Miller B., Patillon T., Lubart T. (2020). Creativity: A key concept in guidance and career counselling. *Journal of Adult and Continuing Education*, vol.26(1), pp.61-72.
- Vedernikov M., Volyanska-Savchuk L., Glushko T., Zelena M., Danilkova A. (2021) Theoretical Basis of Determining Processes of Search, Selection and Selection of Enterprise Personnel. *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*, vol.1, pp.239-251.
- Yavuz O. (2019) A quantitative exploration of students' mindsets and behaviors: A whole child academic, emotional, and career development. *International Journal of Educational Reform*, vol.28(4), pp.319-347.

Литература

- Abbott P., Meerabeau, L. Professionals, professionalization and the caring professions // *The Sociology of the Caring Professions*. – 2020. – Vol.1. – P.1-19.
- Akkök F., Hughes D., Careers U. K. Career chat: the art of AI and the human interface in career development // *The European Centre for the Development of Vocational Training*. – 2021. -Vol.7. – P.89-100.
- Agbo S., Pak N. Globalization and educational reform in Kazakhstan: English as the language of instruction in graduate programs // *International Journal of Educational Reform*. – 2017. – Vol.26(1). – P.14-43.
- Blustein D., Erby W., Meerkins T., Soldz, I., Ezema G. A critical exploration of assumptions underlying STEM career development // *Journal of Career Development*. – 2020. – Vol.49. – P.471-487
- Coetzee M. Career agility for purposive career exploration: Role of adult learners' career orientations and digital-era world of work awareness // *African Journal of Career Development*. – 2022. – Vol.4(1). – P.54-59.
- Draaisma A., Meijers F., Kuijpers M. Process description of a dialogue-focused intervention to improve career guidance policy in three schools // *Australian Journal of Career Development*. – 2018. – Vol.27(1). – P.40-53.

Eztel J., Nagy G. Stability and change in vocational interest profiles and interest congruence over the course of vocational education and training // *European Journal of Personality*. – 2021. – Vol.35(4). – P.534-556.

Fan X. Policy-Driven development and the strategic initiative of one-million enrollment expansion in China's higher vocational education // *ECNU Review of Education*. – 2020. – Vol.3(1). – P.179-186.

Hannah A., Brown J., Gibbons A. Welfare capabilities: Evaluating distributional inequalities and welfare policy in advanced democracies // *Journal of European Social Policy*. – 2020. – Vol.30(3). – P.293-305.

Hartlapp M. Measuring and Comparing the Regulatory Welfare State: Social Objectives in Public Procurement // *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. – 2020. – Vol.691(1). – P.68-83.

Lent R.W., Brown S.D. Career decision making, fast and slow: Toward an integrative model of intervention for sustainable career choice // *Journal of Vocational Behavior*. – 2020. – Vol.120. – P.103-108.

Lemke M., Zhu L. Successful futures? New economy business logics, child rights, and Welsh educational reform // *Policy Futures in Education*. – 2018. – Vol.16(3). – P. 251-276.

Liou D., Leigh P., Rotheram-Fuller E., Culter K. The influence of teachers' colorblind expectations on the political, normative, and technical dimensions of educational reform // *International Journal of Educational Reform*. – 2019. – Vol.28(1). – P.122-148.

Li J., Xu C., Li, C., Zhang H. Construction of vocational interests scale for young chinese // *Journal of Pacific Rim Psychology*. – 2018. – Vol.12. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1017/prp.2017.26>

Muyia M., Wekullo C., Nafukho F. Talent development in emerging economies through learning and development capacity building // *Advances in Developing Human Resources*. – 2018. – Vol.20(4). – P. 498-516.

Mulgan G. New social contracts: how innovation in welfare will address changing needs and make use of new tools. *Nesta*. – 2016. https://media.nesta.org.uk/documents/new_social_contracts.pdf

McVicar D., Polidano C. Course choice and achievement effects of a system-wide vocational education and training voucher scheme for young people // *Educational Evaluation and Policy Analysis*. – 2018. – Vol.40(4). – P.507-530.

Niati D. R., Siregar Z. M., Prayoga Y. The effect of training on work performance and career development: the role of motivation as intervening variable // *Budapest International Research and Critics Institute (BIRCI-Journal)*. – 2021. – Vol.4(2). – P.2385-2393.

O'Reilly V., McMahon M., Parker P. Career development: Profession or not? // *Australian Journal of Career Development*. – 2020. – Vol.29(2). – P.79-86.

Pilz M., Regel J. Vocational education and training in India: Prospects and challenges from an outside perspective. *Margin // The Journal of Applied Economic Research*. – 2021. – Vol.15(1). – P.101-121.

Social protection and welfare state building: fast and slow lessons // United nations ESCAP. – 2019. – Vol.7 <https://www.unescap.org/resources/social-protection-and-welfare-state-building-fast-and-slow-lessons>

Tucker J., Fushell M. (2021) Neoliberal influences: The aftermath of educational reform – A reflective analysis. *International Journal of Educational Reform*. – Vol.30 <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1056787921998342>

Valverde J., Thornhill-Miller B., Patillon T., Lubart T. Creativity: A key concept in guidance and career counselling // *Journal of Adult and Continuing Education*. – 2020. – Vol.26(1). – P.61-72.

Vedernikov M., Volyanska-Savchuk L., Glushko T., Zelena M., Danilkova A. Theoretical Basis of Determining Processes of Search, Selection and Selection of Enterprise Personnel // *Bulletin of the Khmelnytskyi National University*. – 2021. – Vol.1. – P.239-251.

Yavuz O. A quantitative exploration of students' mindsets and behaviors: A whole child academic, emotional, and career development // *International Journal of Educational Reform*. – 2019. – Vol.28(4). – P. 319-347.

Information about authors:

Zhakyrbek Aigerim – Senior Lecturer, Miras University (Shymkent, Kazakhstan e-mail: aigerimzhaqypbek@gmail.com)

Sarybayeva Indira (corresponding author) – Candidate of Sociological Sciences, S Senior Lecturer at the Department of Humanity disciplines, Egyptian University of Islamic culture Nur-Mubarak, Author of the correspondent (Almaty, Kazakhstan, e-mail: Indira-1982@mail.ru)

Montayev Ardak – PhD, Senior Lecturer at M.Auezov South Kazakhstan University (Shymkent, Kazakhstan, ardaqmon@gmail.com)

Sultanov Serik – Doctor of Political Sciences, Associate Professor, South Kazakhstan University named after M. Auezov (Shymkent, Kazakhstan, e-mail: sultanovser999@mail.ru)

Akhmedova Feruza – PhD, Associate Professor of the Department of Sociology of the National University of Uzbekistan named after M. Ulugbek (Tashkent, Uzbekistan, e-mail: farikhon72@mail.ru)

Авторлар туралы ақпарат:

Жақыпбек Айгерим Айдарбекқызы – Мирас университетінің аға оқытушысы (Шымкент, Қазақстан, e-mail: aigerimzhaqypbek@gmail.com)

Сарыбаева Индира Сарыбайқызы (корреспондент-автор) – әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, Нұр-Мұбарак Египет ислам мәдениеті университеті, жалпыуниверситеттік гуманитарлық пәндер кафедрасының аға оқытушысы (Алматы, Қазақстан, e-mail: Indira-1982@mail.ru)

Монтаев Ардак Базарбекович – PhD, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің аға оқытушысы (Шымкент, Қазақстан, e-mail: ardaqmon@gmail.com)

Султанов Серік Асқарбекович – саясаттану ғылымдарының докторы, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің доценті (Шымкент, Қазақстан, e-mail: sultanovser999@mail.ru)

Ахмедова Феруза – PhD, М. Улугбек атындағы Өзбекстан ұлттық университетінің әлеуметтану кафедрасының доценті (Ташкент, Өзбекстан, e-mail: farihon72@mail.ru)

Сведения об авторах:

Жақыпбек Айгерім Айдарбекқызы – старший преподаватель, Университет Мирас (Шымкент, Казахстан, e-mail: aigerimzhaqypbek@gmail.com)

Сарыбаева Индира Сарыбайқызы (автор-корреспондент) – кандидат социологических наук, старший преподаватель общеуниверситетской кафедры гуманитарных дисциплин, Египетский университет исламской культуры Нур-Мубарак (Алматы, Казахстан, e-mail: Indira-1982@mail.ru)

Монтаев Ардак Базарбекович – PhD, старший преподаватель, Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова (Шымкент, Казахстан, e-mail: ardaqmon@gmail.com)

Султанов Серік Асқарбекович – доктор политических наук, доцент, Южно-Казахстанский университет им. М. Ауэзова (Шымкент, Казахстан, e-mail: sultanovser999@mail.ru)

Ахмедова Феруза – PhD, доцент кафедры социологии, Национальный университет Узбекистана им. М. Улугбека (Ташкент, Узбекистан, e-mail: farihon72@mail.ru)

Келіп түсті: 26 наурыз 2025 жыл
Қабылданды: 16 тамыз 2025 жыл

АВТОРЛАРҒА АРНАЛҒАН АҚПАРАТ

Журналда материалдарды жариялау Open Journal System, онлайн жіберу және рецензиялау жүйесі арқылы жүзеге асырылады. Жүйеге тіркелу немесе кіру «Материалдарды жіберу» бөлімінде қол жетімді.

Корреспонденция авторы журналға жариялау үшін ілеспе хат ұсынуға міндетті.

Авторларға қойылатын талаптар (мақаланы рәсімдеу үшін ҮЛГІ-ні қолданыңыз):

Редакциялық алқа журналдың ғылыми бағыттары бойынша бұрын жарияланбаған мақалаларды қабылдайды. Мақаланы тек журнал сайтының функционалдығы арқылы (Open Journal System) электронды форматта жүктеу ұсынылады (.docx, .RTF форматында).

Шрифт кегелі – 12 (аңдатпа, кілттік сөз, әдебиеттер – 10, кесте мәтіні – 9-11), шрифт – Times New Roman, теңестіру – мәтіннің ені бойынша, интервал – бір, абзац шегінісі – 0,8 см, жиігі: жоғарғы және төменгі – 2 см, сол және оң – 2 см.

Суреттер, кестелер, графиктер, диаграммалар және т.б. нөмірленуі мен атауы көрсетіле отырып тікелей мәтінде ұсынылады (мысалы, Сурет. 1 – сурет атауы). Суреттер, кестелер, графиктер және диаграммалар саны мақаланың барлық көлемінің 20% – ынан аспауы тиіс (кейбір жағдайларда 30% – ға дейін).

Мақаланың көлемі (атауын, авторлар туралы мәліметтерді, аңдатпаларды, түйінді сөздерді, библиографиялық тізімді есепке алмағанда) 3000 сөзден кем болмауы және әлеуметтік-гуманитарлық бағыттар үшін 7 000 сөзден және жаратылыстану-ғылыми және техникалық бағыттар үшін 1 500-7 000 сөзден аспауы тиіс.

Авторлар МІНДЕТТІ ТҮРДЕ Open Journal System жүйесіндегі ілеспе хатта жолданатын мақала/қолжазбаның бұрын еш жерде жарияланбағанын және мақалада оларға сілтеме жасамай басқа жұмыстардан алынған мәтін үзінділері жоқ екенін көрсетуі тиіс.

Мақаланы жариялау үшін төлем тәртібі мен төлемақысы "Қазақ университеті" баспа үйімен белгіленеді және автор ол сыртқы рецензенттер мен ғылыми редактор мақұлдағаннан кейін жүргізіледі.

Мақала құрылымы:

Бірінші бет:

• Бірінші жол – FTAMA нөмірі (ерекше жағдайларда ЭОЖ), теңестіру – сол жақ жиек бойынша, қаріп – жартылай қалың.

• Мақала атауы (Тақырып) мақаланың мәні мен мазмұнын көрсете отырып, оқырман назарын аударуы қажет. Атауы қысқа, ақпараттық болуы және жаргон немесе қысқартулар болмауы керек. Тақырыптың оңтайлы ұзындығы – 5-7 сөз (кейбір жағдайларда 10-12 сөз). Мақаланың атауы орыс, қазақ және ағылшын тілдерінде ұсынылуы тиіс. Мақала атауы жартылай қалың қаріппен кіші әріптермен, теңестіру – ортасында беріледі.

• Мақала авторы(лары) – Аты – жөні, жұмыс орны (үлестес), қала, ел, email-орыс, қазақ және ағылшын тілдерінде. Авторлар туралы мәліметтер жай қаріппен кіші әріптермен, теңестірілуі – ортасында күйінде ұсынылады.

• Аңдатпа орыс, қазақ және ағылшын тілдерінде көлемі 150 сөзден кем емес.

• Аңдатпа құрылымы келесі МІНДЕТТІ тармақтарды қамтиды:

• Зерттеу тақырыбы туралы кіріспе сөз.

• Ғылыми зерттеудің мақсаты, негізгі бағыттары мен идеялары.

• Жұмыстың ғылыми және практикалық маңызының қысқаша сипаттамасы.

• Зерттеу әдіснамасының қысқаша сипаттамасы.

• Негізгі нәтижелер мен талдау, зерттеу жұмысының қорытындылары.

• Жүргізілген зерттеудің құндылығы (осы жұмыстың тиісті білім саласына қосқан үлесі).

• Жұмыс қорытындыларының практикалық мәні.

• Түйінді сөздер/сөз тіркестері – саны 3-5 сөзден орыс, қазақ және ағылшын тілдерінде.

Келесі бет (жаңа):

• Кіріспе келесі негізгі элементтерден тұрады:

• Тақырып таңдауды негіздеу; тақырыптың немесе мәселенің көкейкестілігі. Негізін қалаушылардың тәжірибесін сипаттау негізінде тақырыпты таңдауды негіздеуде проблемалық жағдайдың болуы туралы хабарланады (зерттеулердің болмауы, жаңа нысанның пайда болуы және т.б.). Тақырыптың өзектілігі осы нысанды зерттеуге деген жалпы қызығушылықпен анықталады, бірақ туындаған сұрақтарға толық жауаптардың болмауымен, ол тақырыптың теориялық немесе практикалық маңыздылығымен дәлелденеді.

• Жұмыстың нысанын, тақырыбын, мақсаттарын, міндеттерін, әдістерін, тәсілдерін, гипотезасын және мәнін анықтау. Зерттеудің мақсаты тезистің дәлелі, яғни зерттеу тақырыбын автор таңдаған аспектіде ұсынумен байланысты.

• Ақпараттар мен әдістер – ақпараттармен мен жұмыс барысын сипаттаудан, сондай-ақ пайдаланылған әдістердің толық сипаттамасынан тұруы керек.

• Зерттеу мәліметінің сипаттамасы немесе мазмұны оның сапалық және сандық жағынан көрсетілуін қамтиды. Мәліметтер сипаттамасы – тұжырымдар мен зерттеу әдістерінің дұрыстығын анықтайтын факторлардың бірі.

• Бұл бөлімде мәселенің қалай зерттелгені сипатталады: бұрын жарияланған белгіленген процедураларды қайталамай-ақ толық ақпарат беру; материалдар мен әдістерді қолдану кезінде міндетті түрде жаңалық енгізе отырып, әдістерді (бағдарламалық жасақтаманы) сөйкестендіру және материалдарды сипаттау қолданылады.

• Ғылыми әдістеме мыналарды қамтуы керек:

– зерттеу сұрақтары;

– алға қойылған гипотеза (тезис);

- зерттеу кезеңдері;
- зерттеу әдістері;
- зерттеу нәтижелері.

• Әдебиетке шолу секциясында – шетел авторларының ағылшын тіліндегі зерттелетін тақырыбы бойынша іргелі және жаңа еңбектері (15 еңбектен кем емес), осы еңбектердің ғылыми үлесі тұрғысынан талдау, сондай-ақ сіз өз мақаланызда толықтыратын зерттеудегі олқылықтар қамтылуы тиіс.

• Жұмысқа қатысы жоқ көптеген сілтемелер немесе өзіңіздің жетістіктеріңіз туралы орынсыз пікірлер, алдыңғы жұмысыңызға сілтемелер болуына ЖОЛ БЕРІЛМЕУІ ҚАЖЕТ.

• Нәтижелер және Талдау жасау бөлімінде – сіз алған зерттеу нәтижелерін талдау және талқылау келтіріледі. Зерттеу барысында алынған нәтижелер бойынша қорытындылар келтіріледі, негізгі мәні ашылады. Бұл, мақаланың маңызды бөлімдерінің бірі. Мұнда сіздің жұмысыңыздың нәтижелерін талдау және алдыңғы жұмыстармен, талдаулармен және қорытындылармен салыстырғанда тиісті нәтижелерді талқылау қажет.

• Қорытынды, тұжырым – осы кезеңдегі жұмысты қорытындылау және жалпылау; автор ұсынған тұжырымның ақиқатын растау және алынған нәтижелерді ескере отырып ғылыми білімнің өзгеруі туралы автордың қорытындысы. Қорытындылар дерексіз болмауы керек, олар белгілі бір ғылыми саладағы зерттеу нәтижелерін жалпылау үшін әрі қарай жұмыс істеу ұсыныстарын немесе мүмкіндіктерін сипаттай отырып қолданылуы керек.

• Қорытындының құрылымы келесідей сұрақтарды қамтуы тиіс:

• Зерттеудің мақсаттары мен әдістері қандай? Қандай нәтижелер алынды? Қандай тұжырымдар бар? Алынған нәтижені енгізу, қолдану перспективалары мен мүмкіндіктері қандай?

• Пайдаланылатын әдебиеттер тізімі немесе Библиографиялық тізім жаратылыстану-ғылыми және техникалық бағыттарға арналған 10-нан кем емес әдебиеттер атауларынан және әлеуметтік-гуманитарлық бағыттарға арналған 15 атаулардан тұрады және ағылшын тіліндегі атаулар жалпы санның кемінде 50% – ын құрауы тиіс. Әдебиеттер тізімінде кириллицада ұсынылған жұмыстар болған жағдайда, әдебиеттер тізімін екі нұсқада ұсыну қажет: біріншісі – түпнұсқада, екіншісі – романизацияланған алфавитпен (транслитерация).

• Романизацияланған әдебиеттер тізімі келесі түрде қойылуы қажет: автор(-лар) (транслитерация) <http://www.translit.ru> (жыл жақшада) мақала атауы транслитерацияланған нұсқада [мақала атауын ағылшын тіліне квадрат жақшада аудару], орыс тілді дереккөздің атауы (транслитерация немесе ағылшын атауы – егер бар болса), шығу туралы деректер ағылшын тіліндегі белгілеуде.

Мысалы: Gokhberg L., Kuznetsova T. (2011) Strategiya-2020: novye kontury rossiiskoi innovatsionnoi politiki [Strategy 2020: New Outlines of Innovation Policy]. Foresight-Russia, vol. 5, no 4, pp. 8–30. Әдебиеттер тізімі алфавиттік тәртіппен ұсынылады, оны өзінде тек мәтінде келтірілген жұмыстар ғана.

• Орыс және қазақ тілдеріндегі әдебиеттер тізімін рәсімдеу стилі МемСт 7.1-2003 " Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Жалпы талаптар және құрастыру ережелеріне" (БҒСБК тізбесіне кіретін басылымдарға қойылатын талаптар) сәйкес.

• Әлеуметтік-гуманитарлық бағыттар үшін әдебиеттердің, сондай-ақ ағылшын (басқа шет) тіліндегі дереккөздердің Романизацияланған тізімін рәсімдеу стилі – American Psychological Association (<http://www.apastyle.org/>), жаратылыстану және техникалық бағыттар үшін – Chicago Style ((chicagomanualofstyle.org)).

• Бұл бөлімде төмендегілерді ескеру қажет:

• Ғылымның осы саласында қолданылатын және автордың жұмысы негізделген озық зерттеу әдістері, негізгі ғылыми жарияланымдар дәйексөзбен келтіріледі.

• Шамадан тыс өзіндік дәйексөзден аулақ болыңыз.

• ТМД/КСРО авторларының жарияланымдарына шамадан тыс сілтеме жасаудан аулақ болыңыз, әлемдік тәжірибені қолданыңыз.

• Библиографиялық тізімде мақаланың тақырыбы бойынша танымал шетелдік авторлар мен зерттеушілер жариялаған іргелі және өзекті тақырыпатағы еңбектер болуы керек.

• Дәйектеме жасалынған жұмыстарға сілтемелер әлеуметтік-гуманитарлық бағыт мәтінінде жақшада, яғни, бірінші авторды, басылып шыққан жылын, бет санын көрсете отырып беріледі. Мысалы, (Залесский 1991: 25). Әдебиеттер тізімінде бір жылда басылған бір автордың бірнеше жұмыстары болған жағдайда, онда басылым жылына қосымша "а", "б" әрпі қосылады. Мысалы, (Садуова, 2001а: 15), (Садуова, 2001б, 22). Жаратылыстану ғылымдары мақалалары үшін сілтемелер мәтінде дәйексөз жұмыстардың пайда болуына қарай нөмірлеуді көрсете отырып, шаршы жақшада ресімделеді.

Библиографиялық сілтемелерді рәсімдеу үшін Mendeley Reference Manager құралын пайдалана аласыз.

Мақала жариялау құны – 60000 теңге

Реквизиттер:

«Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті» коммерциялық емес акционерлік қоғамы

Индекс 050040

Мекенжай: Алматы қ., Әл-Фараби даңғылы 71

БИН 990140001154

КБЕ 16

АО «First Heartland Jysan Bank»

ИИК KZ19998CTB0000567141 – теңге

ИИК KZ40998CTB0000567151 – USD

БИК TSESKZKA

INFORMATION FOR AUTHORS

Submissions to the journal are made using Open Journal System, the online submission and peer review system. Registration and access is available at Submissions

The author for correspondence is obliged to provide a cover letter for publication in the journal.

The requirement for authors (You can use the TEMPLATE for preparing your manuscript):

- The editorial board accepts previously unpublished articles on scientific areas of the journal. The article is submitted in electronic format (in .doc, .docx, .rtf formats) ONLY by uploading it through the functionality of the journal's website (Open Journal System).

- Font size – 12 (abstract, keywords, literature – 10, text of tables – 9-11), font – Times New Roman, alignment – to the width of the text, spacing – single, paragraph indentation – 0.8 cm, margins: top and bottom – 2 cm, left and right – 2 cm.

- Figures, tables, graphs, diagrams, etc. are presented directly in the text, indicating the numbering and title (For example, Fig. 1 – Figure title). The number of figures, tables, graphs and diagrams should not exceed 20% of the entire article volume (in some cases up to 30%).

- The volume of the article (excluding the title, information about the authors, annotations, keywords, bibliographic list) should be at least 3,000 words and not exceed 7,000 words for socio-humanitarian areas, and 1,500-7,000 words for natural science and technical areas.

- Authors MANDATORY must indicate in a cover letter to the Open Journal System that the submitted article / manuscript has not been published anywhere before, and that the article does not contain any borrowed text fragments from other works without links to them.

- The order of payment and the cost for the publication of the article is established by the publishing house "Kazakh University" and is made by the author after approval by external reviewers and the scientific editor.

Article structure:

First page:

- First line – IRSTI number (in exceptional cases, UDC), alignment – on the left, font – bold.

- The title of the article (Title) should reflect the essence and content of the article and attract the attention of the reader. The title should be short, informative and not contain jargon or abbreviations. The optimal headline length is 5-7 words (in some cases 10-12 words). The title of the article must be submitted in Russian, Kazakh and English. The title of the article is presented in bold type in lowercase letters, alignment – in the center.

- Author (s) of the article – Initials and surname, place of work (affiliation), city, country, email – in Russian, Kazakh and English. Authors' information is presented in a regular font in lowercase letters, alignment – in the center.

- Annotation of at least 150 words in Russian, Kazakh and English.

- The structure of the annotation includes the following MANDATORY items:

- Introductory remarks about the research topic.

- Purpose, main directions and ideas of scientific research.

- Brief description of the scientific and practical significance of the work.

- Brief description of the research methodology.

- Main results and analysis, conclusions of the research work.

- The value of the research (the contribution of this work to the relevant area of knowledge).

- The practical significance of the results of the work.

Key words / phrases – 3-5 in the Russian, Kazakh and English languages.

Subsequent page (new):

- Introduction consists of the following main elements:

- Justification for the choice of topic; relevance of the topic or problem. In justifying the choice of the topic based on the description of the experience of predecessors, it is reported that there is a problem situation (the absence of any research, the emergence of a new object, etc.). The relevance of the topic is determined by the general interest in the study of this object, but the lack of comprehensive answers to the existing questions, it is proved by the theoretical or practical significance of the topic.

- Defining the object, subject, goals, objectives, methods, approaches, hypothesis and value of your work. The purpose of the research is connected with the proof of the thesis, that is, the presentation of the research subject in the aspect chosen by the author.

- Material and Methods – should consist of a description of the materials and work progress, as well as a complete description of the methods used.

- The characterization or description of the research material includes its qualitative and quantitative presentation. The characteristic of the material is one of the factors that determines the reliability of the conclusions and research methods.

- This section describes how the problem was investigated: details without repeating previously published established procedures; identification of equipment (software) and description of materials are used, with the obligatory introduction of novelty when using materials and methods.

Scientific methodology should include:

- research question (s);

- put forward hypothesis (thesis);

- stages of research;

- research methods;

-
- research results.
  - In the section on literature review – fundamental and new works on the research topics of foreign authors in English (at least 15 works), analysis of these works from the point of view of their scientific contribution, as well as research gaps that you supplement in your article should be covered ...
    - DO NOT have a lot of links that are not related to the work, or inappropriate judgments about your own achievements, links to your previous work.
    - Results and Discussion – provides an analysis and discussion of your research results. The conclusion on the results obtained in the course of the study is given, the main essence is revealed. And this is one of the most important sections of the article. In it, it is necessary to analyze the results of their work and discuss the corresponding results in comparison with previous work, analyzes and conclusions.
    - Conclusion, conclusions – generalization and summing up of the work at this stage; confirmation of the truth of the statement put forward by the author, and the author's conclusion about the change in scientific knowledge, taking into account the results obtained. Conclusions should not be abstract, they should be used to summarize research results in a particular scientific field, with a description of proposals or opportunities for further work.
    - The structure of the report should contain the following questions: What are the objectives and methods of the research? What are the results? What are the conclusions? What are the prospects and opportunities for implementation, application of development?
    - The list of used literature, or the Bibliographic list consists of at least 10 titles of literature for natural science and technical areas and 15 titles for social and humanitarian areas, and of the total number of titles in English must be at least 50%. If the list of references contains works presented in Cyrillic, it is necessary to submit the list of references in two versions: the first – in the original, the second – in romanized alphabet (transliteration).
    - A romanized bibliography should look as follows: author (s) (transliteration – <http://www.translit.ru>) (year in parentheses) → article title in transliterated version [translation of the article title into English in square brackets], name of the Russian-language source (transliteration, or English name – if available), notation in English.
For example: Gokhberg L., Kuznetsova T. (2011) *Strategiya-2020: novye kontury rossiiskoi innovatsionnoi politiki* [Strategy 2020: New Outlines of Innovation Policy]. Foresight-Russia, vol. 5, no.4, pp. 8-30. The list of references is presented in alphabetical order, and ONLY those works that are cited in the text.
    - Style of the bibliography in Russian and Kazakh languages according to GOST 7.1-2003 “Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and compilation rules”(a requirement for publications included in the KKSON list).
    - Style of design of the Romanized bibliography, as well as sources in English (another foreign) language for socio-humanitarian areas – American Psychological Association (<http://www.apastyle.org/>), for natural science and technology areas – Chicago Style (chicagomanualofstyle.org).
      - This section should take into account:
        - The main scientific publications, advanced research methods that are applied in this field of science and on which the author's work is based are cited.
        - Avoid excessive self-citations.
        - Avoid excessive references to publications of authors of the CIS / USSR, use world experience.
        - The bibliographic list should contain fundamental and most relevant works published by well-known foreign authors and researchers on the topic of the article.
        - References to cited works in the text of the socio-humanitarian direction are given in brackets, indicating the first author of the work, year of publication: number of page (s). For example, (Zalesky 1991: 25). If there are several works of the same author published in the same year in the list of references, the letter "a", "b", etc. is added to the year of publication. For example, (Saduova, 2001a: 15), (Saduova, 2001b, 22). For natural science articles, references are made in square brackets, indicating the numbering as the cited works appear in the text.

For bibliographic references, you can also use the Mendeley Reference Manager.

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Публикация материалов в журнал осуществляется с использованием Open Journal System, системы онлайн-подачи и рецензирования. Регистрация или авторизация доступны в разделе «Отправка материалов».

Автор для корреспонденции обязан предоставить сопроводительное письмо на публикацию в журнале.

Требование для авторов (для оформления статьи используйте ШАБЛОН):

Редакционная коллегия принимает ранее неопубликованные статьи по научным направлениям журнала. Статья представляется в электронном формате (в форматах .doc, .docx, .rtf) ТОЛЬКО посредством ее загрузки через функционал сайта журнала (Open Journal System).

Кегль шрифта – 12 (аннотация, ключевые слова, литература – 10, текст таблиц – 9–11), шрифт – Times New Roman, выравнивание – по ширине текста, интервал – одинарный, абзацный отступ – 0,8 см, поля: верхнее и нижнее – 2 см, левое и правое – 2 см.

Рисунки, таблицы, графики, диаграммы и др. представляются непосредственно в тексте с указанием нумерации и заглавия (Например, Рисунок 1 – Название рисунка). Количество рисунков, таблиц, графиков и диаграмм не должно превышать 20 % от всего объема статьи (в некоторых случаях до 30 %).

Объем статьи (без учета названия, сведений об авторах, аннотации, ключевых слов, библиографического списка) должен составлять не менее 3 000 слов и не превышать 7 000 слов для социогуманитарных направлений, и 1 500–7 000 слов для естественнонаучных и технических направлений.

Авторы в ОБЯЗАТЕЛЬНОМ порядке должны указать в сопроводительном письме в системе Open Journal System или Editorial Manager о том, что направляемая статья/рукопись нигде ранее не публиковалась, и что в статье отсутствуют заимствованные фрагменты текста из других работ без ссылок на них.

Порядок оплаты и стоимость за публикацию статьи устанавливается издательским домом «Қазақ университеті» и производится автором после одобрения внешними рецензентами и научным редактором.

Структура статьи:

Первая страница:

- Первая строка – номер МРНТИ, выравнивание – по левому краю, шрифт – полужирный.
- Название статьи (Заголовок) должно отражать суть и содержание статьи и привлекать внимание читателя. Название должно быть кратким, информативным и не содержать жаргонизмов или аббревиатур. Оптимальная длина заголовка – 5–7 слов (в некоторых случаях 10–12 слов). Название статьи должно быть представлено на русском, казахском и английском языках. Название статьи представляется полужирным шрифтом строчными буквами, выравнивание – по центру.

- Автор(ы) статьи – с указанием имени и фамилии, ученой степени, ученого звания, занимаемой должности, места работы, город, страна, контактный телефон, email – на русском, казахском и английском языках. Сведения об авторах представляются обычным шрифтом строчными буквами, выравнивание – по центру.

- Аннотация объемом 150–500 слов на русском, казахском и английском языках.

Структура аннотации включает в себя следующие ОБЯЗАТЕЛЬНЫЕ пункты:

- вступительное слово о теме исследования;
- цель, основные направления и идеи научного исследования;
- краткое описание научной и практической значимости работы;
- краткое описание методологии исследования;
- основные результаты и анализ, выводы исследовательской работы;
- ценность проведенного исследования (внесенный вклад данной работы в соответствующую область знаний);
- практическое значение итогов работы;
- ключевые слова/словосочетания – количеством 3–5 на русском, казахском и английском языках.

Последующая страница (новая):

- Введение состоит из следующих основных элементов:
- обоснование выбора темы; актуальность темы или проблемы. В обосновании выбора темы на основе описания опыта предшественников сообщается о наличии проблемной ситуации (отсутствие каких-либо исследований, появление нового объекта и т. д.). Актуальность темы определяется общим интересом к изученности данного объекта, но отсутствием исчерпывающих ответов на имеющиеся вопросы, она доказывается теоретической или практической значимостью темы;

- определение объекта, предмета, целей, задач, методов, подходов, гипотезы и значения вашей работы. Цель исследования связана с доказательством тезиса, то есть представлением предмета исследования в избранном автором аспекте;

- материал и Методы – должны состоять из описания материалов и хода работы, а также полного описания использованных методов.

Характеристика или описание материала исследования включает его представление в качественном и количественном отношении. Характеристика материала – один из факторов, определяющий достоверность выводов и методов исследования.

В этом разделе описывается, как проблема была изучена: подробная информация без повторения ранее опубликованных установленных процедур; используется идентификация оборудования (программного обеспечения) и описание материалов, с обязательным внесением новизны при использовании материалов и методов.

Научная методология должна включать в себя:

- исследовательский вопрос(-ы);
- выдвигаемую гипотезу (тезис);

- этапы исследования;
- методы исследования;
- результаты исследования.

• В секции обзор литературы – должны быть охвачены фундаментальные и новые труды по исследуемой тематике зарубежных авторов на английском языке (не менее 15 трудов), анализ данных трудов с точки зрения их научного вклада, а также пробелы в исследовании, которые Вы дополняете в своей статье.

НЕДОПУСТИМО наличие множества ссылок, не имеющих отношения к работе, или неуместные суждения о ваших собственных достижениях, ссылки на Ваши предыдущие работы.

• В разделе Результаты и Обсуждение – приводится анализ и обсуждение полученных вами результатов исследования. Приводятся выводы по полученным в ходе исследования результатам, раскрывается основная суть. И это один из самых важных разделов статьи. В нем необходимо провести анализ результатов своей работы и обсуждение соответствующих результатов в сравнении с предыдущими работами, анализами и выводами.

• Заключение, выводы – обобщение и подведение итогов работы на данном этапе; подтверждение истинности выдвигаемого утверждения, высказанного автором, и заключение автора об изменении научного знания с учетом полученных результатов. Выводы не должны быть абстрактными, они должны быть использованы для обобщения результатов исследования в той или иной научной области, с описанием предложений или возможностей дальнейшей работы.

Структура заключения должна содержать следующие вопросы: каковы цели и методы исследования? Какие результаты получены? Каковы выводы? Каковы перспективы и возможности внедрения, применения разработки?

• Список используемой литературы, или Библиографический список состоит из не менее 30 наименований литературы, и из них 50 % на английском языке. В случае наличия в списке литературы работ, представленных на кириллице, необходимо представить список литературы в двух вариантах: первый – в оригинале, второй – романизированным алфавитом (транслитерация).

Романизированный список литературы должен выглядеть в следующем виде: автор(-ы) (транслитерация) <http://www.translit.ru> (год в круглых скобках) → название статьи в транслитерированном варианте [перевод названия статьи на английский язык в квадратных скобках], название русскоязычного источника (транслитерация, либо английское название – если есть), выходные данные с обозначениями на английском языке.

Например: Gokhberg L., Kuznetsova T. (2011) *Strategiya-2020: novye kontury rossiiskoi innovatsionnoi politiki* [Strategy 2020: New Outlines of Innovation Policy]. Foresight-Russia, vol. 5, no 4, pp. 8–30. Список литературы представляется в алфавитном порядке и ТОЛЬКО те работы, которые цитируются в тексте.

Стиль оформления списка литературы на русском и казахском языке согласно ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления» (требование к изданиям, входящих в перечень КОКСНВО МНВО РК).

Стиль оформления Романизированного списка литературы, а также источников на английском (другом иностранном) языке для социогуманитарных направлений – American Psychological Association (<http://www.apastyle.org/>), для естественно-научных и технических направлений – Chicago Style (www.chicagomanualofstyle.org).

В данном разделе необходимо учесть:

- цитируются основные научные публикации, передовые методы исследования, которые применяются в данной области науки и на которых основана работа автора;
- избегайте чрезмерных самоцитирований;
- избегайте чрезмерных ссылок на публикации авторов СНГ/СССР, используйте мировой опыт;
- библиографический список должен содержать фундаментальные и наиболее актуальные труды, опубликованные известными зарубежными авторами и исследователями по теме статьи;
- ссылки на цитируемые работы в тексте даются в скобках, с указанием первого автора работы, год издания: номер страниц(-ы). Например, (Залесский 1991:25). В случае, наличия в списке литературы нескольких работ одного и того же автора, изданных в один год, то дополнительно к году издания добавляется буква «а», «б» и т. д. Например, (Садуова, 2001а:15), (Садуова, 2001б:22).

Для оформления библиографических ссылок также можете использовать инструмент – Mendeley Reference Manager

Стоимость публикации – 60000 тенге

Реквизиты:

Некоммерческое акционерное общество «Казахский национальный университет имени аль-Фараби»

Индекс 050040

Адрес: г. Алматы, пр. Аль-Фараби, 71

БИН 990140001154

КБЕ 16

АО «First Heartland Jýsan Bank»

ИИК KZ19998CTB0000567141 – тенге

ИИК KZ40998CTB0000567151 – USD

БИК TSESKZKA

МАЗМҰНЫ – CONTENT – СОДЕРЖАНИЕ

1-бөлім Психология	Section 1 Psychology	Раздел 1 Психология
Kassymova M., Berdibayeva S., Kukubayeva A., Garber A., Berdibayev S. Digital escapism and stress: exploring the connection		4
Konysbai T., Aimaganbetova O., Khazratova N., Adilova E., Sadykova N. Emotional well-being of student youth in Kazakhstan: socio-psychological verification in a cross-cultural context		14
Turkmenbaev A., Musaeva N., Kenenbaeva Z., Orozaliev E. Predictors of school engagement among older adolescents.....		25
Ерденова М., Датхабаева Г., Жолдасова М., Ахметов И., Кустубаева А. Когнитивті қабілеттер: дамудың ерекшеліктері және атқарушы бақылаумен өзара байланысы		38
Zhumangaliyeva A., Petruelytė A., Mun M. QPR practice in suicide prevention and ensuring the well-being of adolescents and youth: implementation experience in the Republic of Kazakhstan		51
2-бөлім Әлеуметтану	Section 2 Sociology	Раздел 2 Социология
Aubakirova Zh., Amrin A., Kaztayeva S., Tenisheva K. Educational inequality and rural students' opportunities for high achievement.....		64
Kalmykbayeva A., Mustafina A., Boryczko M. Critical theory and critical reflection in social work education in Kazakhstan		79
Nessipkaliyev D., Kulbayeva A., Perekeyeva A. The influence of identity on the level of youth trust in political institutions: a case study of megacities in Kazakhstan.....		89
Никифорова С.А., Инджиголян А.А., Ламанова А.С., Әли М.Т., Чухрова М.Г. «COVID-19» пандемиясы жағдайында инфекцияларды таратпау жөніндегі профилактикалық жұмысты ақпараттық сүйемелдеудің тиімділігін әлеуметтанулық талдау және бағалау		100
Zhakypbek A., Sarybayeva I., Montaev A., Sultanov S., Feruza A. Development of the national policy in the field of career guidance as a tool for the development of the welfare state		118
Авторларға арналған ақпарат.....		132